

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

85076

**İSTANBUL ADALARI'NIN SOSYAL VE FİZİKSEL
GELİŞİMİNİN ANALİZİ İLE FİZİKSEL ÇEVRENİN
DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN SİSTEMATİK BİR
YAKLAŞIM**

Y. Mimar Apostolos PORİDİS

F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programında
Hazırlanan

DOKTORA TEZİ

Tez Savunma Tarihi : 07 Temmuz 1999

Tez Danışmanı : Prof.İşık AYDEMİR (YTÜ)

Jüri Üyeleri : Doç.Dr.İlgi Yüce AŞKUN (MSÜ)

: Doç.Dr.Türkan Ulusu ÜRAZ (İTÜ)

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İSTANBUL, 1999

85076

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ŞEKİL LİSTESİ	ii
ÇİZELGE LİSTESİ	viii
TEŞEKKÜR	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
1. GİRİŞ	1
2. İSTANBUL ADALARI'NIN GENEL TANITIMI	3
2.1 Coğrafya	3
2.2 Tarihçe	5
2.3 Demografik Yapı	9
2.4 Ulaşım	11
3. İSTANBUL ADALARI'NIN SOSYAL ve FİZİKSEL GELİŞİM SÜRECİ	12
3.1 Büyükkada (Prinkipos)	12
3.2 Heybeliada (Halki)	43
3.3 Burgazada (Antigoni)	71
3.4 Kınalıada (Proti)	81
4. İSTANBUL ADALARI'NDA FİZİKSEL ÇEVRENİN ANALİZİ	93
4.1 Doğal Çevre	93
4.2 Yapay Çevre	112
4.2.1 Sokaklar	117
4.2.2 Meydanlar	167
4.2.3 Binalar	175
4.2.3.1. Envanter	178
4.2.3.2. Malzeme ve yapım sistemleri	270
4.2.3.3. Cephe Özellikleri	272

5.	İSTANBUL ADALARI'NIN SOSYAL ve FİZİKSEL GELİŞİMİNDE YAŞANAN SORUNLAR	283
5.1	Demografik ve Ekonomik Sorunlar	283
5.2	Fiziksel Sorunlar	285
6.	SONUÇ ve ÖNERİLER	293
	KAYNAKLAR	298
	ÖZGEÇMİŞ	301

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1	İstanbul Adaları	3
Şekil 2.2	İstanbul Adaları Haritası, (Yeoyios Colmann, 1889)	7
Şekil 3.1	20.yy.'n başlarında Büyükada; Osmanlı Haritası (Tuğlacı, 1995)	21
Şekil 3.2	Büyükada Haritası (Mamboury 1943)	22
Şekil 3.3	20.yy.'ın başlarında Büyükada (Printipos) yerleşmesi ve Débarcadére (Millas 1988)	23
Şekil 3.4	Eski İskele; 1890 yılı kartpostalı	24
Şekil 3.5	1890 yılında Kantarocak limanı	24
Şekil 3.6	İoanni (Yanni) Delakuridis'in lokali	25
Şekil 3.7	1909 yılında yıktırılan Kantarocak gazinosu yerine yaptırılmış olan Débarcadére gazinosu, kartpostal	25
Şekil 3.8	Vapurun geliş saatinde İskele Meydanı; 1918 yılı fotoğrafı	26
Şekil 3.9	Macari'deki Saat kulesi ve Ayios İoannin Kilisesi, 1923 yılı fotoğrafı	26
Şekil 3.10	"Selekt" lokantası, 1930'ların fotoğrafı	27
Şekil 3.11	Saat Meydanı, 1925 yılı fotoğrafı	27
Şekil 3.12	"Yacht Club", Bugünkü Anadolu Kulübü binası, 1920 yılı kartpostalı	30
Şekil 3.13	"Yatch Club" Bugünkü Anadolu Kulübü Binası, 1920 yılı kartpostalı	30
Şekil 3.14	a- 1885 ve b- 1935 yıllarında Büyükada'nın Macari ve Oteller Bölgesi'nin denizden silüeti	32
Şekil 3.15	Otellerin denizden görünüşü, 1890 yılı kartpostalı	33
Şekil 3.16	Calips Oteli, 1890 yılı kartpostalı	33
Şekil 3.17	Giacomo Oteli, Calipso Oteli, uzakta ise ilk köşkleri Kaptan Deporto'nun yaptırmış olduğu Çankaya Mahallesi, 1890 yılı kartpostalı	34
Şekil 3.18	Otellerin bulunduğu bölgenin rıhtımdan görünüşü, 1925 yılı kartpostalı	34
Şekil 3.19	Değirmen, Nizam ve Dil Burnu, 1895 yılı kartpostalı.....	39
Şekil 3.20	Nizam Bayırı ve Dil Burnu, 1922 yılı kartpostalı (Tuğlacı, 1995) ...	39
Şekil 3.21	Corpi'nin değirmeni, Nizam'daki ilk binalar, en sonda ise Hapson köşkü, 1890 yılı kartpostalı	40
Şekil 3.22	Aya Nikola Maden Yolu ve çevresindeki ilk köşkler, 1925 yılı kartpostalı	40
Şekil 3.23	Andriomahalla, 1890 yılı kartpostalı	48
Şekil 3.24	Değirmen Tepe'den görünüş	48
Şekil 3.25	20.yy.'ın başlarında Heybeliada	51
Şekil 3.26	Heybeliada haritası (Mamboury, 1943)	52
Şekil 3.27	1894 depreminden önce Heybeliada	53
Şekil 3.28	1900 yılında Heybeliada	54
Şekil 3.29	1894 depreminden önce Heybeliada limanı, kartpostal	55
Şekil 3.30	1890'da vapur iskelesinden Heybeliada	55
Şekil 3.31	19.yy'ın sonlarında Heybeliada vapur iskelesi ve Bahriye Kışlası... ..	56

Şekil 3.32	1900'de Heybeliada'da limanı, kartpostal	56
Şekil 3.33	20.yy.'ın başlarında limanın son kısmı	57
Şekil 3.34	20.yy.'ın başlarında Heybeliada limanı, kartpostal	57
Şekil 3.35	20.yy.'ın başında Heybeliada	58
Şekil 3.36	Çam Limanı ve Falipakis gazinosu, 1890 yılı kartpostalı	60
Şekil 3.37	Çam Limanı'ndaki Filipaki gazinosu	60
Şekil 3.38	Eski Panayia ya da Abbas Paşa Mahallesi	69
Şekil 3.39	1927'de rıhtım inşaatı, kartpostal	72
Şekil 3.40	1928'de rıhtım ve vapur iskelesi, kartpostal	72
Şekil 3.41	20.yy.'ın başlarında Burgazada, Osmanlı haritası (Tuğlacı, 1992)	75
Şekil 3.42	Burgazada Haritası (Mamboury 1943)	76
Şekil 3.43	20.yy.'ın ilk yarısında Burgazada Çarşısı	76
Şekil 3.44	20.yy.'ın başlarında Burgazada limanı	78
Şekil 3.45	Burgazada, İç Liman, 1890 yılı fotoğrafı	78
Şekil 3.46	Kınalıada'da eski vapur iskelesi, 1890 yılı fotoğrafı	86
Şekil 3.47	20.yy.'ın başlarında Kınalıada. Osmanlı haritası (Tuğlacı, 1992)	86
Şekil 3.48	Kınalıada haritası (Mamboury, 1943)	87
Şekil 3.49	20.yy.'ın başlarındna Kınalıada yerleşmesi	88
Şekil 3.50	Kınalıada'da iskele girişinde Nikolaidis'in köşkleri. 1900 yılı kartpostalı	89
Şekil 4.1	İki tarafı ağaçlı ada yolu Büyükada	95
Şekil 4.2	Kınalıada çarşı meydanı'ndaki anıtsal çınar	95
Şekil 4.3	Ada bahçeleri, Büyükada	97
Şekil 4.4	Ada bahçeleri, Büyükada	97
Şekil 4.5	Lüfer balığı; çizim G.H.Schumbert 1854 (Millas, 1992)	100
Şekil 4.6	İzmarit balığı; çizim G.H.Schumbert 1854 (Millas, 1992)	100
Şekil 4.7	Barbunya balığı; çizim G.H.Schumbert 1854 (Millas, 1992)	101
Şekil 4.8	Kırlangıç balığı; çizim G.H.Schumbert 1854 (Millas, 1992)	101
Şekil 4.9	Büyükada Haritası (Şener)	102
Şekil 4.10	Büyükada, Tur Yolu	103
Şekil 4.11	Büyükada, Tur Yolu	103
Şekil 4.12	Birlik Meydanı (Lunapark) 1895 yılı kartpostalı	104
Şekil 4.13	Birlik (Lunapark Meydanı ve gazinosu)	104
Şekil 4.14	Aya Yorgi Tepesi, 1890 yılı kartpostalı	106
Şekil 4.15	Aya Yorgi Tepesi	106
Şekil 4.16	Dilburnu, kartpostal	107
Şekil 4.17	Ayios Kostantinos Ayazması	107
Şekil 4.18	Yörükali (Yorguli) Plajı, 1980 kartpostalı	108
Şekil 4.19	Yörükali (Yorguli) Koyu	108
Şekil 4.20	Heybeliada haritası (Şener)	109
Şekil 4.21	20.yy.'ın başlarında Çam Limanı, kartpostal	110
Şekil 4.22	Çam Limanı	110
Şekil 4.23	Değirmen burnu ve koyu, 1890 yılı kartpostalı	111
Şekil 4.24	Değirmen Burnu ve Koyu, 1998	111
Şekil 4.25	Üç Ağaçlar ve Değirmen Burnu	113
Şekil 4.26	Ümit Tepesi ve Ayia Tirada Manastırı	113
Şekil 4.27	Burgazada haritası (Şener)	114
Şekil 4.28	Kalpazankaya ve çevresi	114
Şekil 4.29	Kınalıada haritası (Şener)	115
Şekil 4.30	Kınalıada Manastırı (Hristos) Tepesi	115

Şekil 4.31	Büyükada; iskele, saat meydanı, rıhtım, çarşı ve çevresindeki sokakların vaziyet planı	120
Şekil 4.32	Heybeliada; iskele, rıhtım, çarşı ve çevresindeki sokakların vaziyet planı	121
Şekil 4.33	Burgazada; iskele, rıhtım, çarşı ve çevresindeki sokakların vaziyet planı	122
Şekil 4.34	Kınalıada; iskele, rıhtım, çarşı ve çevresindeki sokakların vaziyet planı	123
Şekil 4.35	Büyükada çarşısı, plan ve kesit	124
Şekil 4.36	Burgazada çarşısı, plan ve kesit	124
Şekil 4.37	Büyükada çarşısı, perspektif, silüet	125
Şekil 4.38	Burgazada çarşısı, perspektif, silüet	126
Şekil 4.39	(a) Büyükada, rıhtım ve yerleşim silüetinin denizden görünüşü ...	127
Şekil 4.39	(b) Büyükada, rıhtım ve yerleşim silüetinin denizden görünüşü ...	128
Şekil 4.40	Heybeliada, rıhtımın denizden görünüşü	129
Şekil 4.41	Burgazada, rıhtım ve yerleşim silüetinin denizden görünüşü	130
Şekil 4.42	Heybeliada, rıhtım sokağı vaziyet planı (Ölçek 1:100)	131
Şekil 4.43	Heybeliada, rıhtım sokağı, plan ve kesit (Ölçek 1:200)	132
Şekil 4.44	Heybeliada rıhtım sokağı, perspektif silüet	133
Şekil 4.45	Burgazada rıhtım sokağı plan ve kesit	134
Şekil 4.46.	Burgazada rıhtım sokağı, perspektif silüet	135
Şekil 4.47	Kınalıada rıhtım sokağı plan ve kesit (Ölçek 1:200)	136
Şekil 4.48	Kınalıada rıhtım sokağı, perspektif silüet	137
Şekil 4.49	Büyükada, konut sokakları (Doğan Bey Sok. ve Sipahioğlu Sok.) vaziyet planı (Ölçek 1:200)	138
Şekil 4.50	Büyükada, konut sokağı (Doğan Bey Sok.) plan ve kesit (Ölçek 1:200).....	139
Şekil 4.51	Büyükada, konut sokağı (Sipahiğlu Sok.) plan ve kesit	139
Şekil 4.52	Büyükada, konut sokağı (Doğan Bey Sok.) perspektif silüet	140
Şekil 4.53	Büyükada, konut sokağı (Sipahioğlu Sok.) perspektif silüet)	141
Şekil 4.54	Büyükada, konut sokağı (Alaçam Sok.) vaziyet planı	142
Şekil 4.55	Büyükada, konut sokağı (Alaçam Sok.) plan ve kesit (Ölçek 1:200)	143
Şekil 4.56	Büyükada, konut sokağı (Alaçam Sok.) perspektif silüet	144
Şekil 4.57	Büyükada, konut sokağı (Albayrak Sok.) vaziyet planı	145
Şekil 4.58	Büyükada, konut sokağı (Albayrak Sok.) plan ve kesit (Ölçek 1:200)	146
Şekil 4.59	Büyükada, konut sokağı (Albayrak Sok.) perspektif silüet	147
Şekil 4.60	Heybeliada, konut sokağı (Ümit Sok.) plan ve kesit (Ölçek 1:200)	148
Şekil 4.61	Heybeliada, konut sokağı (Ümit Sok.) perspektif silüet	149
Şekil 4.62	Heybeliada, konut sokağı (Lozan Zaferi Cad.) plan ve kesit	150
Şekil 4.63	Heybeliada, konut sokağı (Lozan Zaferi Cad.) perspektif silüet	151
Şekil 4.64	Heybeliada, konut sokağı (Lozan Zaferi Cad.) perspektif silüet	152
Şekil 4.65	Heybeliada, konut sokağı (Refah Şehitleri Cad.) plan ve kesit (Ölçek 1:200)	153
Şekil 4.66	Heybeliada konut sokağı (Refah Şehitleri Cad.) perspektif silüet	154
Şekil 4.67	Heybeliada, konut sokağı (Şadiye Sok.) vaziyet planı	155
Şekil 4.68	Heybeliada, konut sokağı (Şadiye Sok.) plan ve kesit (Ölçek 1:200)	156

Şekil 4.69	Heybeliada konut sokağı (Şadiye Sok.) perspektif silüet	157
Şekil 4.70	Heybeliada, konut sokağı (Uluç Paşa Sok.) plan ve kesit (Ölçek 1:200)	158
Şekil 4.71	Heybeliada, konut sokağı (Çınar Aralığı Sok.) plan ve kesit (Ölçek 1:200).....	158
Şekil 4.72	Heybeliada, konut sokağı (Uluç Paşa Sok.) perspektif silüet	159
Şekil 4.73	Heybeliada, konut sokağı (Çınar Aralığı Sok.) perspektif silüet ..	160
Şekil 4.74	Heybeliada, konut sokağı (Ulubey Sok.) plan ve kesit (Ölçek 1:200)	161
Şekil 4.75	Heybeliada, konut sokağı (Ulubey Sok) perspektif silüet	162
Şekil 4.76	Heybeliada, konut sokağı (Orhan Sok.) plan ve kesit (Ölçek 1:200)	163
Şekil 4.77	Heybeliada, konut sokağı (Orhan Sok.) perspektif silüet	164
Şekil 4.78	Burazada, konut sokağı (Mehtap Sok.) plan ve kesit (Ölçek 1:200).....	165
Şekil 4.79	Burgazada, konut sokağı (Mehtap Sok.) perspektif silüet	166
Şekil 4.80	Kınalıada çarşı meydanı	168
Şekil 4.81	Kınalıada çarşı meydanı	169
Şekil 4.82	Büyükkada iskele meydanı	170
Şekil 4.83	Büyükkada iskele meydanı	171
Şekil 4.84	Büyükkada saat meydanı	172
Şekil 4.85	Büyükkada araba meydanı	173
Şekil 4.86	Heybeliada, konutlar arasında bir meydan	174
Şekil 4.87	Heybeliada Rum İlkokulu	176
Şekil 4.88	Heybeliada Ayia Triada Manastırı ve eski Ruhban Okulu	177
Şekil 4.89	Büyükkada iskele binası.....	178
Şekil 4.90	Büyükkada iskele binası ve eski Ankara Palas Oteli	178
Şekil 4.91	Envanter paftası	179
Şekil 4.92	Envanter paftası	180
Şekil 4.93	Envanter paftası	181
Şekil 4.94	Envanter paftası	182
Şekil 4.95	Envanter paftası	183
Şekil 4.96	Envanter paftası	184
Şekil 4.97	Envanter paftası	185
Şekil 4.98	Envanter paftası	186
Şekil 4.99	Envanter paftası	187
Şekil 4.100	Envanter paftası	188
Şekil 4.101	Envanter paftası	189
Şekil 4.102	Envanter paftası	190
Şekil 4.103	Envanter paftası	191
Şekil 4.104	Envanter paftası	192
Şekil 4.105	Envanter paftası	193
Şekil 4.106	Envanter paftası	194
Şekil 4.107	Envanter paftası	195
Şekil 4.108	Envanter paftası	196
Şekil 4.109	Envanter paftası	197
Şekil 4.110	Envanter paftası	198
Şekil 4.111	Envanter paftası	199
Şekil 4.112	Envanter paftası	200
Şekil 4.113	Envanter paftası	201
Şekil 4.114	Envanter paftası	202

Şekil 4.115	Envanter paftası	203
Şekil 4.116	Envanter paftası	204
Şekil 4.117	Envanter paftası	205
Şekil 4.118	Envanter paftası	206
Şekil 4.119	Envanter paftası	207
Şekil 4.120	Envanter paftası	208
Şekil 4.121	Envanter paftası	209
Şekil 4.122	Envanter paftası	210
Şekil 4.123	Envanter paftası	211
Şekil 4.124	Envanter paftası	212
Şekil 4.125	Envanter paftası	213
Şekil 4.126	Envanter paftası	214
Şekil 4.127	Envanter paftası	215
Şekil 4.128	Envanter paftası	216
Şekil 4.129	Envanter paftası	217
Şekil 4.130	Envanter paftası	218
Şekil 4.131	Envanter paftası	218
Şekil 4.132	Envanter paftası	219
Şekil 4.133	Envanter paftası	220
Şekil 4.134	Envanter paftası	221
Şekil 4.135	Envanter paftası	222
Şekil 4.136	Envanter paftası	223
Şekil 4.137	Envanter paftası	224
Şekil 4.138	Envanter paftası	225
Şekil 4.139	Envanter paftası	226
Şekil 4.140	Envanter paftası	227
Şekil 4.141	Envanter paftası	228
Şekil 4.142	Envanter paftası	229
Şekil 4.143	Envanter paftası	230
Şekil 4.144	Envanter paftası	231
Şekil 4.145	Envanter paftası	232
Şekil 4.146	Envanter paftası	233
Şekil 4.147	Envanter paftası	234
Şekil 4.148	Envanter paftası	235
Şekil 4.149	Envanter paftası	236
Şekil 4.150	Envanter paftası	237
Şekil 4.151	Envanter paftası	238
Şekil 4.152	Envanter paftası	239
Şekil 4.153	Envanter paftası	240
Şekil 4.154	Envanter paftası	241
Şekil 4.155	Envanter paftası	242
Şekil 4.156	Envanter paftası	243
Şekil 4.157	Envanter paftası	244
Şekil 4.158	Envanter paftası	245
Şekil 4.159	Envanter paftası	246
Şekil 4.160	Envanter paftası	247
Şekil 4.161	Envanter paftası	248
Şekil 4.162	Envanter paftası	249
Şekil 4.163	Envanter paftası	250
Şekil 4.164	Envanter paftası	251
Şekil 4.165	Envanter paftası	252

Şekil 4.166	Envanter paftası	253
Şekil 4.167	Envanter paftası	254
Şekil 4.168	Envanter paftası	255
Şekil 4.169	Envanter paftası	256
Şekil 4.170	Envanter paftası	257
Şekil 4.171	Envanter paftası	258
Şekil 4.172	Envanter paftası	259
Şekil 4.173	Envanter paftası	260
Şekil 4.174	Envanter paftası	261
Şekil 4.175	Envanter paftası	262
Şekil 4.176	Envanter paftası	263
Şekil 4.177	Envanter paftası	264
Şekil 4.178	Envanter paftası	265
Şekil 4.179	Envanter paftası	266
Şekil 4.180	Envanter paftası	267
Şekil 4.181	Envanter paftası	268
Şekil 5.1	Burgazada’da eğimli araziden faydalanılarak fazla kat yapılması	287
Şekil 5.2	Kınalıada’da deniz kıyısında beton apartmanlar	287
Şekil 5.3	Kınalıada’da, deniz kıyısında beton apartmanlar	288
Şekil 5.4	Heybeliada’da yanında bulunan tarihi binaya ve genel sokak silüetine uyumsuz bir bina örneği	288
Şekil 5.5	Heybeliada deniz otobüsü iskelesi	289
Şekil 5.6	Burgazada deniz otobüsü iskelesi	289

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1	Yıllara göre Adalar'daki toplam nüfus	10
Çizelge 4.1	Adalar'da karakteristik sokaklarda yapılaşma düzeni	119
Çizelge 4.2	İstanbul Adaları'ndaki tarihi binalarda malzeme ve yapım sistemleri	271
Çizelge 4.3	Kapı biçimlerine göre Adalar'da mevcut cephe düzenleri	276
Çizelge 4.4	Pencere biçimlerine göre Adalar'da mevcut cephe düzenleri	277
Çizelge 4.5	Cephelerde çıkma biçimlenişi	279
Çizelge 4.6	Kagir binalarda cephe biçimlenişi	280
Çizelge 4.7	Ahşap binalarda cephe biçimlenişi	281

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada beni destekleyen, ilgi ve anlayış gösteren, doktora çalışmamın yöneticisi değerli hocam Sayın Prof.İşık Aydemir'e teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

İstanbul Adaları doğal çevre zenginliklerinin yanı sıra; genel olarak 19.yy.'ın 2. yarısı ile 20.yy.'ın başlarında yapılmış binalardan oluşan özgün bir yapay çevreye sahiptirler. Günümüzde, yaşanan demografik, ekonomik ve fiziksel sorunlardan dolayı, gerek doğal çevre zenginlikleri, gerekse özgün mimari oluşumlar, bir bir zarar görerek yok olmaktadır. Bu tezin amacı, Adalar'daki özgün fiziksel çevre (doğal çevre zenginlikleri, özgün yerleşim dokusu, mimari özellikler) oluşumlarının korunması ve değerlendirilmesi için izlenilmesi gereken yöntemin belirlenmesidir.

Bu doğrultuda yapılan çalışmada:

1. Bölüm olan Girişte, sorun ortaya konmuş, tezin amacı, kapsamı ve kullanılan yöntem belirtilmiştir.
2. Bölümde, var olan literatür bilgileri taranarak Adalar'ın genel olarak coğrafya, tarihçe, demografik yapı ve ulaşım olanakları belirtilmiştir.
3. Bölümde meskun olan İstanbul Adalar'ının her birinin tarihsel süreç içinde sosyal gelişimi ile fiziksel gelişimi, paralel olarak ele alınıp incelenerek, günümüzde Adalar'ın karakterini belirleyen özgün yerleşim dokusunun oluşumuna etki eden sosyal, ekonomik ve fiziksel koşullar ortaya konmuştur.
4. Bölümde İstanbul Adalar'ında fiziksel çevrenin analizi yapılarak, doğal çevre zenginlikleri ile yapay çevre incelenmiştir. Doğal çevrede, mevcut çam ormanları, kıyılar ve yeşil alanlar ile buradaki özgün doğal çevre zenginlikleri ele alınmıştır. Yapay çevrede ise, özgün yerleşim dokusu ile bunu oluşturan sokaklar, meydanlar ve buradaki tarihi belge niteliği taşıyan binaların dış cephe yüzeyleri analiz edilmiştir. Özgün yerleşim dokusunu oluşturan sokak ve meydanlar; silüet perspektif, vaziyet planı ve kesitlerle tespit edilmişlerdir. Çalışmada incelenen tarihi binalar ise oluşturulan envanterde, ayrıntılı perspektif, cephe görünüşü ve vaziyet planı ile kaydedilmişlerdir.
5. Bölümde İstanbul Adalar'ının sosyal ve fiziksel gelişiminde yaşanan sorunlar, kaynaklarına inilerek ayrıntılı olarak ele alınmışlardır.

Sonuç ve Öneriler Bölümünde ise tezin amacı doğrultusunda varılan sonuç ve öneriler yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: İstanbul Adalar'ı, özgün mimari oluşumlar, doğal çevre zenginlikleri, sosyal ve fiziksel sorunlar, Master Plan.

ABSTRACT

Istanbul Islands have, besides their natural enrichments, a unique artificial man-made environment, made of buildings that were built in the second half of the 19th Century and at the beginning of 20th Century:

Today, due to the prevailing demographic, economic and physical problems, both natural enrichments and unique architectural structures get damaged and vanished one by one. The purpose of this paper is to set forth the methods that are required in order to protect and evaluate the unique physical environmental structures in the Islands (natural enrichments, unique settlement mode, architectural structures).

In this present paper, that was issued for that purpose:

In the 1st Part, the problem was defined and the purpose, scope and the method employed were described.

In the 2nd Part, through the use of the existing literature, the geography, the history, demographic structure and transport facilities of the Islands were identified.

In the 3rd Part, social and physical development of each of the Istanbul islands, that are used for settlement, within its historical process were reviewed in parallel to each other, and, social economic and physical conditions that affect their unique settlement mode which identify the character of the Islands were identified.

In the 4th Part, the physical environment was analyzed and, natural enrichments and artificial environment were studied. As a part of the natural environment, the existing pine woods, beaches and greens as well as the unique natural enrichments were considered. In the artificial environment, on the other hand, the unique mode of settlement, the streets that make up such mode, squares and the external faces of the buildings, that are qualified as historical documents were analyzed. The streets and squares, that make up the unique mode of settlement were studied with their silhouette perspectives, layout plans and cross sections. On the other hand, the historical buildings, that were studied, were noted with their detailed perspectives, fascial appearances and layout plans in the already created inventories.

In the 5th Part, the problems that are encountered in the social and physical development of Istanbul Islands were handled in detail, going further into their sources.

In the part "Conclusion and Suggestions", conclusions that are reached under the scope of the Paper as well as suggestions are handled.

Keywords: Istanbul Islands, unique architectural structures, natural enrichments, social and physical problems, Master Plan.

1. GİRİŞ

Doğal çevre zenginlikleri ve özgün mimari oluşumları ile günümüzde İstanbul'un bir sayfiyesi olan Adalar; 18.yy.'dan başlayarak, sayfiye amaçlı yerleşimlere sahne olmuşlardır. 19.yy'da İstanbul'un zengin sosyal kesimlerinin, özellikle de Hristiyanlar'ın sayfiye amacı ile tercih ettiği bir yerleşim bölgesi olan Adalar'da, buna paralel olarak 19.yy.'ın 2. yarısı ile 20.yy.'ın ilk çeyreğinde, aynı dönemde Avrupa ve İstanbul'da yaygın olarak kullanılan mimari üslupların uygulandığı günümüzde tarihi belge niteliği taşıyan binalardan oluşan özgün nitelikte zengin bir yerleşim dokusu oluşmuştur. Özgün mimari özelliklerini cephe karakterleriyle büyük ölçüde koruyan ender yerleşmelerden olan Adalar'da; 1950'lerden bu yana, değişen sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak, giderek artan bir hızla özgün tarihi çevre dokusuna aykırı, çirkin ve uyumsuz yapılanmalar oluşmuştur.

Özellikle 1970'li yıllardan sonra, günümüze kadar Adalar'daki gayrimenkul fiyatlarının hızlı yükselmesine paralel olarak yaşanan inşaat furyasında, tarihi belge niteliği taşıyan pek çok bina yıkılarak yerlerine çevre ile uyumsuz apartmanlar, ya da özgün detayları bozulmuş kötü restorasyonlar yapılmıştır. Aynı dönemde Adalar'ın pek çok yerinde kıyılarda gezi yolu ve park yapmak amacıyla çevre düzenleme adı altında, deniz kıyıları doldurulup betonlaştırılarak milyonlarca yıllık bir sürecin ürünü olan doğal kıyı yapısı yok edilmiştir.

Kimi yerlerde ise bina yapmak amacıyla inşaat parsellerindeki çam ağaçları kesilmiş, ya da ormanlar ile yeşil alanlara inşaatlar yapılmıştır. Bütün bu olumsuz uygulamalar Adalar'ın, gelecek kuşaklara aktarmak zorunda olduğumuz doğal çevresini ve tarihsel nitelikteki yapılardan oluşan özgün mimari değerlerini yok etmektedir. Adalar'ın içinde bulunduğu bu koşullar, İstanbul'un yanıbaşında, özgün bir fiziksel çevre (doğal çevre + yapay çevre) yapısına sahip bu bölgenin yakın zamanda önlem alınmazsa; bir zamanlar İstanbul'un sayfiye yerleri olan Göztepe, Erenköy, Suadiye örneklerinde olduğu gibi özgün mimari doku ve doğal çevre zenginliklerini kaybedebileceği gerçeğini açıkça ortaya koymaktadır.

Sosyal çevre ile fiziksel çevrenin sürekli bir etkileşim içinde oldukları gözönüne alınarak, Adalar'daki özgün fiziksel çevre (doğal çevre zenginlikleri, özgün yerleşim dokusunu, mimari özellikler) oluşumlarının korunması ve değerlendirilmesi için izlenilmesi gereken yöntemin belirlenmesi bu tezin amacını oluşturmaktadır. Bu

doğrultuda Adalar'ın özgün fiziksel dokusu ayrıntılı biçimde analiz edilirken; bölgenin fiziksel sorunları yanında demografik ve ekonomik sorunları da ele alınarak ortaya konulmaya çalışılmış ve sonuçta; Adalar için gelecekte yeni yapılaşmalara izin verecek imar planları değil, bölgenin değerlendirilmesine yönelik; fiziksel, sosyal ekonomik içeriği olan özgün bir Master Plan dahilinde, değerlendirme (valorisation) projeleri hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Bu araştırmada Adalar'daki tarihsel gelişimin; bölgenin özgün yerleşim dokusunun oluşumuna etki eden sosyal ekonomik ve fiziksel etkenlerin anlaşılması yönünden; günümüzde yapılan bir değerlendirme çalışmasında kullanılmak üzere arşatırılıp belgelenmesi gerekli görülmüştür.

Ayrıca bu konuda daha ayrıntılı araştırma yapmak isteyen kişilere belki de bugünkü araştırma ortamında bilinmeyen Yunanca kaynaklar tanıtılıp, ulaşma imkanı sağlanmıştır.

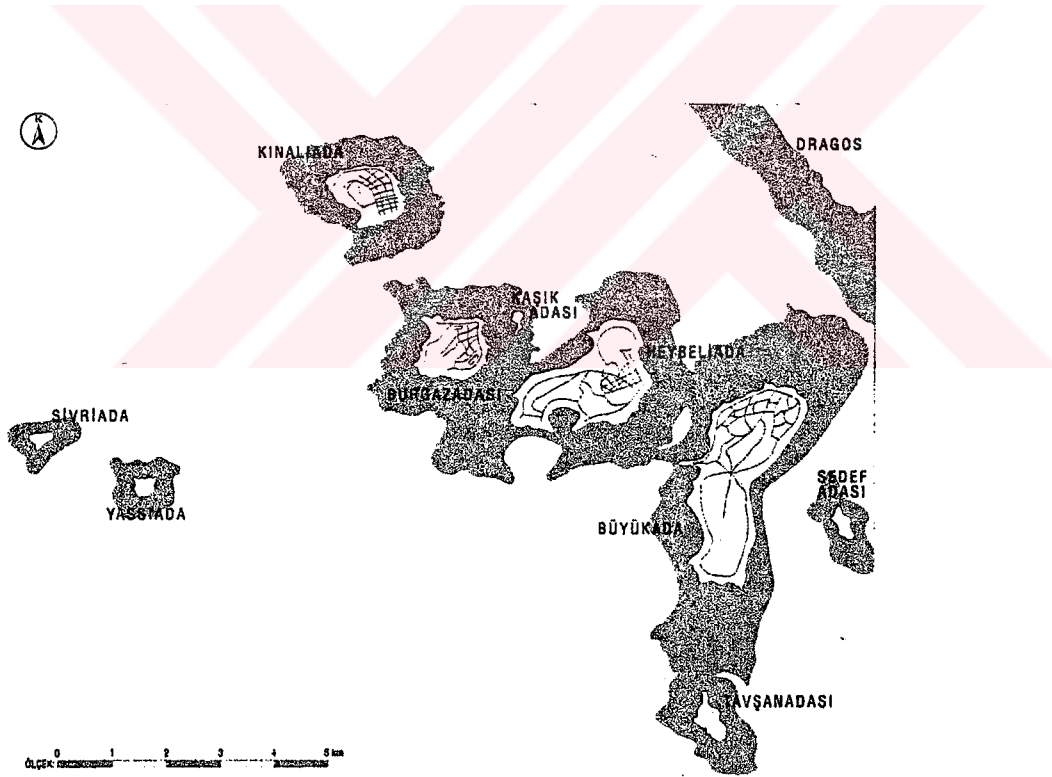
Çevre düzenleme ve değerlendirmeye yönelik olan tez çalışması doğrultusunda, binaların iç plan özelliklerine girilmemiş; sokak, meydan, bina ilişkisi içinde tarihi binaların cephe özelliklerinin analizi ve oluşturulan envanterde ayrıntılı tespiti ile sınırlı kalmıştır.

Çalışmada izlenen yöntem; var olan kaynaklar yardımıyla Adalar'ın sosyal ve fiziksel gelişimini ortaya koyduktan sonra, yerinde yapılan tespit ve analizlerle bölgenin fiziksel çevresinin belirlenmesi; Adalar'ın gelişiminde halen yaşanan sosyal ve fiziksel sorunların tesbit edilip özgün fiziksel (doğal çevre ve yapay çevre) çevrenin korunması ile değerlendirilip gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için gerekli yöntemin araştırılmasıdır.

2. İSTANBUL ADALARI'NIN GENEL TANITIMI

2.1 Coğrafya

İstanbul Adaları Marmara Denizi'nin kuzeydoğusunda, Kocaeli Yarımadası'nın güney kıyıları karşısında, $40^{\circ}43'16''$ - $40^{\circ}50'29''$ kuzey enlemleri ile $29^{\circ}02'24''$ - $29^{\circ}08'08''$ doğu boylamları arasında yer almaktadır. En büyüğü $5,4 \text{ km}^2$, en küçüğü $0,08 \text{ km}^2$ olan bu adalar yüzölçümlerine göre sırasıyla Büyükkada ($5,4 \text{ km}^2$), Heybeliada ($2,3 \text{ km}^2$), Burgazadası ($1,5 \text{ km}^2$), Kınalıada ($1,3 \text{ km}^2$), Sedefadası ($0,157 \text{ km}^2$), Yassıada ($0,052 \text{ km}^2$), Sivriada ($0,45 \text{ km}^2$), Tavşanadası ($0,008 \text{ km}^2$), Kaşıkadası ($0,08 \text{ km}^2$) olup, üzerlerinde Batmaz ve Vordonos Fenerlerinin yer aldığı iki kayayla birlikte, dördüncü zaman başlarındaki yer kabuğu hareketleri sırasında boğazlar açılıp Trakya-Kocaeli panepleninin güney kesimleri sularla kaplanırken, paneplenin su üstünde kalmış parçalarıdır (Şekil 2.1).

Şekil 2.1 İstanbul Adaları

Büyükkada (Prinkipo), Heybeliada (Halki), Burgazadası (Antigoni), Kınalıada (Proti), Sedefadası (Terevintos) yerleşime açıktır. Yassıada (Plati) uzun süre deniz kuvvetleri tesislerini barındırdıktan sonra bir süre İstanbul Üniversitesi Balıkçılık ve Su Ürünleri Fakültesi'nin kullanımında kalmıştır. Kaşıkadası (Pita) özel mülktür. Sivriada (Oksia)

ve Tavşanadası (Neandros) ise tamamen boştur. Bostancı açıklarındaki Batmaz Feneri kayalığı ve Maltepe açıklarındaki Vordonos kayalığının geçmişte küçük adacıklar olduğu ve üzerlerinde yapıların bulunduğu, ancak kuzeyden gelen şiddetli dalgaların aşındırmasıyla birer fener kayalarına dönüştükleri bilinmektedir.

Adalar çeşitli yükseklikteki tepelerden oluşur. Bunlar Büyükada'da, Yüce (Aya Yorgi 203 m), İsa (Hristos 163 m), Tepeköy (Nevruz 150 m), Avcı (145 m); Heybeliada'da Değirmen (136 m), Köy (128 m), Makarios (98 m), Ümit (85 m); Burgazada'da Bayrak (Hristos 170 m), Kınalıada'da Çınar (115 m), Teşvikiye (115 m) ve Manastır (93 m) tepeleridir.

Adalar'ın toprağı, demir oksitli kırmızı topraktır. Kireç tabakalarına karışmış bol miktarda demir filizi toprağı kızıllık bir renk verir. Bu toprak, ağaç, meyve, sebze, çiçek tarımına elverişlidir. Çevre, maden bakımından zengindir. Büyükada'da, Maden semtinde, eskiden demir çıkarılıp işlendiğı; Heybeliada Çam Limanı'nda bakırla karışık demir yataklarının bulunduğu, ayrıca saf bakır madeni çıkarıldığı için adaya Helen dilinde "bakır" anlamına gelen Halki adı verildiğı ve boraks madeninin de bulunduğu bilinmektedir (Gökçen, 1993). Adalar'da taş ocaları da bulunmaktadır. Bunlar Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde sürekli işletilmiştir. Bizans döneminden yakın geçmişe kadar sur, liman ve rıhtım yapımında kullanılan taşları çıkarmak için Kınalıada'nın Çınar ve Manastır tepelerinin batı bölümleri oyulmuş, diğer Adalar'dan taş çıkarılmasına da yakın zamanlara kadar devam edilmiştir. Günümüzde Adalar'da her türlü maden çıkarma ve taş ocağı işletmeciliğı yasaklanmış bulunmaktadır.

İstanbul Adalar'ı zengin ve çeşitli bir bitki örtüsüne sahiptir. Kızılçam (*Pinus brutia*) ormanları ile makiler Adalar'ın doğal bitki topluluklarını oluşturmaktadır. Aralık 1990'da Ada Dostları Derneğı'nin, Mimar Sinan Üniversitesi Resim Heykel Müzesinde düzenlediğı "Adalar, dünü-bugünü-yarını" konulu bir panelde Adalar'da 100-150 sene öncesine kadar çam ormanlarının bulunmadığı, Adalar'ın tümüyle çıplak olduğu, daha sonra ağaçlandırılmış olabileceğı görüşü ileri sürülmüştür. Bununla beraber M.Ö. 1. yy.'da yaşayan Efes'li (Efesos) gezgin-bilgin-yazar Artemidoras, notlarında İstanbul Adaları'na "Pitiuso" (Çamlı ada) demiş olması, buralarda iki bin yıl öncesinde de çam ormanlarının bulunduğunu göstermektedir (Yaltırık vd., 1993).

Ormancılık literatüründe ve resmi belgelerde, Osmanlı döneminde Adalar'ın ağaçlandırıldığına ilişkin hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Cumhuriyet döneminde de Orman idaresi tarafından, Adalar'da yanan orman alanlarına fidan dikme (tamamlama

alışmaları dışında, büyük çapta ağalandırmalarda bulunulmamıştır (Yaltırık vd., 1993).

Adalar'da ormanların yavaş yavaş kaybolmasında buradaki manastırların etkisi büyük olmuştur. Geçimlerini sağlamak, manastırları ekonomik açıdan güçlendirmek amacıyla keşişler zeytincilikle ve bağcılıkla uğraşmışlar, sebze ve buğday yetiştirmişlerdir. Bu doğrultuda manastırların çevresindeki ormanlar, tarım alanları kazanmak amacıyla kesilmiştir. Adalar'daki am ormanlarının bir bölümü ise buralarda yaz ve kış oturan, geçimlerini balıkçılıkla sağlayan köylüler tarafından yakacak odun ve odun kömürü elde etmek için; ayrıca bina yapımı ve iskele yapımında kullanılmak üzere kesilmiştir.

1913 yılında Adalar'da, üzerinde am ağaları bulunan sahipsiz vakıf arazileri parçalara ayrılarak açık artırma ile isteklilere satılmıştır. Bütün bunlar Adalar'daki orman alanlarını olumsuz etkilemiş olup, geçmişte çekilen fotoğraflarda buraların çıplak görünmesinin nedeni budur (Yaltırık vd., 1993).

1930'larda tapulama hareketi ile özel araziler devletleştirilerek kiliselerin tapu kayıtlarında görülen bağlıklar ortadan kalkmıştır. Tarım dışı kalan bu araziler kısa süre içinde yeniden, doğal yolla (yaşlı ağaların saçtığı tohumlarla) maki ve kızılçam ormanlarına dönüşmüşlerdir (Yaltırık vd., 1993).

İstanbul Adaları'nı oluşturan 9 adadan, Büyükada, Heybeliada ve Burgazada dışındaki diğerlerinde zengin doğal bitki örtüsü bulunmamaktadır. am ormanları Heybeliada yüzölçümünün %62.5'ini, Büyükada yüzölçümünün %31.5'ini, Burgazada yüzölçümünün ise %45.1'ini kaplamaktadır.

2.2 Tarihçe

İstanbul Adalar'ı tarih süreci içinde çeşitli isimler ile anılmışlardır. Antik dönemde Dimonisi veya Demonisi olarak isimlendirilen Adalar, Aristotelis'e göre bu ismi Heybeliada'da ilk kez bakır madenini işleten Demonissos adında bir kişiden almışlar ve giderek onun adı ile anılmışlardır. Aristotelis'in kendisi ise Adalar'a Halkedon (Kadıköy) Adalar'ı demiştir. Yunan filozofu Artemidoras bunlara Pitiusa (amlı), Romalı tabiat bilgini Plinius ise Propontidas (Marmara Adalar'ı) derken, Bizans'lılar buralardaki manastırlarda yaşayan keşişlerden dolayı Papadonisia (Papaz Adalar'ı) demişlerdir. Batılı kaynaklar tarafından en yaygın kullanılan isim ise Prens Adaları'dır (Les Iles des Princes) Batılı tarihi Hammer tarafından Evliya Adaları (Les Iles des Saint) olarak

anılan bu adalar, Türkler tarafından topraklarının renginden dolayı Kızıl Adalar olarak adlandırılmışlardır (Şekil 2.2) (Vizantios, 1862).

Adalar'da tarihlendirilebilen ilk olay Büyük İskender'in komutanlarından Antigonos'un oğlu Dimitrios Poliorkitis'in M.Ö.298'de o dönemde adı Panormos (Emin Liman) olan Burgazadası'nda babasının adına ve anısına bir kule inşa ettirmesi ve adaya Antigoni adını vermesidir. Aristotelis ise M.Ö.4.yy.'da Adalar'dan Halkedon (Kadıköy) Adalar'ı olarak bahsederek özellikle Heybeliada'daki Çam Limanı bölgesinde ilk kez Demonissos tarafınan çıkarılan bakır madeninden söz etmektedir.

Adalar, tarih sahnesinin aydınlığına asıl olarak Bizans döneminde ve Bizans kaynaklarıyla girmiştir. Roma İmparatoru Büyük Kostantinos'un M.S.330'da İstanbul'u başkent yapmasından sonra Adalar hem sürgün hem de manastır bölgesi olarak kullanılmıştır. Adalar'da ayrıca Roma'dan kalma putperest tapınakların bulunduğu, Bizans döneminde ise manastırların bu tapınakların kalıntıları üzerinde kurulduğu Bizans kaynaklarından öğrenilmektedir. Adalar'ın Bizans tarihinde önem kazanması İmparator II Iustinos Kuropalatis'in M.S. 567'de, o dönemlerde Megali (Büyük) olarak anılan Büyükada'da bir saray ve bir manastır yaptırmasıyla başlar. Adalar din ve taht kavgalarıyla sarsılan Bizans'ın sürgün beldeleri olarak ünlenmişlerdir. Özellikle 8.yy'da ve sonrasında gözden düşen din adamları, siyasal rakip olarak görülen saray mensupları, prensler, naipler hatta İmparator ve İmparatoriçeler çoğunlukla gözlerine mil çekilerek (kör edilerek) Adalar'da sürgün edilmişlerdir.

Bununla beraber Adalar Bizans döneminde sadece sürgün ve manastır bölgesi olmamıştır. Buralarda küçük balıkçı köyleri ile özellikle manastırların çevresinde tarlalar, bahçeler ve üzüm bağları bulunurdu. Bölgedeki manastırların zenginliği, Bizans döneminde Latin donanmaları tarafından pek çok defa yağmalanmasına neden olmuştur.

Adalar 1453'te İstanbul'un fethinden 42 gün önce, Kaptan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey komutasındaki donanma tarafından alınarak Osmanlı egemenliğine geçmişlerdir. Fetihten sonra bir süre boş kalan Adalar; keşişlerin manastırlarına geri dönmesiyle, eskiden olduğu gibi, manastırların ağırlık taşıdığı köy yapılarını sürdürmüşlerdir.

Şekil 2.2 İstanbul Adaları haritası (Yeoryios Colmann, 1889)

Osmanlılar ele geçirdikleri diğer bölgelerde olduğu gibi Adalar'da da yerel idareyi bölge sakinleri olan Hristiyan Ortodoks Rum Cemaate emanet etmişlerdir. Fetihten sonra İmparatorluk mülki idare yetkilerine sahip askeri esaslı (tımar) idarelere ayrılmıştır. Fakat fethedilen bölgelerin örf ve adetlerine yabancı olan Müslüman Osmanlılar buradaki yerel yönetim sorumluluğunu, vergilerin toplanması dahil, yerli halka bırakmayı tercih etmişlerdir. Böylece devlet tarafından verilmiş fermanlar ile köy ve benzeri yerleşmelerin yerel yönetim organizasyonu kiliselere bırakılarak yerel yönetimlerin çekirdeğini oluşturacak olan cemaat ihtiyar meclisleri oluşturulmuştur. İhtiyar meclisleri sorumluluk bölgelerinde vergilerin toplanması, yerel idare ve yargı yetkilerine sahip olmuşlardır.

İstanbul'da çıkan salgınlar, örneğin 1562'deki veba salgını sırasında, buradaki zenginler ve kimi yabancılar korunmak için Adalar'a sığınmış ise de, 19.yy.'a kadar buradaki nüfusun çoğunluğunu Rumlar oluşturmuştur. 18.yy.'ın sonlarına doğru önce Fransızlar daha sonra İngilizler olmak üzere batılıların gezi, ticaret, yazlık gibi amaçlarla Adalar'a gelmesiyle, buradaki yaşam değişmeye ve canlanmaya başlamıştır. 18.yy.'ın 2. yarısında Ege'deki adalardan Marmara kıyılarına yönelik bir göç yaşanmış, özellikle balıkçılar Adalar'a yerleşmişlerdir. 19.yy.'da ise Kınalıada'ya Ermeniler yoğun şekilde yerleşmiştir.

19.yy.'ın ortalarında Adalar'a düzenli vapur seferlerinin başlamasıyla, bölge bir tedavi, dinlenme ve eğlence yeri olarak önem kazanarak buradaki sürekli ve yazlık nüfus hızla artmıştır. 20.yy.'ın başına doğru Adalar artık sadece azınlıkların ve yabancıların tercih edip yerleştiği bir sayfiye bölgesi değildir. Tanzimat sonrasının batılılaşma sürecinde, Batılı yaşam tarzına özenen pekçok Osmanlı devlet adamı Adalar'da yazlık köşkler yapmaya başlamışlardır.

20.yy.'ın başlarından itibaren Adalar artık Müslüman Türk nüfus için de seçkin bir sayfiye yeri, özellikle de bahar ve yaz aylarında tercih edilen bir eğlence ve dinlenme bölgesi olmuştur.

Cumhuriyetten sonra Adalar, Atatürk'ün kendisi ve devletin ileri gelenlerinin gösterdikleri ilgiyle yeniden canlılık kazanmaya başlamışlardır. Atatürk Büyükdada'da bulunan Yat Kulübü'nün yerine burada Anadolu Kulübü'nü kurmuş ve 1928 yazından itibaren her yıl Anadolu Kulübü'ne gelerek dinlenmiş, balolara katılmış ve siyaset adamlarıyla burada toplantılar düzenlemiştir. Aynı yıllarda, Rusya'daki Ekim Devri-

mi'nin önderlerinden olup Stalin döneminde ihanetle suçlanarak 1929'da Rusya'da çıkarılan Leon Troçki'de Büyükada'da yaşamış ve anılarını burada yazmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Adalar, özellikle de Büyükada, azınlıkların yanısıra, savaş yıllarında servet edinmiş Türk zenginlerinin ve siyaset adamlarının da dikkatini çekmiş; görece düşük olan arsa fiyatları buralarda yazlık villalar, yapılmasını hızlandırmıştır. Bu yıllarda Adalar'da geleneksel ahşap mimarinin yerini yavaş yavaş kagir ve betonarme binalar ile birkaç katlı apartmanlar almaya başlamıştır.

1950'lerden sonra, Adalar'ın toplumsal yapısı ve nüfus bileşiminde önemli değişimler yaşanmıştır. Çeşitli siyasal ve toplumsal olaylar sonucunda başta Rumlar olmak üzere Adalar'da yerleşik azınlıkların Adalar'ı ve Türkiye'yi terk etmesi ile buradaki nüfus gerilemiştir. Yaşanan nüfus gerilemesi yine 1940'larda başlayan daha sonra ise 1960 özellikle de 1980'den sonra hızlanan doğu illeri ağırlıklı iç göçle dengelenmiştir (Gökçen, 1993). Bu iç göçün sonucunda, Adalar'ın sosyal yapısında gözle görülür bir değişme olmuştur.

2.3 Demografik Yapı

İstanbul İlinin bir ilçesi olan Adalar, Büyükada'da Maden ve Nizam ile Kınalıada, Burgazadası, Heybeliada olmak üzere beş mahalleden oluşmaktadır. Sedefadası ise Büyükada Maden mahallesine bağlıdır. İlçenin merkezi Büyükada'dır. 19.yy.'ın 2. yarısından itibaren düzenli deniz ulaşımının başlaması ile beraber bir sayfiye yerleşmesi olarak önem kazanan Adalar'ın nüfusu artmaya başlamıştır. 1816'da Adalar'da 1200 kişi yaşarken, bu sayı 1865'te 6000'e ulaşmıştır. Adalar'ın toplam nüfusu 1900 sayımında 12.000 kişi olarak saptanmıştır. 1914'teki sayıma göre ise bölgede; 1586 Müslüman, 8725 Rum Ortodoks, 596 Ermeni Gregoriyan, 6 Protestan, 8 Latin Katolik ve 9 Süryani olmak üzere toplam 11.070 kişi devamlı yaşamaktaydı. Yıllara göre Adalar'daki toplam nüfus Çizelge 2.1'de verilmiştir.

Çizelge 2.1. Yıllara göre Adalar'daki toplam nüfus

Yıl	Toplam nüfus
1816	1.200
1865	6.000
1900	12.000
1927	11.691
1935	16814
1940	13.325
1945	14.053
1950	15.405
1955	16.564
1960	19.864
1965	15264
1970	15.086
1975	12.807
1980	18.232
1985	14.534
1990	19.413

Eldeki bu veriler bize Adalar'da devamlı (yaz ve kış) yaşayan nüfusu yansıtmaktadır. Bölgede yaşayan azınlıkların çeşitli toplumsal ve siyasal olaylar sonucunda dönem dönem buradan ayrılmaları ile Adalar'ın nüfusu 1990 yılına kadar azalmış ya da durağan kalmıştır (Gökçen, 1993). 1990 nüfus sayımında görülen yeni artış eğilimi ise, büyük ölçüde Doğu Anadolu kökenli iç göçten kaynaklanmıştır. Özellikle 1960'tan 1990'lara kadar Adalar'da devamlı oturan nüfus azalırken bölgenin etnik ve sosyal yapısında da değişimler yaşanmıştır. 1960-1990 yılları arasında, Adalar'daki Hristiyan, özellikle de Rum nüfusta büyük azalma olurken, İstanbul dışı doğumlu Müslüman nüfus belirgin olarak artmıştır. Günümüzde Adalar İlçesi'nde yerleşik halkın yaklaşık %22'si Adalar doğumludur. İstanbul İli doğumlular %30, Türkiye'nin diğer illerinde doğup halen Adalar'da yaşayanlar toplam nüfusun %48'idir (Gökçen, 1993). İstanbul dışı doğumluların büyük bir bölümü 1940'larda Erzincan depremi nedeniyle İstanbul'a gelen ve özellikle Burgazadası ve Büyükkada'ya yerleşenlerden oluşmaktadır. 1950 ve sonrasındaki nüfus artışı ise, önemli oranda, ilk göçle gelen doğu kökenli halkın

hemşehrilerinden kaynaklanmaktadır. Adalar İlçesi'nin önemli bir özelliği, yaz ve kış yerleşik nüfus ile buraya sadece yazın sayfiye için gelen nüfus arasındaki büyük sayısal farktır. Eldeki resmi veriler sadece yaz ve kış yerleşik nüfusu yansıtmakta olup, yaz nüfusunun belirlenmesine yönelik resmi istatistikler bulunmamaktadır. Bununla beraber, bölgede konu ile ilgili kurum ve kişiler ile yapılan görüşmeler sonucu (emlakçılar, Muhtarlar, Belediye Emlak Dairesi) yaz aylarında Adalar'daki nüfusun 100.000 kişiyi aştığı tahmin edilmektedir. Yazın Temmuz ve Ağustos aylarında, özellikle hafta sonları buralara gelen günübirlik ziyaretçilerle birlikte bu sayının 200 ~250 bin kişiye çıktığı sanılmaktadır.

2.4 Ulaşım

Adalar'ın ana kara ve kendi aralarındaki yolcu ulaşımı vapurlar ve deniz otobüsleri ile sağlanmaktadır. Ana kara ve diğer adalar ile olan yük taşımacılığı ise motorlar ile yapılmaktadır .Yolcu vapurları ve deniz otobüslerinin güzergahı İstanbul (Sirkeci, Kabataş) - Adalar-Yalova ile Bostancı-Adalar hattıdır. Adalara yük taşıyan motorlar ise çoğunlukla Adalar-Kartal ya da Adalar-Yenikapı güzergahını kullanmaktadırlar. Adalar'da iç ulaşım atlı yolcu (fayton) ve yük arabaları ile sağlanmaktadır. Adalar'da sadece polis, ambulans, itfaiye ve çöp toplama gibi kamu hizmetleri için motorlu araçlar kullanılmaktadır.

3. İSTANBUL ADALARI'NIN SOSYAL ve FİZİKSEL GELİŞİM SÜRECİ

3.1 Büyükada (Prinkipos)

İstanbul Takım Adaları'nın en büyüğü olan Büyükada'da rastlantı sonucu bulunan mezar ve sikkelerden, burada antik döneme ait bir yerleşmenin varlığı anlaşılmaktadır. Bu konuda sistematik bir kazı yapılmadığından bunun yeri tam olarak belirlenememiştir. Elde edilen bulgulardan bu antik yerleşmenin, adanın doğu kıyılarındaki Aya Nikola yakınlarındaki eski Kariye yerleşmesi ile daha kuzeydeki demir ve bakır madeninin çevresinde yer almış olduğu sanılmaktadır.

Bizans'lı kronograflara göre Büyükada M.S. 6.yy.'da İmparator II.Justinianus'un (527-565) yerine geçen İmparator II.Justinos Kuropalatis'in (565-578) mülkiyetindedir.

E.Mamboury, Kedrinos'a dayanarak, İmparator II.Justinos Kuropalatis'in, 569 yılında, kendi mülkiyetinde olan Büyükada'daki limanın yakınlarına bir saray ve manastır yaptırdığını yazmıştır (Mamboruy 1943; Millas 1988). Bizanslı kronograflar Leon Gramatikos ve Theofanis, İmparatorun adayı imar ederek, doğu kıyılarında, bugünkü Maden semtindeki Selvili Yokuş'un deniz tarafında bir manastır ile daha kuzeyde, bugünkü Ayios Dimitrios Rum Ortodoks Kilisesinin bulunduğu yerde bir saray yaptırdığını yazmışlardır (Vizantios, 1862).

Hammer ve Janin'e göre o döneme kadar Megali (Büyük) olarak anılan bu adanın, Prensin adası anlamında olan Prinkipos (Nisos tu Prinkipos) olarak anılması, buranın İmparator II. Justinos Kuropalatis'in mülkiyetinde olup, bir saray inşa ettirmiş olmasındandır (Vizantios, 1862).

André Leval 1881 yılında Ayios Dimitrios Kilisesi'nin bahçesinde, üzerinde İmparator II. Justinos'un monogramı bulunan bir sütun başı görmüş ve bunu yayımlamıştır (Millas, 1988).

C.G.Curtis ve S.Aristakis 1882 yılında, Büyükada'nın doğu kıyılarında eski bir Bizans harabesinde buldukları bir sütun başında İmparatoriçe Sofia'nın monogramını gördüklerini yazmışlardır (Millas, 1988). Bunlara göre İmparator II. Justinos 569 yılında manastırı yaptırarak sütun başlarına eşi Sofia'nın isminin baş harflerini kazıtmıştır.

Bundan başka yaptırmış olduğu saray ve hamama 570 yılında, limana ise 577 yılında Sofyanon adını vermiştir (Millas, 1988).

Ernest Mamboury'ye göre Maden semtinde bulunan Kadınlar Manastırı, kıyı boyunca 300 m. uzunluğunda olup, genişliğı kara yönünde Aya Nikola Yoluna (Tur Yolu) kadar gelmekteydi. Manastırın ortasında eski bir kilisenin taş temel kalıntıları bulunmaktadır. Kuzey ve güney kanatlarında ise yaklaşık 250'şer metre uzunluğunda devam eden manastır binaları bulunmaktaydı. Binaların pencereleri iç avluya açılmakta olup dış cephe-ler yüksek duvarları ile bir kaleyi andırmaktaydı. Bu binaların dışında, manastırı koru-yan muhafız ve hizmetli erkek personelin kalmış olduğu bir bina daha bulunmaktaydı (Mamboury, 1943). Aynı yerde deniz kıyısında eski bir liman kalıntısı ile, daha yukarıda yola yakın dairesel bir temel kalıntısı bulunmuştur. Mamboury'ye göre ada halkı tarafından "Mağara" ya da "Kamara" (Kemer) olarak anılan Manastır kalıntıları, 19.yy.'ın ortalarına kadar iyi durumda korunmuşlardır. Günümüzde bölgede yapılmış olan inşaat çalışmaları ile bu kalıntılar tahrip edilmiştir. Somut olarak, manastır kalıntılarının üst kotları tenis kortu olarak düzenlenirken, 1980 yılında alınmış inşaat ruhsatı ile dairesel temel kalıntısı yıktırılarak üzerine bir bina yapılmıştır. Bölgede, manastıra ait Bizans limanı ise doldurularak üzerinde özel bir kayıkhanesi inşa edilmiştir.

Bizans devrinde öbür İstanbul Adaları'ı gibi Büyükkada'da, iktidardan uzaklaştırılmak is-tenen soylular, prensler, prensesler hatta devrik imparator ve imparatoriçelerin burada-ki manastırlarda zorla tutulduğu bir sürgün yeri olmuştur.

Bu amaçların dışında Büyükkada 12. yy.'da daha çok imparator ve soylular için bir sayfi-ye yeri olma özelliğini taşımıştır.

Bizans devrinde, Aya Nikola Manastır'ının yakınlarında olan, bugünkü adı ile Karaca-bey Koyu'nda (Aya Nikola Koyu) küçük bir balıkçı yerleşmesi olan eski Kariye köyü bulunmaktaydı. Ormanlık tepelerde bulunan manastırlarda ise çok sayıda rahip ve keşiş yaşamaktaydı.

İmparator I. Manuel Komninos'un mühürünü taşıyan 1158 tarihli resmi bir belgede isim verilmeden Büyükkada'daki manastırların varlığından söz edilmiştir (Millas, 1988).

İstanbul Adaları, özellikle de Büyükkada gerek korsanların gerekse İstanbul'a saldırmak için gelen orduların donanmaları tarafından pek çok defa saldırıya uğramış, köyler ve manastırlar yakılıp yağmalanmışlardır (Tuğlacı, 1995).

1182 Nisan'ında Kariye yerleşmesi ile Kadınlar Manastırı İstanbul'a saldıran Latin donanması tarafından yakılıp yıkılmışlardır.

14.yy.'da İmparator İoannis Katakuzinos'un kronografyasından onun hükümdarlık yıllarında Büyükada'nın neredeyse boş olduğu öğrenilmektedir. Katakuzinos ve Paleologos'lar arasındaki çekişmelerin oluşturduğu iç savaş ortamı, Cenovalı'lar ile Venedikli'ler arasındaki çekişme ve bunların gemileriyle Bizans kıyılarını devamlı yağmalamaları, daha sonra Osmanlıların Marmara Denizi kıyılarına ulaşmaları, Adalar'ın sakinleri tarafından büyük oranda terkedilmelerine neden olmuştur (Paspatis, 1877).

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Büyükada tamamen terkedilmemiş, halkı birtakım kule ve istihkamların bulunduğu, adanın İstanbul'a bakan kuzey kıyılarına yerleşmek zorunda kalmıştır. Bölgede Paleologos'lardan kalma 3 taş kule kalıntısı 19.yy. sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür (Millas, 1988).

Adalar İstanbul'un fethinden kısa süre önce, Baltaoğlu Süleyman Paşa tarafından ele geçirilmiştir.

St.Runciman'a göre, Kritovulos'a dayanarak, Adalar'ın fethi sırasında Heybeliada'nın aksine Büyükada'da direniş gösterildiği için, ceza amacı ile bu adanın halkı esir olarak sürülmüştür. Bunun sonucu olarak Heybeliada'nın aksine Büyükada fetihten sonra bir süre boş kalmış, yerleşimleri tahrip olup manastırları terkedilmiştir (Millas, 1988).

İstanbul'un fethinden sonra boşalmış olan adaya Fatih Sultan Mehmet'in emri ile Karadeniz kıyılarından Hristiyan Rum aileler getirtilerek yerleştirilmiştir. 16.yy.'da Büyükada'da 2 köy bulunmaktadır. Bunlardan biri adanın ilk yerleşimi olup, doğu kıyısında, Ayios Nikolaos Manastırının bulunduğu Karacabey koyunda bulunmaktadır. İkinci yerleşme ise şimdiki Büyükada yerleşmesinin, geliştiği Prinkipos balıkçı yerleşmesidir (Tuğlacı, 1995).

Eski kıyı yerleşmesi Kariye ve o yıllarda kuzeydoğu kıyılarında gelişmeye başlayan Pringipo'dan ilk defa Fransız gezgin Pierre Gylli (1490-1555) 1545'te bahsetmiştir (Millas, 1988; Tuğlacı, 1995).

1545 tarihli Osmanlı Hudutname'sinde Cezire-i Sühr (Kızıl Ada) olarak bahsedilen Büyükada'daki yerleşimler ve nüfusları tespit edilmiştir. Bunlar; günümüz Büyükada

(Prinkipos) yerleşmesinin ilk hali olan Kariye-i Rumiyan, 96 kişi. Eski Kariye yerleşmesi olan Kariye-i Kariye 49 kişidir (Millas, 1988). Bunlardan başka 46 kişilik nüfusu olan Kariye-i Serifiyen adında bir yerleşmeden bahsedilmektedir. Bunun Nizam bölgesinde olduğu tahmin edilmektedir (Millas, 1988).

Bundan birkaç sene sonra Marmara Kadısı Abdüllatif Efendi tarafından yaptırılan sayımda Büyüka'da bir manastırdan (Hristos Manastırı) ve nüfusunun tamamını Hristiyan Rum'ların oluşturduğu 3 yerleşmeden bahsedilmektedir (Millas, 1988). Pringipo yerleşmesinin merkezinde bulunan Ayios Dimitrios Kilisesi hakkındaki ilk bilgilere 1547 tarihli Patrikhane kayıtlarında rastlanmaktadır (Millas, 1988). Aynı yıllarda adada, mezarlık kilisesi olarak hizmet veren ve bugünkü Saat Meydanı'nda yer alan Ayios İoannis Kilisesi, Panayia (Meryem Ana) Kilisesi ve bugün Çınar Meydanı'ndaki Ayia Fotini Ayazması'nın bulunduğu yerde dördüncü bir kilise yer almıştır (Millas, 1988).

Janin'e göre 16.yy.'da İstanbul ve çevresinde eskiden 325 olan manastırların sayısı 18'e inmiş olup; bunların da 1/3'ü Prens Adaları'nda bulunmaktaydı (Millas, 1988).

16.yy.'ın son 10 senesinde III.Mahmut devrinde, Büyüka'daki Hristos Manastırı'nın tamir edildiği bilinmektedir (Millas, 1988).

17. yy.'ın başında Büyüka için çok az bilgiye sahibiz. Bu yüzyılda Pringipos yerleşmesi eski Bizans kuleleri ile Ayios Dimitrios Kilisesi çevresinde gelişmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Pringipos yerleşmesinin nüfusunun 200 kadar hanedan oluştuğunu yazmıştır (Millas, 1988). 1680 yılında, Anadolu'daki Rum Ortodoks kilise ve manastırlarını kaydeden gezgin Thomas Smith, Büyüka'nın ilk yerleşimi olan Kariye köyünün 16.yy.'da tamamen yandığını tespit etmiştir (Millas, 1988).

1688'de Flaman gezgin Dapper İstanbul Adaları'ndan Papadonisia (Papaz Adaları) olarak bahsetmiştir. Buna göre (Isole de Principe) Pringipos adasında eskiden 2 yerleşim bulunurken çıkan bir yangın sonucu bunlardan Kariye isimli olanı yanmış ve sadece Pringipos (tu Pringipos=Prensini) yerleşmesi kalmıştır. Bundan başka adada 2 Rum ortodoks manastırı da bulunmaktadır (Millas, 1988).

1715 yılında Osmanlı'ların Mora yarımadasını Venedikli'lerden almalarından sonra buradaki Hristiyan Rum nüfusun bir bölümü Marmara Kıyıları ve İstanbul Adaları'na yerleştirilmiştir (Millas, 1988).

1745 yılında adayı ziyaret eden İngiliz gezgin Richard Pococke'un Büyükada'nın o zamanki yerleşimi ile sosyal ve ekonomik yapısı hakkında gözlemleri bulunmaktadır. Buna göre çeyrek millik bir alan üzerinde kurulmuş bulunan Pringipos, ilk yapıldığında güzel olmakla beraber bakımsız ve harap durumdadır. Adada nüfusu Rum Hristiyanların oluşturduğu 1 yerleşim ve 4 kilise ile 2 manastır bulunmaktadır. Üçüncü manastır harap durumda olup, Ayios Nikolaos Manastırının bulunduğu yerde eskiden başka bir yerleşmenin daha bulunduğu bahsedilmiştir (Millas, 1988).

Hollandalı gezgin Van Egmont'a göre 1759 yılında Büyükada, İstanbul'daki Fransız tüccarların bir sayfiye mekanıdır. Bunların dışında İstanbul'da içki tüketiminin yasak olmasının dolayı bir çok Müslüman, içki içip eğlenmek üzere kayıklar ile Tophane'den Büyükada'ya gelmektedir. Başlıca uğraşı balıkçılık ve şarap yapımı olan yerli ada halkı, kayıklar ile günübirlik adaya eğlenmek için gelenlerin yarattığı talebi karşılamak üzere buraya Anadolu kıyılarından şarap getirmişlerdir.

1770 yılında Mora'daki isyanlarla beraber Anadolu, Marmara kıyıları ve Adalar'a yönelik yeni bir göç dalgası yaşanmıştır. Bunun sonucu Mora'dan Adalar'a pek çok göçmen gelip yerleşmiştir (Millas, 1988).

1779 yılında Domenico Sestini, 1788 yılında ise Thomas Watkins seyahat anılarında, Büyükada'daki sayfiyelerden bahsetmektedirler (Millas, 1988). Bunlara göre bakımlı üzüm bağları bulunan adada, buğday, arpa ile az miktarda fasulye, bezelye, bakla, ayrıca meyve sebze yetiştirilmektedir (Millas, 1988).

18.yy.'da Büyükada'daki yerleşim durumu ile sosyal ve ekonomik yaşam özetlenecek olursa; eski Kariye yerleşmesi terkedilerek adanın kuzey kıyılarına, bugünkü yerleşmenin merkezini oluşturacak Prinkipos'a yerleşildiği görülmektedir. Bu yüzyılın sonlarında yerli ada halkı balıkçılık, bahçe tarımı ve ağaçlardan odun kömürü yapımı ile uğraşmaktadır. Çok sayıda Hristiyan (Rum, Levanten ve yabancılar) gerek İstanbul'daki salgın hastalıklardan korunmak için, gerekse de sayfiye amacıyla Büyükada'ya gelmektedir. Adadaki pek çok manastırda bu kişilere odaların kiralandığı ve bu turizm hareketinin yerli halka yeni iş olanakları sağladığı görülmektedir (Millas, 1988; Tuğlacı 1995).

19.yy.'ın başlarında Pringipos yerleşmesi, Aşağı Çınar Meydanı yakınlarındaki kule harabeleri, Ayios Dimitrios Kilisesi çevresi ve ana kara ile bağlantının sağlandığı pazar kayıkları iskelesinin önündeki meydan (Panco Meydanı) çevresi ile sınırlıdır. Yükleme

ve boşaltmaların yapıldığı kayık iskelesinin bulunduğu meydan Panco meydanı olarak bilinmekte olup ismini aynı adı taşıyan bir handan (Panço'nun Han'ı) almıştır. Çevresindeki kahvehane ve meyhaneler ile kalabalık ve hareketli bir mekan olan kayık iskelesi, Heybeliada'da kilisenin yanındaki kayık iskelesi ile aynı işlevdedir (Millas, 1988). Ulaşımı sağlayan pazar kayıkları ise her gün Tophane-Büyükada arasında, 2-3 saat süren, düzenli seferler yapmaktadır (Millas, 1988).

Ayios Dimitrios Kilisesi ile Aşağı Çınar Meydan'ı çevresindeki yoğun yerleşilmiş mahalleler 1850 yılından önce yanmışlardır. 1745 yılında Pococke'nin görmüş olduğu ve Ayia Fotini adını taşıdığı tahmin edilen kilise büyük olasılıkla bu bölgede yer almıştır (Millas, 1988). Bu dönemde, Panayia (Meryem Ana) Kilisesi ve bugünkü Araba Meydanı'na kadar uzanan yerleşmenin yerli nüfusu 1200 kişiyi geçmemektedir (Millas, 1988). Eskiden mezarlık olan eski Ayios Ioannis Kilisesi çevresindeki, bugünkü Saat Meydanı ve yamaçlar, Macari (Mezarlık=Mezari) olarak anılmakta olup, gezinti ve panayır yeri olarak gelişmiştir.

19.yy.'ın başlarında, Büyükada'da Macari olarak anılan gezinti yerinin her iki başında küçük hasır tabureleri ve masaları ile yaşlıların oturup nargile içtikleri birer kır kahvesi bulunurdu. Gençler, bölgeyi kaplayan alçak yarların kenarına kadar gelip deniz kıyısına kadar inen yeşil çimenlerin üzerinde aşağı-yukarı gezinirlerdi. Gün batımına yakın, bir saat kadar devam eden, bu gezintilerden sonra, kısa bir yemek arası için evlere gidilirdi. Yarım saat kadar sonra en temiz kıyafetler giyilerek, o zamanlar adanın en gözde lokali olan, küçük limanın başındaki Kantarocak gazinosuna gidilirdi. Terasları ahşap direkler üzerinde denizin üzerine doğru uzanan Kantarocak Gazinosu'nda çalgılar eşliğinde yapılan eğlenceler gece yarısına kadar devam etmekteydi (Millas, 1992).

O yıllarda Prinkipos yerleşmesinin ana arteri Yukarı ve Aşağı Çınar Meydanları'nı bağlayan Çınar Cadesi olup, Meryem Ana Kilisesi yakınlarında son bulmaktaydı. Köy ise Ayios Dimitrios Kilisesi çevresindeki mahalleler ile Panco Meydanındaki kayık iskelesi çevresinde sınırlanmıştı (Millas, 1988). Şimdiki Karanfil Mahallesinin olduğu bölge ise verimli olduğundan burada tarla, bahçe ve bostanlar bulunurdu. Şiddetli rüzgar olduğu zamanlar, denize paralel uzanan Macari'den başka, daha iç bölgelerde, tahminen günümüzde Lala Hatun Sokağı'nın bulunduğu yerde, bir gezinti parkuru daha bulunurdu (Millas, 1992).

Günlük sosyal etkinlikler ve ticaret ise Lonca ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Burada fırın, meyhane, balıkçı kahveleri bulunurdu. Yerli halk büyük çoğunluk ile balıkçılık ile

uğraşmakta olup bağcılık, şarap yapımı ve bahçe tarımı önemli geçim kaynaklarıydı (Millas, 1988). Büyükada'da bağcılık ve şarap yapımı, özellikle 1827'de, Mora İsyanı'ndan sonra Adalar'a, Ege Adalar'ı ve Mora Yarımadası'ndan göçmenlerin gelmesi ile gelişmiştir.

Pringipos yerleşmesinin ana arteri Yukarı ve Aşağı Çınar Meydanları'nı bağlayan bugünkü Çınar Caddesi olan geniş yoldur. Yukarı Çınar Meydanı'na daha sonra Paskaladaki (Şehpal) Otelı yapılmıştır. 1826-1833 yılları arasında Anadolu'ya geçen Victor Letellier zengin Hristiyanlar'ın yaz sezonunu geçirmek üzere Büyükada'da evler yaptırdıklarını ya da kiraladıklarını belirtmiştir (Millas, 1988).

1826'da Adalar'ı gezen İngiliz Monsenyör Josiah Brewar'da yaz aylarını Adalar'da geçiren binlerce Rum, Ermeni ve Frenk'ten bahsetmektedir. Brewar Büyükada'da Kilise İhtiyar Meclisleri'nin denetiminde bulunan 2 okuldan ve klasik eserlerin öğretildiği bir üçüncü okuldan bahsetmiştir (Millas, 1988).

19.yy.'da (1812) Büyükada'daki küçük Ortodoks cemaat, Ayios Dimitrios Kilisesi ve Panayia (Meryem Ana) Kilisesi olmak üzere, her biri kendi ihtiyar meclisi ve resmi mühürü olan iki kiliseye sahiptir. Köydeki iki okul bu iki meclisin ortak gözetimindedir. Adadaki diğer küçük kilisecikler sadece bazı dini bayramlarda ibadete açılmaktadır.

30 Mart 1826 yılında Ritter Prkesch, Büyükada'da Rum ve Ermeni'lere ait büyük bahçeli köşklerin bulunduğunu yazmaktadır (Millas, 1988). Adalar'a Müslüman Türklerin yerleşmesi ise Tanzimat'tan sonra gerçekleşmiştir (Tuğlacı, 1995).

Adalar'ın gittikçe önem kazanarak buradaki nüfusun artması, İstanbul-Kadıköy ve Adalar arasında gemi seferlerinin düzenlenmesini gerekli hale getirmiştir. 1846 yılında ilk buharlı vapurun sefere konulması ile Adalar'a iskeleler yapılmış ve bunlara memurlar atanmıştır (Tuğlacı, 1995). Buharlı gemilerin sefere konulması ile Büyükada'ya sayfiye ve dinlenme amaçlı gelenlerin, (büyük çoğunluğunu zengin Hristiyan Osmanlı'ların oluşturduğu sayısı) hızla artmıştır. Bu gelişmeler paralelinde yerleşme, kara yönünde tepelerin eteklerine doğru büyürken gezinti-panayır yeri olan "Macari" yönünde (Saat Meydanı ve yukarısı) ise büyük bahçeler içinde yer alan köşkler yapılmıştır (Millas, 1988).

1850 yılından biraz önce meydana gelmiş olan büyük yangında Prinkipos'un merkezi olan Çınar Meydanı'ndaki eski mahalleler yanarak yok olmuşlardır. Bölgede daha sonra

yapılacak olan Ayios Dimitrios Kilisesi, kısmen bu yangının kalıntıları üzerinde inşa edilmiştir (Millas, 1988).

19.yy. ortalarında ilk buharlı gemi seferleri ile Büyükada'ya yönelik sayfiye hareketinin büyümesi, adadaki yerleşmenin merkezindeki eski mahalleleri yok eden büyük yangın ve paralelinde Hat-ı-Hümayun'un oluşturmuş olduğu yeni siyasi ortam, İstanbul Adaları'nda hızlı bir sosyal ve ekonomik gelişme süreci başlatmıştır. Bu gelişme hareketi içinde yerleşme batı yönünde genişlemiştir. Yerleşmenin yeni merkezi yangın sonucu yok olan eski Prinkipos'un merkezi mahalleleri yerine, batıya doğru kayarak bugünkü Saat Meydanı ile Anadolu Kulübü arasındaki yer olan, Aşağı Macari'deki gazino, eğlence lokali ve yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki kişilerin köşklerinin bulunduğu bölgedeki Panayia (Meryem Ana) Kilisesi çevresinde oluşmuştur (Millas, 1988). Bu dönemde yapılan binalar arasında büyük ve gösterişli cepheliler bulunmakla beraber, adadaki evlerin çoğu küçük ve tek katlıdır. Büyük kargir binalar ise genel olarak Cemaat İhtiyar Meclisi üyeliğini ellerinde bulunduran ailelere mensup zengin tüccarlara aittir. Bu kişilerin evlerinin bulunduğu sokaklar ise resmen o kişilerin isimleri ile anılmışlardır (Millas, 1988).

1839'daki Tanzimat Fermanı ile devletin bütün vatandaşları Osmanlı Vatandaşı sayılmıştır. Din ve ırk gözetmeksizin ülke sınırları içindeki herkesi Osmanlı Vatandaşı sayan 1839'daki Tanzimat Fermanı, Kırım Harbi'nin araya girmesi ile uygulaması geciktirilmiş ve 1856 yılında Hat-ı-Hümayun ile hayata geçirilmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak yeni kiliseler yapılmaya başlanmıştır. Buna göre 1854 yılında kubbeli olarak Ayios Nikolaos Kilisesi, 1856 yılında ise Ayios Dimitrios Kilisesi yapılmıştır. 1857 yılında Ermeni Katolik Kilisesi yapılmış, üç sene sonra çatısı çökünce tümü yıktırılarak yerine şimdiki kilise inşa edilmiştir. En son olarak Karanfil Mahallesinde San Pasifico Manastırının bahçesinde aynı adı taşıyan Katolik Kilisesi yapılmıştır (Millas, 1988).

Cox yazılarında Pringipos'nun eski mahallelerini dar sokakları ve hareketli çarşısı ile güney İtalya köylerine benzetmiştir. Buna göre yerli halkın evleri çoğunlukla sarı ya da beyaz renkte olup damları kiremit kaplıdır. Evlerde çoğunlukla, demirleri yola bombeli (dışbükey) bir pencere, ya da fenerle aydınlatılmış bir balkon bulunmaktadır (Millas, 1988).

1867 yılında Panayia (Meryem Ana) ve Ayios İoannis Kiliseleri'nin önündeki yarlar doldurularak halen Débarcadére olarak anılan rıhtım alanı oluşturulmuştur (Millas, 1988). Débarcadére olarak anılan Rıhtım bölgesinin doğru çalışmaları, İhtiyar Meclisi

kararı ile 1867 yılında Osmanlı Donanması'nın müteahhiti Joseph Baudouy ve onun adına çalışan inşaat kalfası Tsilenis'e yaptırılmıştır. Yapılan bu dolgu çalışmasında 2 gazino 5 kargir ev ve bir otel ile, adanın eski vapur iskelesi yaptırılmıştır. Yapılan bu çalışmalara karşılık Cemaat İhtiyar Meclisi tarafından inşaat şirketine Macari'de inşaat yapması için arazi tahsis edilmiştir (Millas, 1988). 19.yy'ın son yılları ile 20.yy'ın başlarında Prinkipos (Büyükada yerleşmesi, liman ve çevresini kapsayan harita, kroki silüet ve fotoğraflar Şekil 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 3.8, 3.9, 3.10, 3.11 ile verilmiştir.

Adanın eğlence ve gezinti yeri olan Macari, yapılan yeni köşklerle dolmaya başlayınca, zaman içinde bu eğlence ve gezinti aktiviteleri Débarcadère olarak anılan bu dolgu alanına yönelmiştir (Millas, 1988). Burada, iskele çıkışında solda, Delakuridis gazinosu, karşıda sağda ise Delagramatika gazinosu bulunmaktaydı. Delakuridis gazinosu 1867 yılında Baudouy tarafından yaptırılmış iki gazinodan biridir. İki katlı olarak inşa edilmiş binanın üst katı otel olarak hizmet vermiştir. Yüzyılın sonuna kadar bu şeklini koruyan binaya daha sonra bir kat daha ilave edilmiştir. İoanni Delakuridis tarafından işletilen bina, adanın önemli bir lokaliydi (Millas, 1988). İskelenin sağ tarafında harap olduğu için 1909'da yıktırılmış Kantarocak gazinosunun yerine, Casino dé Débarcadère olarak bilinen ve Dimitri Delagramatica tarafından işletilen gazino yapılmıştır. Yerel Rum kilisesinin mülkiyetinde olan binanın bünyesinde, gelirleri mahalli okullara harcanmak üzere, bir dizi dükkan bulunmaktaydı (Millas, 1988).

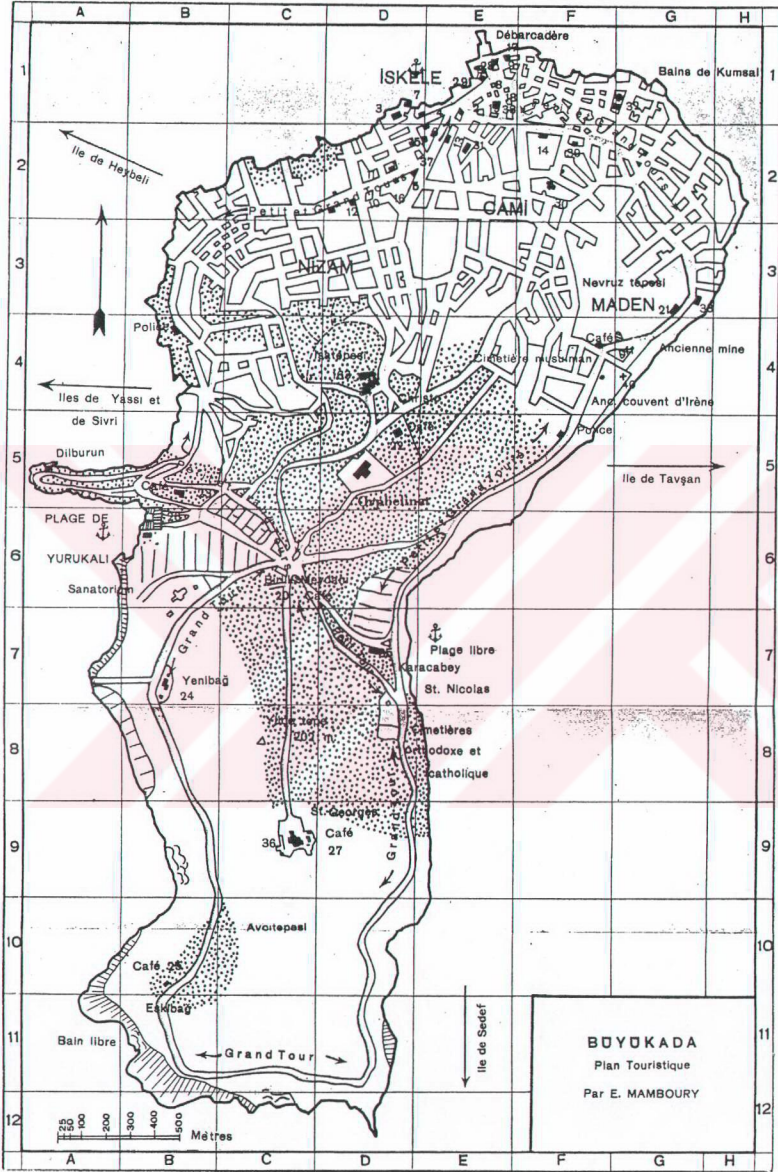
Delakuridis lokalinin yanında, daha sonra Çınar Meydanı'na nakledilen bir eczane (Nikopulos eczanesi) yer almıştır (Millas, 1988). Eczaneden sonra 1920 yılında pastane (Confiserie et Patisserie l'Orient) olan bina daha sonra tütün deposu olarak kullanılmıştır (Millas, 1988). Hemen onun yanında (1980'li yıllarda Orman lokantasının bulunduğu yerde) odun depoları yer alırken, bunların tam karşısında ise mavnalar ile getirilen kömürlerin tartıldığı kantar noktası bulunmaktadır (Millas, 1988). 1900'lerde burası Stilyanos Zizikos tarafından işletilen bir kahvehaneye dönüştürülmüştür. Aynı sıranın sonunda Pana kardeşlerin işletmiş olduğu Bonmarsé bulunurdu. Bugün "Yüksek Kahve" olarak bilinen bu gazino, 1870-1922 yılları arasında adanın en iyi lokallerinden biri olarak hizmet vermiştir (Millas, 1988).

بيوت اطباء

1- Cenub (Güney) 2- Büyükağa; 3- Eski vapur iskelesi; 4- Büyükağa vapur iskelesi; 5- Panayia Kilisesi; 6- Ayaia Yani Kilisesi; 7- Kaymakamlık Dairesi; 8- Kulüb; 9- Katolik Kilisesi; 10- Kanarya Sokağı; 11- Bahçeler Sokağı; 12- Yalı Sokağı; 13- Şemsi Molla; 14- Telefon Merkezi; 15- Karanfil Caddesi; 16- Hristos Caddesi; 17- Yalı Sokağı; 18- Cakomli Caddesi; 19- Bursalı Sokağı; 20- Fişekhane Sokağı; 21- Tepeköy; 22- Hamam Sokağı; 23- Salhane; 24- Bahçevanoğlu Sokağı; 25- Maden; 26- Yeni Bahçe Sokağı; 27- Hristos Tepesi; 28- Nizam Polis Mevki; 29- Dakik Değirmeni; 30- Nizam; 31- Yeni Fresko Sokağı; 32- Hristos Manastır; 33- Dil Gazinosu; 34- Dil; 35- Yorgul Gazinosu; 36- Hristos Rum İnas Mektebi; 37- Ayaia Nikola Cadesi; 38- Daskelos; 39- Gazino; 40- Ayaia Nikola Gazinosu; 41- Ayaia Nikola Manastır; 42- Ayaia Yorgi Yolu; 43- Rum Mezarlığı; 44- Fransız Katolik Mezarlığı; 45- Ayaia Yorgi Tepesi; 46- Ayaia Yorgi Manastır; 47- Metruk Şişhane; 48- Bağlar Yolu; 49- Yenibağ Gazinosu; 50- Seferoğlu Köşkü; 51- Kireç Ocağı; 52- Yeni Taşocağı; 53- Büyük Tur Caddesi; 54- Büyük Bağ Gazinosu; 55- Taş Ocakları; 56- Tepe Burun; 57- Büyük Tur Caddesi; 58- Taş Ocakları; 59- Kuruşun Burnu; 60- Bekçi Kulübü.

Şekil 3.1 20.yy.'ın başlarında Büyükağa; Osmanlı haritası (Tuğlacı, 1995).

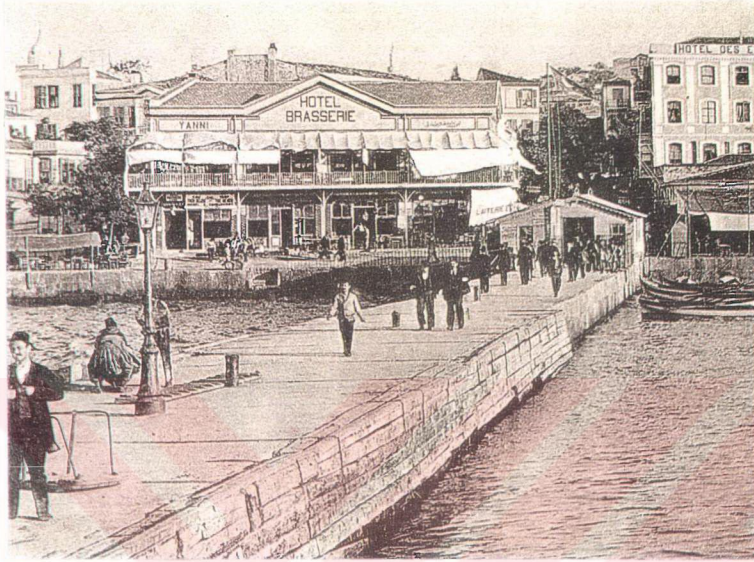
Şekil 3.2 Büyükada haritası (E.Mamboury 1943).

Şekil 3.4 Eski iskele, sağda İoanni Delakuridis'in lokali, solda 1909'da yıktırılan Kantarocak gazinosu, devamında ise Kantarocak limanı. 1890 yılı kartpostalı.

Şekil 3.5 1890 yılında Kantarocak limanı.

Şekil 3.6 İoanni (Yanni) Delakuridis'in lokali.

Şekil 3.7 1909 yılında yıktırılan Kantarocak gazinosu yerine yaptırılmış olan Débarcadère gazinosu, kartpostal.

Şekil 3.8 Vapurun geliş saatinde İskele Meydanı; sağda Pana'nın Bonmarsé gazinosu, solda ise Ankara Palas Oteli, 1918 yılı fotoğrafı.

Şekil 3.9 Macari'deki Saat Kulesi ve Ayios İoannis Kilisesi , 1923 yılı fotoğrafı .

Şekil 3.10 “Select” lokantası , 1930’ların fotoğrafı .

Şekil 3.11 Saat Meydanı, sağda Panayia Rum Ortodoks Kilisesi’nin hizmet binası ve dükkanları, 1925 yılı fotoğrafı.

Rıhtım boyunca, Delakuridis lokalinin solunda (bugün banka şubesi olan bina) Select birahane ve lokantası bulunmaktaydı. Binanın ilk sahibi Lazoğlu ailesidir (Millas, 1988). Mütarake sonrası yıllarda lüks bir lokanta ve birahane olan binanın, 12 ince ahşap sütunun taşıdığı bir saçağın örttüğü, geniş bir terası ve kapalı geniş bir salonu vardı. Daha sonra kahvehane olan bina 1945 yılında banka şubesine dönüştürülmüştür.

Select'in yanında önemli lokantalar olan, Petro Mavridis tarafından işletilen Farra ya da Faros ile Milto lokantaları bulunmaktaydı.

Débarcadère'in son binası olan tuğla bina Diamandaki tarafından işletilen bir gazino olup, bina ve tüm yapı adasının mülkiyeti, burayı inşa ettirip lokanta olarak işletmiş olan Elmpik Bey tarafından, İtalyan devletine (donanmasına) vasiyet edilmiştir (Millas, 1988).

Pana'ya ait Bonmarché gazinosu karşısında Ankara Palas Oteli bulunmaktadır. 19.yy.'ın 2. yarısında yapılmış olan kargir bina Bay Zipa tarafından Hotel des Étrangers adı ile işletilmiştir. Daha sonra Hotel Petersburg adını alan bina, yüzyılın başında New Hotel adı ile Lemonis tarafından iletilmiştir. 1. Dünya savaşıdan sonra Altın Parmak ailesine geçen bina daha sonra Petro Çiçoviç ve Nikola Seferoğlu'na geçmiştir (Millas, 1988). Binanın altındaki köşede oyuncak ve gazete satılan bir oyuncakçı ile yanında bir pastane bulunmaktaydı.

Saat Meydanı'nda (Macari=Mezari) bulunan Panayia Rum Ortodoks Kilisesi, Malençko'nun, kilise kayıtlarından bize aktardığı kadarıyla, buradaki eski mezarlığın yanında bulunan eski bir şapel'in yerine 1735-1737 yıllarında yaptırılmıştır. Yerleşmenin batıya doğru gelişmesi ile beraber cemaat kilisesi işlevini görmüş, 1793'te ise onararak büyütülmüştür (Millas, 1988).

1861'de de tamir edilen kilise ve hizmet binaları 1871 yılında, sahilin Baudouy'in şirketi tarafından doldurulma çalışmaları paralelinde, Cemaat İhtiyar Meclisi kararı ile ahşap hizmet binaları yıktırılıp, adalı bir kalfaya kargir yeni hizmet binası ve dükkanların yapılmasına yönelik görev verilmiştir (Millas, 1988).

1872 yılında yaptırılıp ve bugünkü görünümüne kavuşan Saat Meydanı'na hakim hizmet binası, 1894 depreminden sonra onarılmıştır.

Bugünkü Saat Meydanı ve batı yönündeki yamaçlar ise 18.yy.'ın sonlarına kadar yerleşmenin mezarlık alanları olmuşlardır. Bölgeye verilen Macari isminin Mezarı (Mezar) sözcüğünden türediği sanılmaktadır (Millas, 1988). Bugün Saat Meydanı'nda küçük parkın bulunduğu yerde, eski mezarlık şapeli Ayios İoannis Kilisesi bulunurdu. İlk yapımı taş olan kilise daha sonra aslına uygun ve ahşap olarak yeniden yapılmıştır. 1835'te tamir edilen bina 1903 (Andoni Yufu'nun ekonomik desteği ile) yeniden onarılmıştır (Millas, 1988). Ayios İoannis Kilisesi 1926 yılında yapılan yeni çevre düzenleme çalışmaları çerçevesinde, eski belediye ve kaymakamlık binalarıyla beraber yıktırılarak arabaların geçtiği ana arter genişletilmiştir. Kaymakamlık bundan sonra şimdiki yeri olan Hacopulos Köşküne nakledilmiştir.

Ayios İoannis Kilisesi karşısında 19.yy.'ın ortalarına kadar adadaki (1 kız ve 1 erkek) 2 ilkokul bulunmaktaydı. 1850 yılında okullar Ayios Dimitrios Kilisesi çevresine nakledilmiş, eski binalar ise bahçeleri ile beraber bayan Aneza Coani'ye 1000 Osmanlı lirası karşılığında satılmışlardır (Millas, 1988). Bölgede yapılan yeni kadastral düzenlemeler ve parselasyon ile, Débarcadère olarak anılan, iskelenin sağ ve solundaki sahilin doldurulması ve çıkan yangınlar sonucunda, günümüzde bu iki okulun yerinin belirlenmesi olanaksızlaşmıştır.

Rihtim dolgusu yapıp Débarcadère oluşturulmadan önce bugün Ankara Otel i ile Bonmarché'nin bulunduğu yerde aynı hat üzerinde, biri otel olarak kullanılan üç büyük kahvehane bulunmaktaydı (Millas, 1988). Meydandaki Saat Kulesi ise, 1918 yılında Şarap imalatçısı Antoni Sagrédo tarafından, ürünlerinin sergi ve satış yeri olarak yaptırılmıştır (Millas, 1988).

Macari bölgesinin yukarı tarafında, ilk yapıldığında tek katlı kargir ve az odalı bir otel olup, 1894 depreminden sonra ahşap olarak yenilenen Giacomo Otel i yer almaktaydı (Şekil 3.12). 1905 yılında yanmış olan bu binanın yerine, 1908 yılında İngiliz avukat Leon Pearce'in öncülüğünde 12.500 İngiliz lirası harcanarak kargir bir yapı olan "Prinkipo Yacht Club" binası yaptırılmıştır (Şekil 3.13)(Millas, 1988). Kurtuluş Savaşından sonra Atatürk'ün emri doğrultusunda kurulan Anadolu Kulübü, buraya yerleştirilmiştir.

Kulübün şimdiki ağır demir bahçe parmaklıkları ilk binadan kalmışlardır. Giacomo Otel i'nin önünde genişleyen caddenin oluşturduğu küçük meydanı Ruhr ve Kanarya semtleri ile Castelli köşklarine giden yolların başladığı yerdir. Giacomo Meydanı ya da Oteller Meydanı olarak anılan meydan arabacılar ile eşekçilerin müşteri bekledikleri yerlerden biriydi.

Şekil 3.12 Giacomo Oteli ve Oteller Meydanı, 1900 yılı kartpostalı.

Şekil 3.13 "Yacht Club", Bugünkü Anadolu Kulübü binası, 1920 yılı kartpostalı.

Anadolu Kulübü'nün yanında, daha önce Arnavutluk eski kralı Zogo'nun annesine ait olan bina, Panayotis Terzakopoulos tarafından satın alınarak Hotel Calipso adında bir otel yaptırmıştır. Deniz kıyısında 2 katlı ve ahşap olan Hotel Calipso 1901 yılında yanmış ve yerine 4 katlı bir bina olan Hotel Éntrangers yaptırılmıştır. Yabancılar oteli olarak da anılan Hotel Eltrangers, komşu otel Giacomo'nun 1905 yılında yanması ile büyük önem kazanmış (Millas, 1988). Cumhuriyetten sonra ise Sümer Palas adını almıştır. Bu arada, Calipso Oteli'nin yanmasından ve yerine Hotel Éntrangers'in yapılmasından sonra, Calipso Oteli yukarıdaki yolun yol kenarında ahşap, kuleli bir bina olarak yeniden yaptırmıştır. Zamanla Akasya adını alan otel, 1979 yılında komşu, Sümer Palas Oteli ve Anadolu Kulübü ile beraber yanmıştır. Sözü edilen binalar daha sonra eski hallerine uygun restore edilmişlerdir. Otellerin bulunduğu bu bölgenin denizden olan silüet ve fotoğrafları Şekil 3.14, 3.15, 3.16, 3.17, 3.18'de verilmiştir.

Giacomo'nun karşı köşesinde, bahçe içinde Büyük ve Küçük Foscolo köşkleri bulunmaktadır. Foscolo köşklarinin bahçesinin yanında, Ada'nın İhtiyar Meclisi eski başkanı, banker Nikola Zarifiye ait olup, "Beyaz Ev" olarak anılan bina bulunmaktaydı. Neo Klasik usluapta ve ahşap olan köşk, 1956 yılında yıktırılarak yerine Anadolu Kulübünün binaları yaptırılmıştır. Bunun yakınında "Sarı Ev" olarak bilinen Lébbé köşkü, daha ilerisinde ise bahçe içinde Kastelli kardeşlerin İkiz Köşkleri (Cavuri Köşkleri) yer almaktadır.

Yukarı Macari'nin sona erdiği Giacomo Meydanı ile bugün Çankaya olan Giacomo yolu (ya da Kaptan Deporto mevki) arasında bulunan şimdiki Mehmetçik Caddesi ve çevresi 19.yy.'da Roux semti olarak bilinmekteydi. Adını orada köşkü bulunan Charles Roux'dan alan semt bir bakıma adadaki Ermeni asıllıların yoğun bulundukları mahalle idi. Buradaki Ermeni Kilisesi 1857 yılında inşa ettirilmiş, fakat çatısı çöktüğü için 3 sene sonra yıktırılarak yeniden yaptırılmıştır (1860) (Millas, 1988). Roux semtinin son binası Ermeni banker Mikael Efendi Agopyan'ın, daha sonra Çankaya oteli olan ahşap köşküdür (Millas, 1988).

19.yy.'ın sonları ile 20.yy.'ın başlarında, Büyükkada Çarşısı bugünkü Balıkçıl Cad. olan Balık Pazarı Caddesi ile onun çevresindeki sokaklardan oluşmaktadır. Denize paralel uzanan Balık Pazarı Caddesi, Lonca ile kesişmektedir. Çarşının ana aksını oluşturan bu yol (bugün olduğu gibi) Panayia (Meryem Ana) Kilisesi'nin büro ve dükkanlarının önünden başlayıp, yanmış olan Kangelanis köşküne kadar uzanmaktadır. Dükkanlar, çevredeki sokaklar olan Stavrinon (Palamut Sok), Kanarya (Kıvılcım Sok.) Lonca Bölgesi (Lonca Sok) ile; deniz yolu ile nakliyenin yapıldığı kayak iskelelerinin yer

Şekil 3.15 Otellerin denizden görüntüsü, 1890 yılı kartpostali.

Şekil 3.16 Calipsos Oteli, 1890 yılı kartpostali.

Şekil 3.17 Giacomo Otel, Calipso Otel, uzakta ise ilk köşkleri Kaptan Deporto'nun yaptırmış olduğu Çankaya Mahallesi, 1890 yılı kartpostalı .

Şekil 3.18 Otellerin bulunduğu bölgenin rıhtımdan görüntüsü, 1925 yılı kartpostalı.

aldığı denize dik sokak aralarına kadar yayılmışlardır. 19.yy.ın ve 20.yy.'ın başlarında başlıca geçim kaynağı balıkçılık olup, burada çok sayıda balıkçı dükkanı bulunmaktadır (Millas, 1988). 1880 yılında Balık Pazarı Cad. (Balıkçıl Cad.) ile Kanarya (Kıvılcım Sokak'ta) 46 dükkan; Stavrinon (Palamut Sok.) ve Lonca Sok. 54 dükkan; (Aşağı Macar olarak anılan) Kilise binaları ile (Saat Meydanı) Ayios Ioannis Kilisesi çevresinde 20 kadar dükkan bulunmaktaydı (Millas, 1988).

Dükkan tipolojisi genel olarak 2 katlı olup, zeminde, ön cephede ticari faaliyetlerin yapıldığı dükkan, arkada bir avlu ve depo ile zeminin altında, yağmur sularının toplandığı bir sarnıç bulunurdu. Üst kat, çoğunlukla sahipleri tarafından konut olarak kullanılmıştır. Bu kata odaların açıldığı bir sofaya çıkan, çoğunlukla ahşap bir merdiven ile ulaşılmaktaydı. 1880 tarihli yerel kilise belgelerinde bu tip pek çok dükkan-evin varolduğu görülmektedir. Ayrıca, çarşıdaki dükkanlar arasında (zamanla dükkana dönüştürülmüş), müstakil olarak sadece konut olarak kullanılmış binalar ile bostan olarak kullanılmış bahçelerde bulunmaktaydı. Çarşıdaki büyük dükkanların ön cepheleri ahşap saçaklar, küçük dükkanların önü ise tenteler ile yağmur ve güneşten korunmaktaydı. Çevrenin temizliği ihtiyar heyetinin sorumluluğunda olup, dilenciler görevli kahyalar tarafından uzaklaştırılmaktaydı. Hamallardan ise hamalbaşısı sorumluydu (Millas, 1988).

Çeşitli meslek grupları, İstanbul'da olduğu gibi Büyükada'da kendi aralarında loncalar halinde örgütlenmişlerdir. Oluşturulmuş loncalardan en önemlileri Balıkçı ve Kayıkçı esnaf loncalarıydı. 1914 yılına kadar adadaki ticaret hayatı Hristiyan Osmanlılar (Rum, Ermeni) tarafından yönlendirilirken, bu tarihten ve özellikle 1922'den sonra, Müslüman Türkler kendi dükkanları ile bölgedeki ticarete katılmışlardır.

Ana geçim kaynağı balıkçılık olan Adalar'da, sistematik bir hayvan besiciliği oluşmamıştır. Ormanla kaplı olmayan araziler bağ ve bahçe olup, otlaklar bulunmamaktaydı. Adanın et ihtiyacı Pendik ve Yalova'dan motorlarla Kumsal Mevkiindeki özel bir iskeleye getirilen hayvanlarla karşılanmaktaydı. Büyükada'da çeşitli meslek gruplarının kendi aralarında toplandıkları mahalle kahveleri bulunmaktaydı (Millas, 1988). Bunlar:

Arabacı esnafı, Panayia Rum Ortodoks Kilisesi arkasında bulunan Panayia Kilise sokağındaki kahvehanelerde;

Hamallar, Çarşı içindeki kahvehanelerde;

Bahçıvanlar, Çınar Meydanı'nda (Yordan kahvesi);

Kürekçi ve Kayıkçılar, Kenef Sokağında;

Balıkçılar, Denize dik açılan sokaklarda;

Büyük tüccarlar ve ada'nın ileri gelenleri, iskele çıkışında Kantarocak kahvehanesi ve çarşı içindeki Koto'nun kahvesinde;

Yazın sayfiye amacı ile gelen zengin kişiler, çoğunlukla (Rıhtım) Débarcadère ve Macar'daki büyük gazinolarda toplanmayı tercih etmişlerdir.

Özdemir Sokak ile Balık Pazarı (Balıkçıl) Caddesi köşesinde 200 yaşında olup ada'nın en eski evlerinden olan Kangelaris köşkü bulunmaktaydı. Bugün yıkılmış olan bina, mimar kalfa Kostandinidis tarafından inşa edilmiştir.

Günümüzde de fırın olan Yamalaki fırını ile Kangelaris köşkü arasında 200 yıllık geçmiş ile adanın en eski köşklerinden olup bugün yıkılmış olan, banker Dimitri Psilaki'nin köşkü bulunmaktaydı (Millas, 1988).

Çarşı ve Lonca'dan sonra Ayios Dimitrios Kilisesi çevresinde kümelenmiş Kumsal mahalleleri başlamaktadır. Kumsalda Ayios Dimitrios Kilisesi yakınlarında, Nikola Seferoğlu tarafından yaptırılmış olan De La Plage otelinin bulunduğu yerde, adanın en eski iskelesinin bulunduğu Panco Meydanı bulunmaktaydı. Burada meydana adını vermiş olan Panco Hanı ile birçok meyhane, kahvehane ve gene han olarak kullanılmış olan Metaksa'nın evi yer almıştır (Millas, 1988).

1870'e kadar Büyükada'nın en önemli meydanı olma özelliğini taşıyan Panco, yerleşmenin iç kısımlarındaki ana arter olan Çınar Yolu'na, Panco Yolu ile bağlanmaktaydı. Buradaki ilk yerleşme, yeni limanın yapılmasından sonra 16.yy.da eski Ayios Dimitrios Kilisesi çevresinde oluşmuştur. Prinkipos'un en eski mahallelerinin bulunduğu bu bölgenin nüfusu, adanın güneydoğusundaki Kariye balıkçı köyünün önemini yitirmesi ile artmıştır. Bölgede bulunan Ayios Dimitrios Kilisesi eski Bizans kalıntıları üzerine kurulmuştur (Millas, 1988).

Günümüzde bize Ayios Dimitrios Kilisesi'nin çevresindeki ve kumsaldaki eski Prinkipos yerleşmesinden hiçbir şey kalmamıştır. Gerek bu bölgeyi yok eden yangınlar, gerekse bu yangınlardan sonra Belediye tarafından yaptırılmış şehir ve çevre düzenlemeleri, adanın bu en eski yerleşmesini tamamen değiştirmiştir. Çınar Meydanı'ndaki kule yıkıntılarının çevresinde, küçük ahşap veya kerpiç evlerden oluşmuş sık ve organik bir odokuya sahip bu yerleşme, 1870 kayıtlarından edinilen bil-

gilere göre, burada yaşayan halkın karşı çıkmasına rağmen yeni bir şehir planı ile düzenlenmiştir (Millas, 1988).

1850'den önceki büyük yangında, yerleşme ile beraber buradaki eski Ayios Dimitrios Kilisesi de yanmış ve yerine geçici olarak küçük bir kilise yapılmıştır (Millas, 1988). Aya Dimitri Kilise Sok. (Alaçam Sok.), Hacı Fotaki Sok. (Pervane Sok.) Zagros Paşa sokakları ile sınırlanan kilise bahçesi 1867 yılına kadar çevre sakinleri tarafından mezarlık olarak kullanılmıştır (Millas, 1988). Bu mezar taşları daha sonra yapılan kilise inşaatında kullanılmışlardır.

Skarlatos Vizantios'a göre 1862 de hizmete giren yeni kilise binası (Vizantios, 1862), binanın üzerindeki kitabeye göre ise 1856 yılında açılmıştır. Buna rağmen 1866 yılında kilise yarı tamamlanmış durumdadır (Millas, 1988).

Basiliadis'e göre (1910) kilise inşaatı 1852 yılında mimar Fistika tarafından başlatılmıştır (Millas, 1988).

1850 yılında Aya Dimitri Kilisesi bahçesinde 48.629 kuruş karşılığı ahşap bir okul binası yaptırılarak, şimdiki Saat Meydanı olan, Macari'de bulunan 2 ilkokul buraya yerleştirilmiştir (Millas, 1988).

İlk yangından 20 yıl sonra 21 Mart 1870'te yaşanan büyük yanında ada yerleşmesinin merkezindeki mahalleler büyük zarar görmüştür. Yangında Ayios Dimitrios Kilisesi çevresindeki evler ile Lonca ve Aşağı Çınar Meydanı arasındaki evler tamamen yanmıştır. Prinkipo yerleşmesinin batıya, Macari'ye doğru gelişmesiyle, 19.yy.'ın ilk yıllarında, Büyükada'da biri Meryem Ana Kilisesi, öbürü de Aya Dimitri Kilisesi çevresindeki mahallelerden sorumlu, iki ayrı ihtiyar meclisi oluşturulmuştur. Daha sonra Temmuz 1870'te yapılan ortak bir toplantıda, bu iki ayrı mahallenin ihtiyar meclislerinin birleştirilmesine karar verilmiştir. Yeni uygulamaya 1 Ağustos 1870 yılında geçilmiştir.

Bugünkü Çınar Caddesi olan geniş yol, o yıllarda adanın en önemli arteri olup, buradaki en büyük iki meydan olan Aşağı Çınar (Büyük Çınar) ve Yukarı Çınar (Küçük Çınar) meydanlarını birbirine bağlamaktadır. Küçük Çınar Meydanında Lonca Sokağı, Şehpal Sokak ve diyagonal Staurinu (Yazıcıoğlu) sokakları keşifmektedir. Bu meydana, özellikle 19.yy.'ın ortalarından sonra adanın en önemli kahvehaneleri bulunmaktaydı. Daha sonra merkezine şadırvanlı bir süs havuzu yapılan bu meydana Pascal'ın oteli bulunurdu. Pascalaki tarafından otel olarak işletilmiş olan bina, onun 1880 yılındaki

ölümünden sonra, 1900 yılında belediye binası, daha sonra ise işgal yıllarına kadar karakol binası olarak kullanılmıştır (Millas, 1988). Pascal Otelinin sokağı olan Şehpal yokuşunda 1886 yılında Bay Fotiu tarafından işletilmiş, 15 öğrencisi olan özel bir okul bulunmaktaydı (Millas, 1988).

19.yy. ikinci yarısında, Büyükada'da Çankaya Mahallesi'nin ilk köşkleri, Kaptan Deporto olarak anılan Maltalı, Sinyor Giacomo tarafından yaptırılmıştır (Millas, 1988). Onu başkalarının da izlemesi ile, Heybeliada'ya bakan bu bölgeye, adanın en zengin sayfiyelerine sahip, yüksek sosyo-ekonomik bir kimlik kazandırılmıştır.

1880 yılında Giacomo yolu olarak bilinen Çankaya Caddesinin uzandığı, Agopyan köşkünden (Çankaya Otel) Hampson arazisine kadar (Değirmen) olan bölgede ise 49 köşk ve 10 ev bulunmakta olup bunlardan pek çoğu günümüze değişiklik ve eklentiler ile gelmişlerdir. 1894 depreminde zarar gören köşkların çoğu, ilk yapıldıklarında taş binalar olup, depremden sonra yıkılan üst katları ahşap olarak yeniden yapılmış ve yangına karşı bunlara kargir bir merdiven kulesi eklenmiştir. Bunların pek çoğu 3-4 defa mal sahibi değiştirdiklerinden dolayı çoğunlukla yaptırılmış oldukları ilk sahiplerinin adları ile anılmamaktadırlar.

Hristos Manastırı'nın mülkiyetinde olan Çankaya Mevki daha sonra Giacomo'ya satılmıştır. Giacomo Arazisi olarak anılan ve Çankaya Meydanı'ndan, Hamson arazisine (Değirmen) kadar uzanan bu bölgede Giacomo, 1860'dan sonra köşklar yaptırarak bunları adaya yerleşmek isteyenlere satmıştır (Millas, 1988). Çankaya yolu yapılmadan evvel yerleşmenin ulaşım ve nakliyesi deniz yolu ile sağlanmıştır.

Çankaya Caddesi'nin devamında Nizam bayırı başlamaktadır. 19.yy.'da Nizam Yolu toprak olup denize paralel olarak uzanmaktaydı (Şekil 3.19, 3.20). Yağmur sularının oluşturduğu derenin denize döküldüğü yerdeki sığ kumsal, eski bir demirleme yeri olup çevrede balıkçı evleri bulunmaktaydı (Millas, 1988).

19.yy.'ın 2. yarısından sonra Nizam bölgesine ilk köşklar yapılmaya başlanmıştır. Nizam yokuşunun başında (Hampson arazisinden sonra) un değirmeni (Fabrika) bulunmakta olup, oradaki yol da Fabrika yolu olarak anılmaktaydı. 1860'tan önce İtalyan asıllı Achille Corpi tarafından yaptırılmış değirmen Kosmeto tarafından satın alınmış, büyütülerek önüne taş rıhtım yatırılmıştır (Millas, 1988). Ne var ki iskelesinin lodos rüzgarlarına açık olması, deniz nakliyesini olumsuz etkilediğinden değirmen kapatılarak bölge plaj olarak değerlendirilmiştir (Şekil 3.21).

Şekil 3.19 Değirmen, Nizam ve Dil Burnu, 1895 yılı kartpostalı.

Şekil 3.20 Nizam bayırı ve Dil Burnu, 1922 yılı kartpostalı.

Şekil 3.21 Corpi'nin değirmeni, Nizam'daki ilk binalar, en sonda ise Hampson köşkü, 1890 yılı kartpostalı.

Şekil 3.22 Aya Nikola (Maden) yolu ve çevresindeki ilk köşkler, 1925 yılı kartpostalı.

Hristos mevki yerleşmesi, 19.yy.'ın ortalarında Karanfil Mahallesi'nin yukarı kısımlarında başlayarak, Manastıra çıkan Kadiyoran Cad. (eski adı ile Hristos Manastır Cad.) boyunca gelişmiştir. Manastıra ait olan araziler kurumun mali yöneticileri tarafından elden çıkarılıp şahıslara satılmışlardır. 1880 yılı yerel kilise kayıtlarında bölgede 43 gayrimenkulün bulunduğu, bunlardan 40 tanesinin Hristiyan Rum asıllılara, bir tanesinin Katolik Hristiyan Pascal Pigmalion'a, bir tanesinin bir Ermeni asıllıya, bir tanesinin de Müslüman Türk olan Selahattin Bey'e ait olduğu görülmüştür (Millas, 1988). Hristos Manastırı Büyükkada yerleşmesinin güneybatısında aynı adı taşıyan tepe üzerinde bulunmaktadır.

Kuruluş tarihi kesin bilinmemekle beraber, metropolit Sardon Germanos'un yazdıklarına göre, İmparator I. Manuil'in 1158 tarihli bir fermanında bu manastırdan bahsedilmiştir (Millas, 1988).

Manastır 1597 yılında Osmanlı Devletinden alınmış izin ile onarılmıştır (Millas, 1988). Osmanlı İmparatorluğu devrinde Manastır'ın mülkiyeti aynı adı taşıyan tepe ve yamaçlarını kapsamaktaydı. Arazinin sınırları, Saat Meydanındaki Ayios Ioannis Kilisesinin arkasından başlayıp, deniz kıyısından Birlik Meydanı'na kadar bütün Nizam bölgesini kapsamakta ve adanın doğu kıyılarına sahip Ayios Nikolaos Manastırı arazi-leri ile birleşmekteydi.

19.yy.'ın ortalarında, Manastır yöneticilerinin arazileri kendi çıkarları doğrultusunda satmaları ile Manastır Yolu boyunca pek çok bina yapılmış ve Manastır mülkiyeti bugünkü sınırlarına gerilemiştir.

Hristos Manastırı'nın mezarlığı 1887 yılına kadar işlevini sürdürmüş ve bugünkü Rum mezarlığı 1888 yılında şimdiki yerine nakledilmiştir.

Eskiden dar toprak bir yol olan Aya Nikola (Maden) Yolu eski Kariye yerleşmesi ile Büyükkada'nın esas yerleşmesini (Prinkipos) birleştirmektedir. Kariye'den sonra yol, bugünkü mezarlığın olduğu yerden yukarı Aya Yorgi Tepesindeki manastıra patika olarak uzanmaktaydı. 1884 yılında yol Aya Nikola'ya kadar araba ile gitmeye uygundur. Daha sonra ise bu yol Birlik Meydanına kadar uzatılarak Ada Tur Yolu oluşturulmuştur. Aynı yıllarda Aya Nikola (Maden) çevresindeki yerleşmeyi oluşturacak ilk binalar yapılmaya başlanmıştır (Şekil 3.22) (Millas, 1988).

Maden bölgesinde 19.yy.'ın sonlarına kadar büyük baş hayvanların barındığı ağıllar ile büyük kulübeler, bunların üzerindeki yamaçlarda ise üzüm bağları bulunmaktaydı. 20.yy.'ın başında bu bağların üzerinde Aya Nikola semti gelişmiştir.

Maden Yolu'nun başında eskiden Lada olarak bilinen mahalle 19.yy.'ın ortalarında (1860) yerleşmenin genişlemesi ile oluşmuş ve adını burad ayağ depoları bulunan İoanni Lada ailesinden almıştır.

Önceleri Ayios Yeoryios Manastırı mülkiyetinde olan Lada mevki, daha sonra Simona-ki Efendi Siniosoglu tarafından satın alınarak parça parça özel kişilere satılmıştır. Bölge, bilindiği kadarıyla, adanın ilk sakinleri tarafından mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. Bölgede bulunan Ayiği Teodori Kilisesi eski mezarlıkların arasında kurulmuştur. Bundan dolayı, yol boyunca ve denize kadar olan bölgedeki bina inşaatlarının kazı çalışmalarında pek çok mezar ve küp mezar bulunmuştur. Aynı şekilde eski Bahçıvanoğlu bugünkü Alpaslan Sok. ve Kumsal yakınlarında pek çok eski mezar bulunmuştur (Millas, 1988).

Merkezi Büyükada'nın batısında olan ve İstanbul'u sarsan Haziran 1894'deki büyük deprem Büyükada'da pek çok kargir binanın yıkılmasına, çok daha fazlasının da hasar görmesine neden olmuştur. Aynı deprem Heybeliada'da çok daha büyük yıkımlar meydana getirmiştir.

Depremden sonra Adalar ve özellikle Heybeliada boşalarak, halkın çoğu daha güvenli olan boğaz kıyılarına göç etmiştir.

Depremden bir yıl sonra (1895) padişah II. Abdülhamit'in emri ile Büyükada'da Hamidiye Camii inşa edilmiştir. Adadaki ilk Türk İlkokulu Cami bünyesinde oluşturulmuş, daha sonra bugünkü binasına geçene kadar, Kadiyoran Yokuşundaki (Hristos Manastır Yolu) İskenderiye Patriği Sofronios'un eski evine nakledilmiştir. Aynı yıl (1895) belediyeden arazi tahsis edilerek Tepeköy'de Müslüman mezarlığı kurulmuştur.

20.yy. başlarında Batıda Giacomo yerleşmesi (Nizam) Dil Burnu'na kadar gelişirken doğudaki Maden yerleşmesi de Ayios Nikolaos Manastırı sınırlarına ulaşmıştır.

1910 yıllarında İttihat ve Terakki taraftarlarından çekinen, Abdülhamit'in yakın çevresinden pek çok devlet adamının Büyükada'ya yerleşmesi ile buradaki Müslüman Türk nüfus artmaya başlamıştır. Aynı yıllarda adanın Rum Ortodoks cemaati 1350 aile

olup, 250 öğrenci ve 5 öğretmenli bir erkek ilkokuluna, ayrıca 260 kız öğrenci ve 4 öğretmenli bir kız ilkokuluna sahip iken, 1910 yılından sonra zorunlu askerlik hizmeti uygulamasının başlaması ile bölgeyi terk ederek azalma başlamıştır (Millas, 1988).

1914 yılında çıkan bir yangında Panayia (Meryem Ana) ve Ayios İoannis Kiliselerinin arkasındaki eski mahallelerde ve Lonca'da 84 ev yanmıştır (Millas, 1988). 2 Mayıs 1918'de Prinkipos yerleşmesi büyük bir yangın daha geçirmiştir (Millas, 1988). 1. Dünya savaşını izleyen yıllarda adanın daimi nüfusu 15.000 kişiye ulaşmıştır (Millas, 1988). Kurtuluş savaşından sonra Anadolu ve İstanbul'u terk eden işgal kuvvetleri ile beraber, İstanbul ve Adalar'daki Rum nüfusun önemli bir kısmı da buraları terk etmiştir.

1940'lı yıllarda çıkan bir yangın eski Lonca mahallelerinden arta kalanları da yok etmiştir (Millas, 1988). Bu yangından sonra Araba Meydanı bugünkü sınırlarına genişletilmiştir.

1930'lu yıllarda Yahya Kemal Beyatlı gibi pek çok Türk aydını İstanbul Adaları'nı ikamet yeri olarak seçmişlerdir.

Bu yıllarda çoğu diplomat ve politikacı olan, Ankaralı ve İstanbul'lu tanınmış pek çok Müslüman Türk aydını yaz aylarını geçirmek üzere Adalar'a gelmişlerdir. Bu köklü ailelerin yanısıra Adalar, 2. Dünya Savaşı'na ekonomik güce erişmiş bir kitlenin tercih bir ettiği sayfiye yeri olmuşlardır.

Günümüzde Büyükkada'nın yerli nüfusu balıkçılık, küçük ticaret, zanaatkârlık, inşaat işçiliği, bahçivanlık ve hizmet sektöründe çalışarak geçimini sağlamaktadır.

3.2 Heybeliada (Halki)

Heybeliada'da Çam Limanı bölgesinde ilk çağlardan beri işletilen bakır ile karışık demir yataklarının bulunduğu, ayrıca saf bakır madeni çıkarıldığı için, adaya Yunan dilinde bakır anlamına gelen, Halki adı verildiği bilinmektedir. Buradaki bakır madeni ilk olarak Halkedon'lu (Kadıköy) Demonissos tarafından işletildiği için Aristoteles (M.Ö. 384-322) adaya Demonissos, buradan çıkan bakır madenine de Demonissos Halkos demektedir (Vizantios, 1862). Tarihçiler burada bulunan zengin madenlerden dolayı adanın çok eski çağlardan beri yerleşime açıldığı görüşündedirler. Patrik vekili Atinagoras'a göre Adalar Bizans ve Roma devirlerinin çok öncesine dayanan bir yerleşim kültürüne sahip olmuşlardır. Buna göre günümüzde kilise ve manastır gibi dinsel mekanların

bulunduğu yerlerde bu eski yerleşimlerin mabet ve sunakları yer almışlardır. Yani din-sel yapıların bulunduğu yerlerin seçiminde bir süreklilik bulunmaktadır (Atinagoras, 1921). Bu görüşlerin dayanağı ise 1857 yılında Ayios Nikolaos Kilisesinin temel kazısında bulunmuş olan ve günümüzde kilisenin batı duvarına ankastre edilen mermer yontu ile, 1844 yılında Ayia Triada Manastırının yanında bulunmuş yontudur. Adalar'da bu konuda hiçbir sistematik araştırma ve arkeolojik kazı yapılmadığından, bütün bu görüşler birer varsayımdan öteye gidememektedir. Bununla birlikte Çam Limanı bölgesinde bulunmuş eski mezarlar ile yerleşim içinde yapılmış temel kazılarında ortaya çıkan küp mezarlar, ayrıca yakın zamana kadar liman bölgesindeki tarihi "Glifa" su kuyusunun çevresinde atılmış bulunan iki adet granit sütun, bize Heybeliada'da ve daha somut olarak liman çevresinde bulunan tarihi su kuyuları çevresinde, Bizans öncesi bir yerleşimin varlığını göstermektedir.

Heybeliada'da ilk yerleşme M.Ö.'ki yüzyıllarda adanın doğu kıyılarında, bugün Ayios Nikolaos Kilisesi ve tarihi su kuyularının bulunduğu çevrede kurulmuştur. Ayios Nikolaos Kilisesi çevresinde oluşmuş eski köy yerleşmesi arada kesintiler olmakla beraber Bizans devrinde de varlığını sürdürmüştür.

İmparator Katakuzinos kronografyasında, Adalar'ın kendi hükümdarlığı zamanında terkedilmiş yer olduğunu yazmaktadır. Tarih içinde sık olarak İstanbul önlerine kadar gelen düşman filolarının Adalar'a saldırıp buradaki köy ve manastırları yakmasından ötürü, halkın büyük bölümü buraları terk etmiştir. Bizanslı'lar bu saldırılara karşı koymak amacıyla Heybeliada'da iki kule inşa etmişlerdir. Bu kuleler daha sonra buradaki manastırların tasarrufuna geçerek un değirmenleri olarak kullanılmışlardır (Değirmen tepesi ve Burgazada'ya bakan kule).

Adalar 18 Haziran 860 yılında Karadeniz'den gelen Rus korsanlar tarafından yakılıp yıkılmışlardır. Bundan başka 1182 yılında İstanbul'daki Latinler tarafından; 1204 yılında 4. Haçlı seferi sırasında Haçlı Latinler tarafından, 1304 yılında gene Latinler tarafınan saldırıya uğramışlar, yerleşim ve manastırları yakılıp yıkılmışlardır. Osmanlı'ların Marmara Denizi kıyılarına ulaşmaları, Bizans İmparatorluğu'nun İstanbul ve onun yakın çevresine sıkışması ile Adalar emniyetli yerleşim alanları olmaktan çıkarak buradaki nüfus oldukça azalmıştır.

Tarihçi Kritovulos'a göre 1453 yılının Nisan ayı ortalarında Baltaoğlu Süleyman Paşa komutasında 30 kadirge ve pek çok küçük gemi Prens Adaları önlerine gelmiştir. Burada sadece Büyükada'da Bizanslı amiral Alaksi Apokafkos tarafından yaptırılmış kule-

lerden birinde savunma ile karşılaşmıştır (Schlumberger, 1996). Bundan dolayı Büyükada fethedildikten sonra ceza olarak yerleşimleri yıktırılmış ada sakinleri ise esir olarak satılarak buradan sürülmüşlerdir. Heybeliada ise hiçbir direniş gösterilmeden fethedildiğinden ötürü halkı eski yerlerinde yaşamaya devam etmiştir.

1641 yılında Adalar'dan geçen Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Heybeliada nüfusunun ekonomik düzeyi yüksek Rum Ortodokslardan oluştuğunu, bölgenin bir Bostancıbaşı'nın yönetiminde olduğunu ve burada bulunan bir yeniçerinin yasaklara uyulup uyulmadığını kontrol ettiğini yazmaktadır (Millas, 1984).

Eski bir el yazmasından öğrenildiği kadarıyla 1515 yılında Panayia Kamariotisa Manastırı faaliyettedir. Bugün Ruhban Okulu'nun bulunduğu Ayia Triada Manastırı ise 1540 yılında Mitrofanis adında bir rahip tarafından esaslı olarak tamir edilmiştir. Heybeliada'daki Ayios Georgios Tu Krimnu Manastırı ise 1577 ve 1593 yılları arasında, bilindiği kadarı ile keşiş Akepsima'ya ait, Bizans devrinden kalma bir inziva yeri üzerinde kurulmuştur (Millas, 1984). 1545 yılında Adalar'dan geçmiş olan gezgin Pierre Gylli, Halki'nin (Heybeliada) Doğu kıyısında aynı adı taşıyan ve yoksul kulübelerin oluşturduğu küçük bir balıkçı yerleşmesi ile bir limanın bulunduğunu yazmaktadır (Millas, 1984). Adanın tek yerleşimi olan bu balıkçı köyü Büyükada'ya bakan tepenin eteklerinde, doğal bir limana sahip doğu kıyısında kurulmuştur. Ana geçim kaynağı taşımacılık ve balıkçılık olan ada nüfusunun artması ile yerleşme genişleyerek eski ahşap, Ayios Nikolaos cemaat kilisesi çevresine ve bütün mahalleye adını veren (eski Glifa Mahallesi) tarihi su kuyusunun bulunduğu meydan çevresine yayılmıştır (Vizantios, 1862). Aynı yıllarda kilise meydanının yanında bulunan adanın ikinci büyük su kuyusunun çevresinde tarihi Lonca mahallesi oluşmuştur. Lonca ve liman adadaki sosyal hayatın odaklandığı, dükkan ve depoların bulunduğu Halki yerleşmesinin ticaret merkeziydi. Adanın bu eski mahallelerinde organik bir yapılaşma dokusu bulunmaktaydı.

Ada sakinleri balıkçılık ve kürekçiliğin yanısıra büyük çoğunluğu çevredeki manastırlara ait arazilerde bahçe tarımı ve bağcılık yapmışlardır. Yerleşmenin boyutları, çevredeki araziler manastırların mülkiyetinde olmasından dolayı, uzun süre bu dar sınırlar içinde kalmıştır. Adanın anakara ile bağlantısı ise İstanbul yakasından ziyade, Heybeliada-Kartal arasında çalışan kayıklar ile sağlanmıştır.

Sultan 1. Abdülhamid'in hükümdarlığında, 1563 yılında Marmara kadısı Abdüllatif Efendi tarafından yaptırılan sayıma göre fetihten 110 yıl sonra Heybeliada'daki küçük balıkçı

yerleşmesi, Hristiyan Ortodoks Rumlardan oluşmuş 81 kişilik bir nüfusa sahiptir. Devlete vergi olarak 1000 akçe, ürün yüzdesi olarak da 100 akçe ödenmektedir. Panayia Kamariotisa Manastırı tarafından götürü olarak 100 akçe, Ayia Triada Manastırı'ndan 60 akçe, 64 dönüm bağlık için ise 512 akçe ödenmektedir (Millas, 1984). 6 Ağustos 1672 yılında Panayia Kamariotisa Manastırı yanmıştır. Bir keşiş tarafından yazılmış eski bir el yazmasından 6 Ağustos 1672 yılında manastırın yandığı ve Osmanlı Devletinde baş tercüman olan Panayotakis tarafından tekrar yaptırıldığı görülmektedir (Schlemberger, 1996).

18. yy.'da Osmanlı İmparatorluğunun dış ilişkiler, diplomasi ve Eflak-Boğdan-Moldovya eyaletinin yönetiminde, Ortodoks Rum asıllı Osmanlılar önemli yerlere gelmişlerdir. Devletin dış işlerinde etkin olmuş bu kişilerin oluşturduğu sosyal sınıfa mensup pek çok aile sayfiye yeri olarak Boğaziçi kıyılarını ve Adaları seçmiştir. Bu adanın küçük balıkçı yerleşmesi, limandaki Ayios Nikolaos cemaat kilisesinin çevresinde varlığını sürdürürken, Haliç-Fener çevresinde yaşadıkları için Fenerliler olarak adlandırılan bu entellektüel kesim tarafından, bugün adadaki yerleşmenin ana aksı olan Refah Şehitleri Caddesi'ni oluşturan Panayia Yolu boyunca adanın ilk yazlık köşkleri yapılmaya başlanmıştır.

1714 yılında İstanbul'dan geçen gezgin Corneille Le Brun'a göre ise Adalar'ı, İstanbul'da geçici yaşayan Avrupalılar, Pera'da (Beyoğlu) devamlı yaşayan Fransız ve İtalyan kökenli Latin Katolikler (Levantenler) ve İstanbul'daki Rum Ortodoks'lar tarafından tercih edilen eğlence ve sayfiye mekanları olmuşlardır (Millas, 1984). Bunların dışında Müslüman halk ve yeniçeriler de içkili eğlenceler düzenlemek üzere, kayıklar ile birkaç günlüğüne, Adalar'a gelmekteydiler. Adalı bir inanışa göre 18.yy.'ın başlarında, Anadolu'dan getirilmiş bir grup Hristiyan Çingene Heybeliada'ya yerleştirilmişlerdir. Fakat kavgacı ve uyumsuz davranışlarda bulunduklarından, yerleşimin dışındaki Değirmen Tepesi'nde yaşamaya zorlanmışlardır (Millas, 1984).

1715 Osmanlı-Venedik savaşı ile 1770'lerde Mora olaylarından sonra pekçok Mora'lı, Sakız'lı ve Kiklades'li İstanbul Adalar'ına göç etmişlerdir (Millas, 1984).

1768 yılında Glifa Meydanı'ndaki tarihi su kuyusunun mermer ağı yaptırmıştır. Aynı yıllarda, 18. yy.'ın ortalarında Panayia Kamariotisa Manastırı tekrar yanmıştır (Millas, 1984). 1788 yılında Adalar'ı ziyaret etmiş batılı gezgin Thomas Watkins'e göre Adalar doğal güzellikleri, seçkin yerleri kadar, yerleşimleri ve buradaki çok sayıdaki köşkleri ile de dikkat çekmektedir (Millas, 1984). Osmanlı İmparatorluğunda Bahriye Mekte-

bi'nin Heybeliada'da bulunan eski Patrik Skarlatos Karaca'nın köşküne yerleştirilmesi adanın gelişiminde belirleyici rol oynamıştır.

Nihat Gülen'e göre Karaca Köşkü bu kadar uygun olmasaydı belki de Deniz Harp Okulu Heybeliada'ya hiç gelmeyecekti (Gülen, 1982). Osmanlı donanmasının Çeşme Limanı'nda Rus donanması tarafından yakılmasından sonra padişah III. Selim'in iradesi ile donanmanın geliştirilmesi çerçevesinde Levent Kışlası yapmaya uygun bir yer aranmıştır. Heybeliada'daki Karaca köşkü, özel limanı, iki su kaynağı (Ayia Efimia ve Ayios Nikitas ayazmaları) ve seçkin konumdaki büyük arazisi ile Levent Kışlası'nın yerleştirilmesine uygun görülmüştür. Kasımpaşa'da bulunan Bahriye Mektebi 1824 yılında Heybeliada'daki Karaca köşküne nakledilmiştir. Bundan dolayı kışlaya dönüştürülmüş eski Karaca köşkünün yanına padişah için Hünkar Kasrı, hamam ve bir cami yaptırılmıştır (Millas, 1984).

Heybeliada'ya yerleşmiş ilk Müslüman Türk asıllılar Harp Okulu'nda görevli öğretim görevlileri ile buradaki subaylar ve aileleri olmuştur. Bunlar kışlının arkasında, adanın Ayios Yeorgios Manastırı tarafındaki doğu kıyısında yerleşmişlerdir. Zamanla bu mahallenin gelişip büyümesi ile buraya ulaşan ve Ayios Yeorgios yolu olarak anılan ulaşım aksı, Gemici Kaynağı adını almıştır.

1821 yılında Heybeliada'nın nüfusu 800 kişi iken bu sayı 1865 yılında 2000'e ulaşmıştır. 1875 yılında ise ada nüfusu, buradaki 3 manastır ile beraber 3500 kişiyi geçmiştir (Millas, 1984). 19.yy.'da Heybeliada'dan geçen Vicomte de Marcellus nüfusun 800 kişi civarında olduğundan bahsetmektedir. Aynı kişi Büyükada nüfusunun da 1200 kişi olduğunu yazmaktadır (Millas, 1984).

1820 yılında Aya Tirada Manastırı yanmıştır. aynı yıllarda yaşanmış göçler ile Ege Adaları'ndan gelen pek çok mülteci Heybeliada'ya yerleşmişlerdir. Bunlardan Andros adasından gelmiş olanlar aileleri ile beraber Ayia Triada Manastırı'nın bulunduğu Ümit Tepesi eteklerine yerleşerek, Andriomahalas olarak anılan mahalleyi oluşturmuşlardır (Şekil 3.23, 3.24). 1820 yılında yanmış olan Ayia Triada Manastırı'nın yeniden yapımında çalışmış taşçı ve duvarcı ustaları bu mahallenin sakinlerindendi.

Şekil 3.23 Andriomahalla, 1890, yılı kartpostalı .

Şekil 3.24 Değirmen Tepe'den (Kutrolomilos) görünüş; sağda Andriomahalla, solda Abbas Paşa Konağı.

1827 yılında gezgin Ch.Colvill, Heybeliada'nın güneyinde güzel birkaç evden oluşmuş, küçük bir yerleşmenin varlığından bahsetmektedir. Aralarında Papa'nın Avusturya'lı temsilcisinin evinin de bulunduğu bu yerleşimde pek çok aile, yazın en sıcak günlerini geçirmektedir (Millas, 1984).

19.yy. başlarında Heybeli yerleşmesi gelişerek eski mezarlıkların bulunduğu yer ile daha yüksek kotlardaki Papamahala bölgesinde ve bugün caminin bulunduğu Ambela'da (bağlık alan) yeni mahalleler oluşmuştur (Millas, 1984).

19.yy.'ın ortalarında Adalar'a düzenli vapur seferlerinin yapılmaya başlanması ile, ulaşım olanaklarının gelişmesi paralelinde, yaz aylarında buralara gelen nüfus artarak yerleşim alanları gelişmeye başlamıştır.

19.yy.'ın 2. yarısında Adalar'daki sosyal hayat değişerek, buraları büyük bir hızla gelişmeye başlamıştır. Batılı gezgin Mac Farlane'ye göre düzenli buharlı vapur seferleri ile beraber pek çok Rum ve Ermeni aile Adalar'da yazlık köşkler yaptırmışlardır. Bu süreç içinde eski küçük ahşap evlerin yerine daha büyük evler yapılarak, çevredeki bağların içinde ilk villalar görülmeye başlanmıştır (Millas, 1984). Gerek sıcak yaz aylarında İstanbul'u tehdit eden kolera ve veba salgınları, gerekse 19.yy.'ın ilk yarısında yaşanmış depremlerin endişesi, imkanları olan pek çok Hristiyan (Ortodoks Rum, Latin Katolik, Ermeni ve batılı yabancı) aileyi, yaz aylarını Adalar'da geçirmeye yönlendirmiştir. Bunlardan genellikle kadın ve çocuklar yazın devamlı Adalar'da kalırken, çalışmak zorunda olan erkekler, tatil olan Cuma gününden faydalanarak haftanın üç gününü burada geçirmekteydi.

1835 yılında Panayia Kamariotisa Manastırı yakınlarında, Helen Yüksek Ticaret Okulu eğitime başlamıştır. 15 Eylül 1944'te yılında ise Ümit Tepesi'nde bulunan Ayia Triada Manastırı çevresinde, Ortodoks Ruhban Okulu hizmete girmiştir (Vizantios, 1862). Ada'da bunların dışında bir erkek okulu, bir kız okulu ve bir ana okulu eğitim vermektedir. 19.yy.'ın ortalarında, gerek zengin tüccarlar, gerekse Adalar'daki okullarda görevli öğretim üyeleri ve aileleri Heybeliada'ya yerleşmeye başlamışlardır. Bunlardan Deniz Harp Okulu'nda görevli, Müslüman Türk asıllı subay ve öğretmenler aileleri ile beraber kışın arkasında, Aya Yorgi Manastırı'na doğru, adanın doğu kıyılarına yerleşmeyi tercih ederken, öbür okullarda görevli öğretmenler aileleri ile beraber eski mezarlıkların biraz üzerinde yer alan "Papamahalas" mahallesini oluşturmuşlardır. Adaya yaz aylarında gelen devlet hizmetindeki Ortodoks Rumlar ile Hristiyan tüccarlar ise köşkerlerini adanın ana arteri olan eski Panayia Yolu (şimdiki Refah Şehitleri Cad.)

boyunca ve eskiden mezarlık olup daha sonra seçkin bir gezinti, eğlence yeri olan Liva-dakia bölgesinde inşa etmişlerdir. Bu köşklerin yanıbaşında Lonca ve kilise çevresinde ise balıkçı ve bahçıvan olan adalı yerli halkın oturmuş olduğu mahalleler bulunmaktaydı. 1856 yılındaki Hat-ı Hümayun'dan sonra 1857 yılında, büyük olasılıkla Bizans devrin-den kalma, küçük, Ayios Nikolaos Kilisesi yıktırılmış ve yerine Osmanlı saray mimarlarından Hacı Stefani Gaitanaki kalfa tarafından daha büyük bir kilise yaptırılmıştır.

1859 yılında ise Çam Limanı bölgesindeki Ayios Spiridon Manastır'ı keşiş Arsenios tarafından kurulmuştur. 19.yy.'ın son çeyreğinde Heybeliada'da 16 otel bulunmaktadır (Millas, 1984).

Adalar'a 1846 yılında düzenli vapur seferlerinin başlanması ile Heybeliada'ya, vapurların yanaşacağı nitelikte taş bir iskele yapılmıştır. Aynı yıllarda kilisenin önündeki eski ahşap iskele ise yük ve ticari malların yüklenip boşaltılması için kullanılmıştır (Millas, 1984).

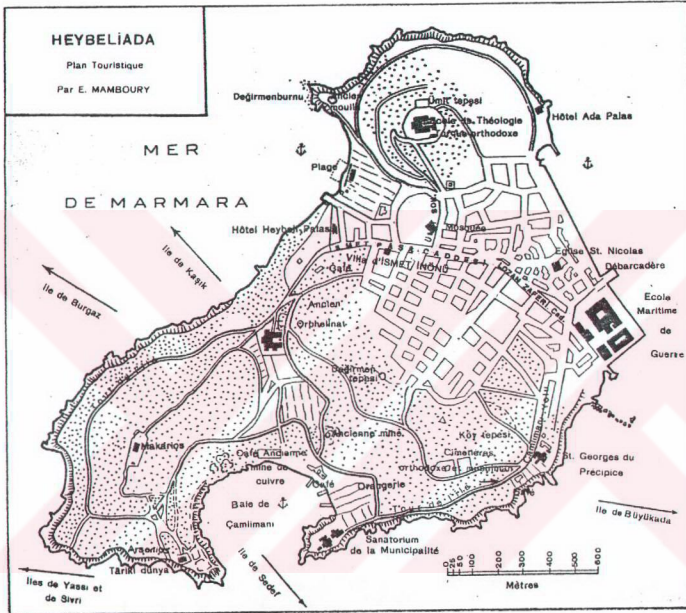
19.yy.'ın son yılları ile, 20.yy.'ın başlarında Halki (Heybeliada) yerleşmesi ile liman ve çevresini kapsayan; harita, kroki, silüet ve fotoğraflar Şekil 3.25, 3.26, 3.27, 3.28, 3.29, 3.30, 3.31, 3.32, 3.33, 3.34, 3.35'de verilmiştir.

Vapur iskelesinden çıkarken solda Bahriye Kışlası, sağda ise yapımı (iskele ile yaşıt) 1850'lere dayanan ve o yıllarda Débarcadère olarak anılan, Aristidi'nin gazinosu bulunurdu. Ahşap olan bina içinde bilardo, oyun ve tiyatro salonları bulunurdu. Baharın ilk güneşli günleri ile beraber dışarıya küçük mermer masalar ve Viyana stili sandalyeler konurdu. Yazın hafta sonları adanın orta sınıf insanları en temiz ve yeni giysilerini giyerek burada otururlar, kahve ve pasta yiyip İstanbul'dan günübirlik gelenleri seyrederek vakit geçirirlerdi. Kışın ise kahvehanenin sosyal karakteri tamamen değişirdi. Zamanın görgü kuralları, pazar günleri dışında gençlerin buralara girmelerini yasaklamış olduğundan, hafta arası buralara sadece yetişkinler gelip, kahve içip kağıt oyunları oynayarak akşam sohbetleri yapardı. Cumartesi ve Pazar günleri ise buradaki büyük salonda tiyatro temsilleri verilirdi (Millas, 1984). Bu gazino pek çok el değiştirerek günümüzde üstü apartman altı kahvehane olan betonarme bir binaya dönüştürülmüştür.

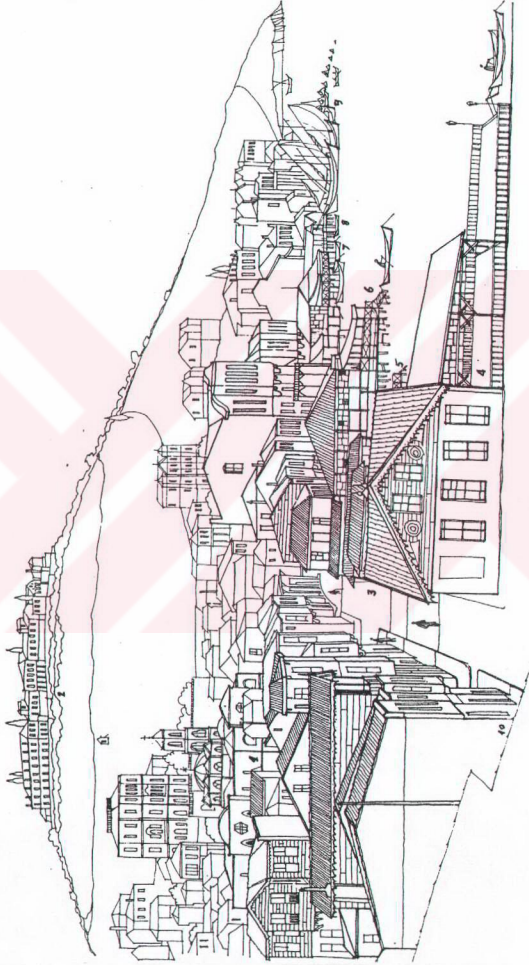

(1) Heybeliada (2) Rum İlkokulu (3) Yalı (4) Sanatoryum Sokağı (5) Sanatoryum Sokağı'nın devamı (6) Rum Ruhban Mektebi (7) Abbaspasa Konağı (8) Değirmen Burnu (9) Paşa İskeleyi (10) Halki Palas (11) Tur Caddesi (12) Aya Nikola Kilisesi (13) Belediye Motor Limanı (14) Vapur İskeleyi (15) Mekteb-i Bahriye (16) Bahriye (17) Büyük Reşid Paşa Caddesi (18) Değirmen Tepesi (19) Rum Ticaret Mektebi (20) Köy Tepesi (21) Aya Yorgi Manastırı (22) Şark Bahçesi (23) Sanatoryum Caddesi (24) Bahriye Sanatoryumu (25) Su İskeleyi (26) Cam Limanı (27) Arsenios Manastırı (28) Tur Caaddesi (29) Salhane

Şekil 3.25 20.yy.'ın başlarında Heybeliada; Osmanlı Haritası (Tuğlacı, 1992).

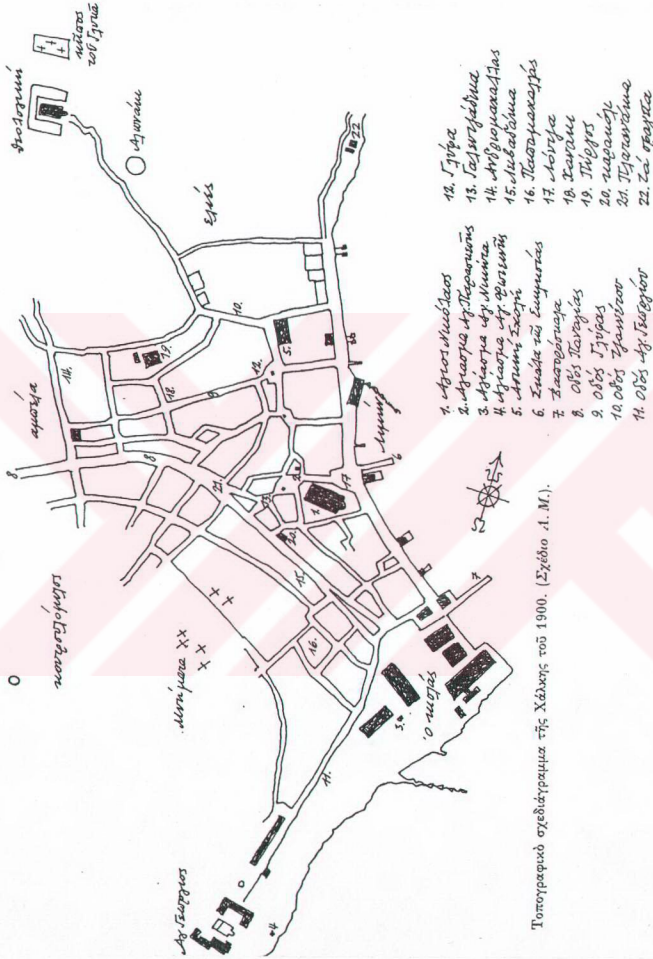

Şekil 3.26 Heybeliada haritası (E.Mamboury, 1943).

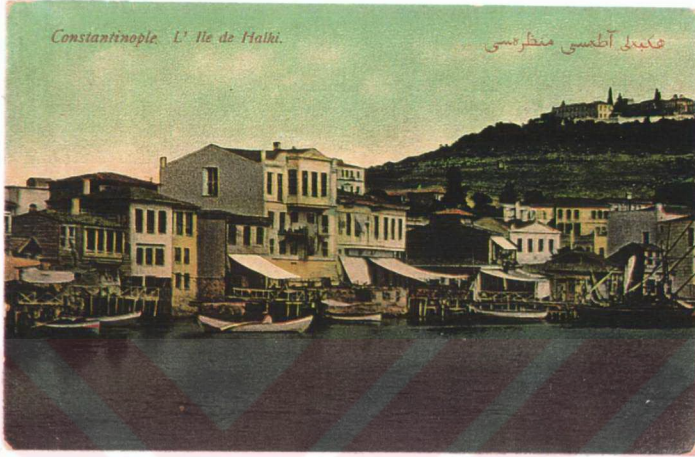
1- Ayios Nikolaos Kilisesi, 2- Ayia Triada Manastiri, 3- Lonca, 4- Débarcadère gazinosu, 5- Tsikaimi gazinosu, 6- Anastasaki gazinosu, 7- Papakalos gazinosu, 8- Kilise iskelesi, 9- Liman ve mendirek

Şekil 3.27 1894 depreminden önce Heybeliada (Millas, 1894)

1- Αἷος Νικόλαος Κίλισε, 2- Αἷα Παράσκειος Αἷαζμας, 3- Αἷος Νικήτας Αἷαζμας, 4- Αἷα Φανερωμένης Αἷαζμας, 5- Ἰλίκου, 6- Κίλισε Ἰσκελες, 7- Αἷος Νικόλαος Ἰσκελες, 8- Αἷος Παράσκειος Ἰσκελες, 9- Αἷος Νικήτας Ἰσκελες, 10- Αἷος Φανερωμένης Ἰσκελες, 11- Αἷος Νικόλαος Ἰσκελες, 12- Αἷος Παράσκειος Ἰσκελες, 13- Αἷος Νικήτας Ἰσκελες, 14- Αἷος Φανερωμένης Ἰσκελες, 15- Αἷος Νικόλαος Ἰσκελες, 16- Αἷος Παράσκειος Ἰσκελες, 17- Αἷος Νικήτας Ἰσκελες, 18- Αἷος Φανερωμένης Ἰσκελες, 19- Αἷος Νικόλαος Ἰσκελες, 20- Αἷος Παράσκειος Ἰσκελες, 21- Αἷος Νικήτας Ἰσκελες, 22- Αἷος Φανερωμένης Ἰσκελες (Çınarlar), 22- Αἷος Παράσκειος Ἰσκελες (Millas, 1984).

Şekil 3.28 1900 yılında Heybeliada (Millas, 1984).

Şekil 3.29 1894 depreminden önce Heybeliada limanı, kartpostal.

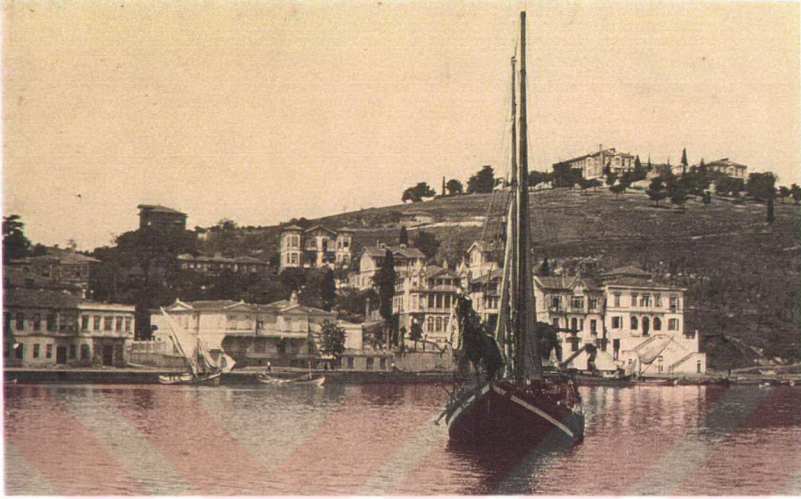
Şekil 3.30 1890'da vapur iskelesinden Heybeliada; Solda Débarcadère gazinosu, sağda Tsikaimi gazinosu ve Kamara Meydanı, arka planda Livadakia Mahallesi

Şekil 3.31 19.yy.'ın sonlarında Heybeliada vapur iskelesi ve Bahriye Kışlası.

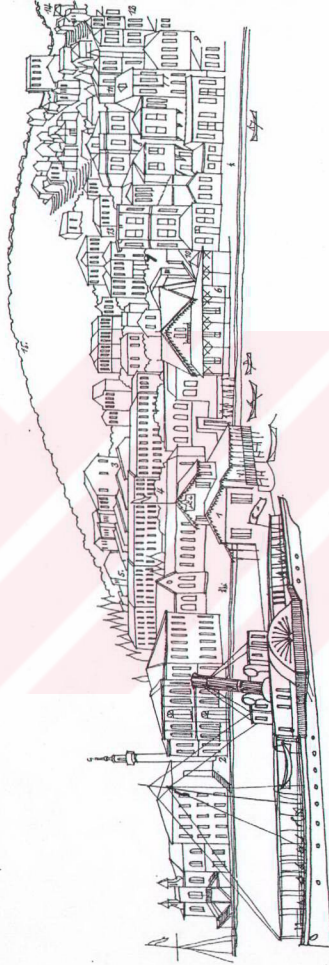
Şekil 3.32 1900'de Heybeliada limanı; kartpostal.

Şekil 3.33 20.yy.'ın başlarında limanın son kısmı.

Şekil 3.34 20.yy.'ın başlarında Heybeliada limanı, kartpostal .

1. Vapur iskelesi, 2. Kışla ve cami, 3. Gemici kaynağı sok., 4. Aşşap kışla binaları, 5. Ayios Yeoryios Manastırı, 6. Débarcadére gazinosu, 7. Hotel de Paris, 8- Hocapulos köşkü, 9- Lonca, 10- Tomaidis eczanesi, 11. İfestidis köşkü, 12. Livadakia Mahallesi, 13- Papamahalla, 14- Kutrulomilos (Değirmen Tepesi), 15- Ocaklar (Millas, 1984)

Şekil 3.35 20.yy.'ın başında Heybeliada (Millas, 1984).

Débarcadère gazinosunun arkasında Fotios Markos'un işletmiş olduğu bir otel bulunmaktaydı. Taş olan bina iki katlı olup Hotel İmperyal adını taşımaktaydı. Bina park düzenleme çalışmaları sırasında yıktırılmıştır. yolun karşı tarafında ise Yianni'nin bakkal dükkanı, onun yanında Nikola Tomaidi eczanesi ve kaptan Corci'nin ahşap evi bulunmaktaydı (Millas, 1984). Deniz kıyısında ise Tsikaimi'nin gazinosu bulunurdu (1860). Débarcadère'den daha ufak olan bu gazinonun, ahşap kazıklar üzerinde denize taşan bir teras ve camlığı vardı. Bu gazinoda karagöz perdesi gösterileri de yapılmaktaydı (Millas, 1984).

Tsikaimi ve Anastasaki gazinoları arasında kayıkçıların toplandığı ve kıyısında kayıkların bağlandığı bir açıklık vardı. Eskiden burada, karşılıklı iki evi bağlayan ahşap bir kemer bulunduğundan, bu küçük meydan adalılar tarafından Kamara (Kemer) Meydanı olarak adlandırılırdı. Bu ahşap kemerli yol çevredeki evlerle beraber 1880'lerde yanmıştır (Millas, 1984). Kamara meydanının yanında 1900 yılına kadar adanın en önemli ve nitelikli toplantı lokali olarak kabul görmüş olan Anastasaki'nin işletmiş olduğu gazino bulunurdu (Millas, 1984). Bu lokalde gerek Helen Ticaret Okulu'nun öğretmenleri gerekse de Deniz Harp Okulu'nda görevli öğretmen ve subaylar kendi aralarında toplanıp, vapurla İstanbul'dan gelen gazeteleri okur ve günün önemli olaylarını tartışırlardı. Bu gazino daha sonra lokantaya dönüştürülmüş ve rıhtımın yapımı ile denize olan bağlantısı kesilmiştir.

Bugün çarşının bulunduğu yerde, 1894 dereminden sonra Horozlu tarafından yaptırılmış olan Hotel Grande Bretage bulunurdu. Otelin yanında adanın ilk fotoğrafçısı olup aynı zamanda Helen Ticaret Okulu'nda öğretmen olan D.Moge'nin evi yer alırdı (1875) (Millas, 1984). Moge evinin yanında ise Kırım savaşı sırasında Vasiliadis Arvanitis'in yaptırmış olduğu ekmek fırını bulunurdu (Millas, 1984). Lonca Meydanı ortasında, o zamanlar bulunan büyük çınarın tam karşısında ve yük iskelesi olarak kullanılan kilise iskelesinin yanında, Papakalos'un gazinosu yer almaktaydı. Söylenceye göre bu, adanın en eski kahvesi olup yazlık kullanımda adanın en itibarlı gazinosu kabul edilirdi. Yazın adaya sayfiye gelen sosyal ve ekonomik düzeyi yüksek ailelere mensup kişiler pazar günleri kilise ayininden sonra bu gazinoda toplanarak, kahve içerek güncel konuları tartışırlardı. Genel olarak o yıllarda yaz aylarını adada geçiren orta ve daha üst sosyo-ekonomik düzeydeki kişiler pazar günü kiliseden sonra deniz kıyısındaki gazinolarda toplanırlar, ikinci vakti ise Çam Limanı'ndaki Filipaki'nin gazinosuna gezmeye giderlerdi (Millas, 1984) (Şekil 3.36, 3.37).

Şekil 3.36 Cam Limanı ve Filipaki gazinosu; ileride ise Helen Ticaret Okulu , 1890 kartpostal.

Şekil 3.37 Çam Limanı'ndaki Filipaki Gazinosu'nda pazar eğlencesi, 1890 yılı fotoğrafı, Y.Linnopulos aile arşivi.

Kış aylarının kısa günlerinde erken bastıran karanlık ile beraber, adanın Papamahala olarak anılan yüksek kısımlarındaki mahallede yaşayan Helen Ticaret Okulu'nda görevli öğretim görevlileri, Papakalos'un gazinosundaki sobanın çevresinde toplanıp petrol lambasının ışığında gece yarılarına kadar güncel, sosyal, kültürel ve felsefi konuları tartışarlardı (Millas, 1984). 20.yy.'ın başlarında Hotel des Étrangers adı ile otel olarak da hizmet vermiş olan binada, pek çok defa adadaki okulların dans geceleri düzenlenmiştir.

Kilise İskeleyi olarak anılan ve Pazar kayıklarının yanaştığı ahşap yük iskeleyi Papakalos gazinosu ile Moshakisın (Toksana) kahvesi arasında, Lonca'nın merkezindeki meydana yer alırdı. Ayios Nikolaos Kilisesi'nin karşısında bulunan bu küçük, tarihi meydana, ufak barakalar ve dükkanlarla çevrili olup gürültülü ve çok hareketli bir yerdı (Millas, 1984). Düzenli vapur seferleri başlamadan önce Tophane ile ada arasında yolcu taşıyan "beşçifte" kürekli kayıkların yanaştığı bu iskeleye, daha sonra pazar kayıkları ile mavnalar yanaşarak yüklerini boşaltmışlardır. Bu iskele ve liman, biraz ileride bulunan mendirek ile Karadeniz'den esen kuzey rüzgarlarının oluşturduğu dalgalardan korunurdu. Heybeliada Rum Ortodoks cemaat kilisesinin mülkiyetinde olan iskele, dar ve ahşap olup üzerinde birkaç baraka bulunurdu.

İskelenin sağında gelen malların tartılıp vergilendirildiği çeki kantarı, onun yanında ise şarap ve balık mezat yeri (balıkthane) yer alırdı. 1850 yılında cemaat İhtiyar Meclisi'nin almış olduğu bir karar ile iskele gümrük gelirleri buradaki okulların giderleri için ayrılmıştır (Millas, 1984). Kilise iskeleyi ve önündeki küçük meydan adadaki ana ulaşım arterlerinin başlangıç yeri olmuştur. Burası ayrıca adada yaşayan sosyal ve ekonomik düzeyi farklı, denizci ve balıkçı yerli adalılar ile, buraya sayfiye için gelmiş varlıklı tüccarların ve adada yaz kış oturan sosyo-kültürel düzeyi yüksek kişilerin, yerleşim ve sosyal hayat mekanlarının sınırı sayılmıştır. Deniz Harp Okulu'ndan kilise iskelesine kadar hakim olan Avrupa tarzında yüksek sosyol ve ekonomik ve kültürel yaşam ile buna bağlı mekan oluşumları, iskeleden sonra yerlerini balıkçı kahveleri ile meyhanelere, yani denizci ve bahçıvan olan yerli adalıların sosyal mekanlarına bırakmaktaydı. Denizcilerin koruyucu azizi olan Ayios Nikolaos'a adanmış kilise binası bu küçük liman meydanında hakim konumda bulunmaktaydı. İlk kuruluşu Bizans devrine inen eski kilise deniz kıyısında inşa edilmiş olup, büyük olasılıkla, ilk şeklini 19.yy.'ın ortalarına kadar korumuştur. Eski kilise binası hakkında kaydedeğer hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber bu küçük kilisenin ahşap duvarla çevrili bir avluya sahip olduğu, yanında ise başpapazın yaşadığı bir lojman ile bunun altında yangın tulumbasının konulduğu bir koğuşun bulunduğu bilinmektedir. Moge'ye göre düzenli vapur seferleri

başlayıp ada nüfusu artınca 1857 yılında eski kilise yıktırılarak yerine Kalfa Mimar Hacı Stefani Gaytanakis tarafından daha büyük bir kilise inşa edilmiştir (Millas, 1984). 1894 yılındaki büyük depremde kubbe ve kemerleri zarar gören bina onarılmış fakat bu onarım sırasında orijinal mimari karakteri değişmiştir. Yapılan değişikliklerle damdaki dört küçük kubbe iptal edilerek yerlerine kiremit örtülü çatı yapılmıştır. Kiliseyi çevreleyen ahşap bahçe korkulukları yerine de, gelir elde etmek amacıyla bir dizi dükkan yapılarak binanın dış görünüşü bozulmuştur (Millas, 1984). 1920 yılında çevredeki evler satın alınarak büyük bir kilise avlusu oluşturulmuştur. 1924 yılında ise yol genişletme amacı ile bu avlu yıktırılmıştır. 1974 yılında avlu tamamen kamulaştırılmıştır.

Kiliseden daha yukarıda, adanın ikinci büyük su kuyusunun çevresinde, eski adı "Galencadika" olan, Heybeliada yerleşmesinin en eski mahallelerinden biri bulunmaktadır. Temel karakteristik özelliği, dar ve organik yapılı sokakları ile alçak, ahşap ya da top- rak harçlı taş evler olan bu küçük balıkçı mahallesinin sınırları Glifa mahallesi yönünde eski Panayia (Refah Şehitleri Cad.) yolu deniz tarafında eski Lonca yolu ile, batıda 19.yy.'ın ortalarında Livadakia mahallesinin kurulduğu çayırdaki eski mezar ve gazino- lar ile sınırlanmıştır. Kilisenin arka tarafında, kemerli bir girişi olan, arnavut kaldırımı döşenmiş dar bir sokağa açılan bu tarihi mahalle yaşanmış iki yangın sonucu tamamen yok olmuştur. Mahallenin eski kuyusu ise bugün asfaltın altında kalmıştır.

Lonca meydanındaki kilise iskelesinin kuzey-kuzeybatı yönündeki kıyı boyunca, adalı yerli halkın devam etmiş olduğu balıkçı kahveleri ile meyhane ve tavernalar bulunurdu (Millas, 1984). Bunlar yanyana olmak üzere sırasıyla, iskelenin yanında Toskana'nın kahvesi, Teodori Halepa'nın laterna ve armoni mızıkası çalınan balık tavernası, Georga- ki Pasadeu Kantarcı'nın kahvesi ve yanında Kavurma'nın meyhanesidir. Bunlardan sonra ise, laternaları bulunan ve ağız armonikası çalınan gerçek balıkçı meyhaneleri ile kahveleri yer alırdı. Kavurma'nın meyhanesine bitişik Çerkez'in kahvesi, yanında kasap daha sonra ise gemi reislerinin mekanı olan bir taverna bulunmaktaydı. Bu meyhane ve kahvehanelerin birçoğu gemi reislerinin çalışma mekanı olmuşlardır. O zamanlar bütün büyük balıkçı teknesi sahiplerinin devamlı bulunduğu ve bir anlamda karadaki büroları olarak kullanmak üzere anlaşmalı oldukları bir kahvehane bulunur, karşılık olarak da kahvehane sahibine, tutulan balıklardan pay verilirdi. Balıkçı kahvelerinin arka tarafında (deniz tarafında) bir kapı ile öbür mekandan ayrılmış bir oda bulunurdu. Başka bir kapı ile de bu odadan direk denize, kayıkların bağlanmış olduğu ahşap kazıklara çıkılırdı. Balıkçılar bu kahvelerde içki içip sohbet ederek yırtık ağlarını tamir ederlerdi. Onarılan ağlar ise katlanarak, gerekli raf ve dolaplarla donatılmış arkadaki odada depolanırdı. Bu

sırada bulunan en son kahvehane Perikli Tirliki'nin kahvesiydi (Millas, 1984). Adanın sosyal hayatı bu küçük kahvehane ve balıkçı meyhanelerinde yaşanmaktaydı. Balıktan dönen gemilerini limana bağlayan balıkçı reisleri, balıkların paylaşımını, elemanların maaş ödemeleri ve öbür işlerini buralardan yürütürlerdi. Yoksul balıkçı tayfaları bu meyhanelerde içki içerler, artık çalışamayan yaşlı denizciler ise ömürlerinin kalan son kısmını, sohbet edip, kahve ve adaçayı içerek bu mekanlarda geçirirlerdi. Bütün bu balıkçı mekanları 1927 yılında rıhtım yapıp deniz ile bağlantıları kesilince fonksiyonlarını yitirip kapanmış ve el değiştirmişlerdir. Mendireğe doğru, köşede bulunan Maluma'nın fırını ile 1914 yılında Glifa Mahallesini tahrip eden yangının çıktığı kilise imarethanesinin karşısında, Basiliadis'in işletmiş olduğu Bizantion Oteli bulunurdu. Daha önce Hotel d'Angleterre adını taşımış ve 1900 yılında yıktırılmış olan bina, ahşap üç katlı olup deniz tarafında 8 ahşap direk üzerinde duran geniş bir terası bulunurdu (Millas, 1984). Bunun yanında Pasalimanioti'nin kahvesi ile Kumerk olarak adlandırılan Balık Pazarı ve bunun ahşap iskelesi vardı (Millas, 1984). Mendireğin başladığı yerde ise 1900 yılında Tahir Bey'in Belle Vue Oteli inşa edilmiştir. Ahşap olan binada, birbirine bağlı kahvehane, birahane ve temsil verilebilen sahnesi bulunan kapalı bir teras, ile devamında açık teras bulunmaktaydı. Binanın bahçesinde ise iki ahşap pergola vardı. Otelin çalıştığı yıllarda çevredeki gazinolar statü ve prestij yitirerek gerilemişlerdir. Belle Vue Oteli rıhtımın yapımından sonra teras ve bahçesini yitirerek önemini kaybetmiş, 1940 yılındaki çevre düzenleme çalışmaları sırasında ise yıktırılmıştır (Millas, 1984). Belle Vue Oteli'nden sonra limanı kuzey rüzgarlarından koruyan ve ucunda bir fener bulunan mendirek yer almaktadır.

Heybeliada yerleşmesinin en eski mahallerinden olan Glifa, adını almış olduğu tarihi su kuyusunun çevresinde kurulmuştur. Glifa'nın ana aksı, mendireğin önünden, 1900 yılında Belle Vue Oteli'nin yapılmış olduğu yerden, dik olarak başlamaktadır. Bu arter mahalleye adını veren kuyu ve küçük meydandan sonra yokuş yukarı devam ederek eski adı Ambela (Bağlık) olan bugün caminin bulunduğu mevkide son bulmaktadır. Eski mahallenin kentsel yapısı kaldırım taşı döşenmiş dar ve kıvrık sokaklar ile küçük çıkmazlardan oluşmaktaydı. Bu eski mahalle küçük ahşap evleri, alçak cumbaları, çiçekliklerle süslenmiş bahçe duvarları ile varlığını iki büyük yangına kadar korumuştur. Bizans kalıntısı olan bir mermer kolon, bölgede son zamanlara kadar toprağa yarı gömük olarak bulunmaktaydı. Glifa Mahallesi hakkında buranın eski çağlardan beri yerleşim yeri olarak kullanılmış olduğundan başka bir bilgiye sahip değiliz. Glifa yolu önünde 1883 yılında belediye tarafınan yaptırılmış olan taş rıhtım başlamaktaydı. Bu bölgede 3 katlı ahşap Neo Klasik üslupta bir bina olan Hotel de le Grèce bulunmaktaydı. Bu otelin kadın ve erkeklerin ayrı ayrı denize girdikleri tahta perdeler

ile çevrilmiş plajları vardı. Otelin yanında 1850 de yapılmış bir köşk yer alırdı. Bu ahşap köşk otel ile beraber 1922 yılında yanmıştır (Millas, 1984). Aynı sırada kıyıda bulunan iki eski kargir binanın duvarlarında 1850 tarihi görülmektedir. Kadıköy Metropolit Doroteos'a göre bir süre okul olarak kullanılmış olan bu binalar daha sonra öğretmen lojmanı olarak da hizmet vermişlerdir (Millas, 1984).

Kıyıda bulunan önemli bir bina da Liasku (İliesku) köşküdür. Ahşap olan bina iki ayrı dönemde inşa edilmiştir. Doğu geleneklerine göre haremlik ve selamlık olarak düzenlenmiş yalı köşkü, zengin Ermeni bir aile olan Pişmiş ailesinden, Kirkoryan Pişmişoğlu tarafından yaptırılmıştır. 1870 yıllarında Kostantin İliasko tarafından satın alınarak kuzey yönünde büyütülmüştür. Köşkün 22 odası ile bodruda depo ve mutfak bulunmaktadır. Köşkün ana demir kapısında 1975 yılına kadar İliasku ailesinin arması bulunmaktaydı, ayrıca bahçe avlusunun çakıl mozaik döşeli zemininde tamirat tarihi olan 1870 yazılı bulunmaktadır. Çok zengin bir banker olan Kostantin İliesku uzun bir dönem Heybeliada Cemaat İhtiyar Meclisi başkanlığı görevinde bulunmuştur. Akitvite-leri ve bağışları ile yörenin sosyal ve ekonomik kalkınmasında ve canlanmasına katkıda bulunmuştur (Millas, 1984).

Liesku köşkünün yanında iki küçük kulesi ile ahşap bir bina olan Maniadakis köşkü yer alırdı (Millas, 1984). Maniadakis köşkünün yanında sırası ile Petraki Raptopulo köşkü, 1863 yılında inşa edilmiş Vutira köşkü ve aynı sırada limandaki son bina olan Lemmi'nin oteli yer almaktadır. Heybeliada'nın bu kısmı yılların getirmiş olduğu değişim ve bozulmalardan fazla etkilenmeden günümüze eski halini koruyarak gelebilmiştir. Bu binalardan Vutira köşkü mütareke yıllarında Kalipso ve Picadilly adları ile otel olarak işletilmiştir.

Lemmi Oteli olarak anılan bina ise 1850 yıllarında bir müslüman Türk beyzadesi tarafından inşa ettirilmiş, fakat sağlık sebeplerinden dolayı ilk sahibi tarafından hiç kullanılmadan Lemmi'ye satılarak otel olarak kullanılmıştır (1884-1914 Hotel Royal). Bina mübadeleden sonra bir süre Heybeliada'da kurulan ilk Türk okuluna evsahipliği yapmıştır (Millas, 1984).

Yerleşmenin dışında, bugünkü dalgakıranın başladığı yerin hemen gerisinde adanın mezbahaları bulunurdu. Bunlar, kasapların hayvanları kestikleri, ahşap kazıklar üzerinde denize taşan terasları bulunan, salaş ahşap barakalardan oluşmaktaydı. Büyük ve küçük baş hayvanlar için ayrı bölümleri bulunan mezbahanın mülkiyeti ve ta-

sarrufu Ayios Nikolaos Cemaat Kilisesinin İhtiyar Meclisine ait olup kasaplara ihale yolu ile kiralanırdı (Millas, 1984).

Mezbahalar bölgesi 1922 yılında Kamu mülkiyetine geçerek bir süre adanın ilk çöp dökme yeri olarak kullanılmıştır.

19.yy.'da Heybeliada'nın ana ulaşım arteri Liman ve Kilise İskelesi'nin bulunduğu Lonca Meydanı'ndan başlayarak, tarihi Galencadika ve Glifa mahalleleri arasınan yokuş yukarı devam ederek, bugün caminin bulunduğu ve eskiden bağlık olan Ambela'nın önünden geçip Panayia Kamariotisa Manastırına ulaşan geniş toprak yoldur. Günümüzde Refah Şehitleri Caddesi adını taşıyan arter o yıllarda Panayia (Meryem Ana) Kamanotisa Manastırına ulaştığı için Panayia Yolu olarak anılmaktaydı.

Heybeliada'nın ikinci önemli ulaşım aksı ise yerleşimin içinden başlayıp Aya Yorgi tu Krimnu Manastırına ulaşan, ve o zamanlar iki tarafında selvi ağaçları bulunan yoldu. Aya Yorgi yolu olarak anılan bu ulaşım aksı daha sonra bölgede Deniz Harp Okulu ve lojmanlarının yapılması ile Gemici Kaynağı adını almıştır.

19.yy.'ın son çeyreğinde adanın eski mezarlığının bulunduğu Livadi bölgesinden geçip bu iki eski arteri birbirine bağlayan üçüncü bir yol açılmıştır. Bu yeni yol Büyük Cadde adı ile anılmaktaydı. Bu cadde etrafında yüksek sosyo ekonomik statüdeki kişilerin, köşkler yaptırıp yerleşmesi ile Livadakia olarak anılan, adanın yüksek statülü mahallesi oluşmuştur.

Lonca'nın ve Kilisenin arkasındaki Galencadika Mahallesinin üzerinde yer alan bu yamaçlar 19.yy.'ın başlarında adanın yerleşim alanlarının dışında olup içinde mezarlıklarında bulunduğu çayırılık alanlardı.

Üzerlerinde kır kahveleri ve gazinoların bulunduğu bu çayırlar kilise kayıtları olan Kodikalarda "Piyasa yeri", yani eğlence ve gezinti yeri olarak kaydedilmiştir.

Piyasa yeri Rum Ortodoks Cemaat Kilisesi'nin Mülkiyet ve tasarrufunda olup 1849 tarihli kilise kayıtlarından öğrendiğimiz kadarıyla buradaki gazino ve kır kahvelerinden toplanan kira bedelleri, adada yeni kurulmuş ilkokulların giderlerinin karşılanması için harcanmıştır (Millas, 1984).

Gezgin Alexandre Timoni'ye göre (1844) Heybeliada'daki en önemli gezinti ve eğlence yerleri Livadakia olarak anılan çayır ile Platanakia (Çınarlar) olarak anılan ve bugün Refah Şehitleri Caddesinin, Büyük Cadde ile birleştiği yerdir (Millas, 1984). Heybelideki Livadakia ve Platanakia mevkileri adalı gençlerin gezinti yerleri olmuşlardır. Buralarda kadınlar ve erkekler devrin ahlak ölçüleri çerçevesinde yanyana ve beraber eğlenebilmekteydi. Buradaki pekçok kahvehaneden iki tanesinde sadece erkekler girip kağıt oyunları ve bilardo oynarken, kadınlar çevrede gezinmekte, çoğu zamanda burada bulunan büyük bir çınarın gölgesinde kendi aralarında kağıt oyunları oynarlardı (Millas, 1984). Bu yıllarda Livadi'deki piyasa yeri adalıların sosyal etkinlik mekanı olmuştur. Adanın genç kız ve erkekleri burada buluşmakta, akşam gezintileri yapılmakta, büyük dini bayramlarda panayır ve eğlenceler burada düzenlenmekteydi. Tarihçi Skarlatos Bizantios'a göre Livadi'de Paskalya'nın 3.günü çalgılı danslı eğlenceler düzenlenip güreşler tutulurdu (Vizandios, 1862). Livadaki'deki eğlenceler güneşin batması ile başlayıp sabaha kadar sürmekteydi. Buradaki gazino ve kahvehanelerde zamanın, Avrupa'da sevilen müzisyen ve sanatçılarından, Türk incesazlarına kadar her türlü eğlence düzenlenir, kimi kahvelerde ise karagöz perdesi gösterileri yapılırdı. Çoğunlukla keman, laterna ve Avrupa müziği eşliğinde yapılan eğlencelerin doruğunda, o zamanlar yaygın olan bir adete göre, masa ve sandalyeler, bazen de denizde maytap doldurulmuş bir kayık ateşe verilerek yakılırdı (Millas, 1984).

Heybeliada'daki Livadion bölgesinin eş işlevlisi Büyükada'da (Prinkipos) Macari (Mezari) bölgesi olmuştur. Eskiden Büyükada'nın eğlence ve panayır yeri olan Macari bölgesi adını buradaki, yerleşmenin hemen dışında eski Ayios İoannis Kilisesi çevresindeki, mezarlıktan almıştır. Her iki adada da eğlence, panayır, gezinti yeri gibi sosyal alanların eski mezarlık bölgeleri üzerinde oluştukları görülmektedir. Bilindiği kadarıyla eskiden yöre insanları ölümlerini köyün hemen dışına ve genellikle ölünün sağ iken yaşadığı mahallenin yakınlarına gömmekteydi. Bu bölge de genel olarak mezarlık olarak kullanıldığından, buradaki ilk ev sahipleri bundan oldukça rahatsız olmuşlardır.

1850 yılından sonra ada nüfusunun artıp yeni mahallelerin oluşmasıyla beraber, ada halkı ölümlerini daha yükseklerde bulunan, Papamahalle'nin gerisinde, Ocakların bulunduğu bölgenin altında gömmeye başlamışlardır (Millas, 1984). Bu durumda ise yüksekte bulunan mezarlıktan kirlenen yağmur suları, kullanım amacı ile daha aşağı kotlarda bulunan evlerin sarınç ve kuyularında toplandığından sağlık sorunları oluşmuştur. 1887 yılı tutanaklarından öğrenildiği kadarıyla yeni oluşmuş Livadakia Mahallesinin sadece 100 adım ötesinde bulunan mezarlık, mahalle sakinlerinin isteği ile

kaldırılmak istenmiştir. Mezarlığın bugün bulunduğu yere nakledilmesi ise ancak 1904 yılında gerçekleştirilebilmiştir (Millas, 1984).

Livadakia Mahallesiindeki evlerin çoğu 1900 yılı civarında yapılmış olup Mahalle Nikola Georgala'nın, büyük ahşap bir bina olan, Hotel de Paris ile başlamaktaydı. Bu bina, 1922 yılından, yandığı 1930 yılına kadar Heybeli Palas ismi ile işletilmiştir (Millas, 1984). Livadakia mahallesinin arkasındaki daha yüksek kotlu yamaçlarda bulunan eski mahalleye Papamahala ya da Papadomahala adı verilmekteydi (Millas, 1984). kuruluşu 19.yy.'ın başlarına dayanan bu eski mahallenin adı, buradaki ilk evleri yapmış olan Ayios Georgios Tu Grimru Manastırı Başrahibi Papamatheos'tan türemiştir. Bahriye Mektebinin öğretim görevlilerinin evleri ile komşu olan bu mahallede, genel olarak, adanın o zamanki entellektüel kişileri oturmuşlardır. Mahallenin ana arteri dar bir sokak olan bugünkü Bahriyeli Şükrü Bey sokağıdır.

Büyük Caddenin bitiminden sonra adanın eskiden beri ana arteri olan Panayia Yolu (Bugünkü Refah Şehitleri Cad.) başlamaktadır. Bu iki yolun birleştiği yer buradaki Çınar ağaçlarından ötürü Platanakia (Çınarlar) olarak anılmıştır.

19.yy. Platanakia (Çınarlar) olarak anılan yerdeki meydan, adanın eski mahalleleri olan Glifa ve Lonca'dan gelen yol ile Değirmen Tepesine çıkan yolun buluştuğu, Livadakia Mahallesi'nin yolu olan Büyük Cadde'nin sona erip tepeye yönelen Panayia Yolu'nun başladığı bir kavşak olmuştur.

19.yy.'da alanın seçkin bir eğlence mekanı olup ulu çınar ağaçlarının gölgesinde kır kahvelerinin yer aldığı bu bölge aynı zamanda faytonların müşteri bekleme yeri de olmuştur (Millas, 1984).

Gezgin Timoni'nin 1835 yılında görmüş olduğu ve panayır ile eğlence yeri olarak tanımladığı Platanakia (Çınarlar mevki) büyük olasılıkla burasıdır (Millas, 1984).

Burada Murunaki ve Horozlu köşkleri arasında uzanan dik bir yokuş ile asıl olarak, 1900 yılından sonra oluşan "Yukarı Mahalleye" ulaşılmaktadır. Değirmen Tepesi (eski adı Kutrulomilos) olan bu bölgenin yamaçlarında önceleri yoksul birkaç Çingene ve Sakız Adalı göçmen ailesi yaşarken, 19.yy.'ın sonlarında zengin Mısır Hıdivleri ve bazı Müslüman Türk Osmanlı aileleri buraya yerleşerek dağın yamaçlarına haremlik-selamlık olarak düzenlenmiş, ince ahşap işçiliğe sahip köşkler yaptırmışlardır.

Platanakia yol ağzından sonra Panayia (Refah Şehitleri Cad.) Yolu, setler üzerinde inşa edilmiş balkonlu ve cumbalı ahşap evleri ile uzanmaktadır. Burada araba yolu sağ koldan devam ederek eskiden bağların bulunduğu Ambela ile Andriomahalla'nın evleri (Ege'deki Andros ve Naksos adalarından göç edenlerin kurmuş oldukları mahalle) arasından geçerek Papaz okuluna ulaşmaktadır. Bu yolun sol tarafında 1934 yılında adanın camisi inşa edilmiştir.

19.yy.'ın sonlarında Panayia Caddesi'nde yapılmış binaların çoğu, Ruhban Okulu'nun yolu olan Ümit Sokağı'nı geçtikten sonra, çıkış yönünde caddenin sol tarafında, sırtlarını tepenin yamaçlarına verip Ayia Triada Manastırı'nın (Ümit Tepesi) bulunduğu tepe ile altındaki bağların manzarasına yönelerek inşa edilmişlerdir.

19.yy.'da manastırın mülkiyet ve tasarrufunda bulunan bu bağlarda şarap üretimine yönelik üzüm yetiştirilmiştir (Millas, 1984). Bu cadde üzerinde bulunan, Hacı Sami Bey Sokağı Yokuşu ile basamaklı bir yokuş olan Çiçekli Bağ Sokağı arasındaki kısım, zaman içinde fazla değişmeyerek günümüze kadar eski karakterini koruyarak gelmiştir.

Bugün İsmet İnönü köşkünün bulunduğu yerde Afenduli ailesinin 1894 depreminde yıkılmış köşkü bulunmaktaydı. Yıkılan köşkün yerine 1920 yılında tütün tüccarı Mavromatis kendisi için bugünkü kargir köşkü yaptırmıştır. İşgal ordularının bozguna uğrayıp gitmesi ile beraber Mavromatis'te İstanbul'u terk etmiştir. Böylece terk edilen bina kamu mülkiyetine geçmiş ve İsmet İnönü tarafından satın alınmıştır (Millas, 1984). Mavromatis köşkü Heybeliada'da elektriğe sahip ilk bina olmuştur. Köşk yaptırılırken buraya elektrik tesisatı çekilerek bir jeneratör yerleştirilmiştir. Bu yıllarda adanın evleri petrol lambaları ile aydınlatılmakta, yollarda ise her akşamüstü dolaşan bir görevlinin yakmış olduğu yol fenerleri bulunmaktaydı. İsmet Paşa köşkü karşısında, günümüzde Kuru Kahveci Mehmet Efendi olarak bilinen, Osmanlı döneminde kuru kahve ticareti ile ilk ve tek olarak uğraşın şirketin kurucusu ve yöneticisi Kostaki Papadakis'in ahşap köşkü bulunurdu (Millas, 1984).

Çiçeklibağ Sokağı yokuşundan (Rahibeler yokuşu) sonra, ana caddenin sağ tarafında bir dizi ahşap köşkün oluşturduğu, eski adı ile Panayia Mahallesi (Quartier Panayia) yer almıştır (Şekil 3.38). Buradaki binaların çoğu günümüze kadar gelebilmişlerdir. Zamanının en ilgi çekici binalarından olan Halki Palas Oteli, eski Panayia Caddesinin son binası olup Kosmetos tarafından 1894 depreminin hemen sonra yaptırılmıştır. Söylencelere göre Halki Palas Oteli, o zamanlar açık olan, Helen Ticaret Okulunda öğrenim gören çocuklarını ziyaret eden velileri misafir etmeye yönelik yaptırılmıştır.

Helen Ticaret Okulu öğrencilerinin okul yönetimi tarafından Halki Palas oteli sınırları ötesine geçip çarşıya inmeleri yasaklanmış olduğundan, öğrenciler akşam üzeri gezintilerini otelin karşısındaki çayırda yaparlardı. 1. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarında Halki Palas'ın karşısındaki çayırda Agisialos'un kır kahvesi yaptırılmıştır. Otel çevresinde bundan başka, bağlar ve buğday tarlaları arasında pek çok kır kahvesi bulunmaktaydı.

Şekil 3.38 Eski Panayia ya da Abbas Paşa Mahallesi. Solda Abbas Paşa Konağı, sağda son bina Halki Palas, kartpostal.

Halki Palas'ın ilerisindeki ana yolun üst kısmı ile yolun altında denize kadar uzanan, bugün çam ağaçları ile kaplı arazi, eskiden Panayia Kamariotisa Manastırı'nın tasarrufunda olup, burada rahipler tarafından buğday yetiştirilerek öğütülmek üzere Değirmen tepesindeki değirmene eşekler ile taşınırdı (Millas, 1984). Eski Panayia Caddesi, bugün Assubay Hazırlık Okulu olan eski Helen Ticaret Okulunun avlusundaki Panayia Kamarotisa Manastırında sona ermekteydi (Millas, 1984).

Adalar'da 18. ve 19.yy.'da çam ormanları ve makilikler bu kadar geniş alanlar kaplamamaktaydı. Yerleşim alanları dışındaki yerlerde bahçe ve bostan tarımı özellikle de bağcılık yapılmıştır. Zaman içinde Adalar'dan geçmiş gezginler yazılarında burada

de bağcılık yapılmıştır. Zaman içinde Adalar'dan geçmiş gezginler yazılarında burada yetişen üzüm ve şarabın niteliklerinden bahsetmektedirler. Bağların büyük bölümü manastırların mülkiyetinde bulunmaktaydı. Adalar'da bağcılık, 19.yy.'da Ege adalarından gelen göçmenlerin sistemli olarak üzüm yetiştiriciliğine yönelmeleri ile gelişmiştir. 1900 yılından sonra bağcılık terk edilerek kuruyan bağların yerlerine yeni mahalleler yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda özellikle de 1922'lerden sonra, manastırların mülkiyetindeki, çoğu bağlık arazinin kamu mülkiyetine geçmesi ile bağlarla kimse ilgilenmemiş, çam ormanları ve makiler yavaş yavaş bu alanları kaplamışlardır.

28 Haziran 1894 salı günü öğlenden sonra İstanbul'da yaşanan büyük deprem Adalar'a da büyük zararlar vermiş ve Heybeliada'nın büyük kargir binalarından çoğu yıkılmıştır. Ruhban Okulu, Ayios Nikolaos Kilisesi'nin kubbe ve kemerleri, cemaat binaları, Ayios Spiridonos Manastırı, yıkılan binalar arasındadırlar (Millas, 1984).

1900 yılında bugün caminin bulunduğu Ambela bölgesindeki yangında buradaki kır kahveleri, gazino ve diğer eğlence yerleri ile beraber çevredeki pek çok ev de yanmışlardır (Millas, 1984).

20.yy.'ın ilk 10 yılında ada nüfusu binlere ulaşmıştır. Ada'da, berber dükkanları, eczaneler ve genel olarak güzel ve düzenli dükkanları olan, Lonca olarak bilinen bir çarşı, kilise çevresinde ise yoğun yerleşilmiş küçük ahşap evleri, dar eğri sokakları ve yokuşları ile balıkçı ve bahçıvan olan yerli ada halkının oturduğu eski mahalleler olan Glifa, Galencadika (İtfaiye çevresi), Andriomahalas (Camii çevresi) bulunmaktadır (Millas, 1984).

1894 depreminden sonra Heybeliada tekrar imar edilmiştir. Yıkılan pek çok taş binanın yerine, depremde daha az etkilenmiş oldukları görülen ahşap binalar yapılmıştır. Depremden birkaç sene sonra 1906 yılında (eski Central) Papakalos'a ait Bristol Otel'i'nden başlayan yangın komşu Glifa Mahallesi ile Lonca'ya kadar yayılarak buradaki ahşap evleri ve yerleşmenin bu en eski ve karakteristik mahallelerini yok etmiştir (Millas, 1984). 1908'de 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra yeni yönetimden çekinen, Abdülhamit'e hizmet etmiş pek çok üst düzey devlet adamı Adalar'a yerleşmişlerdir (Millas, 1984).

20.yy.'ın başında iki olay eski Heybeliada yerleşmesinin kentsel dokusunu değiştirmiştir. Birincisi 1925 yılındaki yangındır. Kilise imarethanesinin mutfağından başlayan yangında kilise çevresinde bulunan Galencadika ve Lonca'daki yoğun

yerleşilmiş mahalleler ile yine adanın en eski mahallelerinin bulunduğu Glifa bölgesinin bir bölümü yanmıştır. Bu yangında eski Heybeliada yerleşiminin daha önceki deprem ve yangınlardan arta kalmış olan karakteristik dokusu tamamen yok olmuştur. Yangından tahrip olan bölgeye daha sonra günümüzün beton binaları yapılmıştır.

2. önemli olay ise 1927 yılında, kıyısında yerleşmenin bulunduğu eski balıkçı limanının doldurularak gezinti rıhtımının yapılmasıdır. Kıyısında, ahşap kazıklar üzerinde denize taşmış teras ve kapalı çamlıkları ile büyük gazinoların bulunduğu, önlerindeki küçük iskelelerde balıkçı sandalları bağlanmış balkıçı kahveleri olan, kilise önündeki eski ahşap yük iskelesi ve tartı kantarı ile, yerleşmenin bu doğal limanı doldurulup, yerine gezinti amaçlı geniş bir rıhtım yapılmıştır.

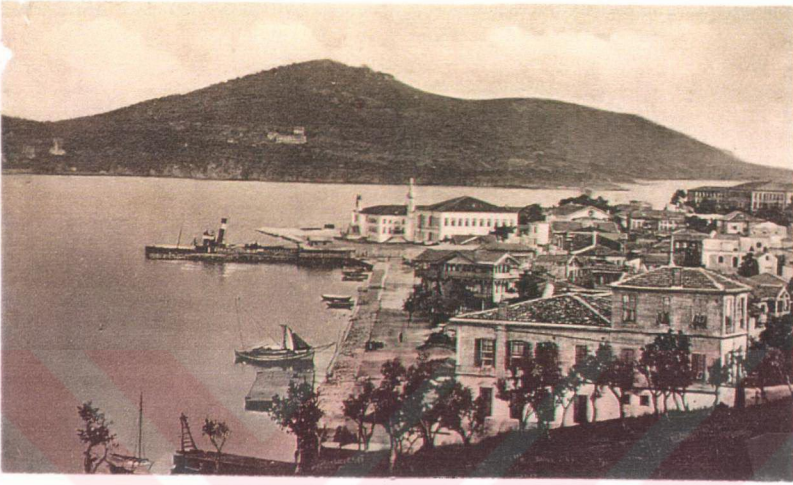
20.yy.'ın başındaki bu iki olay ile Heybeliada'nın genel görüntüsünü ve kentsel dokusunu kökten değiştirmişler. Eski yerleşmenin küçük ahşap evleri depremde ve 1906 ile 1925 yangınlarında yok olurken, 1927 de balıkçı limanının doldurulması ile de ahşap kazıklar üzerinde denize taşan teras ve çamlıkları ile eski gazinolar, küçük ahşap iskeleleri olan balıkçı kahveleri, ortadan kalkmışlardır (Şekil 3.39, 3.40).

3.3 Burgazada (Antigoni)

Burgazada Helenistik ve Bizans çağlarında Antigoni olarak anılırken, Latin haritalarında Borgo ismi ile geçmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Bergus ve Burgaz olarak geçen ada, Piri Reis'in haritalarında ise Burgazlı ada olarak kaydedilmiştir (Millas, 1992).

Burgazada Osmanlılar tarafından fethedilmeden önceki yıllarda diğer İstanbul Adalar'ı ile aynı kaderi paylaşarak Latin korsanların saldırılarına uğrayarak yağmalanmıştır. Evliya Çelebi'ye göre deniz kıyısında küçük kare bir kule olan Burgaz Kalesi, Osmanlı donanmasına hiç bir direnme göstermeden teslim olmuştur (Millas, 1992).

Ada yerleşmesi eskiden beri, tarihi iki mendirek tarafınan korunan ve geçen yüzyıllarda yerleşmenin su ihtiyacının karşılandığı kuyuların bulunduğu tarihi çınar ağacına kadar giren, küçük liman ile buradaki tarihi Bizans kilisesi (9.yy. Ayios İoannis-Vaptizci Yahya Peygamber) çevresinde kurulmuştur. Yerleşmenin ana aksları Çarşı yolu ile buna dik uzanan ve ada için yaşamsal değeri olan su kuyuları ile tarihi Bizans sarnıcının bulunduğu "Mana tu Neru" yani Suyun Anası bölgesine yönelen arterler olmuştur. Zaman içinde yerleşmenin ana geçim kaynağı, diğer adalarda olduğu gibi denizcilik ve balıkçılık olmuştur (Vizantios, 1862).

Şekil 3.39 1927'de rıhtım inşaatı, kartpostal.

Şekil 3.40 1928'de rıhtım ve vapur iskelesi, kartpostal.

16.yy.'da diğer İstanbul Adaları gibi Şehzade Mehmet'in anısına yaptırılan Şehzade Camii Vakfına bağışlanmış olan Burgazada, vakıf için yapmış "Hudutname"de Cezire-i Bergus olarak geçer (Millas, 1992). Ada'da 9.yy.'da yaptırılmış olan ve uzaktan bakıldığında bir kaleyi andıran Teokorifotu Manastırı 17.yy.'da barut ile havaya uçurularak tahrip edilmiştir (Vizantios, 1862). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bu manastırın yıkıntıları ile, adada bir kilise ve 300 kadar hanedan oluşmuş bir yerleşmeden, ayrıca buradaki su kuyuları ile bağ ve bahçelerin varlığından bahsetmiştir (Millas, 1992).

17.yy.'ın sonlarında Sakız Adalı pek çok aile göç ederek Burgazada'ya yerleşmiştir (Millas, 1992).

17.yy.'ın sonlarına doğru, diğer komşu adalar gibi, Galata ve Beyoğlu'nda yaşayan Batılı (ve yerli) Hristiyanların seçkin eğlence ve gezinti mekanlarından biri olan Burgazada, ayrıca bunların yaz alarında İstanbul'da baş gösteren veba salgınlarından korunmak için sığındıkları güvenli bir yerdir. Müslüman Türkler ise adaya içkili eğlenceler düzenlemek için gelmekteydi (Millas, 1992). Türkler adaya 18.yy.'ın 2. yarısından itibaren yerleşmeye başlamışlardır (Tuğlacı, 1992).

18.yy.'ın ortalarında ada yerleşmesinin sınırları, küçük limanı koruyan mendirekleri oluşturan kayaların hizasını henüz aşmamıştır. 1827 yılında bölgeyi ziyaret etmiş olan Josiah Brewer, adada 60 kadar hanenin bulunduğunu yazmıştır (Millas, 1992). Bu yıllarda küçük ada yerleşmesi Çınar caddesi ve çevresi ile sınırlı olup, organik dokulu dar yol ve sokaklar, adanın sosyal ve ekonomik hayatının oluştuğu, çevresinde pek çok dükkan ile deniz üzerinde meyhane, taverna ve kahvehanelerin bulunduğu kıyıdaki Çarşı aksına açılmaktaydı. Adada henüz az sayıda bulunan köşkler bu sık işlenmiş dokunun dışında, güneydeki mendireğin ilerisinde "Mnimura" olarak anılan bölgede yer almışlardır. Aynı yıllarda yerli ada halkının ana geçim kaynağı kayıkçılık ve balıkçılık olmaya devam etmiştir (Millas, 1992).

18.yy.'da, daha önce (1621) yıktırılmış olan Teofilaktu Manastırından çıkan malzemeler kullanılarak Ayios Yeoryios Karipi (Garipi) Manastırı yaptırılmıştır (Millas, 1992).

Eski Burgazada yerleşmesinin merkezinde bulunan Ayios İoannis (Vaptizci Yahya Peygamber) Rum Ortodoks kilisesi ilk olarak 9.yy.'da eski bir Bizans kilisesinin kalıntıları üzerinde kurulmuştur. Taş konstrüksiyon üç nefli ve kubbeli bir bazilika olan eski kilise 1759-1817 yıllarında onarılmıştır. 1796 yılında kiliseyi görmüş olan gezgin

Cosimo Comidas, bunun dört mermer kolon üzerinde duran bir kubbesi olup, planının Yunan haçı şeklinde olduğunu belirtmiştir (Millas, 1992). Kilisenin ilk kubbeli örtüsü, zaman içinde ahşap çatı ile değiştirilmiştir (1759) (Millas, 1992). Kilise 30 Haziran 1815 ve 29 Ağustos 1816 arasında tekrar onarılmıştır (Millas, 1992). 30 Haziran 1894 yılındaki depremde tamamen yıkılan kilise binası, 1897 yılında mimar Nikola Dimadis tarafından kubbeli olarak yeniden yapılmıştır. Yeni kilise binası 11 Temmuz 1899 yılında tamamlanarak resmen açılmıştır (Millas, 1992).

Burgazada'da kurulmuş ilk eğitim kurumu, 1848'de kilisenin karşısındaki bir binada eğitime başlayan Rum ilkokuludur (Millas, 1992). 1872 yılında bir kız okulu, 1873 yılında ise bir anaokulu açılırken, 1880 yılında, içinde kız okulu, erkek okulu ve bir ana okulunu barındırabilecek kapasitede bir bina yaptırılarak bu eğitim kurumları burada toplanmıştır. 1894 depreminde yıkılmış olan bu okul yerine halen kilisenin sol tarafında yer alan okul binası yaptırılmıştır.

Kilise ve okulun çevresinde eskiden adanın su ihtiyacının karşılandığı, ağzı taş bir duvar ile korunmuş bir su kuyusu yer almıştır. Adanın su ihtiyacı Çınar ağaçları ile kaplı yapay bir set üzerinde bulunan eski "Mana tu Neru" (Suyun Anası) ve "Tholos" (Tonoz) kuyuları, ayrıca 1883 yılında yağmur suyu ile doldurulan bir sarnıcın yanında açılmış olan ve halen var olan yeni bir kuyudan karşılanmıştır.

"Mana tu Neru" (Suyun Anası) olarak anılan kuyu Bizans yapısı ve tuğla duvarlı olan kuyu; buradaki Çınar ağaçlarının dibinden geçerek, tepelerden gelen yağmur sularını taşıyan eski bir su hendeği ile beslenmiştir.

Adada su depolamak için Bizans devrinden kalma sarnıçlar bulunmaktaydı. Bunlardan biri kilise çevresindeki kuyunun yakınında yer almıştır. Bu sarnık tuğla duvarlı olup, tek parçadan oluşmuş taş sütunların taşıdığı bir tonoz ile örtülmüştür. Bizans devri yapısı olan bu sarnık yakın geçmişe kadar varlığını sürdürmüş ise de 1960'lı yıllarda yıktırılıp üzerine beton apartmanlar yapılmıştır. Adada ayrıca biri "Kokinohoma" olarak anılan eski mezarlıkların bulunduğu yerde, öbürü ise, üzerinde su kuyularının bulunduğu setin çevresine, sütunlu ve sütun başları süslenmiş iki Bizans sarnıcı bulunurdu.

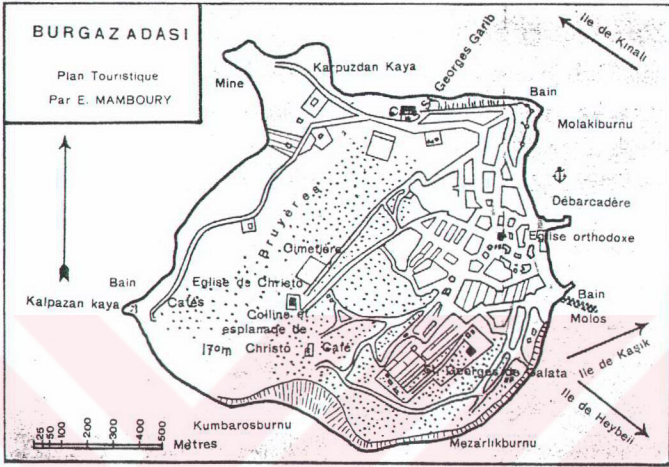
Kilise narteksinin (giriş kısmı) karşısında, yüksekçe bir setin üzerinde 1930'lu yıllarda edebiyatçı Sait Faik Abasıyanık tarafından satın alınmış Fener'li doktor Aleksandros Spanudis'in yazlık köşkü bulunmaktadır. Bina yazarın annesi Makbule hanımın ölümünden sonra müze haline getirilmiştir.

19.yy.'ın ortalarında sefere yeni başlayan buharlı yolcu vapurları eski kayık iskelelerine yanaşamadıklarından 1857-58 yıllarında Ayios İoannis Kilisesi Cemaat İhtiyar Meclisi tarafından 70.000 kuruştan fazla harcanarak, kendi mülkiyetinde bulunan limanın her iki mendireği büyütülmüş ve Kuzey mendireği vapur iskelesi olarak düzenlenmiştir (Millas, 1992) (Şekil 3.41, 3.42, 3.43).

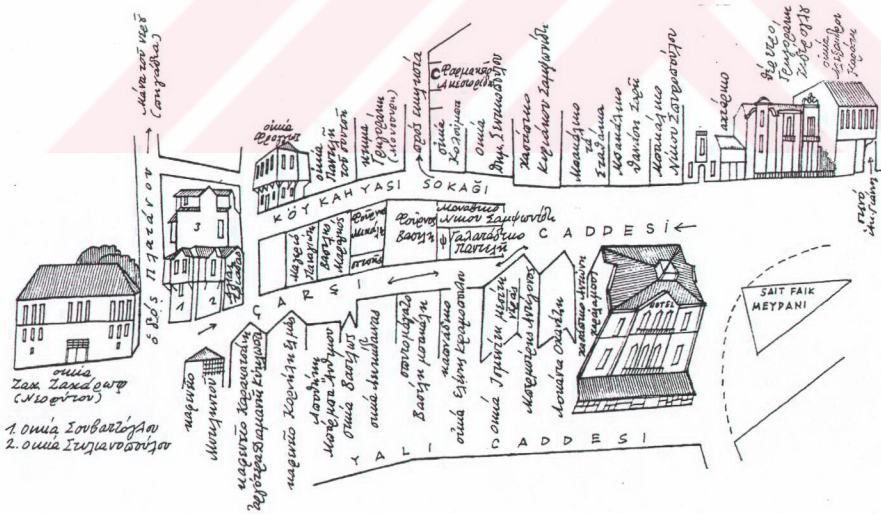

1) Burgazada; (2) Aya Yani (Ayios İoannis) Kilisesi; (3) Molaki Burnu; (4) Pide Adası; (5) Dış Liman; (6) Vapur İskelesi; (7) İç Liman; (8) Rüşumat; (9) Avusturya San Georg Çiftliği; (10) Mezarlık Burnu; (11) Kumbaros Burnu; (12) Kalpazan Kaya; (13) Hristos Manastırı; (14) Hristos Gazinosu; (15) Kalopetri Tepesi; (16) Malu Buruz Burnu

Şekil 3.41 20.yy.'ın başlarında Burgazada. Osmanlı Haritası (Tuğlacı, 1992)

Şekil 3.42 Burgaza haritası. E.Mamboury (Mamboury 1943).

Şekil 3.43 20.yy.'ın ilk yarısında Burgazda Çarşısı (Millas, 1992).

1857 yılında limanın Kuzey mendireğinin vapur iskelesine dönüştürülmesi ile, iskele önündeki (çıkışındaki) bu bölge hareketlenmiştir. Aynı yıllarda buraya, konumundan dolayı adanın önemli bir lokali olmuş olan gazino inşa edilmiştir (Millas, 1992). 1885 yılında ise kazinonun önündeki sahilin doldurulup, daha sonraki yıllarda Dëbarcadërë'nin başlangıcını oluşturacak rıhtımın yapımına Kilise İhtiyar Meclisince kararlaştırılmıştır (Millas, 1992). 1894 yılındaki depremde büyük hasar gören gazino, Simeonaki Sinyosoğlu tarafından satın alınarak buraya "Antigoni Palace" Otelı yaptırılmıştır (Şekil 3.44). 1900-1910 yılları arasında Avrupa tarzda bir yaşam ve eğlence anlayışının sergilendiği otelin zemin katında kazino ve lokanta mekanları yer alırken, gazinonun arka tarafında bilardo salonu ile Karagöz oyunlarının oynandığı bir sahne bulunurdu (Millas, 1992).

Vapur iskelesi ile denize dik inen Çınar Caddesi arasındaki ara aksta ise ticari alışverişlerin yapıldığı, Büyükada ve Heybeliada'daki Lonca, Kınalıada'daki piyasa yeri gibi, günün her saatinde hareketli ve canlı olan Çarşı yer almaktadır (Şekil 3.45). Burada yan yana ve sıkışık düzende bulunan dükkanların çoğu iki katlı olup üst katlar konut olarak değerlendirilmiştir. Bunlardan deniz tarafında olanların hepsi kahvehane ve meyhane olup, ana geçim kaynağı denizcilik ve balıkçılık olan ada halkının günlük toplantı ve sosyal iletişim mekanları olmuşlardır. Kıyıdaki bütün dükkanların iki girişi olurdu. Bunlardan ana giriş olan "Piyasa"nın yer aldığı çarşı aksına açılırken, ikinci giriş terasın bulunduğu deniz tarafında bulunurdu. Bu teraslar deniz dibine çakılmış ahşap kazıklara oturan, ahşap kirişler üzerindeki aralıklı tahta bir döşemenin oluşturduğu platformlardı. Balıkçılar burada, kısa süreler için, küfe, sepet, kepçe, halat ve çıpalardan oluşan av takımlarını bırakır, tamir etmeden önce kurutmak üzere ağlarını buradaki sergilere asarlardı (Millas, 1992). Adanın küçük teknelerden oluşmuş balıkçı filosu denizci ve balıkçıların uğrak yeri olmuş kıyıdaki bu kahvehane ve meyhanelerin önünde bağlanmaktaydı (Şekil 3.45).

Kahvehaneler Burgazada'lıların günlük toplantı ve sosyal iletişim mekanları olmuştur. Bunlardan, denizcilerin en önemli buluşma noktası kıyıdaki Kornili Diamandopoulos-Elmas'ın kahvehanesidir. On kadar masanın bulunduğu ve bir kömür sobası ile ısıtılan mekanın üst katında kahvecinin konutu yer almıştır. Yaldızı solmuş bir duvar aynası ve çerçeveli birkaç tablonun süslemiş olduğu bu mütevazı kahvehane, Sait Faik Abasıyanık'ın devamlı gittiği, gazetelerini okuduğu ve ada halkının basit yaşamını gözlemleyip yazdığı mekandır. Bu kahvenin bitişiğinde gene bir dükkan-konut olan ve dar cephesi ile karakteristik bir ada evi olan Adamandi Atsali'nin evi yer almıştır. Çarşı aksının en sonunda köşede tek katlı dar uzun ve ahşap bir bina olan Barba Hristo Midilli'nin kahvehanesi bulunurdu. Adamandi'nin kahvesinden dar bir aralıkla ayrılmış olan bu kahvenin ana girişi Çarşı aksından olup, deniz tarafında taşlık bir terasa açılan bir girişi daha bulunmaktaydı. Güzel havalarda balıkçılar bu terasta ağlarını tamir ederlerdi (Millas, 1992).

Şekil 3.44 20.yy.'ın başlarında Burgazada limanının vapur iskelesinden görünüşü, önde Antigoni Palace Oteli, arkada Ayios Ioannis Kilisesi, kartpostal.

Şekil 3.45 Burgazada, İç liman, 1890 yılı fotoğrafı

19.yy.'ın 2. yarısında buharlı vapur seferlerinin başlaması ile (1850-1880) ada yerleşmesi genişleyerek, küçük limanı oluşturan mendireklerin sınırlarını aşmıştır. Bu yıllarda, adada yoğunluğunu balıkçıların ve denizcilerin oluşturduğu 100 kadar aile yaşamaktadır. Adalı halk çoğunlukla kilisenin çevresindeki mahallelere yerleşmiştir. Yerli halkın oturduğu buradaki evler çoğunlukla bahçe içinde, ahşap, 1-2 çok azı 3 katlı, gösterişsiz yapılar olup, limanın üstündeki yamaçlara doğru arazinin doğal yapısına uyarak konumlandırıldıklarından geniş bir manzara açısına sahip olmuşlardır. Düzenli vapur seferlerinin başlaması ile Beyoğlu ve Galata'nın varlıklı tüccarlarının adaya olan ilgisi de artmıştır. Bunlar, tarihsel yerleşmenin biraz dışında, deniz kıyısında, daha sonraki yıllarda adanın (Débarcadère) gezinti rıhtımını oluşturacak, kendi özel rıhtımları olan yalı-köşkler yaptırmaya başlamışlardır. Bu gelişmelerin paralelinde Rué Yalı olarak anılan Çarşı Caddesi'nde pek çok yeni dükkan ve balıkçı tavermasının yanı sıra 2 ayrı ekmek fırınının açılması ile ticaret hayatı canlanmıştır.

19.yy.'ın sonlarına doğru yalılar İç Liman bölgesinde, güney mendireğinin bulunduğu tarafın tümünü kaplamışlardır. Vapur iskelesi olan Kuzey mendireğinin yanındaki liman kısmında ise gazinoların çardakları ve balıkçıların ağlarını asıp tamir ettikleri mekanlar bulunurdu. Adanın küçük teknelerden oluşmuş balıkçı filosu, denizcilerin ve balıkçıların uğrak yeri olan kıyıdaki bu kahvehane ve meyhanelerin önünde bağlanmaktadır. Tekneler balık avından döndüklerinde ise tutulan balıklar tekne sahipleri tarafından gene bu mekanlarda tayfalara paylaştırılırdı (Millas, 1992).

Vapur iskelesinin kuzey tarafında yer alan Dış Liman'ın kıyılarında ise, pek çoğunun (daha sonra kıyı gezi yolunu oluşturacak) kendi özel rıhtımları bulunan bir dizi yalılar yer almıştır. Burada Belisarius Çamı olarak anılan yerden başlayıp kuzeye doğru yokuş yukarı yönelen dar bir yol (Débarcadère) sahildeki gezi yolunu Ayios Yeoryios "Karipi" Manastırı'na bağlamaktadır. Aynı yıllarda, iskeleden başlayıp kuzeye doğru yönelen ve Karipi Manastırına ulaşan bu yolun kenarında Beyoğlu ve Galatalı tüccarlar tarafından, küçük süs kuleleri, alınlıkları ve Kınalıada'ya bakan geniş terasları bulunan, büyük gösterişli ahşap köşkler yaptırılmaya başlanmıştır (Millas, 1992).

19.yy.'ın sonlarında ada nüfusu 1250 kişi olup bunların 550'si Müslüman, geri kalanı ise Rum Ortodokstu. Apostolos Vasakopulos'un 1891 tarihli "Topografia tis Kostantinupoleos" (İstanbul Topoğrafyası) isimli eserinde Burgazada'da 130 hanenin bulunduğu belirtilmiştir (Millas, 1992). Kurtuluş Savaşından sonra yapılan nüfus değişiminde ada evlerinin bir bölümü Rumeli'li göçmenlere dağıtıldığından buradaki Türklerin nüfusu artmaya başlamıştır (Tuğlacı, 1922).

İstanbul'u sarsan 1894 depremi Adalar'da özellikle etkili olmuş ve Burgazada'da 8 bina dışında, okul ve kilise binaları da dahil olmak üzere tüm binalar yıkılmıştır. Aynı depremde limanın kuzey mendireği üzerinde yaptırılmış olan vapur iskelesi de zarar görmüştür. İskele, depremden 1 sene sonra İhtiyar Meclisi bütçesinden 5078 kuruş harcanarak tamir ettirilmiştir. Yıkılan kilise ise Mimar Nikolaos Dimadis tarafından inşa edilerek 11 Temmuz 1899 yılında resmen açılmıştır (Millas, 1992).

20.yy.'a gelindiğinde, diğer Adalar'da olduğu gibi iç limanda küçük kahve ve meyhanelerin önündeki deniz kıyısı doldurularak rıhtıma dönüştürülmüştür (1927).

20.yy. ortalarında Burgazada'da kilisenin çevresindeki mahalleler çoğunlukla 2 katlı gösterişsiz ufak ahşap evlerden oluşmaktadır. İskeleden başlayarak kuzeye doğru yükselen ve Karipi Manastırı'na giden yol üzerindeki kıyılarda ise gösterişli ahşap köşkler yer almıştır (Millas, 1992).

Janin'e göre 1943 yılında Burgazada'da devamlı yaşayanların nüfusu 1408 kişi olup bunların çoğu balıkçılık ve sera çiçekçiliği ile uğraşan Ortodoks Hristiyan'lardır. Yaz aylarında ise adaya, huzurlu bir ortamda dinlenmeyi amaçlayan 2000 kadar yazlıkçı gelmektedir (Millas, 1992). 1990 sayımına göre ise adanın yerli nüfusu 2042 kişi olup çok büyük bölümü Müslüman Türkler'den oluşmaktadır.

Günümüzde ada halkı başta balıkçılık olmak üzere, bahçıvanlık, ticaret, zanaatkarlık ve inşaat işçiliği ile geçinmektedir.

Adalar'da 1960'lı yıllarda başlayıp süren "inşaat furyasında" Burgazada'da da, tarihi eser niteliğinde olup, gerek yörenin küçük denizci kültürünü, gerekse de İstanbul'un varlıklı tüccar kesiminin sayfiye kültürünü yansıtan tarihi binalar yıktırılarak, yerlerine yazlık kullanım amaçlı apartman dairelerinden oluşmuş binalar yapılmıştır.

3.4 Kınalıada (Proti)

Zaman içinde çeşitli isimler ile anılmış olan Kınalıada, İstanbul'dan gelirken ilk ada olduğundan Bizanslı'lar tarafından Proti veya Prota olarak anılmaktaydı. Tarihçi S.Vizandios'a göre adaya bilek taşı anlamına gelen "Akore" veya "Akomitis" isimleri de verilmiştir (Vizantios, 1862). Toprağı killi olduğundan dolayı ise adaya Türkler tarafından Kınalıada adı verilmiştir (Vizantios, 1862).

Kınalıada'da bulunmuş olan arkeolojik mezar ve yapı kalıntıları bize, adanın doğu kıyılarında eskiden derin ve güvenli bir liman ile bunun çevresinde geçmişi Bizans devrine uzanan küçük bir yerleşmenin varlığını göstermektedirler

Bizans'ta taht kavgaları ve din savaşlarının sürdüğü devirlerde, öbür Adalar gibi Kınalıada'da pek çok devlet ve kilise adamının sürgün yeri olmuştur. 803 yılında imparator Nikiforos tarafından adaya sürülen Bizans'ın Doğu Orduları komutanı General Vardanos buraya sürüldüğü bilinen ilk ünlü kişidir. Kınalıada diğer Adalar gibi Nisan 1182'de İstanbul'da kendilerine karşı gelişen hareketlerden kaçan Latin'lerin, daha sonra ise 1204 yılında Enriko Dandolo komutasındaki Latin Haçlı donanmasının, 1302'de ise Justiniani komutasındaki Venedikli korsanların saldırılarına uğramış, yerleşimleri ve manastırları yakılıp yıkılarak, sakinleri ve buradaki keşişler esir edilmişlerdir (Schlamberger, 1996).

İstanbul'un fethinden sonraki yıllarda adanın küçük yerleşmesi kayda değer bir şey olmadan küçük balıkçı limanı ve imparator Mihail Rankave'nin yaptırmış olduğu Aşağı Manastır'ın kalıntıları çevresinde varlığını sürdürmüştür (Vizantios, 1862).

Büyük olasılık ile Bizans devrinden kalma liman, eskiden adanın bu kısmındaki geniş ve düzgün sahilin büyük bir bölümünü kaplamaktaydı. Eski limanın izleri 1940 yılına kadar gelebilmiştir (Millas, 1992).

Bu tarihi liman adanın üçüncü tepesinin yamaçlarına kadar sokulmuştur. Daha sonra doldurularak "Çayır" olarak anılan bu bölgede, havanın Lodos estiği zamanlarda topraktan su çıkmakta ve arazi balçıklaşmaktaydı. 1844 yılında gezgin Alexandre Timoni doldurulmuş bu bölgenin bahçe ve bostanlar ile kaplı olduğunu yazmaktadır (Millas, 1992). Eski Bizans limanının bulunduğu yere 1960 yılından sonra bir basketbol sahası yapılmıştır.

Fransız gezgin Pierre Gylli 1545 yılında Kınalıada'nın doğu kıyılarında küçük bir köy ile limanın varlığından bahsetmektedir. Bundan anlaşılacağı gibi adanın ilk yerleşmesi, büyük bir Bizans sarnıcının bulunduğu tepenin eteklerine kadar sokulan, bir limanın çevresinde kurulmuştur (Millas, 1992).

Kınalıada'da geçmişleri Bizans'a kadar uzanan üç manastır yer almıştır. Günümüzde ise sadece bir tanesi varlığını sürdürmektedir.

Bunlardan biri eski limanın çevresinde deniz kıyısında yer almış olan Vardanos Manastırır. İkincisi Aşağı Manastır olarak anılıp geçmiş 800'lü yıllara uzanmaktadır. Janin'e göre bunun kalıntıları üzerinde Panayia Rum Ortodoks cemaat kilisesi inşa edilmiştir (Millas, 1992). Adadaki üçüncü manastır ise buradaki en yüksek tepenin üzerinde İmparator Romanos Diogenis tarafından kurulmuş olan Metamorfosis tu Hristu (Transfigürasyon), kısaca Hristos Manastırır. Yukarı Manastır olarak da anılan bu tarihi manastırın bulunduğu yerde günümüzde de aynı adı taşıyan bir ortodoks manastırı bulunmaktadır.

1545 yılında Kınalıada'nın, diğer Adalar ile beraber, Şehzade Mehmet Camii Vakfı'na bağlanması ile hazırlanmış olan "Hudutnamede", Cezire-i Kınalı olarak anılıp, burada Kariye-i Kınalı adında bir yerleşmenin varlığından bahsedilmektedir. Birkaç sene sonra Marmara Kadısı Abdüllatif Efendi tarafından gerçekleştirilmiş bir sayımda adanın genel nüfusu belirtilmeden, buradaki bağların 63 kişiye ait olduğundan bahsedilmiştir. 1641'de Bursa'dan dönerken Kınalıada'ya uğramış olan Evliya Çelebi Seyahatnamesinde burada 100 kadar haneden oluşan bir yerleşme ile bağ ve bahçelerin, ayrıca bir manastırın varlığından bahsetmiştir (Millas, 1992). Aynı bilgileri 1680 yılında Thomas Smith'te vermektedir (Millas, 1992). 17.yy.'ın başında onarılmış olan Manastır 8-10 Şubat 1807 yılında İngiliz Deniz piyadelerinin saldırısında yakılmıştır (Vizantios, 1862). Manastırın kilisesi aynı yerde bulunan eski bir kilisenin temelleri üzerinde 1721 yılında yapılmış olup, 1880 yılına kadar bu kilise adadaki Rum Ortodokslar için cemaat kilisesi olarak hizmet vermiştir (Millas, 1992).

Kınalıada, 1721 yılından ve belki daha da önceden buradaki manastırın (Yukarı Masatır, Hristos ya da Metamorfosis Manastırır) mülkiyetinde olduğundan, buradaki tarım arazileri ile çevredeki deniz kaynaklarından köylülerin yararlanması yasaklanmış olup, 18.yy. boyunca ada boş kalmıştır (Millas, 1992).

1797 yılında bölgeyi gezen, İngiltere'nin İstanbul konsolosluğunda doktor ve rahip olarak göreceli James Dallaway, Kınalıada'nın boş ve yerleşmenin terkedilmiş olduğunu yazmaktadır (Millas, 1992).

1818 yılında gerek Vicomte de Marcellus, gerekse eski bir topçu generali olup Fransa'nın Londra, Viyana ve İstanbul elçiliği görevlerinde bulunmuş Comte Andreossy, adanın meskun olduğunu belirtmeler de, bu ancak 1821 yılından sonra gerçekleşebilmiştir (Millas, 1992).

Kınalıda 1778'de buradaki Hristos Manastırı ile beraber Rum Patriği III. İoannikios Karacas tarafından Osmanlı Devleti'nin Eflak-Boğdan Voyvodası olan Aleksandros İpsilantis'e satılmıştır. Satın alan kişi bunu Heybeliada'da kurmuş olduğu Kamariotisa Manastırı'na bağışlamıştır (Vizantios, 1992). Ancak İpsilantis 1821'de Mora isyanına karışınca, görevinden azledilerek, aralarında Kınalıada'nın da bulunduğu malları kamulaştırılmıştır. Bu olaydan sonra Kınalıada Protestan Anglikan mezhebine bağlı zengin Ermeniler tarafından 10.000 kuruş karşılığında satın alınarak buraya kendi dinsel mezheplerine bağlı Ermeni aileler yerleştirilmiştir (Vuduris 1950, Millas, 1992).

İlk olarak Robert Walsh 1821-1836 yılları arasında adanın doğu kıyılarında Ermenilerin yaşadığı küçük yerleşmeden bahsetmektedir (Millas, 1992). Genelde Adalar'daki evler belli yerlerde mahalleler oluşturacak şekilde konumlanmış olup, çok ender olarak arazi içinde tek başlarına yer almışlarsa da, somut olarak 1828-1830 yıllarına rastlayan ve ilk başlarda sayıları 12 kadar haneden oluşan Kınalıada'daki yerleşmenin evleri ise, eski limanın çevresi ile Aşağıdaki Manastırın kalıntıları çevresinde dağınık olarak tek başlarına konumlandırılmışlardır. Birbirlerinden uzak, tek başlarına duran bu ahşap evler genel olarak ikiz evlerdir (Millas, 1992). Günümüz Kınalıada yerleşmesinin merkezini oluşturacak olan bu küçük köyün ana kara ve diğer Adalar ile bağlantısı, çevresinde Piyasa Yeri olarak anılan çarşının oluşacağı, küçük koyun kıyısındaki kayık iskelesine yanaşan beş çifte ve altı çifte kürekli pazar kayıkları ile yapılmaktaydı. Daha sonraları kıyıda ki kahvelere ve gazinolara hizmet vermek üzere, denizin üzerinde yapılan çardaklar; büyük kayalardan oluşturulmuş bir barınak ile, öğleden sonraları çıkan, kuzey rüzgarlarından korunan bu koyun kıyılarında yer almıştır. Koyun yakınlarında bulunan ve daha o zamanlar 250 yıldan beri kullanılmayan tarihi büyük Bizans limanı ise, yağmur sularının taşıdığı topraklar ile dolmuştur (Millas, 1992).

Adaya ulaşım olanaklarının sağlanmasıyla İstanbul'dan ve diğer Adalar'dan gelip buraya yerleşenlerin sayısı artmıştır. Ancak buraya ilk yerleşen Ermeniler Protestan

iken, bunların sayıları gittikçe azalarak yerini Gregoryan mezhebine bağlı Ermeniler almıştır. 1850'de ada nüfusunun artması ile "Şirket-i Hayriye"nin buharlı vapur seferleri günde iki kez Kınalıada'ya uğramaya başlamıştır. Bu buharlı vapurlar bugünkü iskeleinin yerinde, daha önce yaptırılmış olan başka bir iskeleye yanaşmaktaydı (Tuğlacı, 1992).

Ada'daki Ermeni nüfusun artması ve bir cemaat oluşturması ile burada bir kilise ve okulun yapımına karar verilmiştir. 1855 yılında yapımına başlanan Surp Kırkor Lusavoriç Kilisesi 1857 yılında tamamlanmış olup, daha sonra bunu okulun yapımı izlemiştir (Tuğlacı, 1992). 19.yy.'ın ortalarından itibaren Kınalıada'ya Rum Ortodoks aileler de yerleşmeye başlamış ve bunların sayısının artması ile 19.yy.'ın 2. yarısında buradaki Aşağı Manastır'ın kalıntıları üzerinde Panayia (Meryem Ana) adına adanmış küçük bir kilise ile bir okul yaptırılmıştır.

Aynı yıllarda kıyıda bulunan tarihi Bizans Manastırının çevresindeki çınar ağaçlarının arasında, ahşap evler yapıp, çevreleri bahçe ve bostan olarak düzenlenmiştir. Kayık iskelesi ile piyasa yerinin çevresinde küçük bir çarşı oluşmaya başlamış, kıyıda ise gazinolar tarafından kullanılmak üzere, denizin üzerinde, camlar ile rüzgardan korunan çardaklar yapılmaya başlanmıştır (Millas, 1992).

19.yy.'ın 2. yarısında vapur iskelesinin önü boş bir çayır olup yalnızca vapurların geliş ve gidiş saatlerinde hareketlenmektedir (Şekil 3.46). Adanın asıl sosyal hayatı, eski ulaşım noktası olan kayık iskelesi ile Piyasa Yeri olarak anılan çarşı ve kıyıdaki gazinoların çevresinde yaşanmaktadır.

Konutlar, çarşının çevresinde seyrek konumda bulunurlarken, Panayia Rum Ortodoks Kilisesi çevresinde ve Ermeni Gregoriyan Kilisesinin bulunduğu yokuşa doğru yoğunlaşmaktaydı. Adanın Burgaz'a bakan tarafında ise, küçük balıkçı evleri arasında, zamanla dolmuş bulunan tarihi Bizans limanının olduğu yerde, yeni yapılan küçük balıkçı barınağı bulunmaktaydı. Ayazmataki mevkinde giden yol üzerinde bulunan incir ağaçları ile kaplı burunda (Sikes) ise Jarden isimli küçük bir kır kahvesi bulunmaktaydı. Fırın çevresinden başlayan yokuş bir yol, adanın tepesinde bulunan ve yapımı İmparator Romanos Diogenis'e kadar uzanan eski manastırın bulunduğu platoya ulaşmaktadır. Vapur iskelesi ve önündeki meydanlığın sağ tarafından Débarcadère gazinosunun arkasında daha yeni bir aks olan Akasya Caddesi uzanmaktadır. Bu yeni ulaşım aksının çevresinde yer alan dik ve paralel sokaklarda, 20. yy.'ın başından itibaren, adanın daha yeni olan mahallelerini oluşturacak, çoğunluğu Ermenilere ait,

bahçeli ahşap köşkler yapılmaya başlanmıştır. 20. yy.'ın başlarında Kınalıada'nın durumunu gösteren haritalar ile, iskele ve çevresindeki yerleşimi gösteren kroki Şekil 3.47, 3.48, 3.49'da verilmiştir.

1900 yıllarında vapur iskelesinin girişinde, Romanya'dan gelmiş zengin bir kereste tüccarı olan Nikolaidis'in ikiz köşkleri ile Débarcadère gazinosunun yapılmasınan sonra, buradaki küçük iskele meydanı olmuştur (Şekil 3.50) (Millas, 1992).

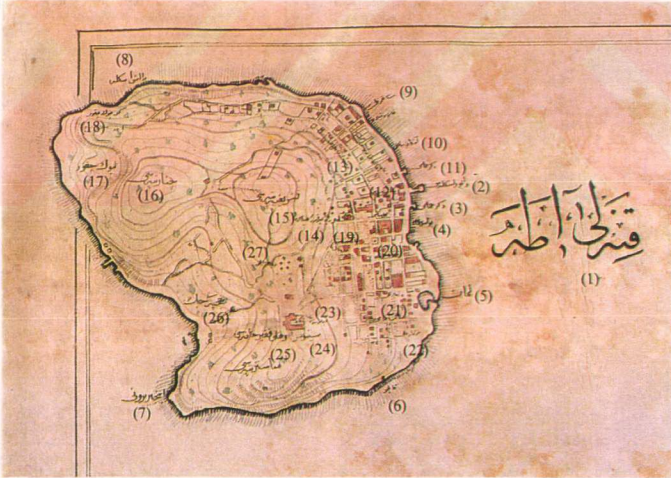
İskele meydanının bütün sağ kısmını camlıkları ile Casino de Débarcadère kaplamaktaydı. Önceleri Mihran efendi daha sonra ise 1940 yılında Mıgırdiç Efendi tarafınan işletilen gazinoda bir tiyatro sahnesi de yer almaktaydı. I. Dünya savaşından önce ve 1918-1922 yıllarında, pek çok tanınmış tiyatro topluluğu ile Romanya'dan gelen kabareler burada sahneye çıkmıştır. Gazinonun arka tarafında ise kağıt oyunları ile bیلardo oynanabilen bir mekan bulunurdu. Daha sonra lokanta olarak hizmet veren bina, Nisan 1985 yılında yanmış ve yerine iki beton bina yapılmıştır (Millas, 1992).

İskelenin sol tarafında, gazinonun arkasından başlayarak, 19.yy.'ın sonlarında açılan, adalıların yaz aylarında akşam gezintilerine çıktıkları Akasya Caddesi bulunmaktadır. Eskiden toprak bir yol olan bu aks, burada köşkü bulunan zengin bir Ermeni aileden isim alarak Rue Agasi olarak anılmıştır. Daha sonra ise çevredeki akasya ağaçlarından dolayı Akasya Caddesi ismini almıştır. Aynı aks ileride yarların üzerinde bulunan fenerden sonra, Grand Rue Sultan ismini alarak devam etmekteydi. Gazinonun biraz ilerisinde o yıllarda adanın tek oteli olan Grand Hotel Chahab bulunurdu. Üç katlı ve ahşap olup, saçak kenarları ile balkonlarında ince bir ahşap dantel işçiliği bulunan binanın, her iki tarafında birer küçük ahşap kule bulunurdu. Adanın en kaliteli otelleri arasında yer almış olan bina 1960'lı yıllarda yıktırılmıştır (Millas, 1992).

19.yy.'ın 2. yarısında iskele çıkışındaki bölgede tek başlarına duran Nikolaidis'in ikiz evlerinin önünden başlayan ve Nedjib'in haritalarında, Grande Rue Yalı olarak geçen toprak sahil yolu Piyasa Yeri olarak anılan çarşı bölgesine ulaşmaktadır. Bu yolun sol tarafında bulunan ve vapur iskelesi tarafından kuzey rüzgarlarının etkisinden korunan çakıllık kıyıya küçük kayık ve tekneler çekilirdi.

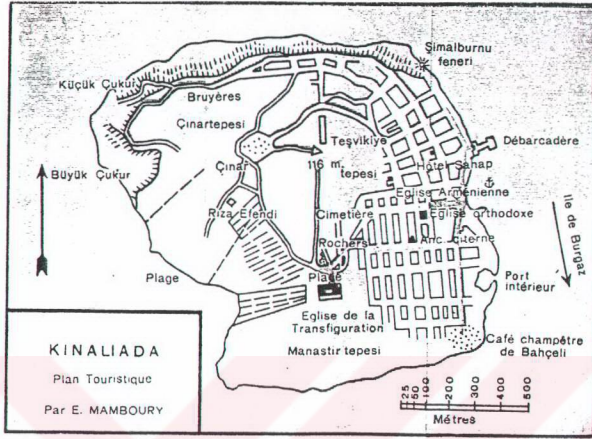

Şekil 3.46 Kinaliada'da eski vapur iskelesi, 1890 yılı fotoğrafı.

(1) Kinaliada; (2) Vapur İskelesi; (3) Deniz Hamamı; (4) Polis mevkii; (5) Liman; (6) Kablo; (7) İncinir Burun; (8) Taş İskelesi; (9) Sakızlı; (10) Andon Sokağı; (11) Deniz hamamı; (12) İskele Caddesi; (13) Zeytinlik Caddesi; (14) Kırkor Kilisesi; (15) Teşrifîye Tepesi; (16) Çınar Tepesi; (17) Büyük Çukur; (18) Küçük Çukur; (19) Panayia Kilisesi; (20) Fırın Sokağı; (21) Sakız Ağacı; (22) Muradoğlu; (23) Hristos Manastırı; (24) Sinyosoğlu Fakirhanesi; (25) Manastır Tepesi; (26) Rum Mezarlığı (Tuğlacı, 1992).

Şekil 3.47 20.yy.'ın başlarında Kinaliada Osmanlı Haritası (Tuğlacı, 1992).

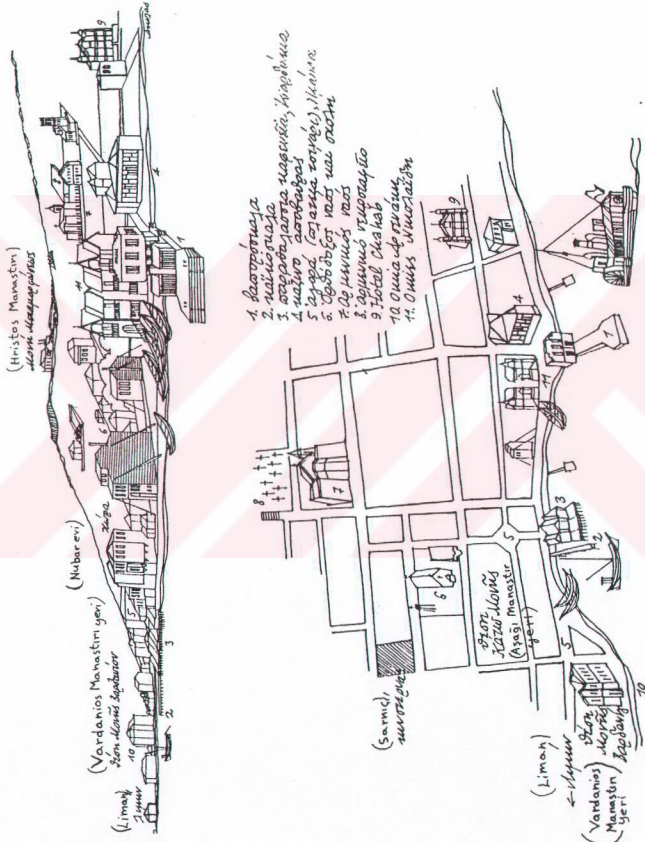

Şekil 3.48 Kinaliada haritası, (Mamboury, 1943)

Vapur iskelesinin çıkışında, henüz çayır olan bölgenin kenarında, solda bulunan tek ev köy ile yaşıt olan Minis'in ahşap binası olup 1894 depreminden sonra köşelerinden ahşap payandalar ile desteklenmiştir. Bina restore edilerek yanlarında yapılan beton apartmanların arasında varlığını sürdürebilmiştir. Bu evin arkasında gene ahşap payandalar ile desteklenmiş ve 1935 yılında adada kurulan Türk ilkokulunu misafir etmiş olan daha ufak bir bina bulunurdu.

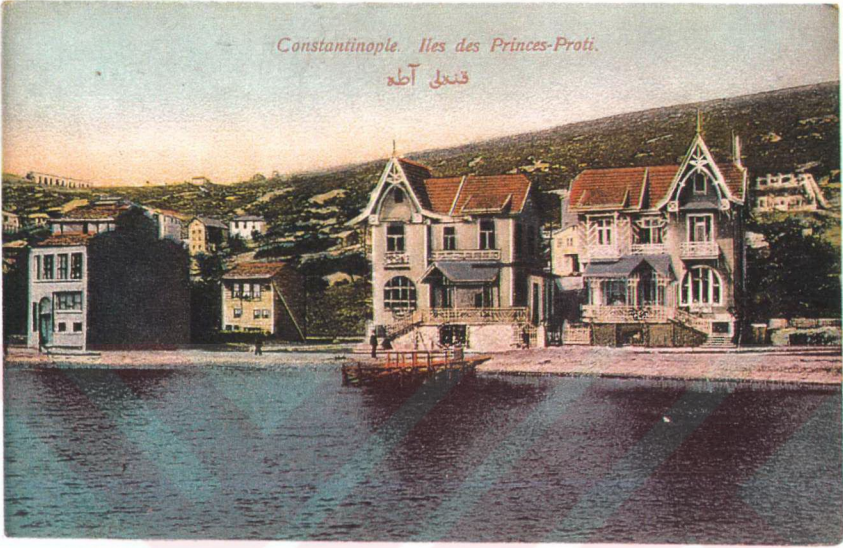
Çayır'ın sonunda Nubariana'a ait kösedeki büyük binanın birkaç metre ilerisinde iki kulübe, karşılarında ise denize çakılmış ahşap kazıklar üzerinde kurulmuş, tahta perdeler ile çevrili kadınlara mahsus kapalı plajlar bulunurdu (Millas, 1992).

Çayırı yoğun yerleşilmiş Çınar bölgesinden ayıran dik yoldan sonra deniz kıyısında bulunan asıl Piyasa Yeri başlamaktadır. Burada Ermeni Kilisesi'ne yönelen ve Rue Kilise olarak anılan yolun köşe başında 1870'te yapılmış, arka tarafta avlu ve bahçesi, ön cephesinde ise payandalı cumbası ile ahşap 3 katlı bir bina olan Numbar evi yer almıştır. Üst katları geniş pencereler ile aydınlanmış binanın zemin kat pencereleri ise öbür bütün ada evlerinde olduğu gibi, sağlam demir parmaklıklar ile korunmuştur (Millas, 1992). Numbar evinin bitişiğinde Asamba ailesine ait büyük bir ev bulunmaktaydı ve kargir olan bina 1894 depreminde yıkılmıştır. Daha sonra ise aynı kaderi paylaşan öbür kargir binalar gibi eski taş temeller üzerine ahşap olarak yeniden yapılmıştır (Millas, 1992). Nubar evinin yanında iki katlı ahşap olup eskiden Psomiadis'e daha sonra Eliseu'ya ait ev yakın zamana kadar varlığını sürdürmüştür.

1- Vapur iskelesi; 2- Kayık iskelesi, 3- Sahil kahveleri, çardaklar, 4- İskele gazinosu, 5- Çarşı, 6- Ortodoks kilisesi ve Rum ilkokulu, 7- ermeni kilisesi, 8- Ermeni mezarlığı, 9- Chahab oteli, 10- Armenoki köşkü, 11- Nikolaidis köşkləri

Şekil 3.49 20.yy.'ın başlarında Kınalıada yerleşmesi (Millas, 1992).

Şekil 3.50 Kinalıada'da iskele girişinde Nikolaidis'in köşkleri, 1900 yılı kartpostali.

Sahilde Çınar'a yönelen sokağın köşesinde Miço (Dimitri) İliadis Ntaika'nın kahvesi bulunmaktaydı. Yaz aylarında kahvenin kullanım alanlarına sahil yolunun öbür tarafında bulunan deniz üzerindeki ahşap teras ve çardaklar da eklenmekteydi. Sahil yolunu da kaplayan yelken bezinden rengarenk tentelerin gölgesinde, camekanlar ile rüzgarlardan korunmuş bu mekanlara baharın ilk güneşli günleri ile beraber yuvarlak küçük mermer masalar konulurdu. Gezmeye çıkan adalılar ile İstanbul'dan aileleri ile gelen orta sınıfa mensup ziyaretçiler bu mekanlarda otururlardı (Millas, 1992). Ziyaretçilerin yoğun olduğu zamanlarda ise dükkanın arka tarafında bulunan çınar ağacının altına da masalar konulmaktaydı. Burada genellikle yerli adalılar tarafından rakı içilip, gümüş balığı, çiroz salatası ve bir Ermeni yemeği olan uskumru dolması yenip "akşamcılık" alemleri yapılırdı.

Kış aylarında kahvehanenin çehresi tamamen değişirdi. Sonbaharın ilk ürzgarları ile beraber, dalgalar alıp sürüklemeyen, deniz üzerindeki çardaklar sökülürdü (Millas, 1992). Kışın kahvehanenin sadece kapalı mekanları hizmet vermekteydi. Bu aylarda gençlerin kahveye gelmeleri hoş karşılanmaz, buraya işten sonra sadece yetişkinler

gelip vakit geçirirlerdi. Bu kahvehane Kınalı (Proti) halkının bir araya gelip güncel konuları tartıştıkları tek sosyal mekan olmuştur. Sonraları kahvehane Karadenizliler tarafından satın alınarak yıktırılmış ve yerine kayıkçılara hitap eden bir lokanta yapmıştır.

Şubat 1932'de çıkan yangında, çarşı girişinde yolun sol tarafında bulunan ve Ermeni Kilisesi'ne ait iki ve üç katlı ahşap konutlar ile, başka 11 ahşap ev ve 7 dükkan yanmıştır. Aynı yangında, adalıların deyimi ile, Dayday'ın eczanesi olarak anılan Kınalı'nın tek eczanesinin bitişiğinde ve küçük meydanın ortasında bulunan tarihi Tiyatro binası da yanmıştır (Millas, 1992). Adada bir de kubbeli ufak hamam bulunurdu. Ayın tek günleri erkeklere çift günleri kadınlara açık olan hamam 1940'ta büyük bir fırtınada yanındaki çınar ağacına düşen yıldırım sonucu yanmış ve aynı kazada hamamcı da hayatını kaybetmiştir (Millas, 1992). Nedjib Haritalarında Place Chinar olarak geçen Çınar Meydanı, küçük köyün sosyal ve ekonomik hayatının merkezi olan Çarşının bulunduğu yerdir. Bölge adını, günümüzde de varlığını sürdürerek dalları ile tüm meydanı örten, gölgesinde o zamanlar (çarşının) Piyasa Yeri'nin oluştuğu asırlık çınar ağacından almaktadır. Adalarda bulunan bütün tarihi ağaçlarda olduğu gibi bunun da gövdesi taştan yapılmış bir set ile korunmuştur.

Çınar Meydanı'nın (Çarşı) girişindeki dükkanlar Ermeni Kilisesi'nin mülkiyetinde olup, 19.yy.'ın sonlarında burada deniz üzerinde kendi çardakları bulunan, 3 kahvehane bulunurdu.

Kayık iskelesinin ve daha sonra karakolun yer aldığı Balık Pazarı'nın (Kumerk) çevresinde adalı küçük balıkçılar tuttıkları balıkları sepet ve tablalarda sergileyip satmaktaydı (Millas, 1992).

Ada halkının büyük çoğunluğu, diğer Adalar'da da olduğu gibi, geçimini denizden sağlayan balıkçılardan oluşturmakta olup, bölgede denize dayalı bir yaşam tarzı hakim olmuştur. Bununla beraber Kınalıada'lı denizciler diğer komşu Adalar'da olduğu gibi gemi sahibi zengin balıkçılardan ziyade, küçük kayıkları ile kendi adaları çevresinde avlanan küçük balıkçılardır (Millas, 1992).

1960'lı yıllarda bugün caminin bulunduğu yerdeki kayık iskelesi ile ufak meydan ada halkının ve balıkçıların devamlı uğrak yeri olup her zaman hareketli olmuştur. Buralarda balıkçılar ağlarını kurutmak için asmakta ve onarmaktaydı.

Bu bölgede Arseniadis'e ait üstü konut, altı meyhane ve bakkal olan binanın bitişiğinde, Fani'nin kahvesi, Ermeni bayan Makruis'in evi, Matmazel Santin'in evi, Sokrat Yamalaki'nin eski fırınının yanında ise karakol olarak kullanılan küçük ahşap tek katlı bir bina bulunurdu (Millas, 1992).

Kayık iskelesi meydanının yanında eskiden "Paşa Konağı" olarak anılan binanın bulunduğu yerde, Vardanos Manastırı'nın kalıntıları bulunmaktaydı. 20.yy.'ın başlarında Kınalıada'da yaşamış olan Vuduris, günümüzde beton binalar ile kaplanmış olan sahilde bu manastıra ait Bizans dönemi kalıntılarının varlığından bahsetmektedir (Vuduris, 1950). O yıllarda bölgede, büyük bahçeler içinde Arseniadis ve Manukyan, köşkleri bulunurken, 1960'lı yıllardan sonra tüm Adalar'ı saran inşaat hareketi sonucu, kalıntılar ile kaplı bu bölge korunmayarak buraya beton apartman (binaları) yapılmıştır.

1970'li yıllarda yıktırılmış olan Arsenaki köşkünün hemen yanında (Rue Fırın) Fırın Sokağı'nın denize olan uzantısı üzerinde, büyük bir bahçe içinde Armenyan (sonradan Tokatlı) köşkü bulunurdu. Ahşap iki katlı olan bu köşkün, üç ahşap direk üzerinde duran bir kapalı çıkması bulunmaktaydı. Bunun yanında ise Ermeni Patriği'nin köşkü yer almaktaydı (Millas, 1992).

Kınalı'ya yerleşen ilk Müslüman Türkler ise devlet memurları, subaylar ve Heybeli'den gelen ailelerdir (Tuğlacı, 1992). Adadaki ilk Türk ilkokulu ise 1935 yılında hizmete girmiştir (Tuğlacı, 1992). 19.yy.'ın 2. yarısında Kınalı'da yerleşmiş Ermenilerin çoğu, iş yerleri Galata'da bulunan tüccar ve sanatkarlar olup bunlar, adanın ahşap vapur iskelesine yaşanan "İdare-i Mahsusa"nın buharlı (çarklı) gemilerinin düzenli seferleri sayesinde her gün İstanbul'a gidip gelmekteydi.

Kınalıada, İstanbul sosyetesinin tercih ettiği Büyükkada ile, okulları ve mütevazı yaşamları ile muallimlerin yoğun olduğu Heybeliada'ya göre, İstanbul'a daha yakın olması ve arazi fiyatlarının daha ucuz olması nedeni ile, yoğunlukla her gün iş yerlerine vapur ile gidip gelen orta sınıf tüccar ve esnaf tarafından tercih edilmiştir (Millas, 1992).

Kötü hava şartlarında deniz yolculuğunun zorlaştığı dönemlerde bu kişilerin çoğu hafta araları İstanbul'da, yoğunlukla kendi işyerlerinde kalıp, o zaman resmi hafta tatili olan Cuma günü Kınalıada'ya gelmekteydiler. Batı dünyasının tatil günleri olan Cumartesi ve Pazar günlerini de burada geçirerek, Pazartesi sabahı işlerine dönerlerdi (Millas, 1992).

Ekonomik düzeyi yüksek bu tüccarlardan başka, adada çoğu balıkçılık, pek azı kayıkçılık ile geçinen, çok azı da gemi sahibi olup mütevazı bir hayat süren Rum ve Ermeni aileler ile, devlet memuru ve subay kökenli Müslüman Türk aileler de yaşamaktaydı.

19.yy.'da burada yaşayan ailelerin çoğunluğunu Ermeniler oluşturmaktaydı. Bunu Rum Cemaati daha sonra da Türk nüfusu izlemekteydi (Tuğlacı, 1992). 19.yy.'ın sonlarında Kınalı nahiyesinin nüfusu 398 kişidir. Bunlardan 98'i Müslüman, 100 tanesi Ortodoks Rum, 100 tanesi Gregoryen Ermeni, 100 tanesi ise Katolik Ermenidir. 1891 yılında Apostolos Vasakopulos "Topografia Tis Kostantinupoleos" "İstanbul Topoğrafyası" adlı eserinde adada çoğu Rum ve Ermenilere ait 100 kadar hanenin bulunduğunu yazmaktadır (Millas, 1992). Mamboury'ye göre 1943 yılında adanın yerli nüfusu çoğunluğu balıkçılık ile geçinen 1393 kişi olup yaz aylarında bu sayı 3500'e çıkmaktadır (Mamboury, 1943). 1960 yılında adanın yerli nüfusu 2368 iken 1990 yılında 3862 kişi olup çoğu balıkçılık olmak üzere, bahçıvanlık, küçük ticaret ve inşaat işçiliği ile uğraşmaktadır.

4. İSTANBUL ADALARI'NDA FİZİKSEL ÇEVRENİN ANALİZİ

4.1 Doğal Çevre

İstanbul Adalar'ı, zengin bir doğal çevre yapısına sahip bulunmaktadır. Bunlardan Büyükkada, Heybeliada ve Burgazada, özellikle çam ormanlarından oluşan zengin doğal bitki örtüsüne sahiptir. Kızılçam (*Pinus brutia*) ormanları ile makilerin, bölgenin doğal bitki örtüsünü oluşturmakta olduğu görülmektedir. Çam ormanları Heybeliada yüzölçümünün %62,5'ini, Büyükkada yüzölçümünün %31,5'ini ve Burgazada yüzölçümünün %45,1'ini kaplamaktadır (Yaltırık vd., 1993).

Adalar'daki kızılçamlar kaliteli kereste üretimi bakımından değersiz olup, eğri gövdeleri ve geniş tepeleriyle Adalar'ın peyzajına güzellik katarak büyük değer taşırlar.

Yaz ve kış bütün bir yıl boyunca, yapraklarını koruyan maki türleri erken ilkbaharda birdenbire çiçeklenerek sarı, kırmızı, pembe, mor, mavi, beyaz renklere bürünür; gözalcı güzel bir görünüm yaratırlar. Bunların dokularında aromatik yağ bezleri bulunmaktadır. Çiçeklerinden ve yapraklarından çıkan kokular kızılçamın dökülen iğne yapraklarından yükselen reçine kokusuna karışarak çevreye dalga dalga yayılmaktadır.

Adalar'da görülen önemli maki türleri şunlardır: Yaprak kenarları dikenli veya sert olan kermes meşesi veya taş meşesi (*quercus coccifera*); deri gibi kalın ve kenarı dişli, küçük yapraklarıyla akçakesme (*phillyrea latifolia*); beyaz ve pembe çiçekli ladenler (*cistus salvi folius*, *cistus creticus*); parlak altın sarısı çiçekleri, makiinin koyu yeşil örtüsü arasında uzaktan parlayan katırtırnağı (*spartium junceum*); çileğe benzeyen meyveleri, çan biçimindeki pembe-beyaz çiçekleri, deri gibi kalın ve parlak yaprakları ile kocayemiş (*arbutus unedo*) kök odunları "pipo" olarak değerlendirilen, yaprakları iğne yaprak gibi küçülmüş süpürge çalıları (*erica arborea*, *e. manipuliflora*); yaprakları oval ve küçülmüş delice-yabani zeytin (*olea europaea sylvestris*); sarı çiçekli, yaprak ve sürgünleri tüylü veya dikenli keçiboğan (*calycotome villosa*); menengiçler (*pistacia terebinthus*); diken gibi batıcı, sivri uçlu iğne yaprakları ve kiremit kırmızısı üzümstü meyveleri ile katran ardıçları (*juniperus oxycedrus*); yaprakları kaynatılıp içildiğinde, kan şekerini düşürdüğü söylenen, çiçeklerinden reçel yapılan karabaş lavantası (*lavandula stoechas*); kokulu ve sarı çiçekleri ile ağaçlara sarılan hanımeli (*lonicera etrusca*) (Yaltırık vd., 1993).

Bu makilerin yanısıra kendiliğinden yetişmiş olan bol miktarda mimoza (*acacia dealbata*-gümüş yapraklı gerçek akasya) bulunmakta olup; bunlar İlkbahar'da, çevreye hoş bir koku yayan sarı çiçekler açmaktadır.

Adalar'da doğal yol ile (yaşlı ağaçların tohum saçması) yetişmiş olan kızılçam ve maki ormanları dışında; insan eli ile dikilip yetiştirilmiş ağaç ve çalı türleri bulunmaktadır. Bunlar yol ve meydanlarda bulunan ağaçlar ile pek çok tarihi binanın bahçe peyzajında yeralan ağaç ve küçük bitkilerdir.

İstanbul Adaları'nda, başta ana caddeler olmak üzere, yoğunlukla yolların her iki tarafı ile meydanlarda ağaçlar dikili bulunmaktadır (Şekil 4.1). Bunlar yoğunlukla çınar (*platanus orientalis*); Anadolu kestanesi (*castanea savita miller*); yalancı akasya (*robinia pseudo-acacia*) ve zakkumlardır (*nerium oleander*). Bu ağaçlardan bazıları, özellikle de yerleşmenin tarihsel geçmişe sahip cadde ve meydanlarında bulunan çınarlar, çok yaşlı olup anıtsal niteliktedir. Bunların en önemlileri Burgazada Çınarlı Sokak'taki çınar ile Kınalıada'da Çınar Meydanı'ndaki çınardır (Şekil 4.2). Anıtsal nitelikteki bu çınarların yaşı 300-350'in üzerindedir. Bu anıtsal ağaçlar dalları ile, meydan ve yol akslarıyla beraber çevredeki evlerin üzerini de kısmen örterek, bulundukları kentsel ve mimari çevre ile bütünleşmektedirler.

Adalar'da, özellikle de 19.yy'ın 2. yarısı ile, 20.yy.'ın başlarında İstanbul'un zengin kesiminin sayfiye yeri olarak tercih ettiği Büyükkada'da yer alan pek çok köşkün bahçesinde, zengin peyzaj düzenlemeleri bulunmaktadır. Kimilerinde süs havuzları ve kameriyelerin de yer aldığı bu bahçelerde, çoğu yabancı orijinli olan pek çok ağaç ve çiçek türü bulunmaktadır (Şekil 4.3, 4.4). Bu özelliklerinden ötürü Adalar ve özellikle de Büyükkada bakımlı bahçeleri ile büyük bir "Arboretum"(*) görünümündedir (Yaltırık vd., 1993). Adalar'daki bahçelerde en fazla (yaygın olarak) dikilen ağaç ve çalı türleri şunlardır:

Porsuk (*taxus baccata*), fıstık çamı (*pinus pinea*), sedirler (*cedrus atlantica*, *c. deodora*), mavi servi (*cupressus arizonica*), ehrami servi (*c. sempervirens* "pyramidalis"), doğu mazısı (*biota orientalis*), palmyeler (*phoenix canariensis*), avize

(*) "Arboretum": Botanik özelliklerini incelemek amacıyla değişik türde pekçok ağacın yetiştirildiği bahçe.

Şekil 4.1 İki tarafı ağaçlı ada yolu, Büyükada.

Şekil 4.2 Kınalıada Çarşı Meydana'ndaki anıtsal çınar.

bitkisi (*yucca filamentosa*), ceviz ağacı (*juglans regia*), dutlar (*morus alba*, *m. ruba*), incir (*figus carcia*), acem dutu (*broussonetia papyrifera*), şakayık (*paeonia suffruticosa*), *pittosporum tobira*, ateş diken (pyracantha coccinea), malta eriği (*eribotrya japonica*), karayemiş (*laurocerasus officinalis*), japon çiçek ayvası (*chaenomeles speciosa*), gülbrişim (*albizzia jülibrissin*), gümüş akasya (*acacia dealbata*), erguvan (*cercis siliquastrum*), sarkık dallı sofora (*sophora japonica* “pendula”), yalancı akasya (*robinia pseudo-acacia*), mor salkım (*wisteria sinensis*), tesbih ağacı (*melia ezedarach*), küçük yapraklı şimşir (*buxu microphylla*), at kestanesi (*aesculus hippocastanum*), duvar asması (*parthenocistus quinquefolia*), gelin duvağı-girit sarmaşığı (*bougainvillea spectabilis*), gümüş ıhlamur (*tilia argentea*), dişbudak yapraklı akcaağaç (*acer negundo*), ağaç hatmi (*hibiscus syriacus*), oya ağacı (*lagerstroemia indica*), nar (*punica granatum*), alacalı heder (hedera canariensis “gloire de marengo”) *aucuba japonica*, leylak (*syringa vulgaris*), dişbudak (*fraxinus angustifolia*), sarı çiçekli arap yasemini (*jasminum primulinum*), japon kurtbağı (*ligustrum japonicum*), zakkum (*nerium oleander*), biberiye (*rosmarinus officinalis*), acem borusu (*campsis radicans*), hanımeli (*lonicea japonica*).

Adalar, çoğu yerde kayalık olan doğal kıyı yapısı ve denizlerdeki doğal yaşamı oluşturan balık ve böcek türleriyle de zengin bir doğal çevre yapısına sahiptirler. Yakın geçmişe kadar yörenin ana geçim kaynaklarından biri olan balıkçılığın bağlı olduğu Adalar’ın çevresindeki denizlerde; genelde mevsime ve o seneki bolluğa bağlı olarak yaz ve kış pek çok balık ve böcek türü avlanabilmektedir.

Adalar’da yaygın olarak kullanılan avlanma yöntemleri; trol, ince göz ağ kullanımı, kalın göz ağ kullanımı, uzun olta kullanımı, çaparı (çoklu olta) kullanımı, kaşık olta kullanımı, yemli (beklemeli) olta kullanımı ile dalyan balıkçılığıdır. Bunlardan trol ile balık avlanma yöntemi, deniz dibini tarayıp balık yumurtalarını dağıttığından, bölgedeki balık türlerinin üreme yolu ile çoğalmasını önleyerek, bunların zamanla azalıp yok olmasına neden olmaktadır.

Adalar’da yaz aylarında genel olarak Büyükada ile Heybeliada’nın Kartal ve Maltepe’ye bakan tarafı ile Bostancı açıklarındaki Batmaz Feneri kayalığı ve Maltepe açıklarındaki Vordonos kayalıkları çevresinde istavrit, derin sularda izmarit, yaz sonunda (Adalar’ın pasturma yazı olarak bilinen Eylül döneminde) seyrek olarak ilk zarganalar görünmeye başlamaktadır. Kışın ise Büyükada ile Heybeliada arasında, kuvvetli akıntılarının olduğu kanalda; lüfer, kırlangıç, ender olarak da kalkan balığı çıkmaktadır. Büyükada’da Yörükali açıklarında ince trol yapıldığı zaman karides

Şekil 4.3 Ada bahçeleri, Büyükada.

Şekil 4.4 Ada bahçeleri, Büyükada.

çıkarılabilmektedir. Büyükada'da Eskibağ'da deniz gibi kayalık olup ağları parçaladığından, olta ile lüfer, istavrit ve izmarit çıkarılmaktadır. Kurşun Burnunda ise deniz dibi gene kayalık olduğundan kıyılarda olta ile, suların derin olduğu açıklarda ise ağ atılarak lüfer, zargana, bazen de kolyos; daha çok ise yazın çaparı oltası ile istavrit tutulmaktadır. Büyükada'da Dil Burnu'nun Kuzeyinde, Ayios Kostantinos Ayazma'sının bulunduğu kıyıdaki sığ sularda dalyanlar ile balık tutulmaktadır. Heybeliada'da çöplüğün (Ayios Spiridon Manastırı'nın alt kısmı) 40 m kadar açığında, deniz dibinde bulunan çok geniş bir kaya üzerinde; mevsim, iklim ve suyun akıntısına göre, istavrit, kolyos, kırlangıç, çok ender olarak da kalkan çıkarılmaktadır. Heybeliada'da ayrıca suların sığ olduğu limanın önünden, ağ ile her zaman balık tutulmaktadır. Heybeliada'daki Çam Limanı'nın iki tarafında bulunan burunların açıklarında sık olarak, yazın ispari, istavrit; yaz sonu izmarit; Ekim sonu zargana, lüfer, kolyoz çıkmaktadır.

Burazada'da, Kalpazankaya açıklarında ağ ile karides, genel olarak ada etrafında ise kaşık oltacılığı ile lüfer ve zargana tutulmaktadır. Heybeliada ve Burgazada arasında ise uzun olta ile kırlangıç, çok ender olarak da kalkan tutulmaktadır. Genel olarak Kınalıada etrafındaki sulardan ise mevsimine göre istavrit, lüfer, kırlangıç gibi balıklar çıkarılmaktadır.

Sedefadası ve Kaşıkadası etrafındaki sularda kışın kaşık oltacılığı ile lüfer, zargana; uzun olta ile de seyrek olarak kırlangıç ve kalkan tutulmaktadır. Sedef adası ile Büyükada arasında ise ağ ile karides çıkarılmaktadır.

Adalar'daki koylarda genel olarak tekir ve gümüş balığı tutulmaktadır.

Büyükada'daki Arap Koyu'nda, 10 sene öncesine kadar fok balıklarına rastlanmakta olup, dinamit ile avlanması sonucu, günümüzde bunlar görülmemektedirler. Bununla beraber, deniz dibinin kayalık olmadığı bu yerde, balık ağlarının sık olarak parçalanmasından ve parçalanış biçiminden dolayı, bölgede halen fok balıklarının bulunduğu tahmin edilmektedir. Büyükada'da Kurşun Burnu'nda ise sabahları yunuslara rastlanmaktadır. Sivriada (Oksia) açıklarında 1975'lere kadar sık olarak orkinos ve kılıç balıkları tutulmaktaydı. Büyükada'da Eskibağ açıkları ile Tavşanadası'na (Neandros) bakan derin sularda, ayrıca Sivriada ve Yassıada açıklarında Camgöz türü köpekbalıklarına rastlanmaktadır.

Adalar'da Büyükada ile Heybeliada arasındaki derin sulara değerli bir tür olan mavi sırtlı pavurya; Tavşanadası'nda (Neandros) istakoz çıkarılmaktadır. Ayrıca, Büyükada'da eski çöplüğün olduğu Kurşun Burnu, Eskibağ ve Neandros'a bakan tarafta; Heybeliada'da Alman Koyu, Üç Ağaçlar ve Değirmen Burnu civarı; Kaşıkadası'nın Burgazada ve Kınalıada'ya bakan tarafındaki kıyılarda; Burgazada'da ise Kalpazankaya açıklarındaki derin sulara midye çıkarılmaktadır. Heybeliada'da kablo civarında kışın bol miktarda kum istiridyesi; Sedefadası'nın Pendiğe bakan tarafındaki derin sulara ise tarak ve istiridye çıkarılmaktadır.

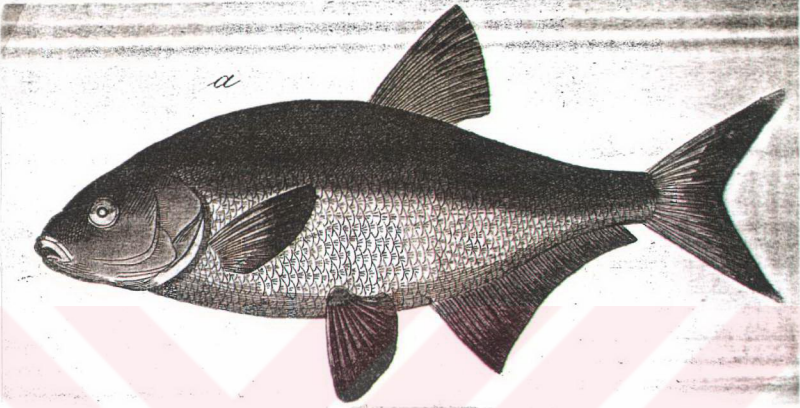
Adalar'ın çevresinde çıkarılan balık türlerinden bazıları Şekil 4.5, 4.6, 4.7, 4.8'de verilmektedir.

Zengin bitki örtüsü, deniz kıyıları, temiz havası ayrıca kentsel çevre gürültüsünden uzak olmaları ile İstanbul gibi büyük bir kentin nefes alma mekanları olan Adalar'da doğal çevre ortamı içinde, kimi yerlerde karakteristik nitelikte doğal zenginlikler (landmark) bulunmaktadır. İstanbul Adaları'nın bilinen karakteristik doğal zenginlikler (landmark) genel olarak orman içinden geçen gezi yollarının güzergahları, manzaraya hakim tepeler, doğal kıyı yapısını oluşturan kayalık ve plajlar ile, çoğunlukla piknik yeri olarak değerlendirilen yeşil alanlardır. Bunlar:

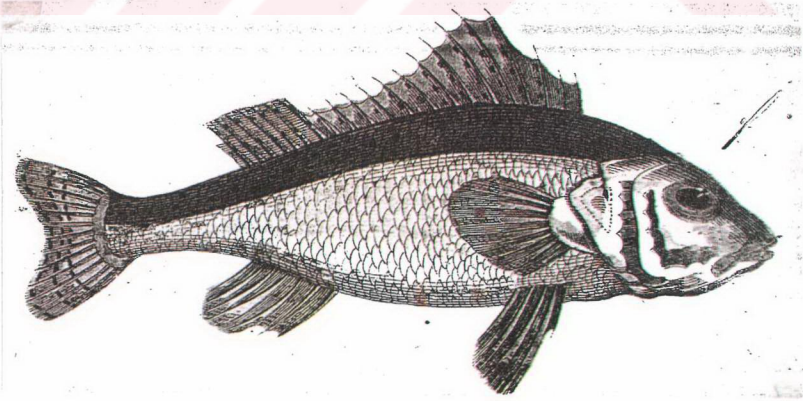
Büyükada (Şekil 4.9)

Orman içi gezi yolu güzergahları: Bunların en önemlisi adanın çevresini dolaşan ana fayton yolu olan Büyük Tur Yoludur (Şekil 4.10, 4.11). Yerleşim alanlarından çıktıktan sonra, çamlık ve makilik olan bölgede, denize paralel olarak devam etmektedir. Asfalt kaplı olan bu yolda, özellikle yaz aylarında, hafta sonları faytonla gezintiye çıkanların sayısı fazladır. Tur yolu üzerinde hizmet veren lokanta ile kahve karışımı pek çok kır gazinosu bulunmaktadır (Şekil 4.12, 4.13). Büyük Tur yolundan Birlik Meydanı (Lunapark Meydanı) olarak anılan yerde ayrılan kestirme bir yol ise Küçük Tur Yolunu oluşturmaktadır.

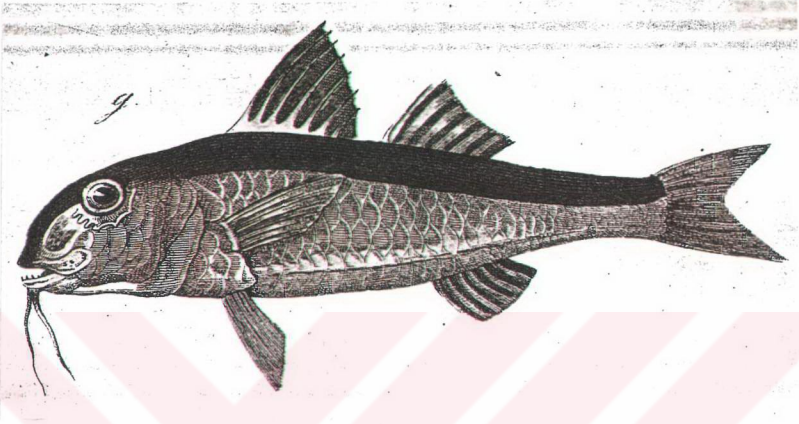
Tur yollarının dışında, yayalara yönelik gezinti yolu olarak düzenlenmiş orman içi yollar bulunmaktadır. Bazıları toprak olup, kimileri de doğal parke taşı kaplıdır. Bunların kenarlarında, özellikle de güzel manzaralı noktalarda, yayaların dinlenebilmesi için banklar bulunmaktadır. Bu tip yolların en önemlileri, Aşıklar Yolu ile Birlik Meydanı'ndan Hristos Manastırı'na ulaşan yoldur.

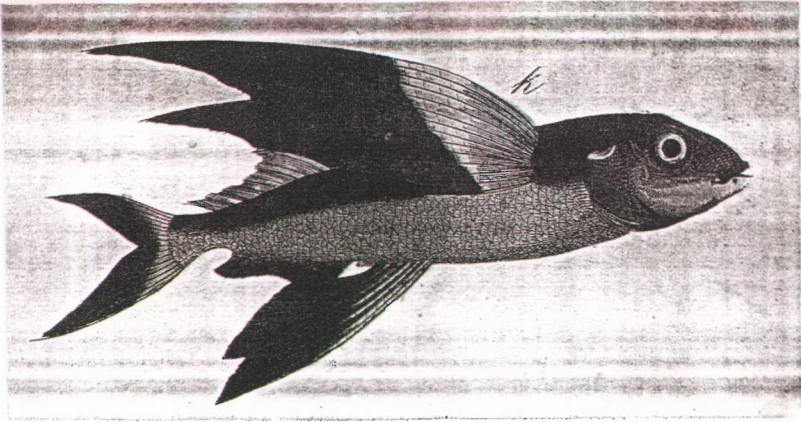
Şekil 4.5 Lüfer balığı, çizim G.H.Schubert, 1854 (Millas, 1992).

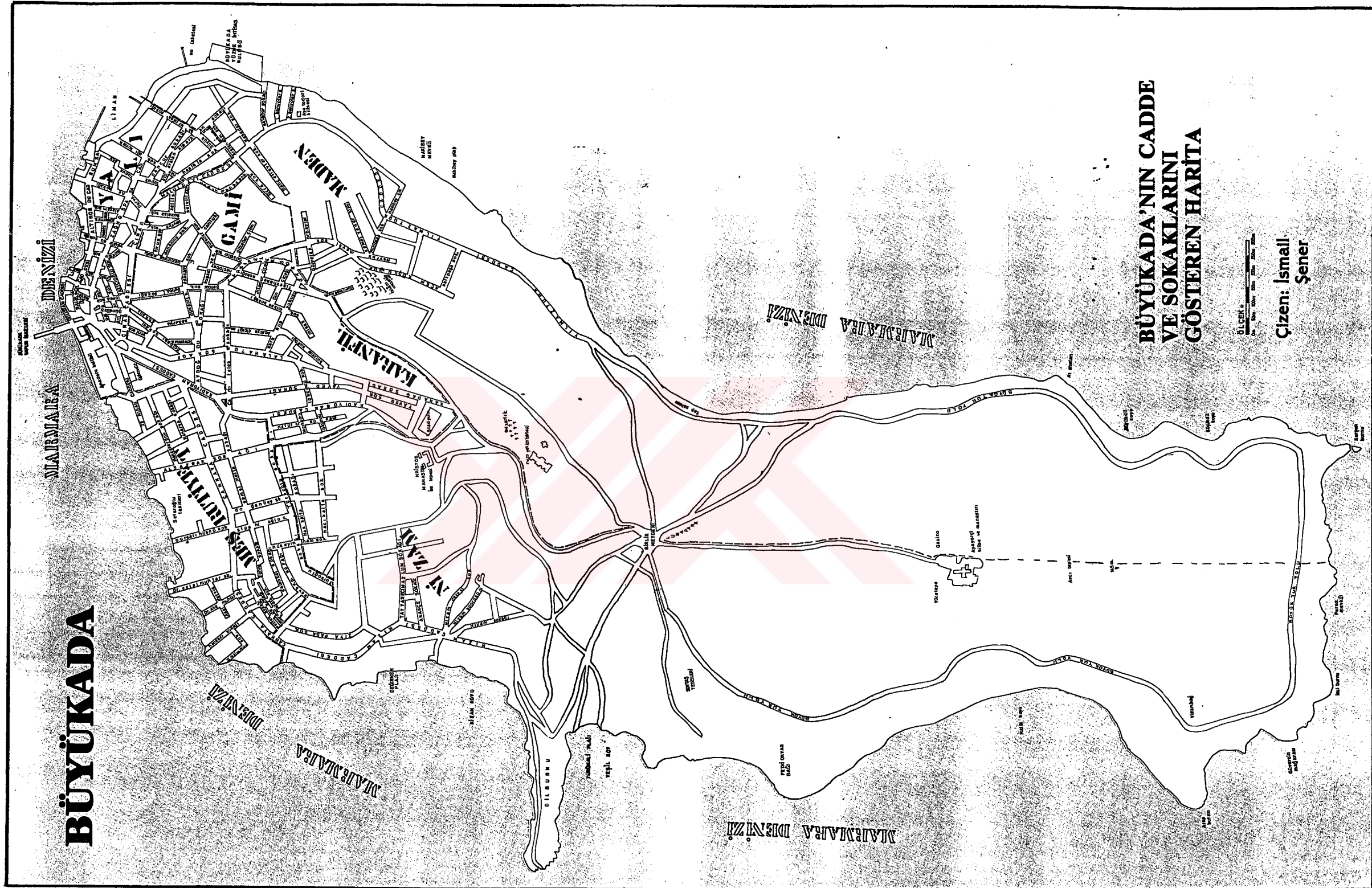
Şekil 4.6 İzmarit balığı; çizim G.H.Schubert, 1854 (Millas, 1992).

Şekil 4.7 Barbunya balığı; çizim G.H.Schubert, 1854 (Millas, 1992).

Şekil 4.8 Kirlangıç balığı; çizim G.H.Schubert, 1854 (Millas, 1992).

Şekil 4.9 Büyükada haritası (Şener)

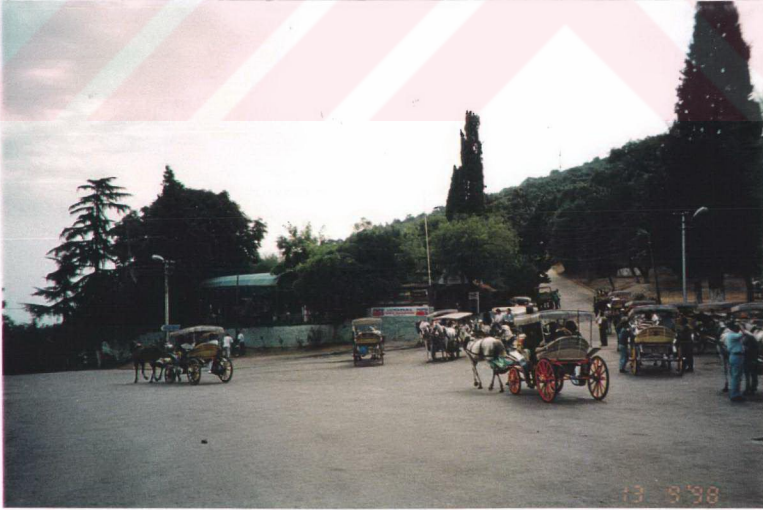
Şekil 4.10 Büyükkada, Tur Yolu.

Şekil 4.11 Büyükkada, Tur Yolu.

Şekil 4.12 Birlik (Lunapark) Meydanı, 1895 yılı, kartpostal.

Şekil 4.13 Birlik (Lunapark) Meydanı ve gazinosu, 1998.

Aya Yorgi Tepesi (Yüce Tepe): Adalar'ın en yüksek tepesi olup adını burada bulunan manastırdan almaktadır. Manastırın yanındaki düzlükte bir kır gazinosu bulunmaktadır. Bölge özellikle yaz aylarında gerek dini gerekse piknik amacıyla yoğun olarak ziyaret edilmektedir (Şekil 4.14, 4.15).

Dil Burnu: Büyükada'nın batısında, Nizam bölgesindeki yerleşim alanlarının çok yakınında, Büyük Tur Yolu üzerinde bulunan çam ağaçları ile kaplı doğal bir parktır. Piknik yeri olarak kullanılmakta olup, burada küçük bir kır gazinosu bulunmaktadır. Dil Burnu'nun kıyı yapısı dik ve kayalık olup, yer yer ahşap korkulukların yer aldığı dik yarılar bulunmaktadır (Şekil 4.16). Buna rağmen denize girebilmek için; kimi yerde kayalara oyulmuş basamaklar ile kimi yerde ise Ayios Kostantinos Ayazma'sının olduğu yer gibi, dar patikalar ile deniz kıyısına inilmektedir (Şekil 4.17).

Yörükali (Yorguli) Koyu: Dil Burnu'nun güneyinde bulunmaktadır. Kıyı yapısı kumsal olup, aynı kumluk zemin denizin içine doğru 15~20 m kadar, hafif bir eğimle devam etmektedir. Kıyıda 20 yy.'ın başından beri gazino ve plaj tesisleri bulunmaktadır (Şekil 4.18). Günümüzde bu tesislerin yanında, küçük evler şeklinde konaklama tesisleri de eklenmiştir. Bu koy yaz aylarında özel yatlar için tercih edilen bir demirleme yeri olmaktadır (Şekil 4.19).

Heybeliada(Şekil 4.20)

Orman içi gezi yolu güzergahları: Ormanlık alanların içinden geçerek adanın çevresinde dolaşan Büyük Tur Yolu ile daha kestirme bir yol olan Küçük Tur Yolu'dur. Bunlar asfalt kaplı, fayton yollarıdır. Bunlardan başka daha çok yaya gezintileri için uygun olan ve adanın çeşitli uç noktalarına ulaşan tali yollar bulunmaktadır. Bunların güzel bir örneği Ayios Spiridon Manastırı'ndan, orman içinden geçerek, Çam Limanı'na ulaşan toprak yoldur.

Çam Limanı: Heybeliada'nın güneyinde, kuzey rüzgarlarına kapalı bir koydur. Uygun havalarda özel yatlar tarafından demirleme yeri olarak kullanılmaktadır. Deniz kıyısında küçük düzlük bir alan olup, çevresinde çam ağaçları ve makilerle kaplı yamaçlar yer almaktadır. 20.yy.'ın başlarında burada Filipakis'in gazinosu olarak anılan bir kır gazinosu bulunmaktaydı. Günümüzde burada turizm amaçlı hizmet veren bir tesis bulunmaktadır (Şekil 4.22).

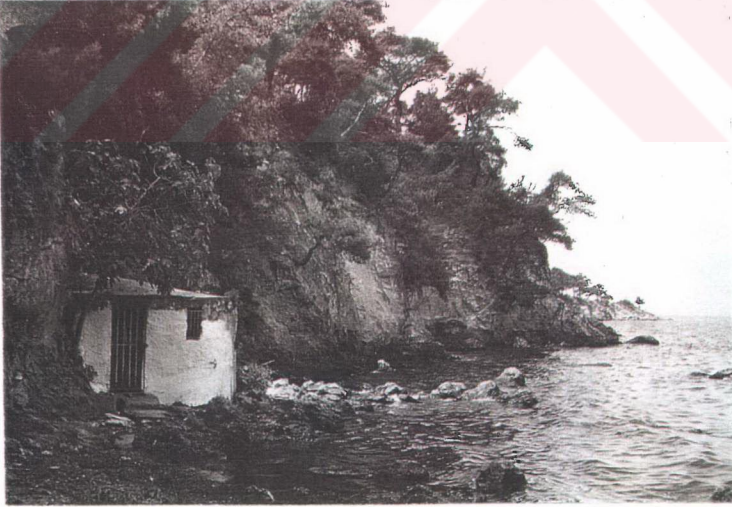
Şekil 4.14 Aya Yorgi Tepesi, 1890 yılı kartpostalı.

Şekil 4.15 Aya Yorgi Tepesi.

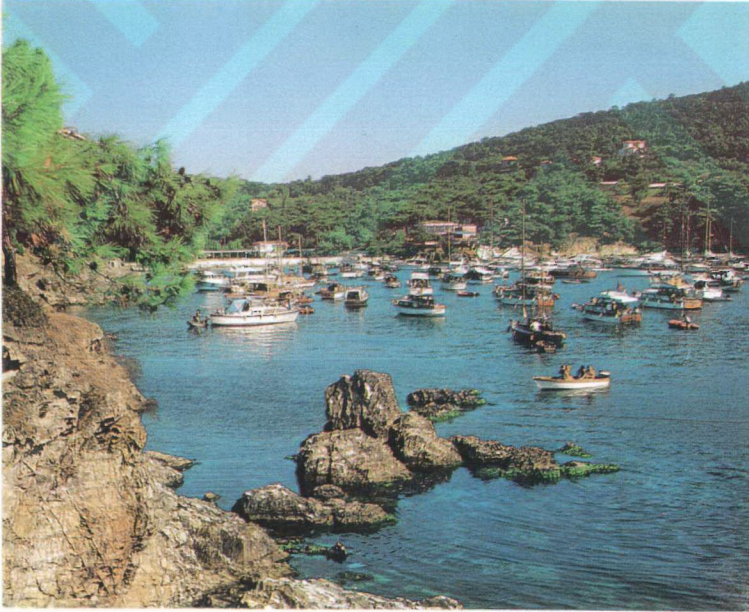
Şekil 4.16 Dil Burnu, kartpostal.

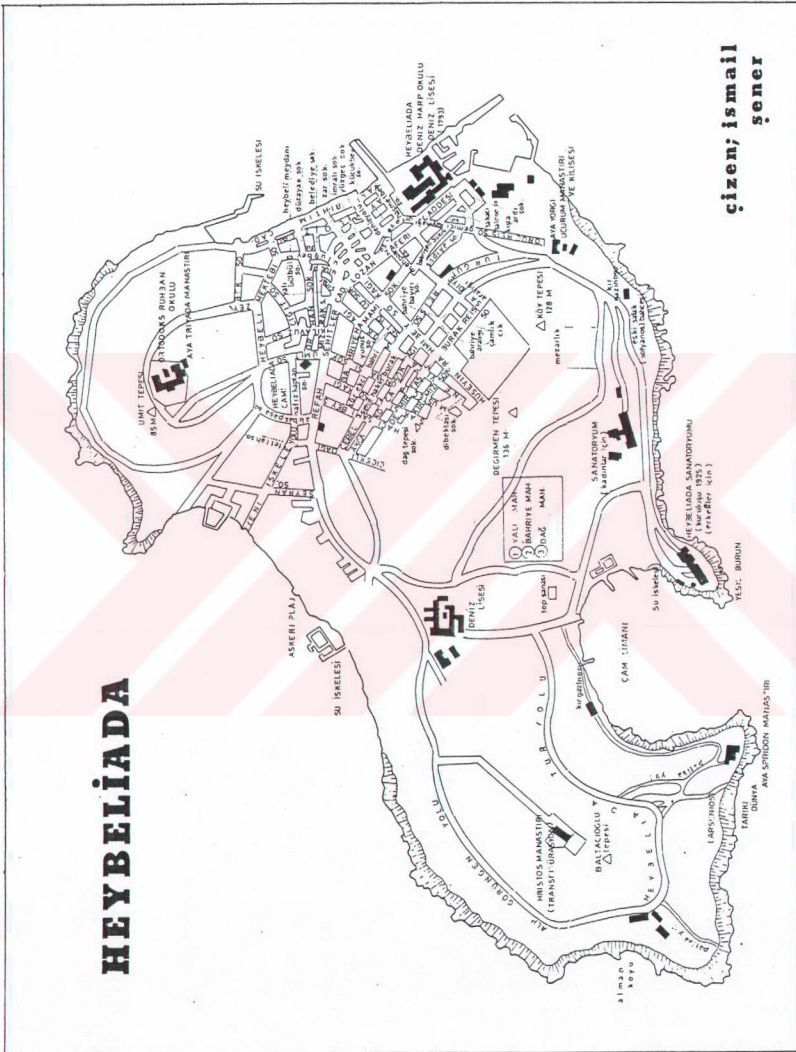
Şekil 4.17 Ayios Kostantinos Ayazması.

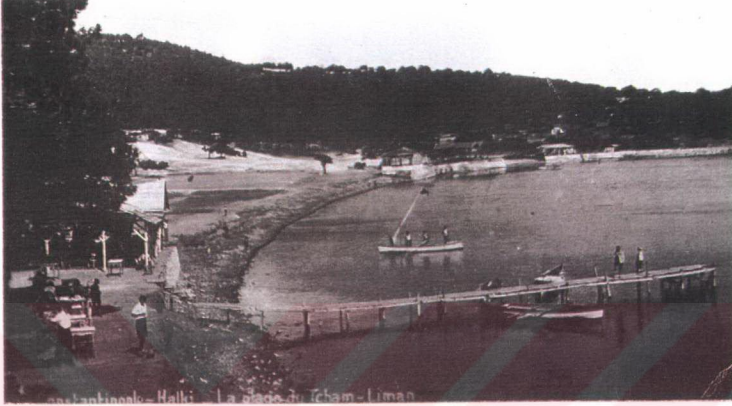
Şekil 4.18 Yörükali (Yorguli) Plajı, 1890 yılı, kartpostal.

Şekil 4.19 Yörükali (Yorguli) Koyu.

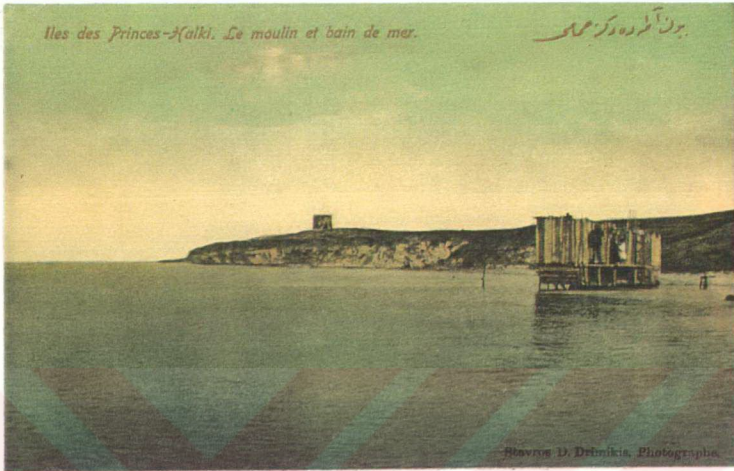
Şekil 4.20 Heybeliada haritası (Şener).

Şekil 4.21 20.yy.'ın başlarında Çam Limanı, kartpostal.

Şekil 4.22 Çam Limanı.

Şekil 4.23 Değirmen Burnu ve koyu, 1890 yılı, kartpostalı.

Şekil 4.24 Değirmen Burnu ve koyu, 1898.

Değirmen Burnu: Heybeliada'nın kuzeyindedir. Üzerinde eski bir yel değirmeninin kalıntıları bulunmaktadır. Kıyıları sarp ve kayalıktır. Deniz kıyısına kayaların arasından inilmektedir. Değirmen Burnu, yaz aylarında piknik yeri olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.23, 4.24).

Üç Ağaçlar: Limandan Değirmen Burnu'na gelirken yol üzerinde bulunmaktadır. Kıyıları dik ve kayalık olup, dar patika ve kayalara oyulmuş basamaklar ile denize inilmektedir. Yaz aylarında, özellikle de hafta sonları, gününbirlik ziyaretçilerin akınına uğrayan Adalar'ın öbür piknik yerleri ve denize girilen kıyıları gibi, burası da yoğun ilgi görmektedir (Şekil 4.25).

Ümit Tepesi: Üzerinde yer alan Ayia Triada Manastırı ve eski Ruhban Okulu ile Heybeliada'nın, hatta bütün Adalar'ın uzaktan bakıldığında en çok dikkat çeken tepesidir (Şekil 4.26). Çam ormanları ile kaplı tepenin üzerindeki manastıra asfalt kaplı bir fayton yolunun yanısıra çeşitli patikalardan da çıkılabilmektedir.

Burgazada(Şekil 4.27).

Kalpazankaya: Burgazada'nın batı kısmında bulunan bir kayalıktır. Denize girmek için ve piknik yeri olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.28). Burada yaz aylarında açık olan bir kır gazinosu bulunmaktadır.

Kınalıada(Şekil 4.29)

Manastır Tepesi (Hristos Tepesi): Hristos (Transfigürasyon) Manastırı'nın bulunduğu tepedir (Şekil 4.30). Dik bir yokuş ile çıkılan tepenin zirvesinde güzel manzaralı geniş bir düzlük bulunmaktadır. Manastır'ın önünde yer alan bu düzlük çoğunlukla rüzgarlı olup, yaz aylarının bunaltıcı sıcaklarında serin bir piknik yeri olarak kullanılmaktadır. Manastır Tepesinin batı yamacında Ayia Fotini Ayazmasının yer aldığı makilik araziden geçen toprak bir yol ile günümüzde Ülker adı verilen (eski adı Ayia Fotini kıyısı) çakıllı bir deniz kıyısına inilmektedir.

4.2 Yapay Çevre

İstanbul Adaları'nda yapay çevreyi oluşturan yerleşimler genel olarak iskele meydanları ile yanlarındaki çarşılarla odaklanarak gelişmişlerdir. Yerleşmelerin, ticaret ve sosyal alanlarının yer aldığı bu bölgelerin çevresinde ise Adalar'da devamlı ikamet

Şekil 4.25 Üç Ağaçlar ve Değirmen Burnu.

Şekil 4.26 Ümit Tepesi ve Ayia Triada Manastırı.

eden yerleşik halkın (ada halkı) oturduğu konutların olduğu mahalleler bulunmaktadır. Bunlar, yerleşimlerin ilk geliştiği alanlardır. Adalar'a sayfiye amaçlı gelenlerin artması sonucu 19.yy.'ın ikinci yarısında, çoğunlukla sayfiye amaçlı konutların yapılmasıyla oluşmaya başlayan yeni mahalleler ise, bunların çevresinde ve arazinin doğal eğimine bağlı olarak gittikçe yamaçlara doğru çıkarak yer almaktadır.

İskele, çarşı ve bunların çevresinde eski yerleşimin geliştiği mahallelerde, sık dokulu ön bahçesiz bitişik bir yapılaşma düzeni hakimdir. Bu bölgenin çevresinde, gelişme sonucu oluşmuş mahallelerde ise ön bahçeli bitişik nizam konutların yanısıra, 19.yy.'ın 2. yarısı ile 20.yy.'ın başlarında, İstanbul'un sosyal ve ekonomik düzeyi yüksek kesiminin yaptırmış olduğu, bahçe içinde ayırık ve ikiz köşklerin yer aldığı bir yerleşim dokusu bulunmaktadır.

Diğer adalara göre daha yeni bir yerleşim geçmişine sahip olan Kınalıada'da Hippodamus/Izgara/Grid planlama ilkesine göre düzenlenmiş bir kentsel doku görülmektedir. Diğer Adalar'da böylesi kesin düzenli bir planlama ilkesinden söz etmek olanaklı değildir. İskele meydanı ve civarında daha organik bir yol dokusu izlenmekteyken, merkezden uzaklaştıkça daha kesin ve geometrik düzenlemeye sahip, dik açı ile birbirini kesen yollardan oluşan doku özelliği gözlenmektedir. Bu doku özelliği 19.yy'da İstanbul'un çeşitli bölgelerini tahrip eden büyük yangınlar sonrası yapılan mevzii/bölgesel imar planları ve düzenlemelerini çağrıştırmaktadır. Yangın yerleri için yapılan bu bölgesel planlarda tıpkı Adalar'ın sonradan gelişen bölgelerinde olduğu gibi birbirini dik açı ile kesen yollar ve aralarında kalan imar adalarının oluşturduğu düzenlemeler yapılmıştır. Adalar'da aynı dönemde yerleşme dokusunu oldukça büyük ölçüde tahrip eden yangınlar olduğu bilindiğine göre (3.Bölüm.) büyük bir olasılıkla dönemin bölgeselci imar düzenlemesi yaklaşımı içerisinde Adalar için de mevzi imar planları yapılmıştır. Millas'ın, İ Prinkipos adlı kitabında, 1870 yılında Büyükkada Ayios Dimitrios Kilisesi çevresinde yaşanmış büyük bir yangından sonra yaptırılan mevzi imar planının mevut dokuyu dikkate almadığı ve tümüyle yeni geometrik bir yaklaşım içerdiği için halk tarafından tepki gösterildiğini belirtmesi bu görüşü desteklemektedir. Diğer adalarda'da benzeri uygulamaların yaşandığı kaynaklardan öğrenildiğine göre (3. Bölüm) Adalar'ın 19.yy'ın sonu ile 20.yy.'ın başında planlanan bölgeleri için bir genelleme yaparak dönemin tüm mevzi imar planlarında olduğu gibi burada da birbirini dik açı ile kesen yollardan oluşan bir dokuya sahip imar planları yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Adalar, günümüzde özgün mimari özelliklerini cephe karakteri ile büyük ölçüde koruyan ender yerleşmelerdendir. Bölgede yoğun bulunan ve 19.yy'ın 2. yarısı ile 20.yy.'ın başlarında yapılmış, çoğunlukla konut işlevli sivil mimarlık örnekleri, yapıldıkları dönemin moda olan mimari üslup özelliklerini taşıyan cephe karakterleri ile Adalar'daki yerleşimlerin özgün mimarisini belirlemektedir.

4.2.1 Sokaklar

Adalar'da ulaşım aksları, yerleşimlerin odağını oluşturan iskele ve çarşı çevresinden başlayarak, denize paralel olarak, konut alanları arasından geçip uzantılarında bütün bir adayı çevreleyen Büyük Tur Yolu'nun bulunduğu ana caddeler ile bunlara dik ve paralel uzanan sokaklardan oluşmaktadır. Denize dik olan kimi sokaklar basamaklı olarak düzenlenmişlerdir. Günümüzde sokakların çoğu asfalt ile kaplı olup, özellikle dik eğimli kimi sokakların zemini granit parke taşı kaplıdır. Basamaklı olan sokaklarda ise beton ya da taş basamaklar kullanılmıştır.

İstanbul Adaları'nda sokaklar işlevlerine göre; çarşı sokakları, konut sokakları ve rıhtım sokakları olarak üç ayrı tip özelliği göstermektedir. Adalar'da çarşı sokakları, alışveriş ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik, bulundukları adadaki nüfusun oluşturduğu arz ve talebe göre gelişmişlerdir. Bölgede en gelişmiş çarşı aksı İstanbul Adaları'nın en büyüğü olup, yönetim merkezinin bulunduğu Büyükkada ile, yakın geçmişe kadar Deniz Harp Okulu'nun bulunduğu ve halen Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın eğitim tesislerinin yer aldığı Heybeliada'da oluşmuştur. Büyükkada ile Heybeliada'ya göre yaz kış devamlı nüfusları daha az olan Burgazada ve Kınalıada'da ise çarşı sokakları bulunmakla beraber, yaz dönemi sonunda buradaki nüfusun azalmasıyla dükkanların büyük bir kısmı kapanmaktadır. Adalar'daki çarşılar genel olarak vapur iskelesine yakın, rıhtım sokaklarının arkasında yer alan denize paralel akslar ile bunları dik kesen sokaklar üzerinde gelişmişlerdir. Çarşı sokaklarında dükkanların yanı sıra pek çok küçük kahve ve lokanta yer almaktadır. Bunlar yaz aylarında masalarını kaldırım ve sokağa çıkararak hizmet vermektedir. Çarşı sokakları üzerinde küçük meydanlaşmalar bulunmaktadır. Bunların karakteristik bir örneği Kınalıada'da asırlık bir çınar ağacının çevresinde oluşmuş çarşı meydanıdır. Burada küçük kahve ve lokantalar yaz aylarında anısal çınarın gölgesinde hizmet vermektedir. Adalar'daki özgün çarşı sokakları vaziyet planı, perspektif silüet ve kesitler ile Şekil 4.31, 4.32, 4.33, 4.34, 4.35, 4.36, 4.37, 4.38'de verilmiştir.

Adalar'daki rıhtım sokakları ise denizin doldurulması sonucu oluşmuşlardır. Bunların kıyısında çoğu zaman balıkçı ve yük motorları ile küçük kayıklar yanaşıp bağlanmaktadır. Kınalıada'daki rıhtım sokağının küçük balıkçı barınağının mendirekleri

içinde kalan bölümü ise kayıkların karaya çekildiği bir çekek yeri olarak düzenlenmiştir. İskele çevresindeki rıhtım sokaklarının kara tarafında konutların yanısıra çok sayıda kahve ve lokanta bulunmaktadır. Adalar'daki önemli rıhtım sokakları vaziyet planı perspektif silüet ve kesitler ile Şekil 4.31, 4.39a, 4.39b, 4.32, 4.40, 4.33, 4.41, 4.42, 4.43, 4.44, 4.45, 4.46, 4.47, 4.48'de verilmiştir.

Adalar'da genel olarak konut işlevlerinin yer aldığı mahallerdeki sokaklar ise konut sokakları olarak tanımlanmaktadır. Bunlar bütün adayı çevreleyen Tur Yolu'nun devamı niteliğinde olan ana caddeler ile bunlara dik ve paralel yer alan sokaklardır. Bunların pek çoğunun kenarlarına ağaçlar dikilmiş bulunmaktadır. Adalar'daki özgün konut sokakları vaziyet planı, perspektif silüet ve kesitler ile Şekil 4.49, 4.50, 4.51, 4.52, 4.53, 4.54, 4.55, 4.56, 4.57, 4.58, 4.59, 4.32, 4.60, 4.61, 4.62, 4.63, 4.64, 4.65, 4.66, 4.67, 4.68, 4.69, 4.70, 4.71, 4.72, 4.73, 4.74, 4.75, 4.76, 4.77, 4.33, 4.78, 4.79'da verilmiştir.

Sokaklardaki genel yapılaşma düzeni Çizelge 4.1'de analiz edilmektedir. Buna göre rıhtım ve çarşı sokaklarında genel olarak bitişik bir yapılaşma düzeni bulunmaktadır. Konut sokaklarında ise bitişik, ayrıklı ya da her ikisinin yer aldığı (bitişik + ayrıklı) bir yapılaşma düzeninin bulunduğu görülmektedir.

Binların yol kotuna göre konumları üç ayrı tip özelliğindedir. Bunlar:

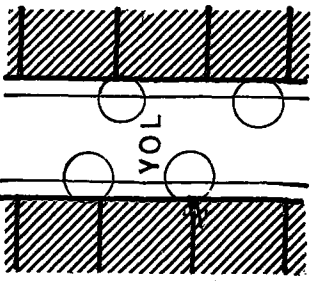
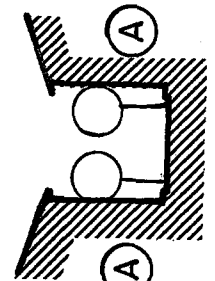
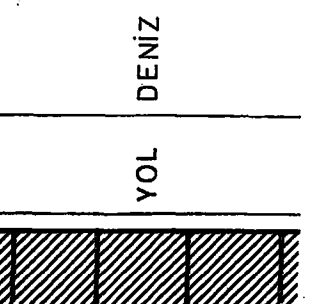
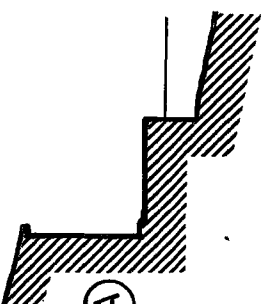
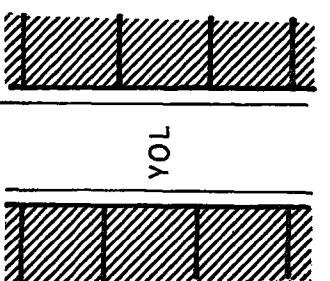
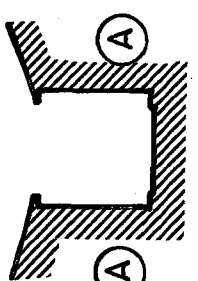
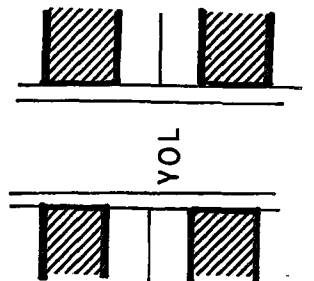
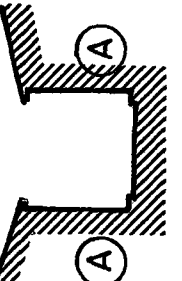
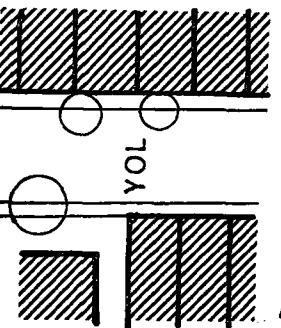
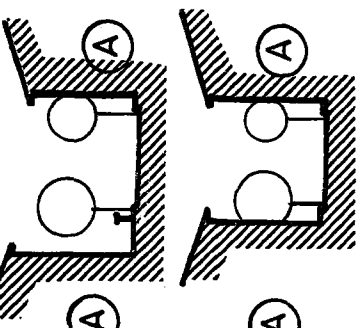
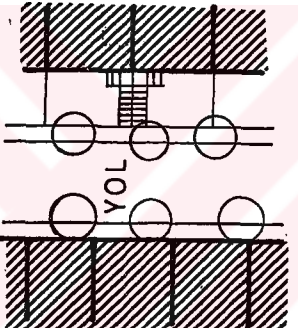
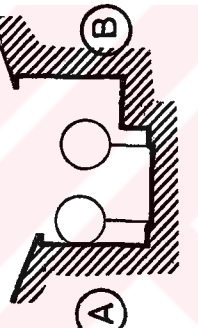
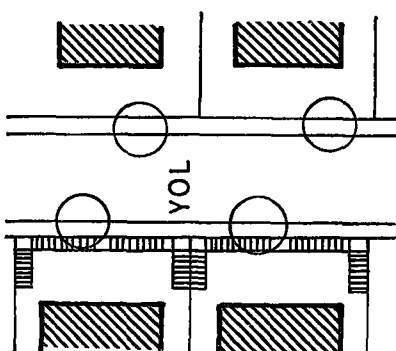
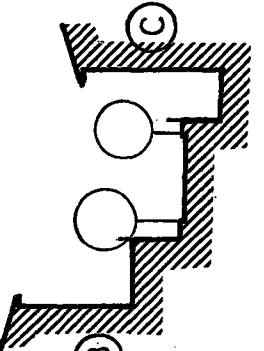
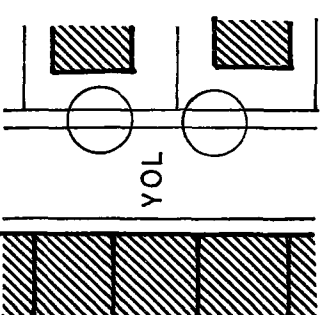
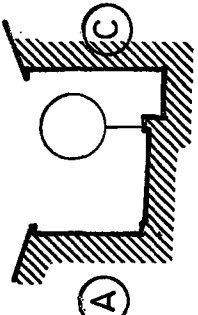
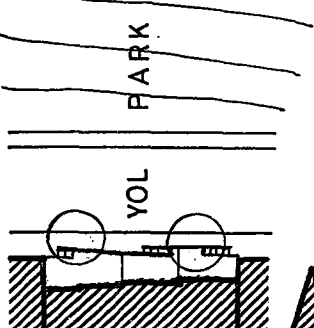
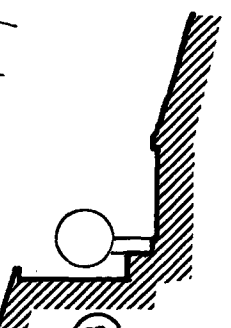
- 1- Yol kotunda yer alan binalar.
- 2- Set üstünde yer alan binalar.
- 3- Yoldan düşük kotlu bahçe içinde yer alan binalardır.

Yol kotunda yeralan binalar; girişleri yoldan en fazla subasman yüksekliği kadar olan binalardır. Bunlar denize dik sokaklar ile az eğimli bölgelerde yer almaktadır. Yol kotunda yer alan binalarda konut yol ilişkisi çoğunlukla dolaysız sağlanmaktadır.

Set üstünde yeralan binalar; eğimli alanlardaki denize paralel sokakların kara tarafında eğimden dolayı oluşan setler üzerinde yer alan binalardır. Bahçe veya teras olarak düzenlenmiş olan bu setler yoldan 1,5 ~ 4,5 m yükseklikte olup bunlara merdivenlerle çıkılmaktadır.

Yol kotundan düşük bahçe içinde yeralan binalar ise eğimli alanlarda denize paralel sokakların deniz tarafında, eğimden dolayı yoldan düşük kotlu bahçeler içinde yer alan binalardır.

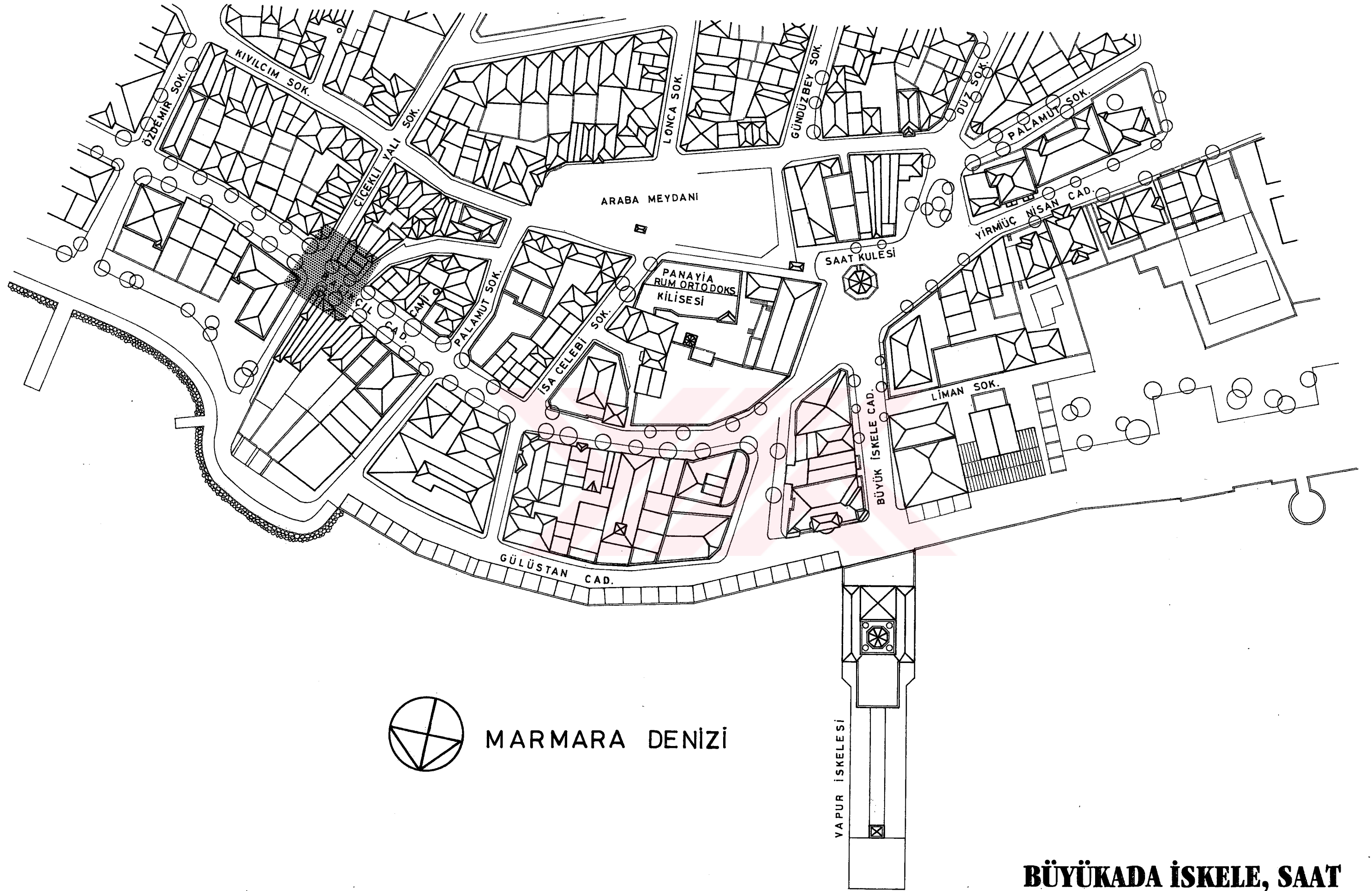
Çizelge 4.1. Adalar'da karakteristik sokaklarda yapılaşma düzeni

KARAKTERİSTİK SOKAKLARDA YAPILAŞMA DÜZENİ				
ÇARŞI SOKAKLARI	RIHTIM SOKAKLAR	KONUT SOKAKLARI		
BİTİŞİK YAPILAŞMA	BİTİŞİK YAPILAŞMA	BİTİŞİK YAPILAŞMA	AYRIK YAPILAŞMA	BİTİŞİK+AYRIK YAP.
 	 	 	 	
		 	 	
		 		

A- YOL KOTUNDA YER ALAN BİNALAR

B- SET ÜSTÜNDE YER ALAN BİNALAR

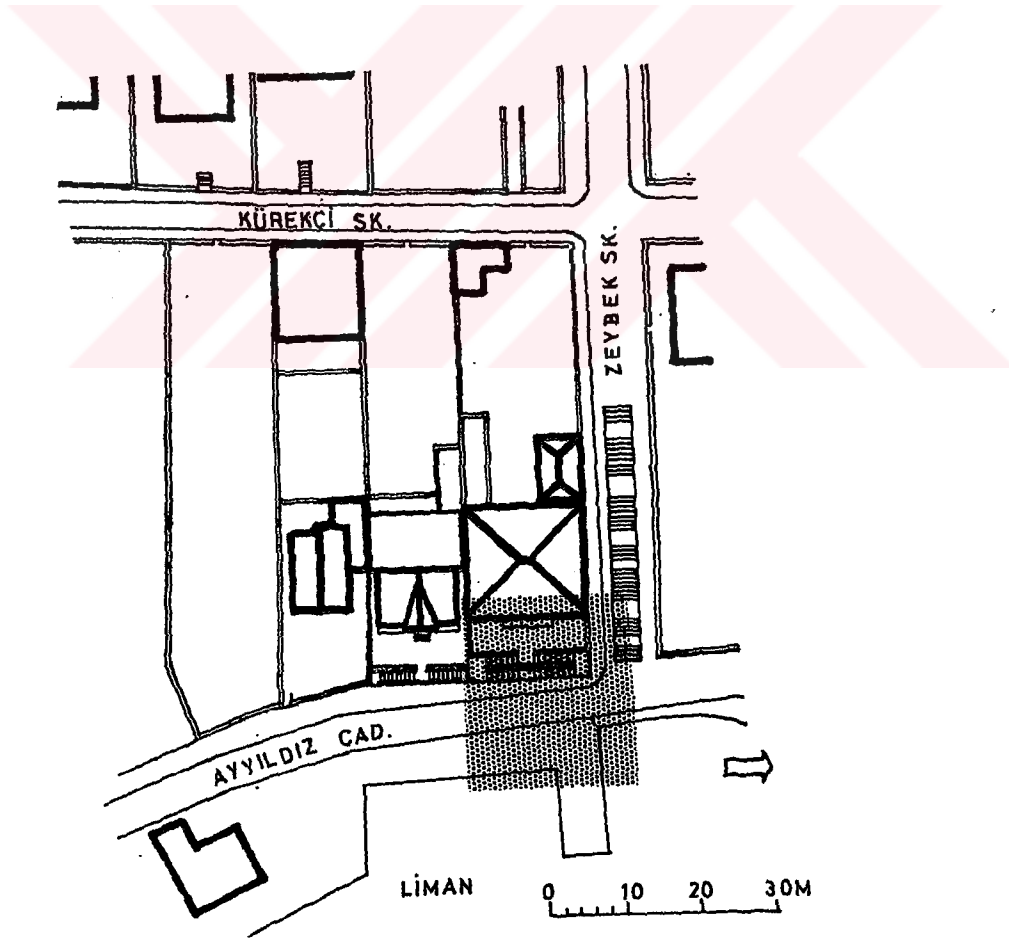
C- YOLDAN DÜŞÜK KOTLU BAĞÇE İÇİNDE YER ALAN BİNALAR

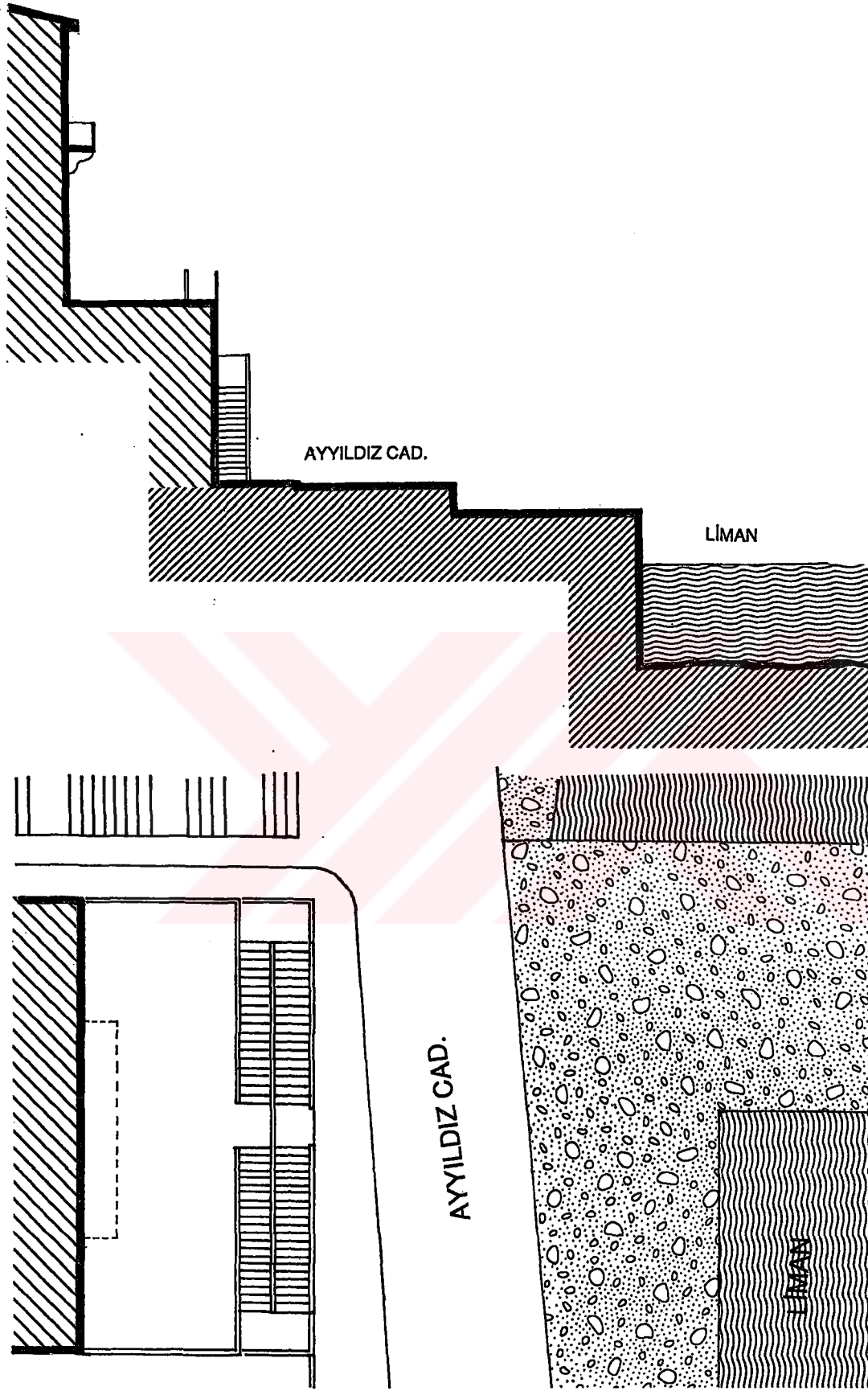
Şekil 4.31

Büyükada; iskele, saat meydanı, rıhtım, çarşı ve çevresindeki sokakların vaziyet planı

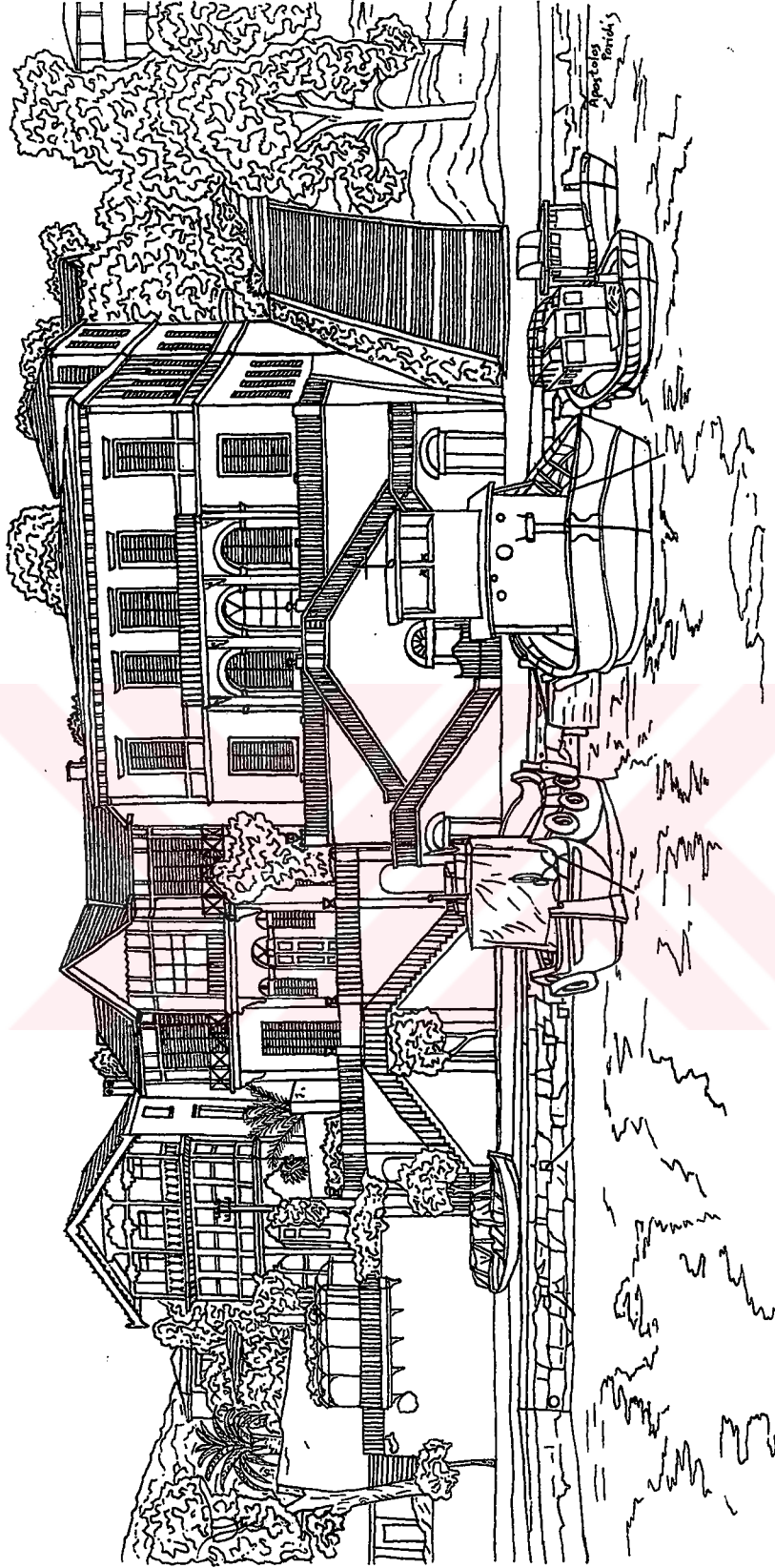
**BÜYÜKADA İSKELE, SAAT
MEYDANI, ÇARŞI VE ÇEVRESİ
VAZİYET PLANI Ö:1/1000**

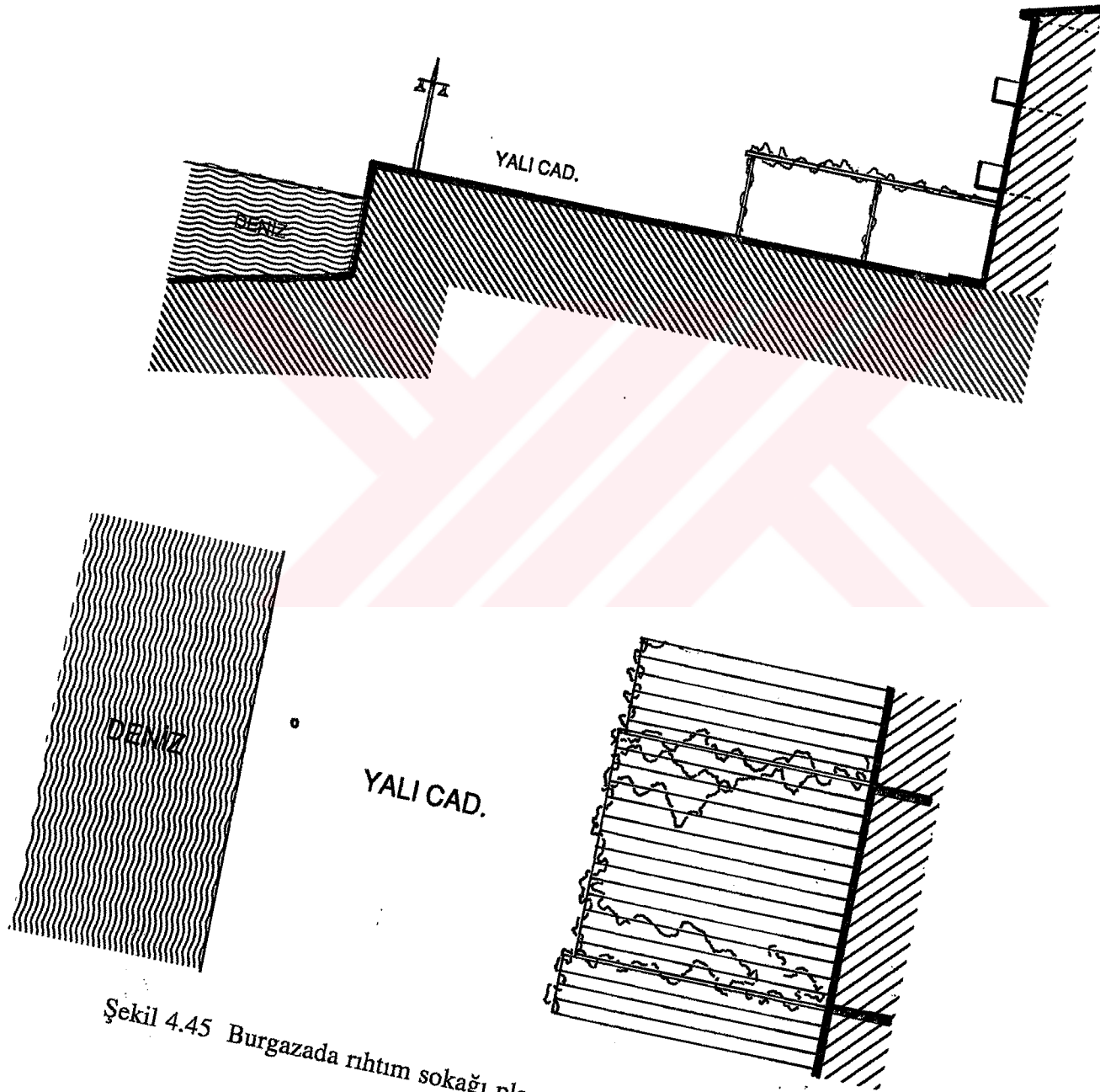
Şekil 4.42 Heybeliada, rıhtım sokağı vaziyet planı (Ölçek 1:1000)

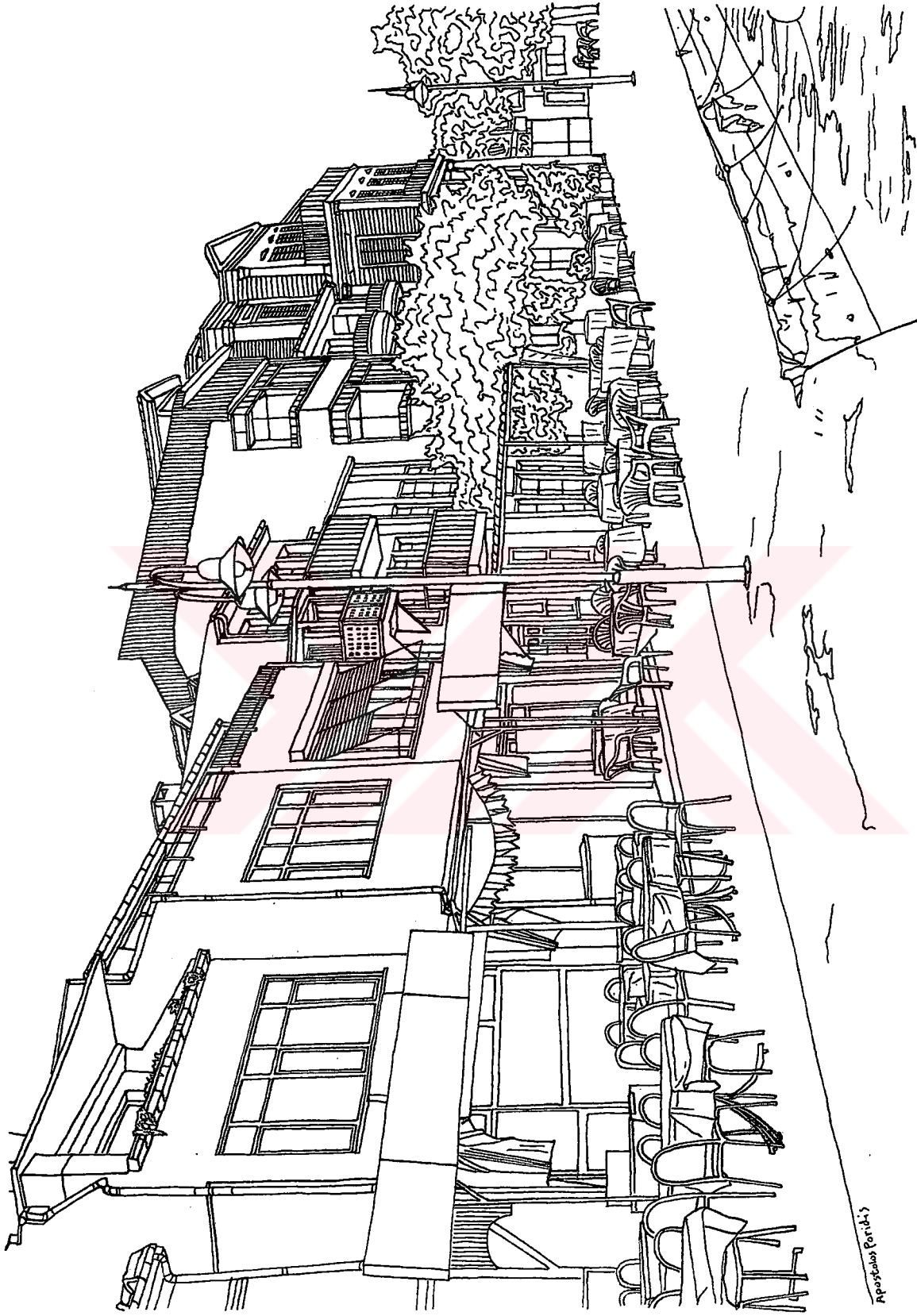
Şekil 4.43 Heybeliada rıhtım sokağı, plan ve kesit (Ölçek 1:200)

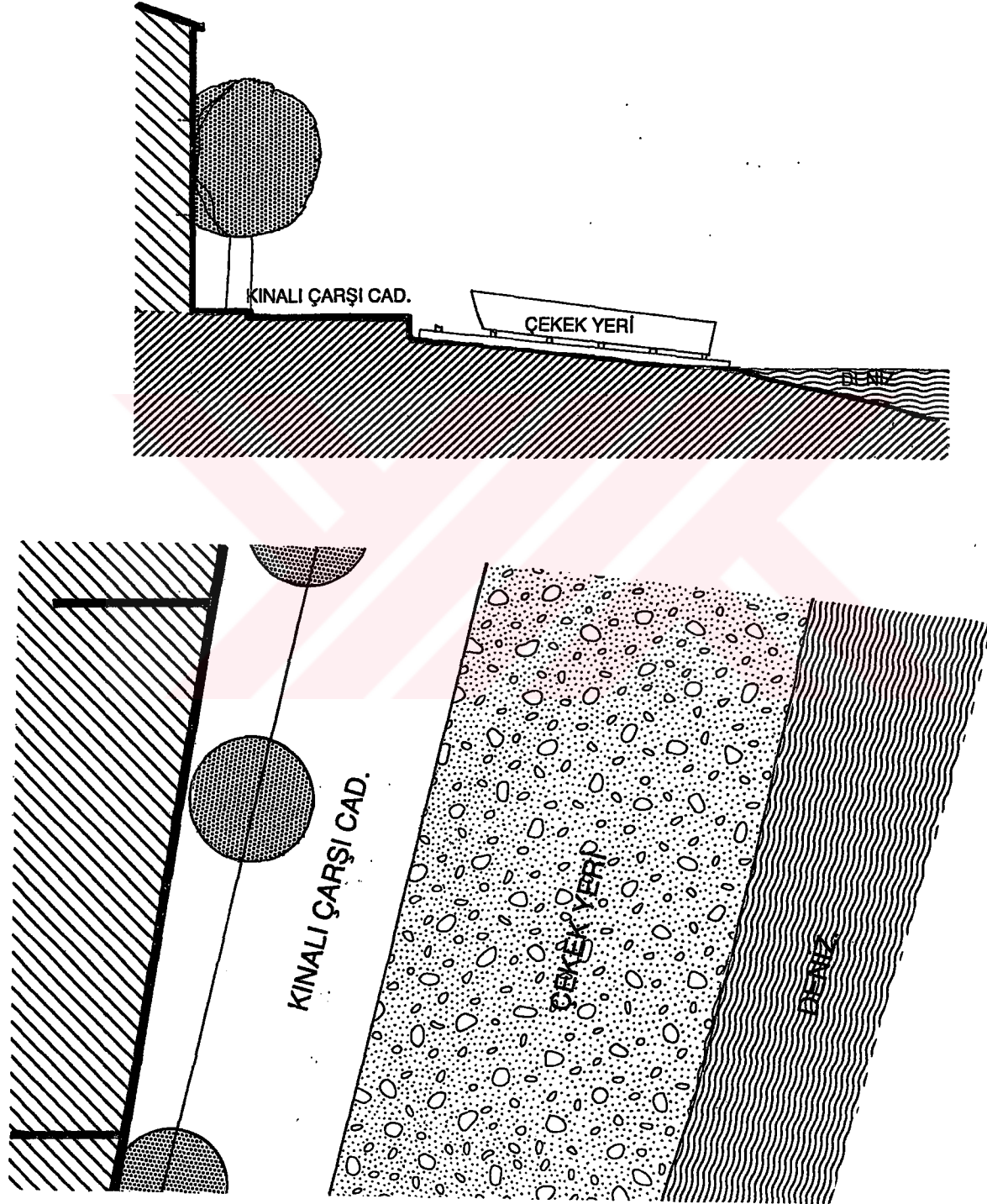
Şekil 4.44 Heybeliada Rıhtım Sokağı, perspektif silüet.

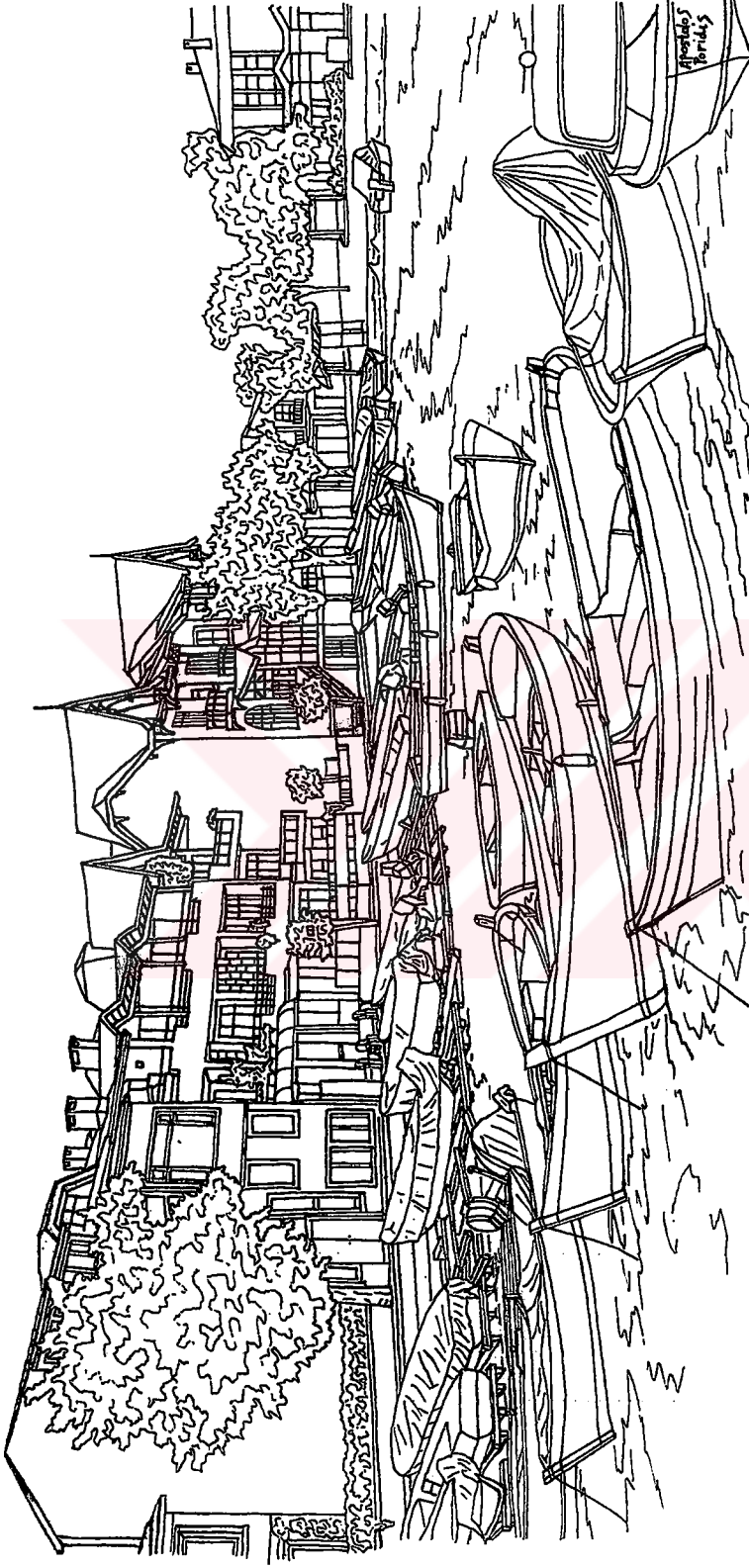
Şekil 4.45 Burgazada rıhtım sokağı plan ve kesit (Ölçek 1:200)

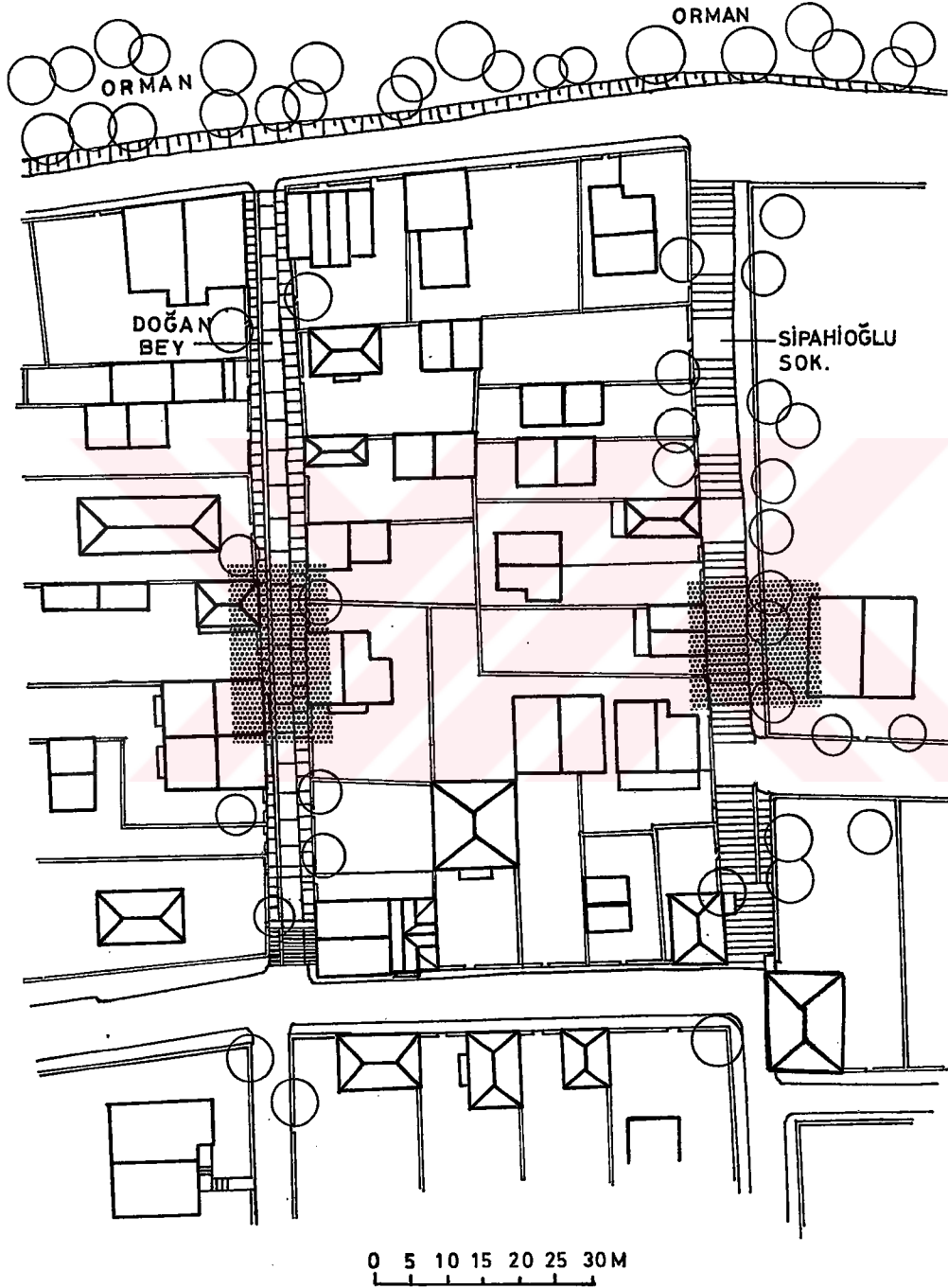
Şekil 4.46 Burgazada rıhtım sokağı, perspektif silüet.

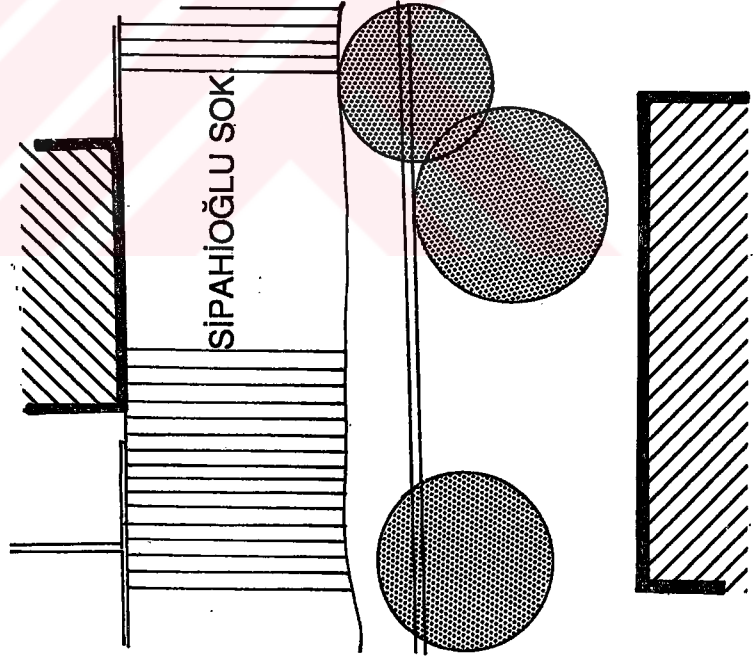
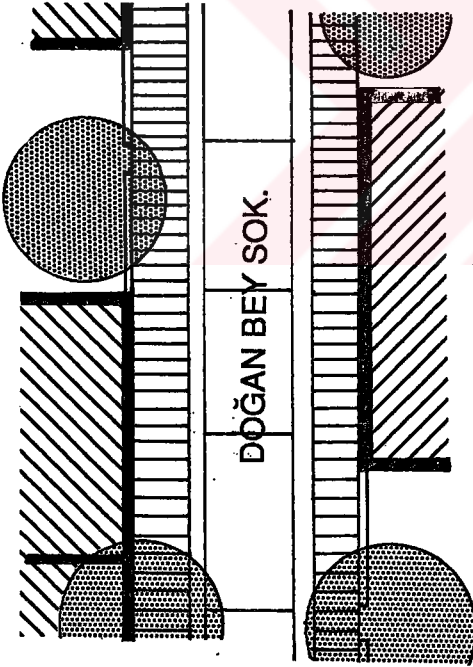
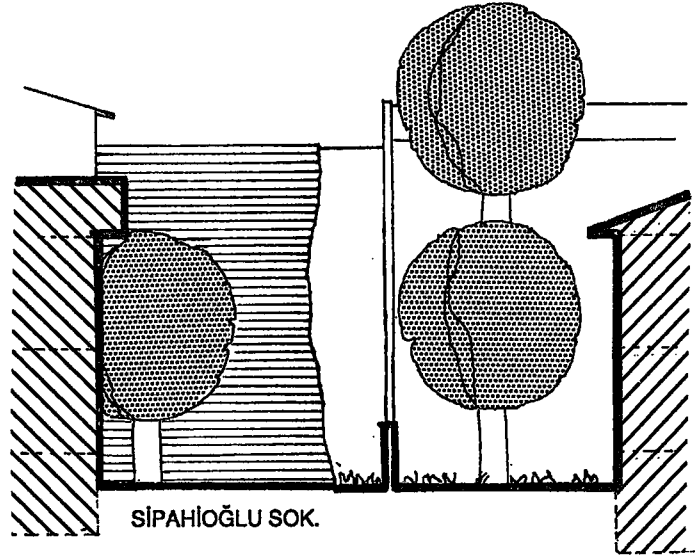
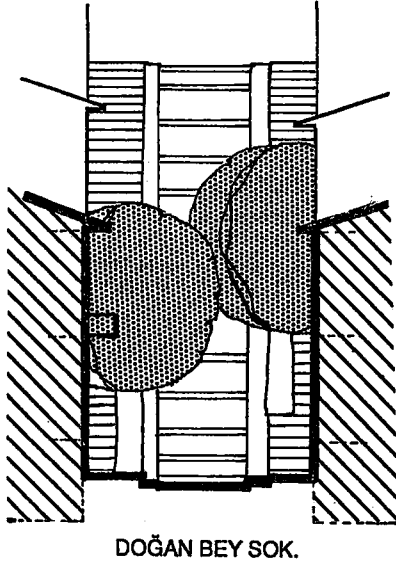
Şekil 4.47 Kınalıda rıhtım sokağı plan ve kesit (Ölçek 1:200)

Şekil 4.48 Kınalıada rıhtım sokağı, perspektif silüet.

Şekil 4.49 Büyükada konut sokakları (Doğan Bey Sk. ve Sipahioğlu Sk) vaziyet planı.

Şekil 4.50 Büyükkada, konut sokağı
(Doğan Bey Sk.) plan ve kesit
(Ölçek 1:200)

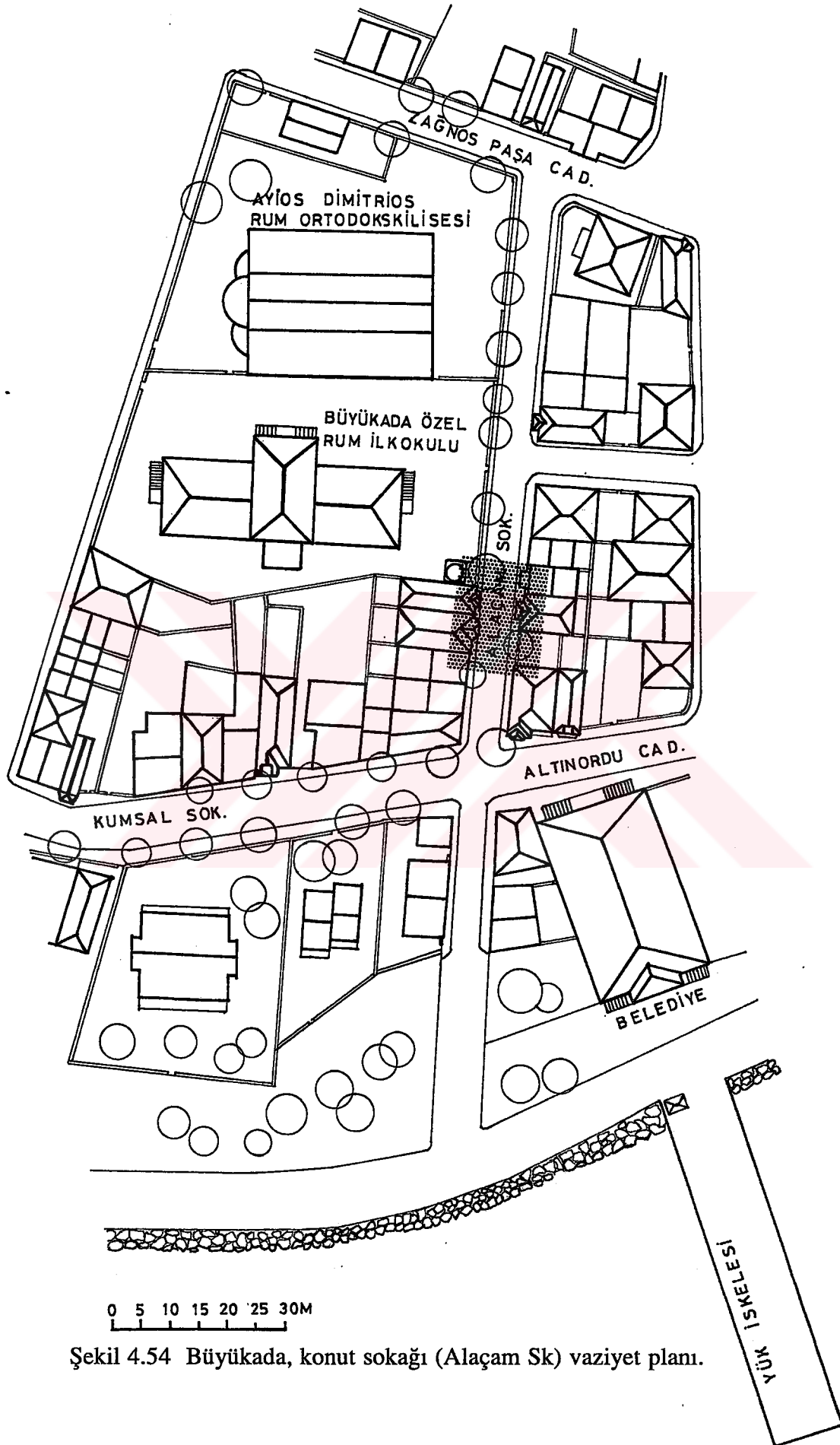
Şekil 4.51 Büyükkada, konut sokağı
(Sipahioğlu Sk.) plan ve kesit
(Ölçek 1:200)

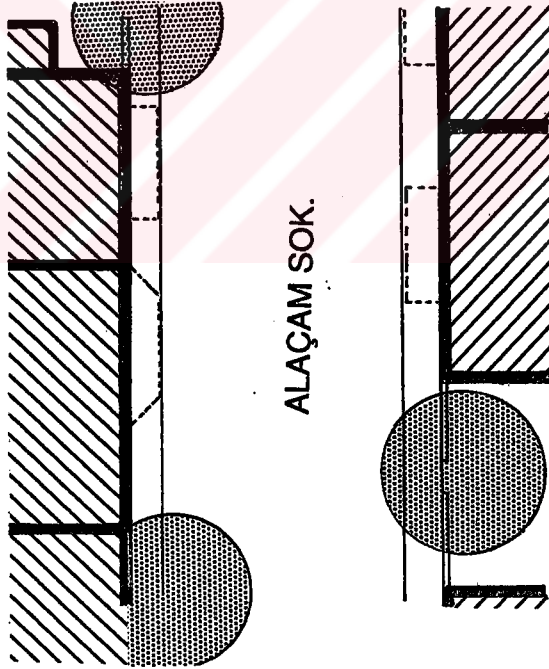
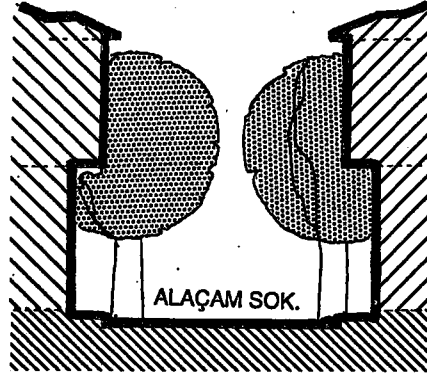
Şekil 4.52 Büyükada konut sokağı (Doğan Bey Sk.) perspektif silüet.

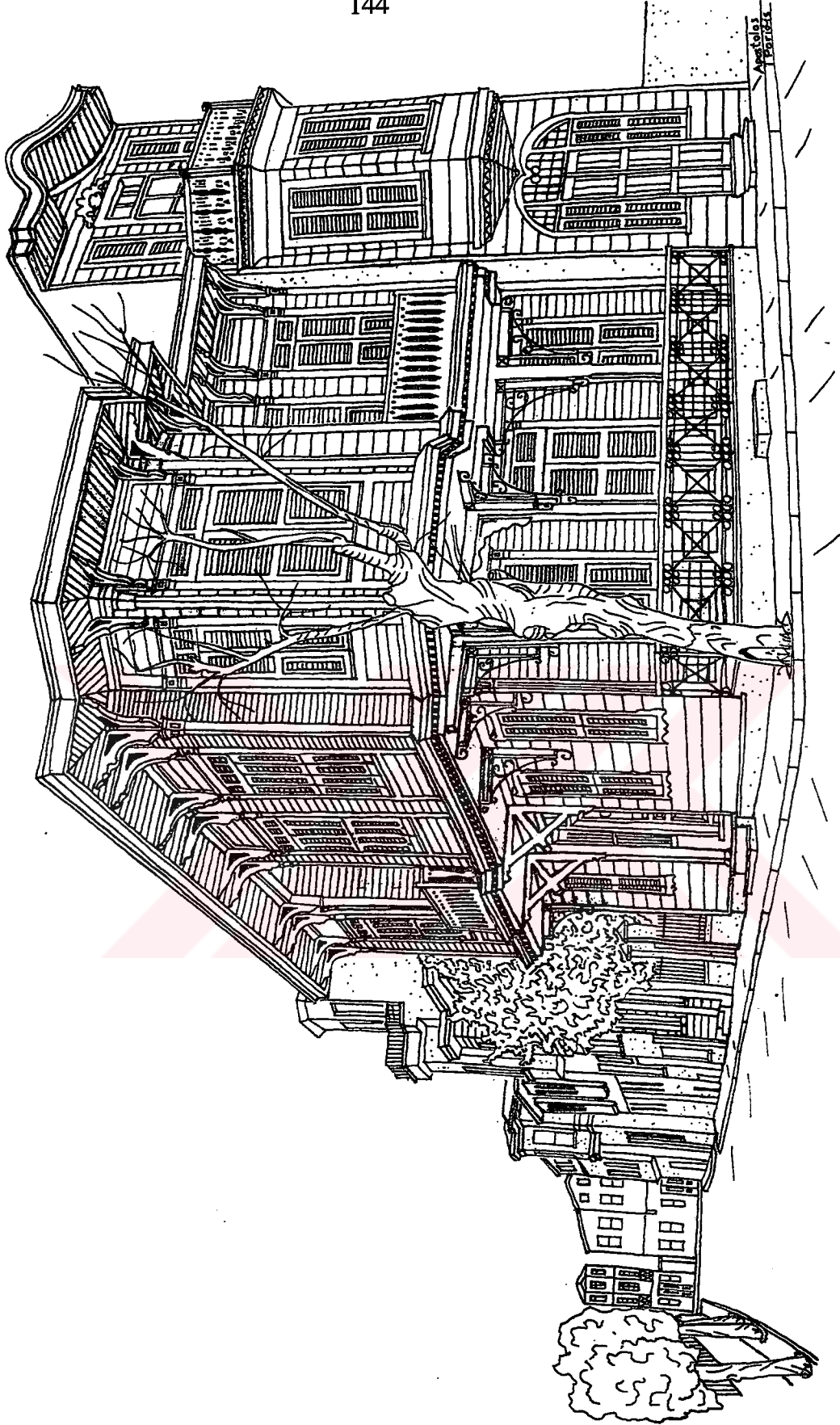
Şekil 4.53 Büyükada konut sokağı (Sipahioğlu Sk) perspektif silüet.

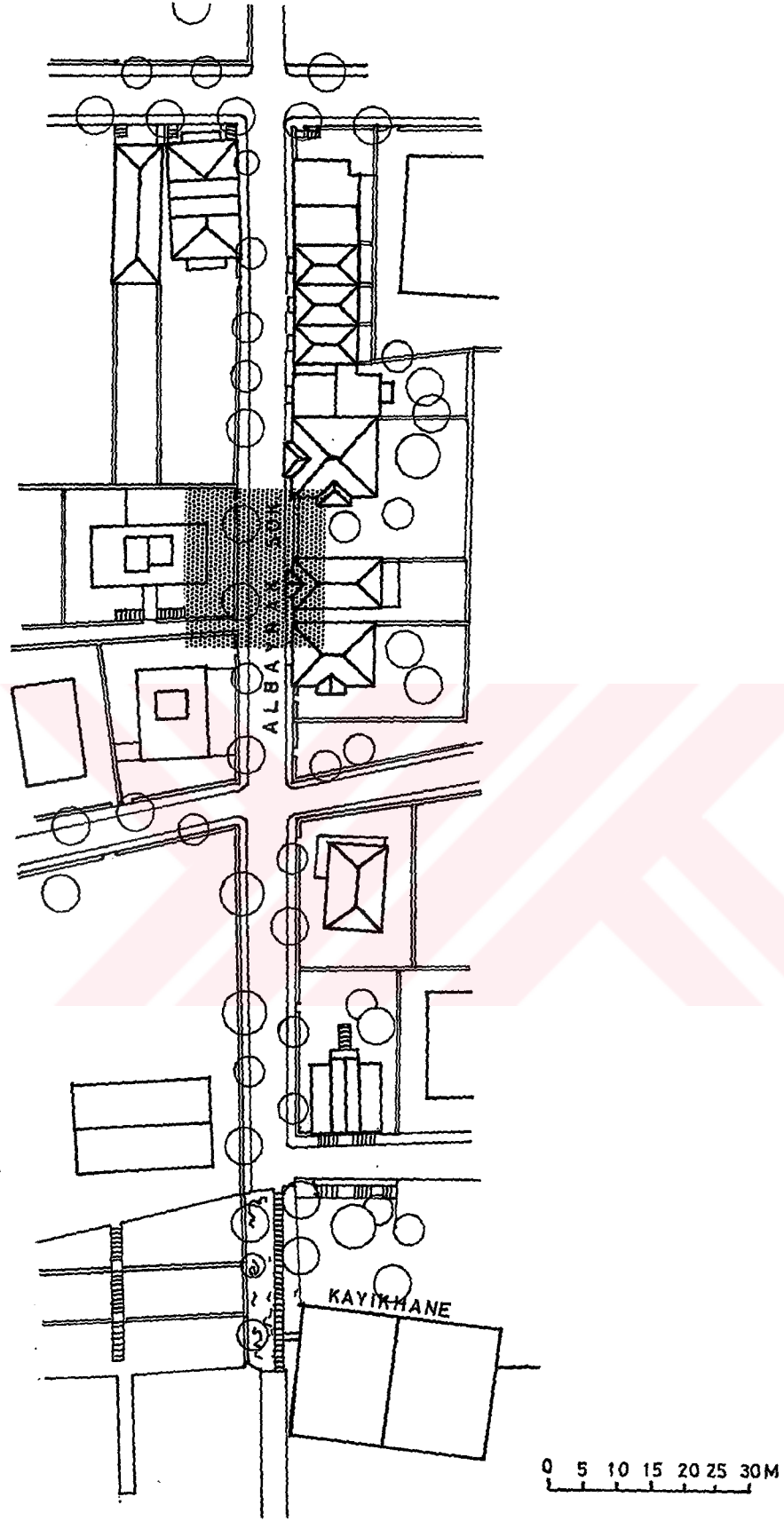
Şekil 4.54 Büyükada, konut sokağı (Alaçam Sk) vaziyet planı.

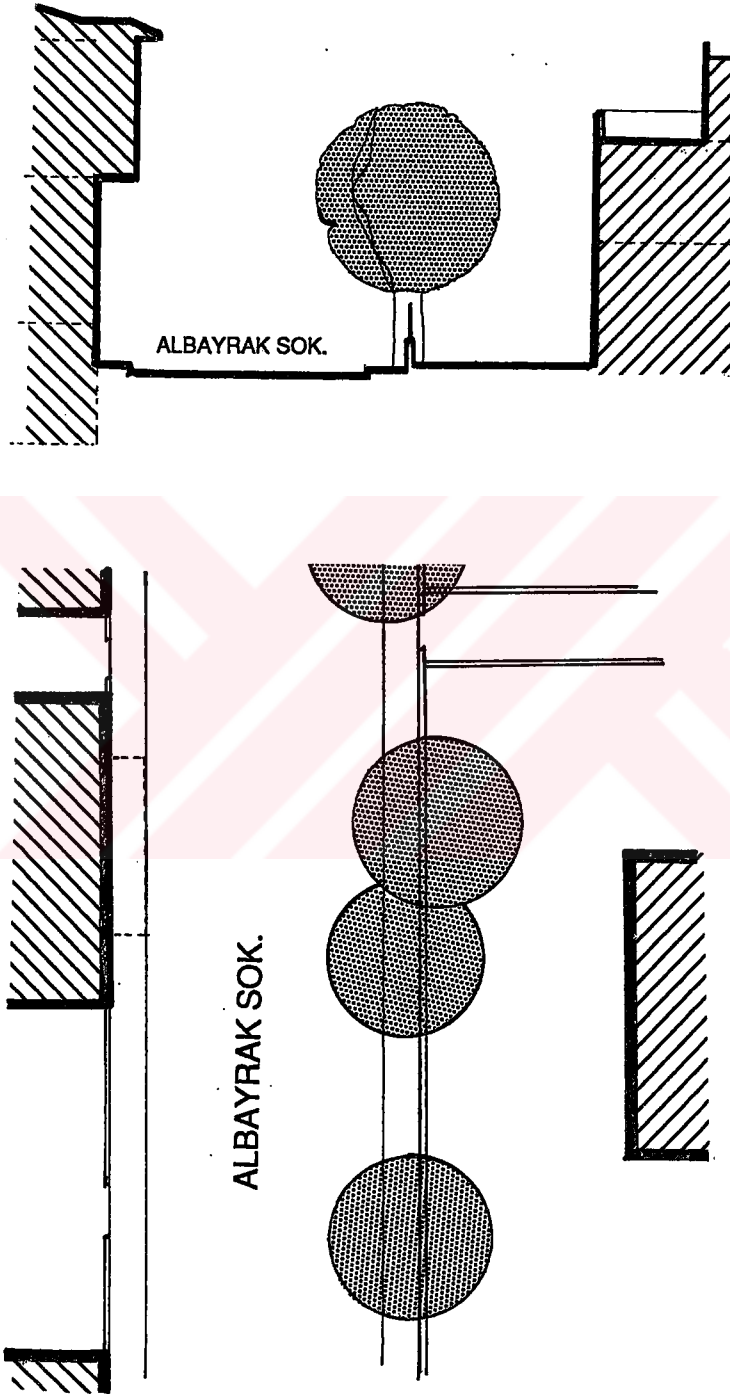
Şekil 4.55 Büyükada konut sokağı (Alaçam Sk) plan ve kesit (Ölçek 1:200).

Şekil 4.56 Büyükada, konut sokağı (Alaçam Sk) perspektif silüet.

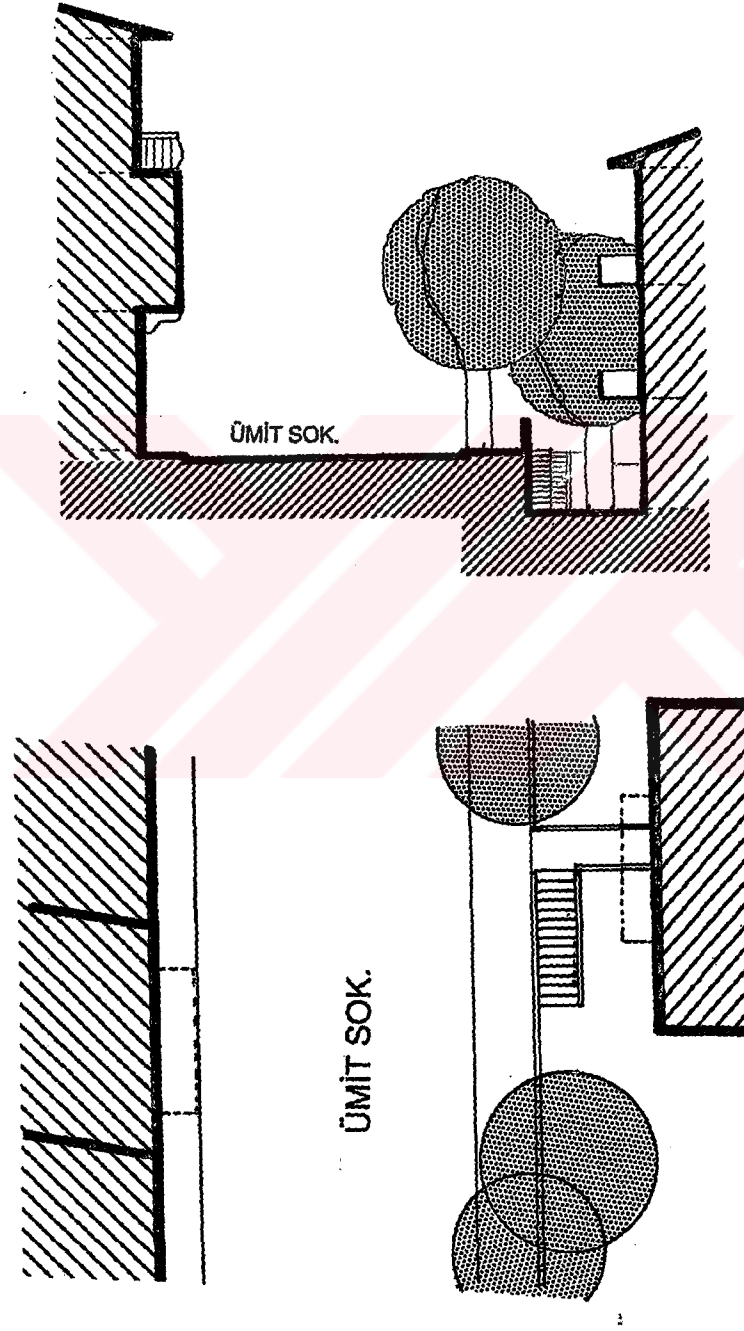
Şekil 4.57 Büyükada, konut sokağı (Albayrak Sk) vaziyet planı.

Şekil 4.58 Büyükkada, konut sokağı (Albayrak Sk) plan ve kesit (Ölçek 1:200).

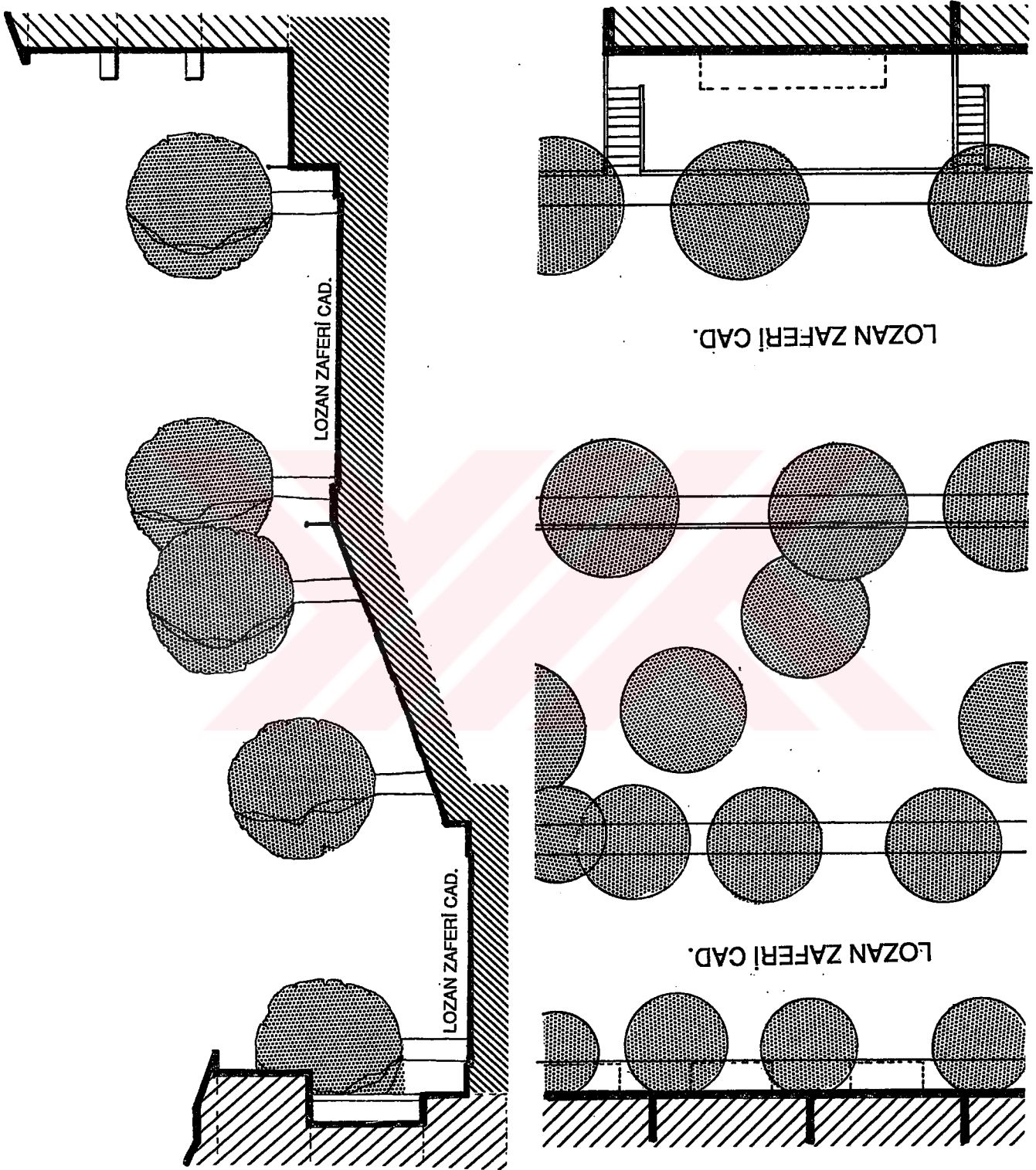
Şekil 4.59 Büyükkada konut sokağı (Albayrak Sk) perspektif silüet.

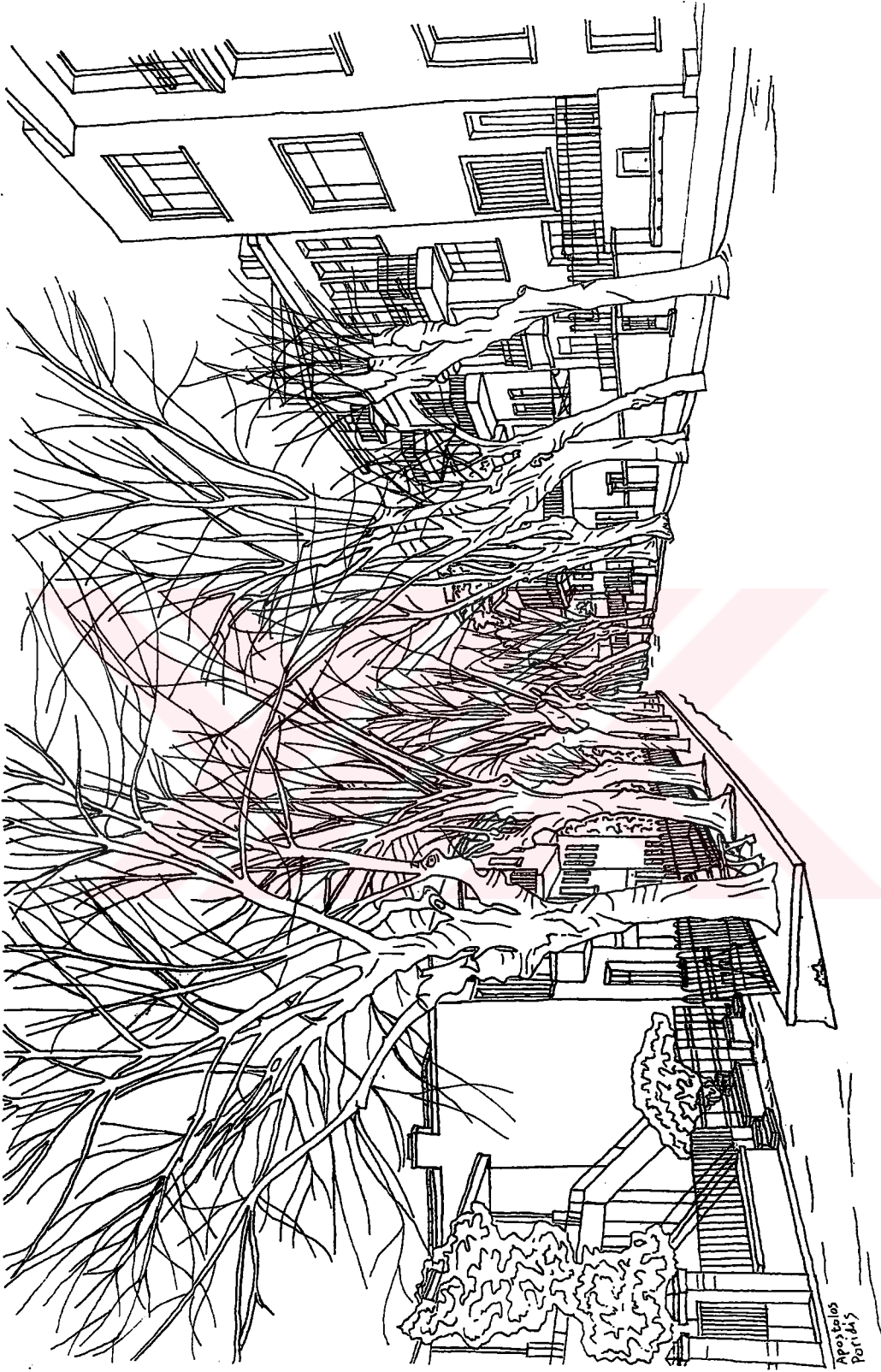
Şekil 4.60 Heybeliada, konut sokağı (Ümit Sk.) plan ve kesit (Ölçek 1:200).

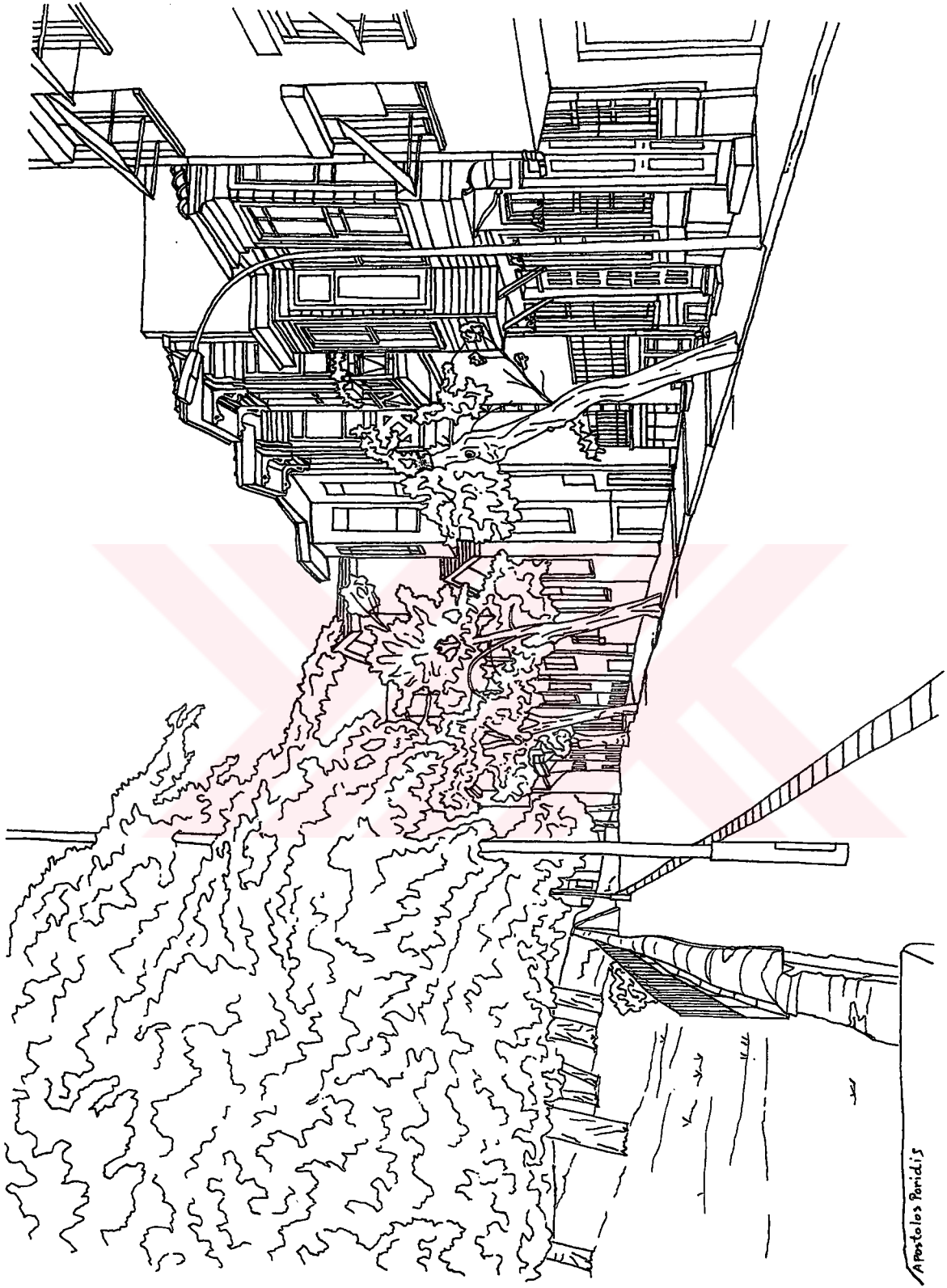
Şekil 4.61 Heybeliada, konut sokağı (Ümit Sk.) perspektif silüet.

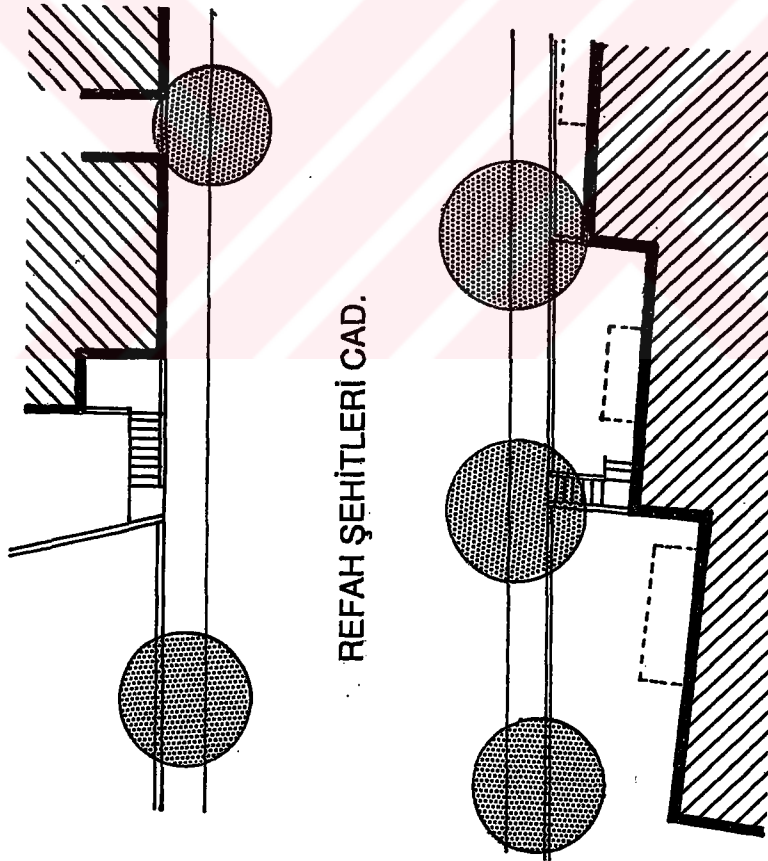
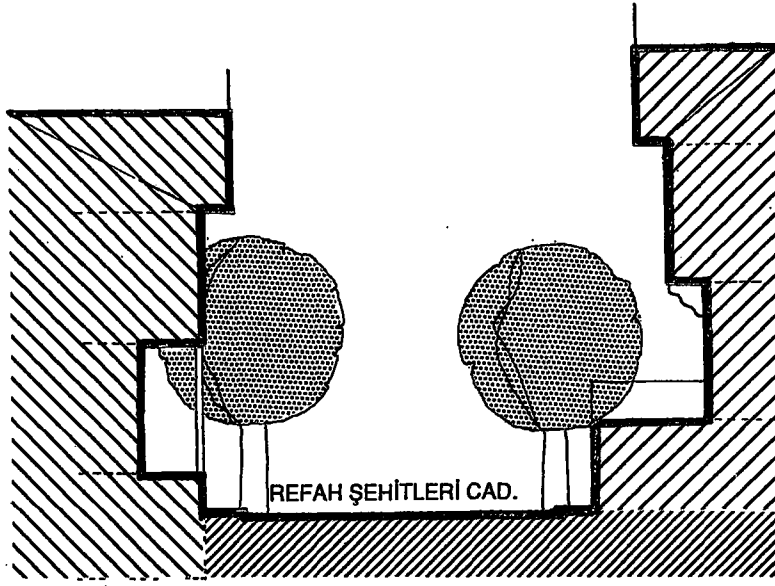
Şekil 4.62 Heybeliada, konut sokağı (Lozan Zaferi Cad.) plan ve kesit.

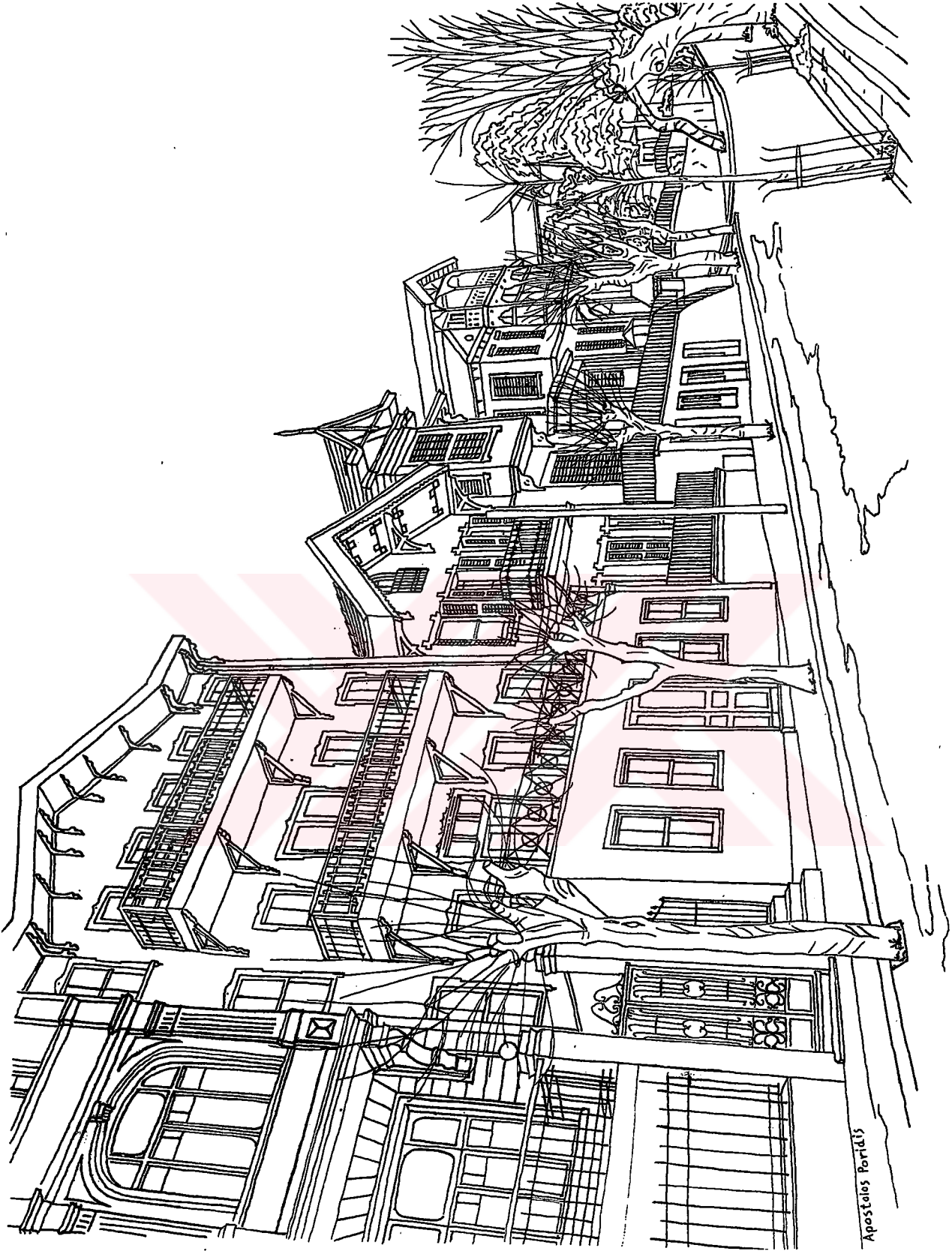
Şekil 4.63 Heybeliada, konut sokağı (Lozan Zaferi Cad.) perspektif silüet.

Şekil 4.64 Heybeliada, konut sokağı (Lozan Zaferi Cad.) perspektif silüet.

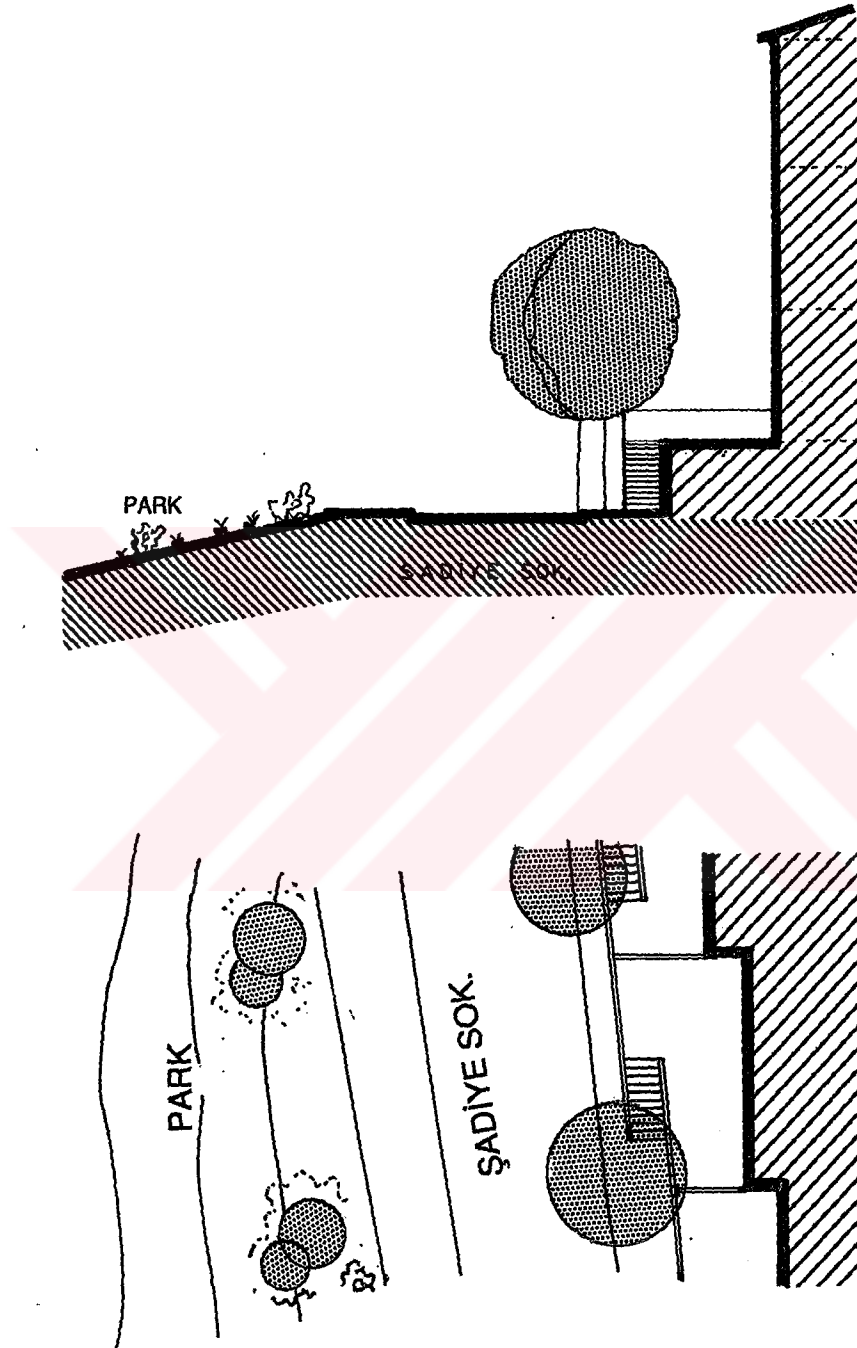
Şekil 4.65 Heybeliada, konut sokağı (Refah Şehitleri Cad.) plan ve kesit (Ölçek 1:200)

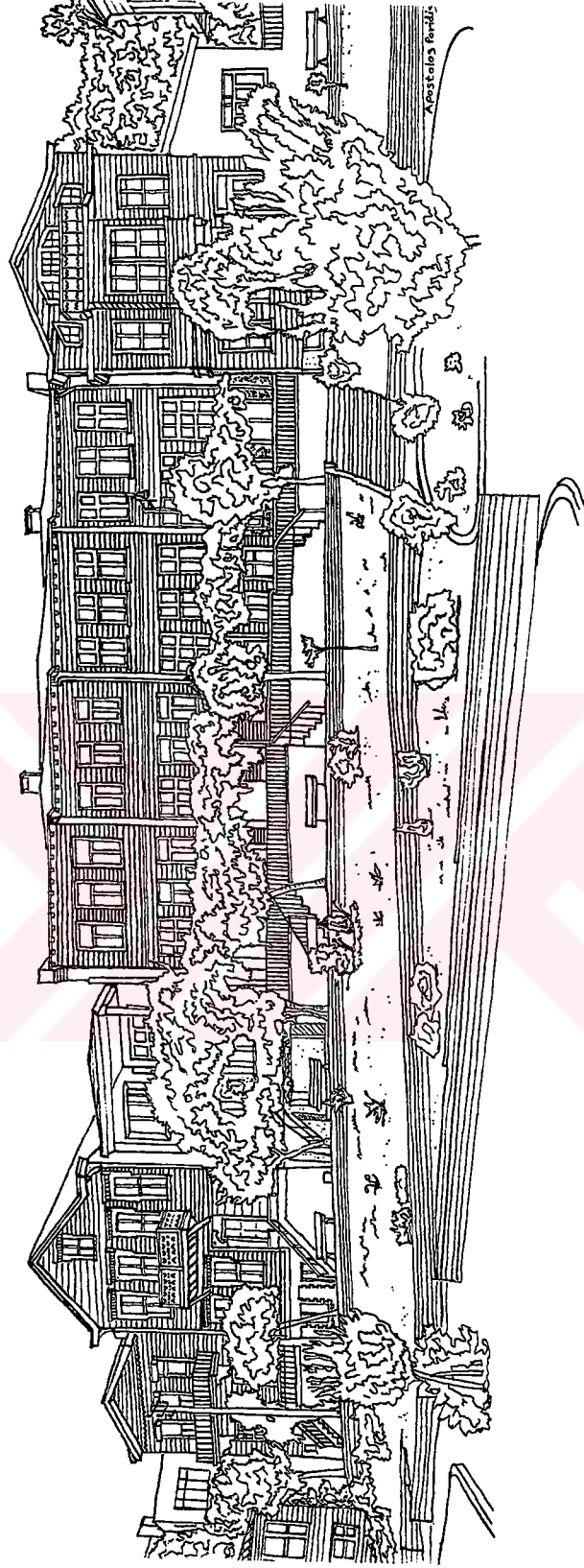
Şekil 4.66 Heybeliada konut sokağı (Refah Şehitleri Cad.) perspektif silüet.

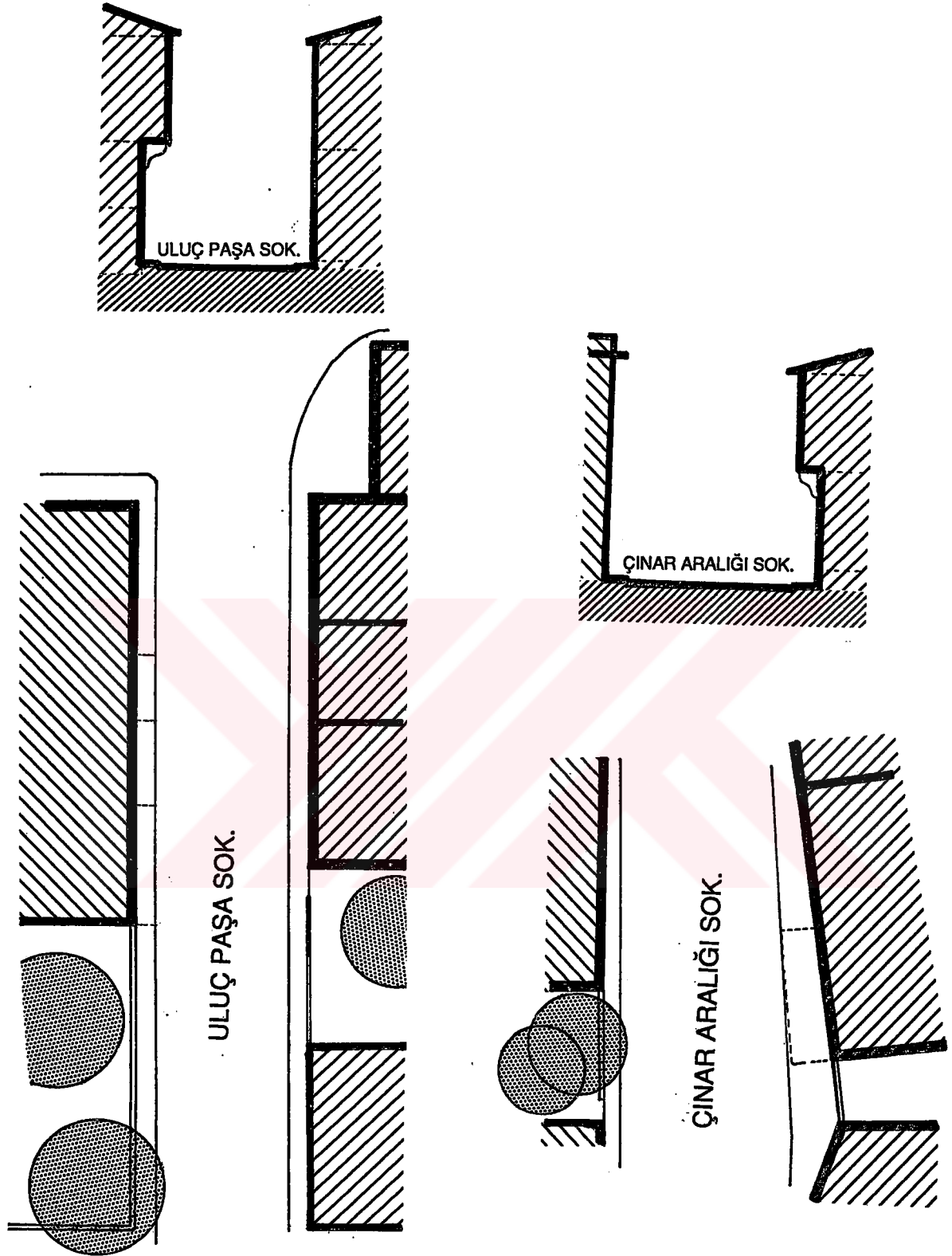
Şekil 4.67 Heybeliada, konut sokağı (Şadiye Sk.) vaziyet planı.

Şekil 4.68 Heybeliada, konut sokağı (Şadiye Sk.) plan ve kesit (Ölçek 1:200)

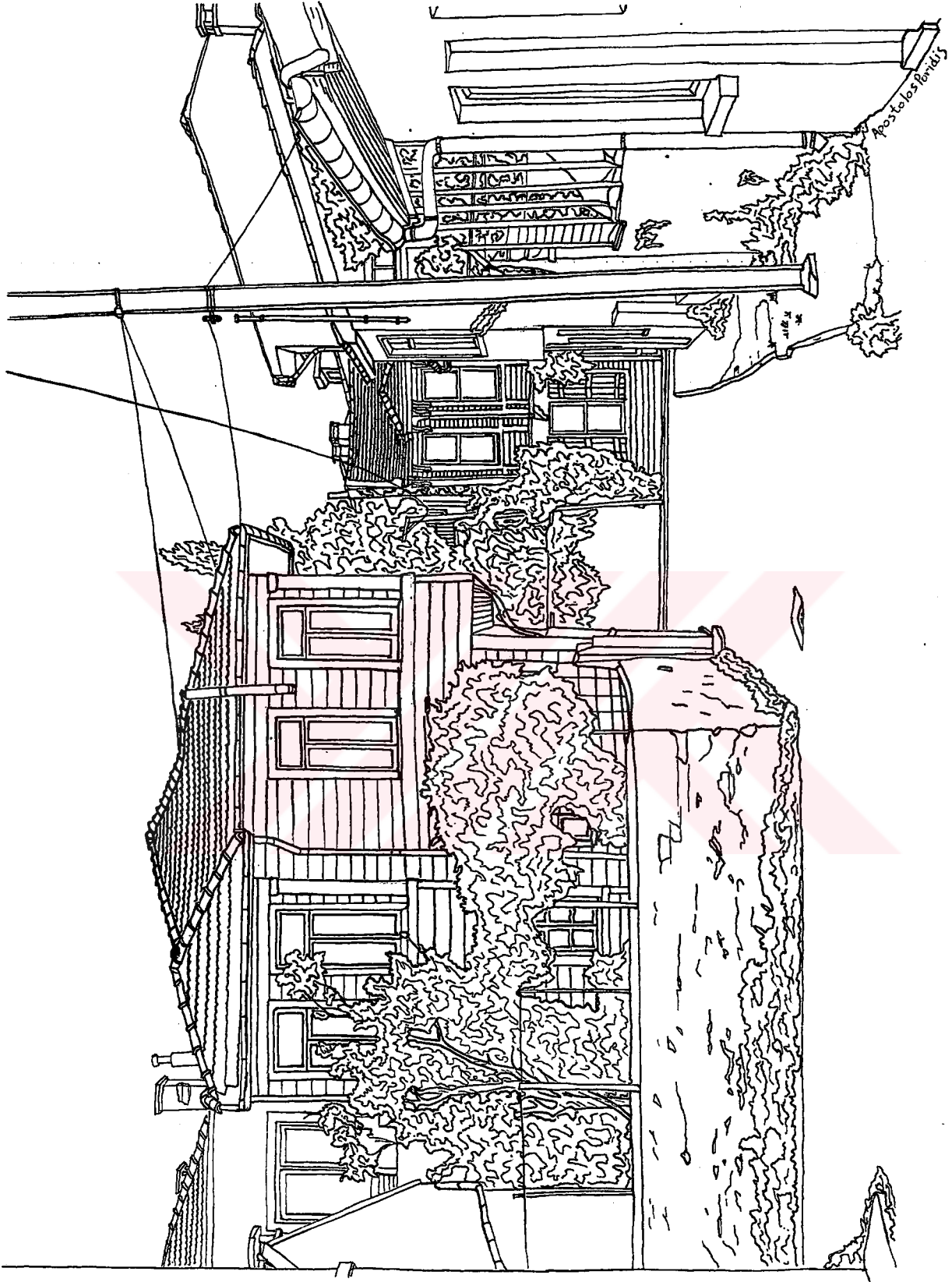

Şekil 4.69 Heybeliada konut sokağı (Şadiye Sk.) perspektif silüet.

Şekil 4.70 Heybeliada konut sokağı
(Uluç Paşa Sk.) plan ve kesit
(Ölçek 1:200)

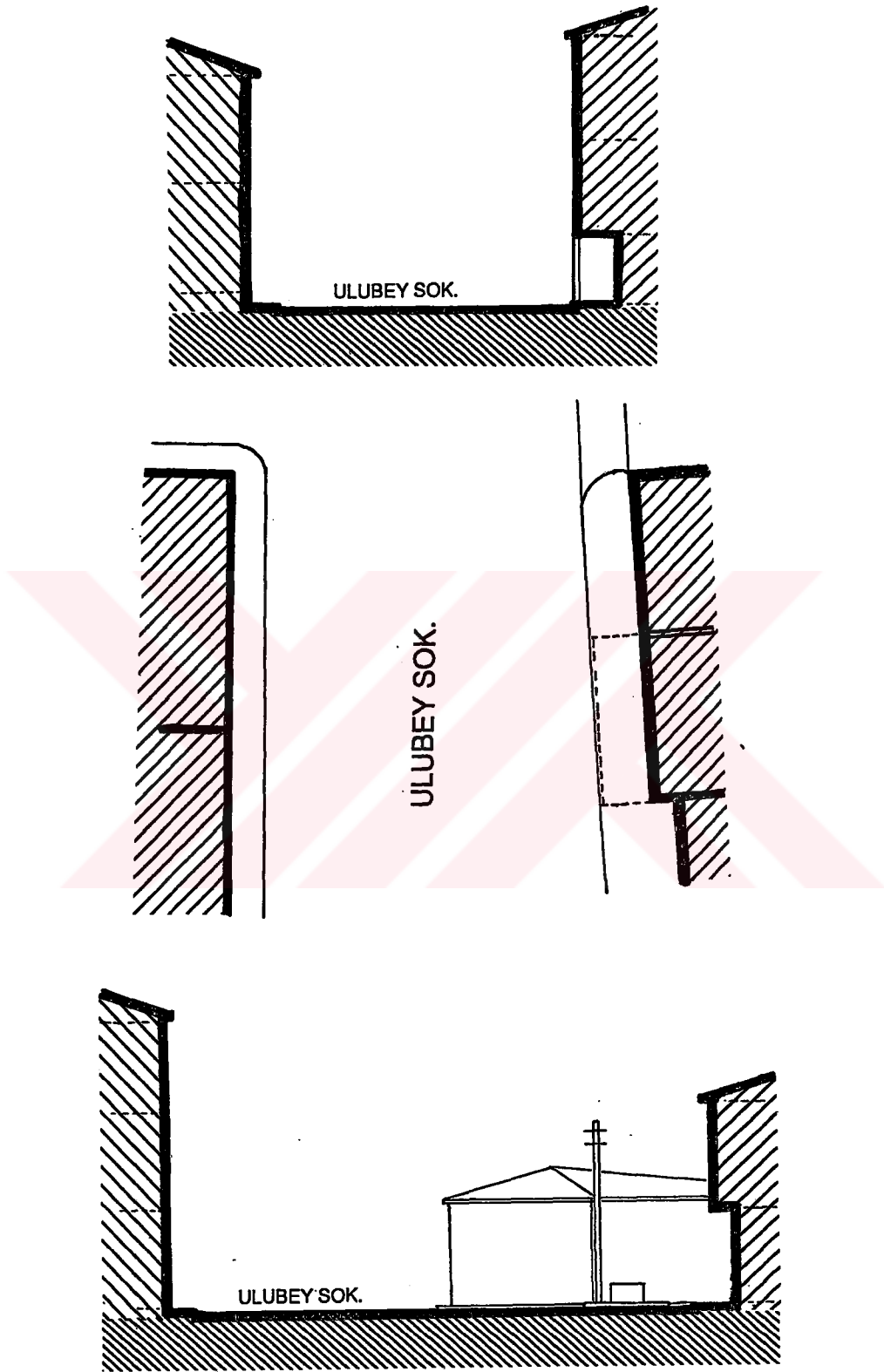
Şekil 4.71 Heybeliada konut sokağı
(Çınar Aralığı Sk.) plan ve kesit
(Ölçek 1:200)

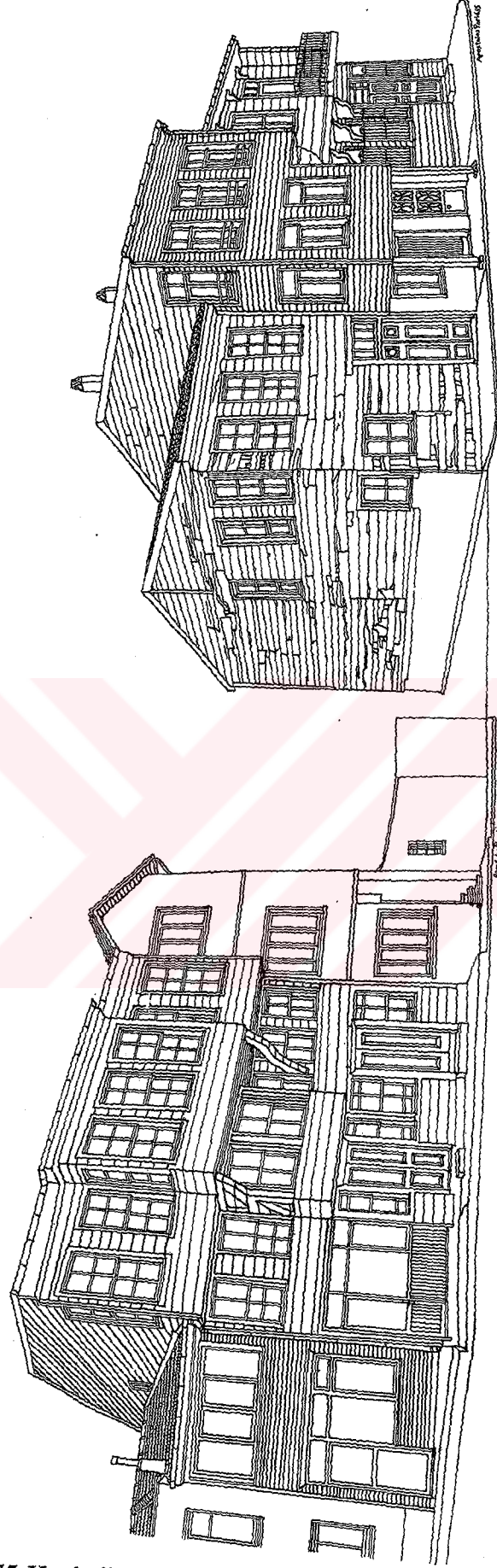
Şekil 4.72 Heybeliada konut sokağı (Uluç Paşa Sk.) perspektif silüet.

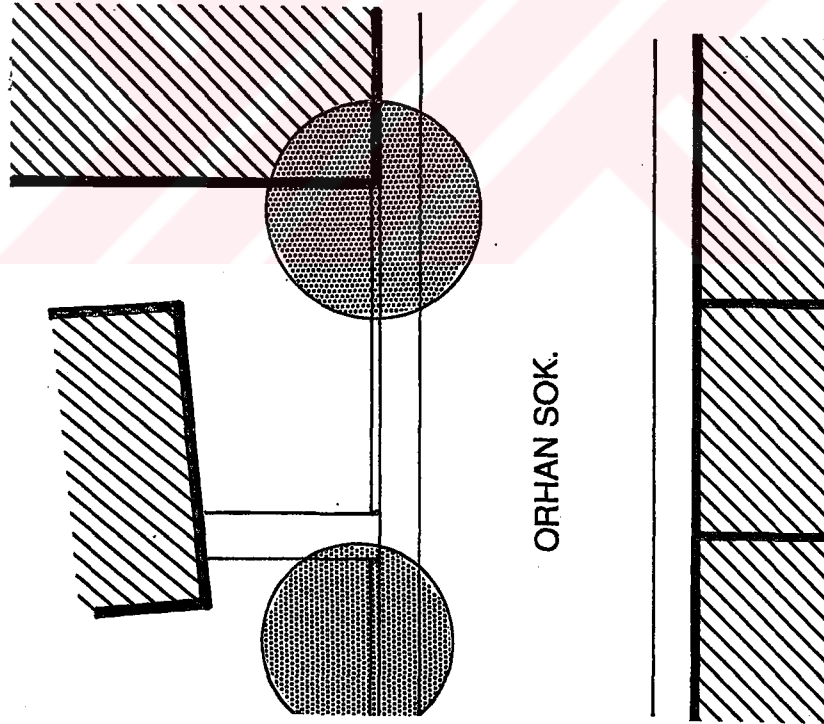
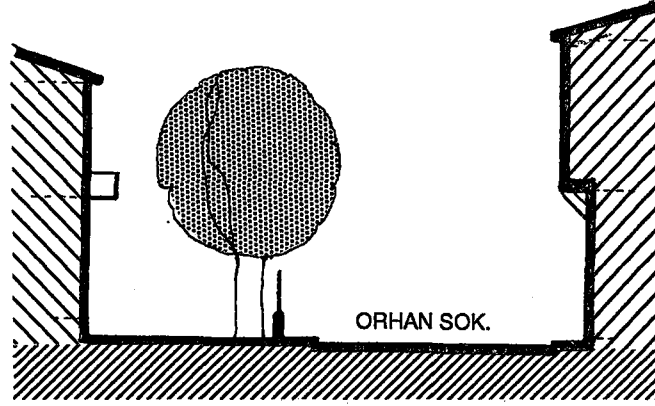
Şekil 4.73 Heybeliada, konut sokağı (Çınar Aralığı Sk.) perspektif silüet.

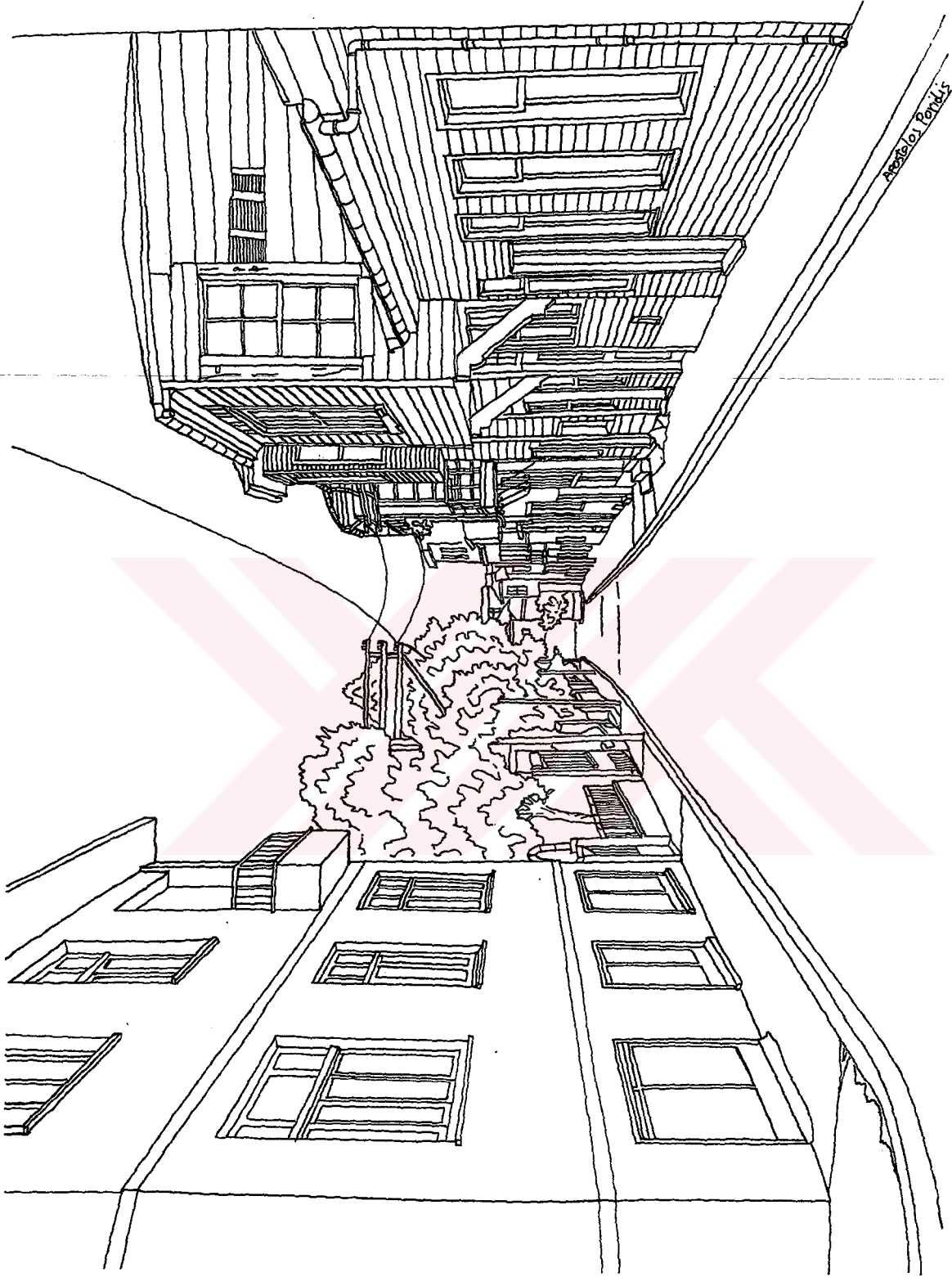
Şekil 4.74 Heybeliada konut sokağı (Ulubey Sk.) plan ve kesit (Ölçek 1:200).

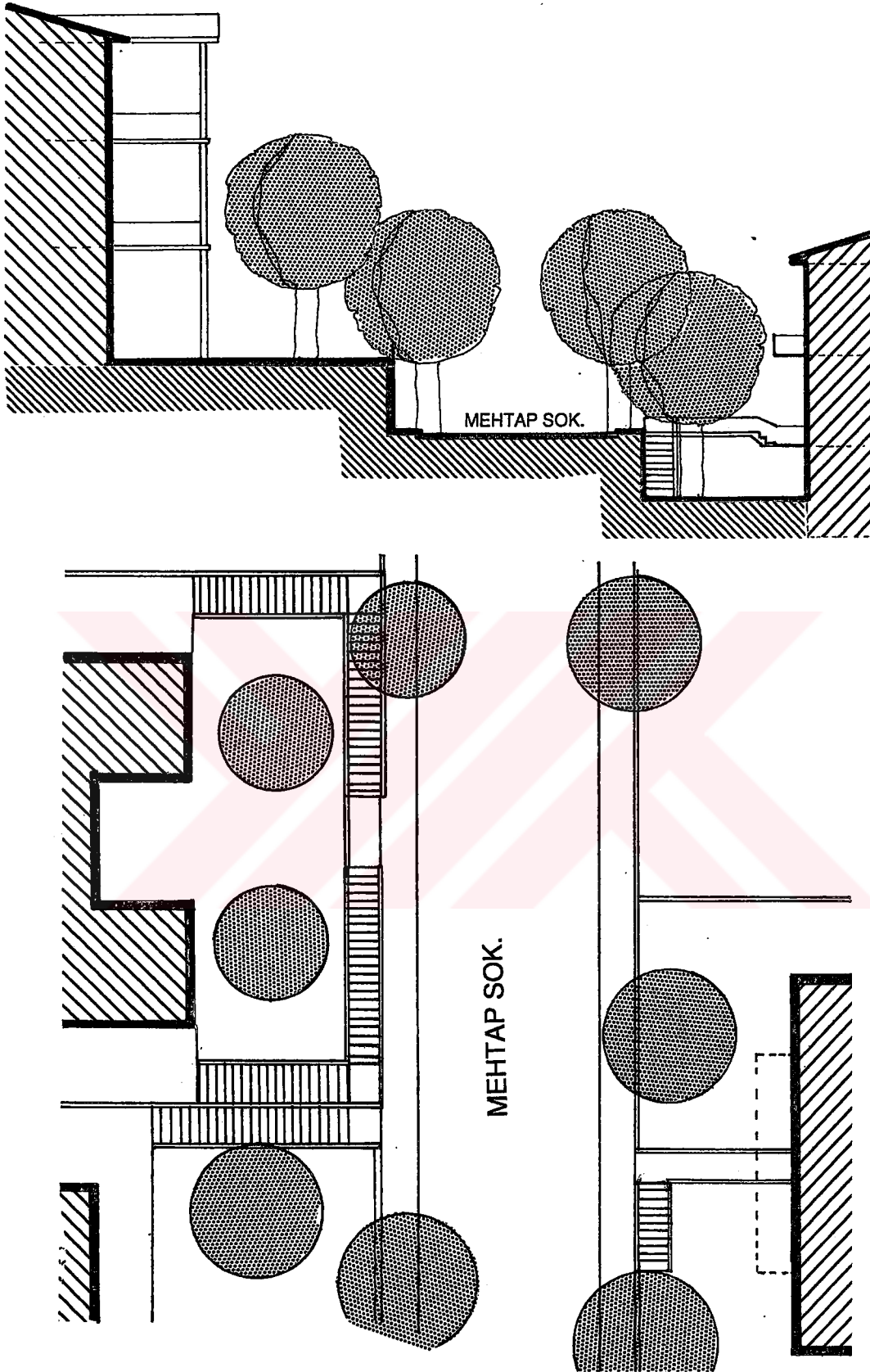
Şekil 4.75 Heybeliada, konut sokağı (Ulubey Sk.) perspektif silüet.

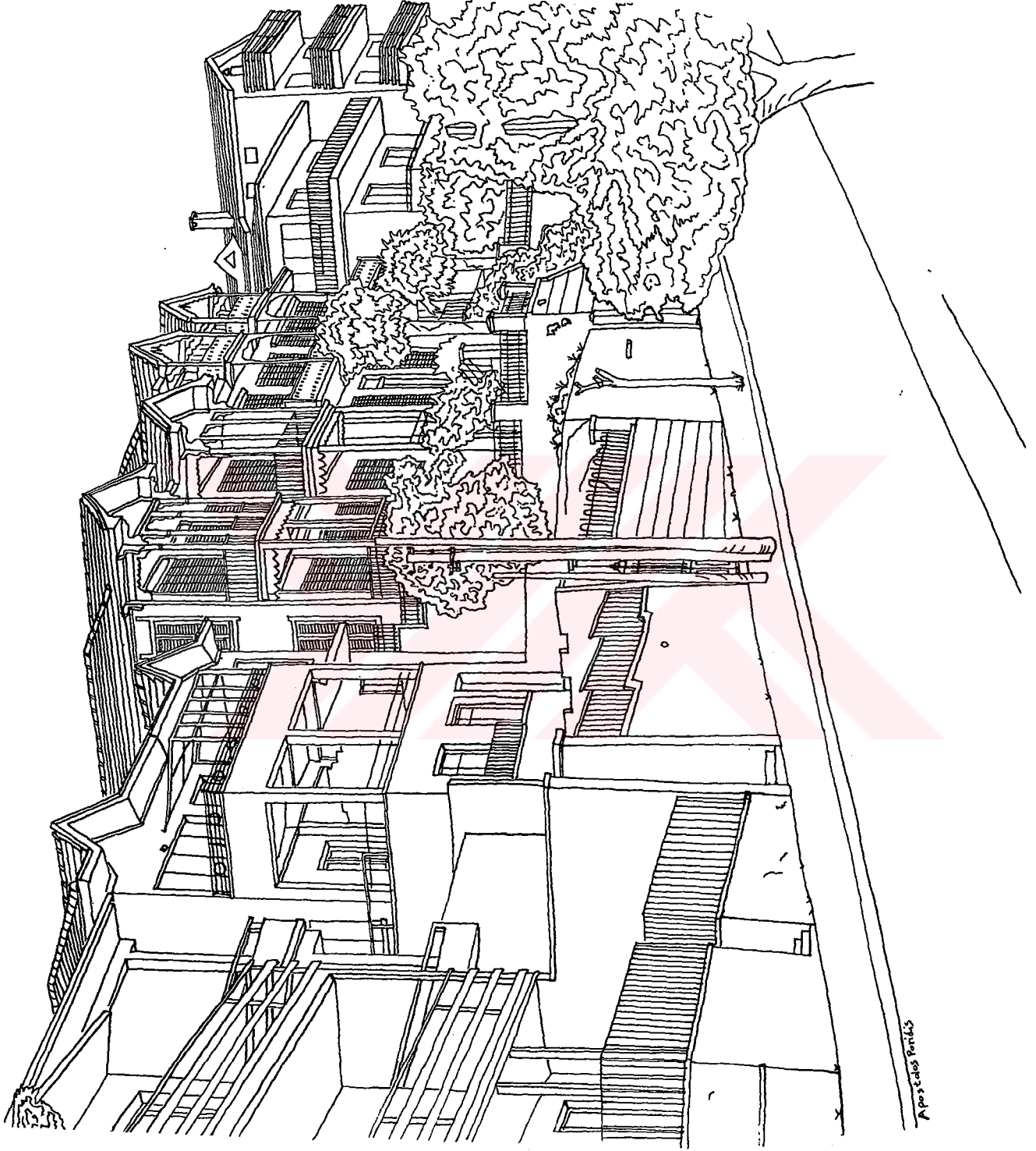
Şekil 4.76 Heybeliada, konut sokağı (Orhan Sk.) plan ve kesit (Ölçek 1:200).

Şekil 4.77 Heybeliada, konut sokağı (Orhan Sk.) perspektif silüet.

Şekil 4.78 Burgazada, konut sokağı (Mehtap Sk.) plan ve kesit (Ölçek 1:200).

Şekil 4.79 Burgazada konut sokağı (Mehtap Sk.) perspektif silüet.

4.2.2 Meydanlar

İstanbul Adalar'ındaki meydan oluşumları genel olarak; iskele meydanı, saat meydanı, çarşı meydanı, araba meydanı ve konutlar arası meydanlardır.

Bunlardan iskele meydanı, saat meydanı, çarşı meydanı ve araba meydanı işlevsel olarak ticaret ve sosyal yaşam etkinliklerinin yoğun yer aldığı sosyal alanlardır. Bunlar genel olarak vapur iskelesi çevresinde, çarşı ve rıhtım sokakları ile bağlantılı olarak bulunurlar.

İskele meydanları vapur iskelelerinin çıkışında, birbirine dik yolların birleştiği yerlerde oluşmuştur. Bunlar çevrede bulunan çarşı sokakları, rıhtım sokakları ve Büyüka'daki Saat Meydanı gibi sosyal alanlar ile işlevsel olarak birbirlerini tamamlar nitelikte bağlantı ve bütünlük içindedirler (Şekil 4.31, 4.32, 4.33, 4.34).

Adalar'da çarşı aksları üzerinde, kimi sokakların birbirini kestiği yerlerde meydanlaşmalar oluşmaktadır. Bunların en karakteristik örneği Kınalıada çarşısındaki meydan oluşumudur (Şekil 4.80, 4.81). Bu çarşı meydanı, çarşı aksını dik kesen bir sokağın oluşturduğu dörtyolun ortasında bulunan anıtsal bir çınar ağacının çevresinde gelişmiştir. Varlığıyla meydana hakim konumda olan merkezdeki asırlık ağaçtan ötürü, burası Çınar Meydanı olarak da anılmaktadır. Kınalıada'daki bu çarşı meydanında yaz aylarında çınar ağacının gölgesinde hizmet veren lokanta ve kahveler bulunmaktadır. İskele meydanı, saat meydanı, çarşı meydanı ile bunlarla bağlantılı olan çarşı ve rıhtım sokakları Adalar'da, özellikle yaz aylarında son derece hareketli olan sosyal alanlardır. Buralardaki lokanta, kahvehane, birahane ve pastaneler yaz aylarında masalarını dışarıya çıkararak açık havada hizmet verilmektedir (Şekil 4.38, 4.46, 4.82, 4.83, 4.84).

Adalar'da araba meydanları atlı yolcu (fayton) ve yük arabalarının gün boyu müşteri bekledikleri alanlardır. Bunlar iskele meydanı, saat meydanı, çarşı veya rıhtım sokakları gibi ticari ve sosyal etkinliklerin yer aldığı sosyal alanların yakınında bulunmaktadır. Adalar'da bulunan araba meydanlarının en karakteristik örneği Büyüka'da 1940'taki yangından sonra kilise avlusunun bir bölümünü de içine alarak genişletilmiş olan, Panayia Rum Ortodoks Kilisesi'nin önündeki meydandır (Şekil 4.31, 4.85).

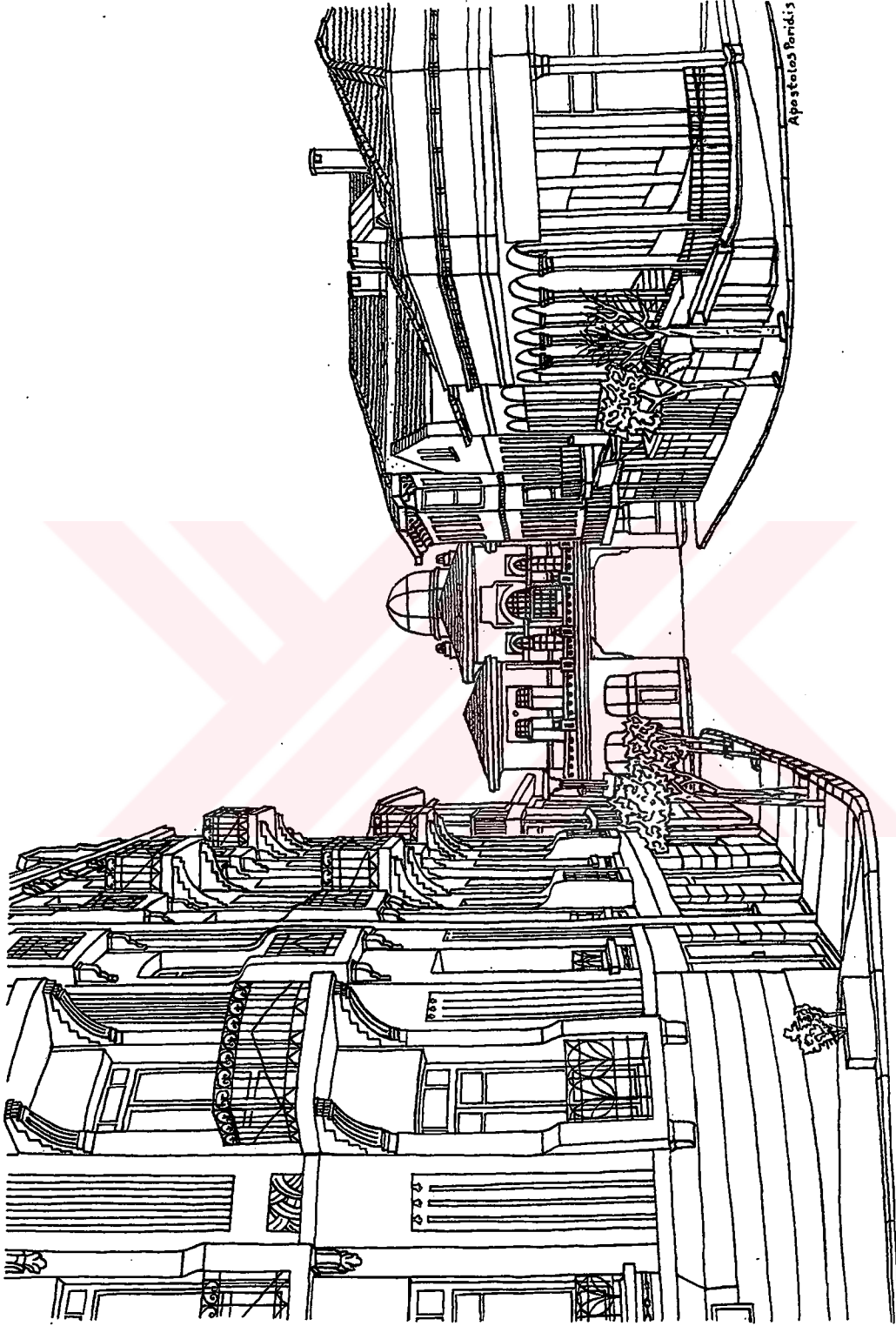
Adalar'da konut alanları içinde sokakların birbirini dik açı ile kestiği yerlerde açıklıklar oluşmakla beraber, bunların çoğu ulaşım işlevi dışında meydan karakteri oluşturacak bir özellik taşımamaktadır. Konut alanları içinde yer alıp, meydan özelliği

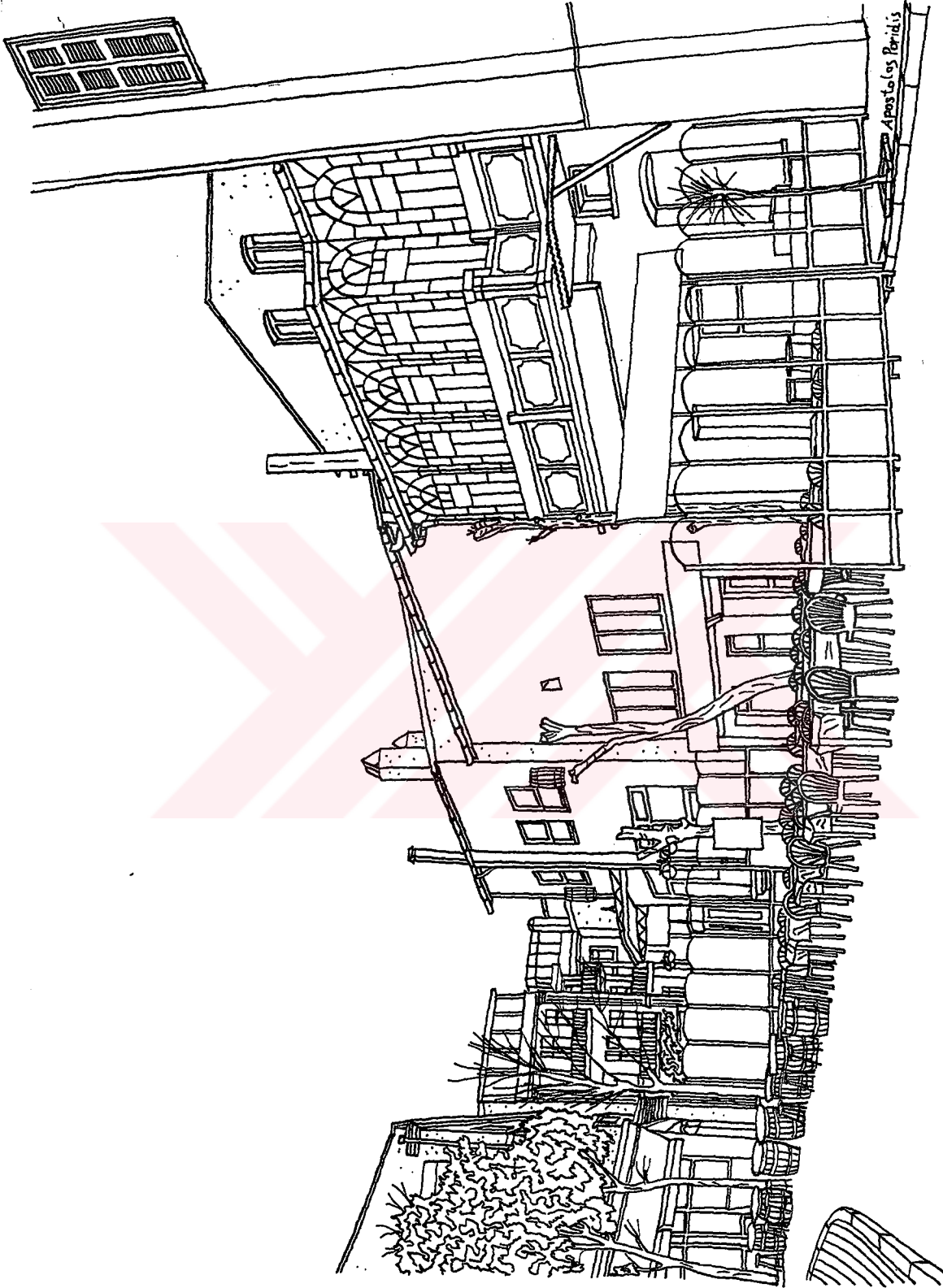
Şekil 4.80 Kınalıada çarşı meydanı

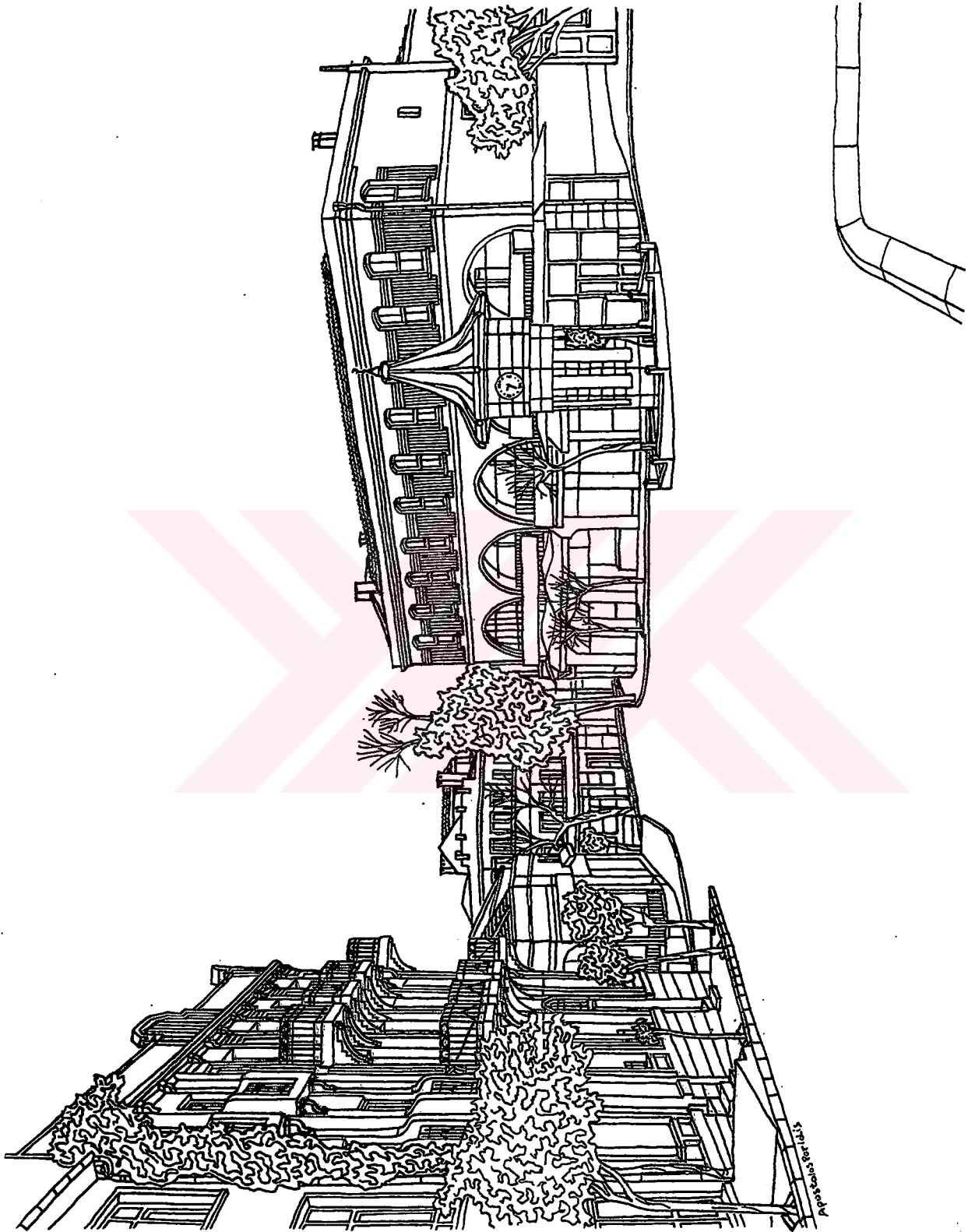
Şekil 4.81 Kinalıada çarşı meydanı

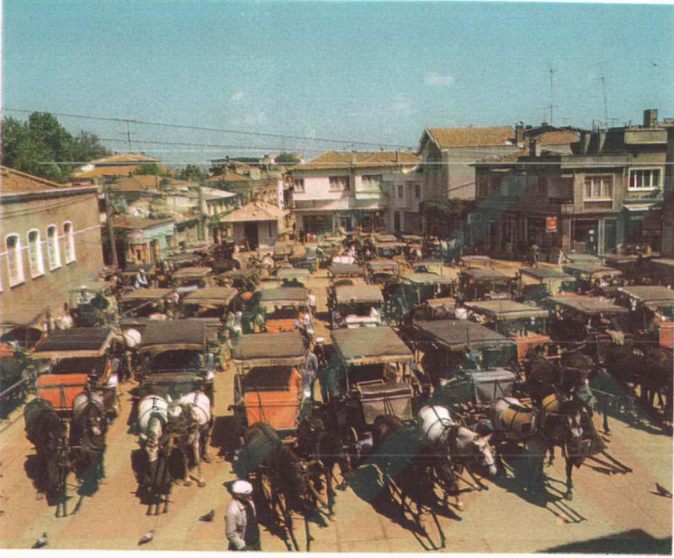
Şeakil 4.82 Büyükada iskele meydanı

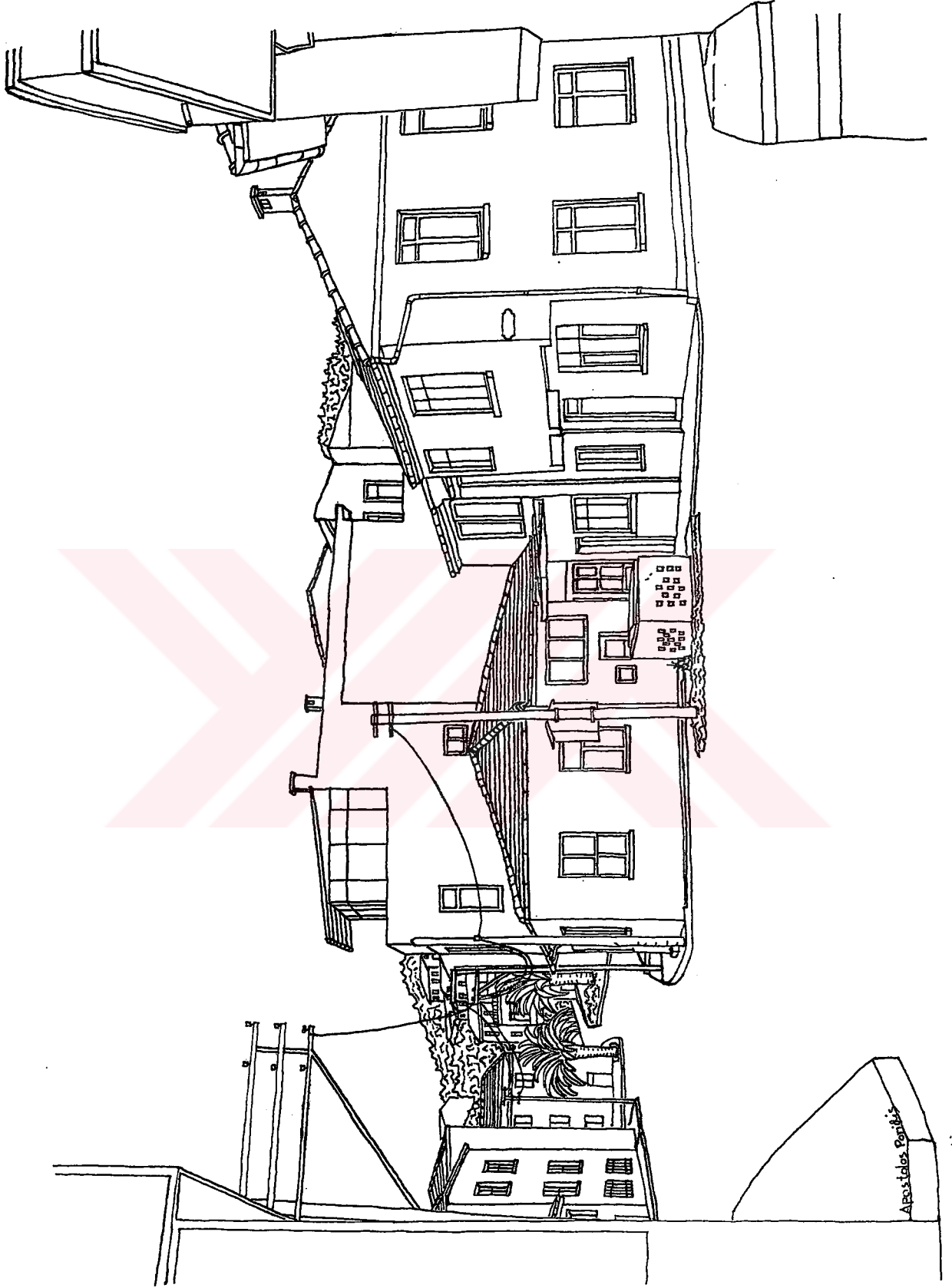
Şekil 4.83 Büyükkada iskele meydanı.

Şekil 4.84 Büyükada saat meydanı.

Şekil 4.85 Büyükada araba meydanı.

Şekil 4.86 Heybeliada, konutlar arasında bir meydan.

taşıyan oluşumlar ise geçmişte Adalar'daki yerleşimlerin su ihtiyacının karşılandığı kuyuların çevresinde oluşmuştur. Büyükada, Heybeli, Burgaz ve Kınalıada'da bu tür meydanlar bulunmaktadır. Heybeliada'da bulunan tarihi su kuyusunun (eski adı ile Glifa kuyusu) bulunduğu küçük meydan, konut mahalleleri arasında yer alıp, günümüzde eski işlevini yitirmiş olan bu tür tarihi meydanların karakteristik bir örneğidir (Şekil 4.86).

Adalar'da meydanların çevresinde genel olarak bitişik ön bahçesiz, sık dokulu bir yapılaşma düzeni bulunmakta olup, binalar yol kotunda yer almaktadır.

4.2.3 Binalar

Adalar'da özgün nitelikteki mimari doku; tarih konut ve otel binaları ile çoğunlukla dini ve eğitim binaları olan anıtsal yapılardan oluşmaktadır.

Adalar'daki dini yapılar, kilise, manastır, ayazma, cami ve sinagoglardır. Bunlardan kilise, cami ve havralar yerleşim birimlerindeki cemaate hizmet verdiklerinden yerleşim alanları içinde bulunurlar. İnziva amaçlı bir yaşam felefsesinin uygulandığı manastırlar ise Adalar'daki hakim tepelerde, yerleşim alanlarının dışında konumlanmıştır. Bir su kaynağının başında bulunan ayazmalar ise genellikle kilise ve manastırların bünyesinde yer alıp, bazıları münferit olarak yerleşim alanları içinde ya da dışında bulunmaktadır. Bunlar çoğunlukla tek göz bir kulübeden oluşmaktadır. Günümüzde pek çok ayazma terk edilip unutulmuş durumdadır.

Anıtsal yapılar olan tarihi okul binalarında ise, ilkokullar (Şekil 4.87) kentsel doku içinde yer almaktadır. 19.yy'da Rum Ortodoks Kilise Cemaat Meclisleri tarafından yaptırılmış olan bu okullar, Büyükada ve Burgazada örneklerinde cemaat kilisesinin yanında bulunmaktadır. Adalar'daki öbür tarihi eğitim binaları ise Heybeliada'da bulunan eski Ruhban Okulu (Şekil 4.88) eski Helen Ticaret Okulu ve eski Bahriye Mektebi (Deniz Harp Okulu) ile Büyükada Hristos (İsa) Tepesi'ndeki eski Rum Yetimhanesidir. Bunlar, yerleşim alanları dışında, bölgeye hakim yükselti ve konumda bulunmakta olup, bunlardan yalnızca eski Bahriye Mektebi Heybeliada yerleşmesinin kenarında ve deniz kıyısındadır. Bunların dışındaki anıtsal yapılar ise Büyükada'daki tarihi iskele binası (Şekil 4.89) saat meydanının ortasındaki Saat Kulesi (Şekil 4.90) ve Heybeli'deki eski çeşmedir.

Şekil 4.87 Heybeliada Rum ilkokulu

Adalar'da tarihi belge niteliği taşıyan binaların büyük çoğunluğunu konut binaları oluşturmaktadır. Bunlar kimi örnekte zemin katları dükkan olarak işlevlendirilmiş olan dükkan + ev olarak bulunmaktadır. Bölgede bunların dışında tarihsel nitelikte yapılar olan otel binaları da bulunmaktadır.

Adalar'daki konut binalarında kagir yığma, ahşap karkas ya da her iki yapım sisteminin birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Bunların çoğu iki ya da üç katlıdır. Bazı örneklerde son kat çatı katı olarak düzenlenmiştir. Kimi örneklerde ise çoğunlukla eğimden dolayı, temel duvarlarının yer aldığı bodrum katlar, yarı bodrum ya da zemin kat görünümündedir. Dükkan + ev örneğinde, kagir olan zemin katta doğrudan yola açılan dükkan bulunmaktadır. Ahşap olan üst katlar ise konut amaçlı kullanılmaktadır. Bu kısma dükkanın yanında yer alan bir kapıdan merdiven ile çıkılmaktadır.

Otel olarak işlevlendirilmiş olan tarihi binalar ise kagir yığma ya da kagir yığma ve ahşap karkas yapım sistemleri bir arada kullanılarak inşa edilmişlerdir. Bunlar üç, dört ya da dört + bir yarı bodrum katlı olarak bulunurlar. Bunların kagir olan giriş katlarında, kimi örneklerde lokanta, pastane, kahve gibi işlevlerin yer aldığı, doğrudan dışarıya açılan mekanlar bulunmaktadır.

Adalar'daki yerleşmeler, özgün mimarı özelliklerini cephe karakterleri ile büyük ölçüde korumaktadırlar. Buradaki tarihi belge niteliği taşıyan binalar, çoğunlukla 19.yy'ın 2. yarısı ile 20.yy'ın başlarında inşa edilmiş olup, o yıllarda kosmopolit bir demografik yapıya sahip olan Adalar'da, o dönem Avrupa ve İstanbul'da yaygın olarak kullanılan mimari usulplar eklektik/seçmeci bir anlayış ile, çoğu zaman ahşap malzeme kullanılarak uygulanmışlardır.

Kimi örneklerde kapalı çıkmalarla oluşturulmuş İstanbul'daki geleneksel yalın cepheli, Türk evlerinin benzerlerine rastlanmakla beraber, özellikle 19.yy.'ın 2. yarısı ile 20.yy.'ın başlarında sayfiye konutlarının yapılmasıyla oluşmuş yeni mahallelerde eklektik / seçmeci yaklaşımla kullanılan Neo Klasik ya da Art Nouveau üslupların içinde kimi zaman Neo Rönesans ayrıntılara rastlanmaktadır.

Şekil 4.88 Ayia Triada Manastırı ve eski Ruhban Okulu.

Şekil 4.89 Büyükada iskele binası.

Şekil 4.90 Büyükada saat kulesi ve eski Ankara Palas Otel.

4.2.3.1. Envanter

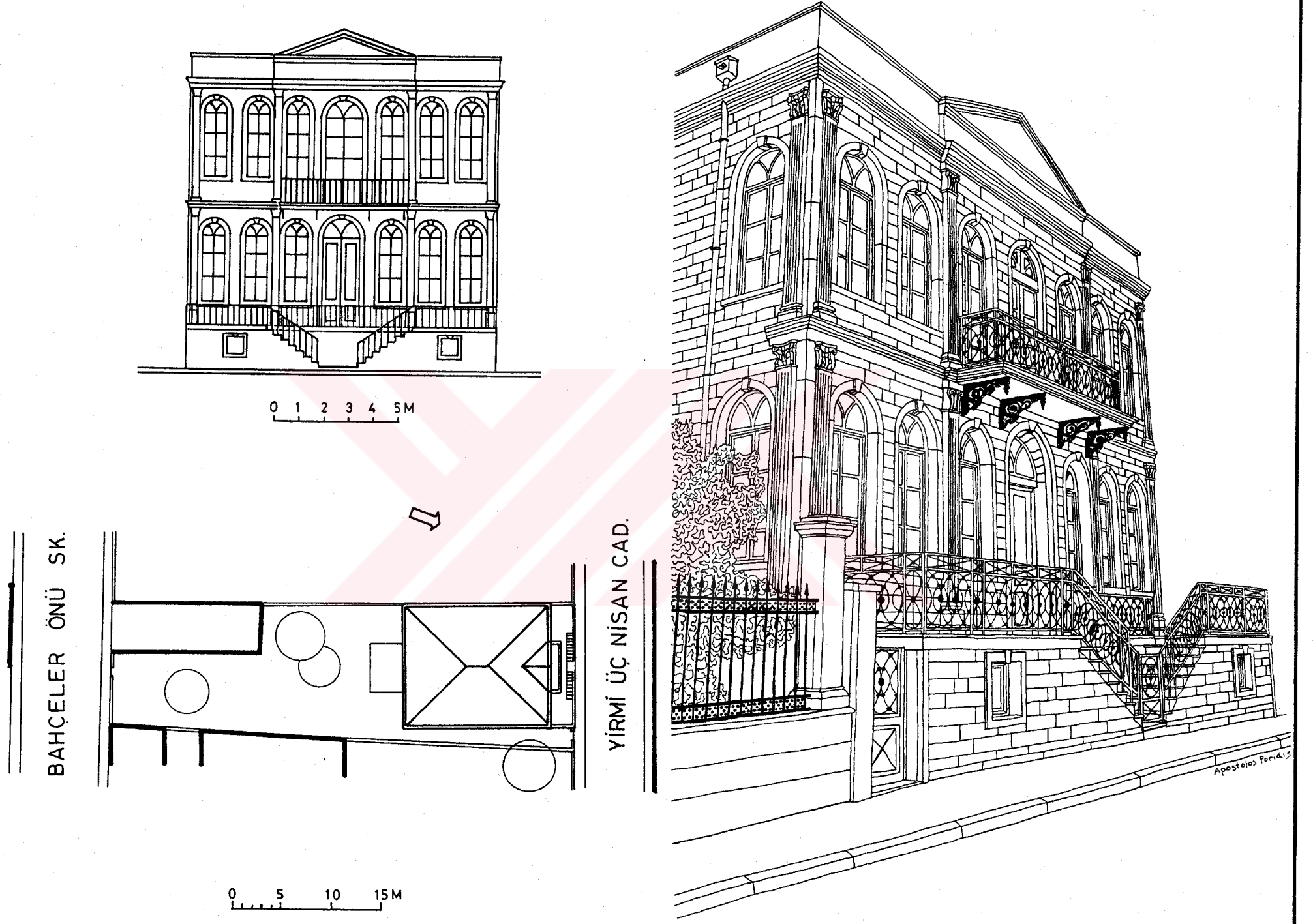
Yapılan envanter çalışmasında, İstanbul Adaları'nda tarihsel belge niteliğinde 91 bina, vaziyet planları, cephe görüntüleri ve ayrıntılı perspektifler ile kaydedilmiştir.

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

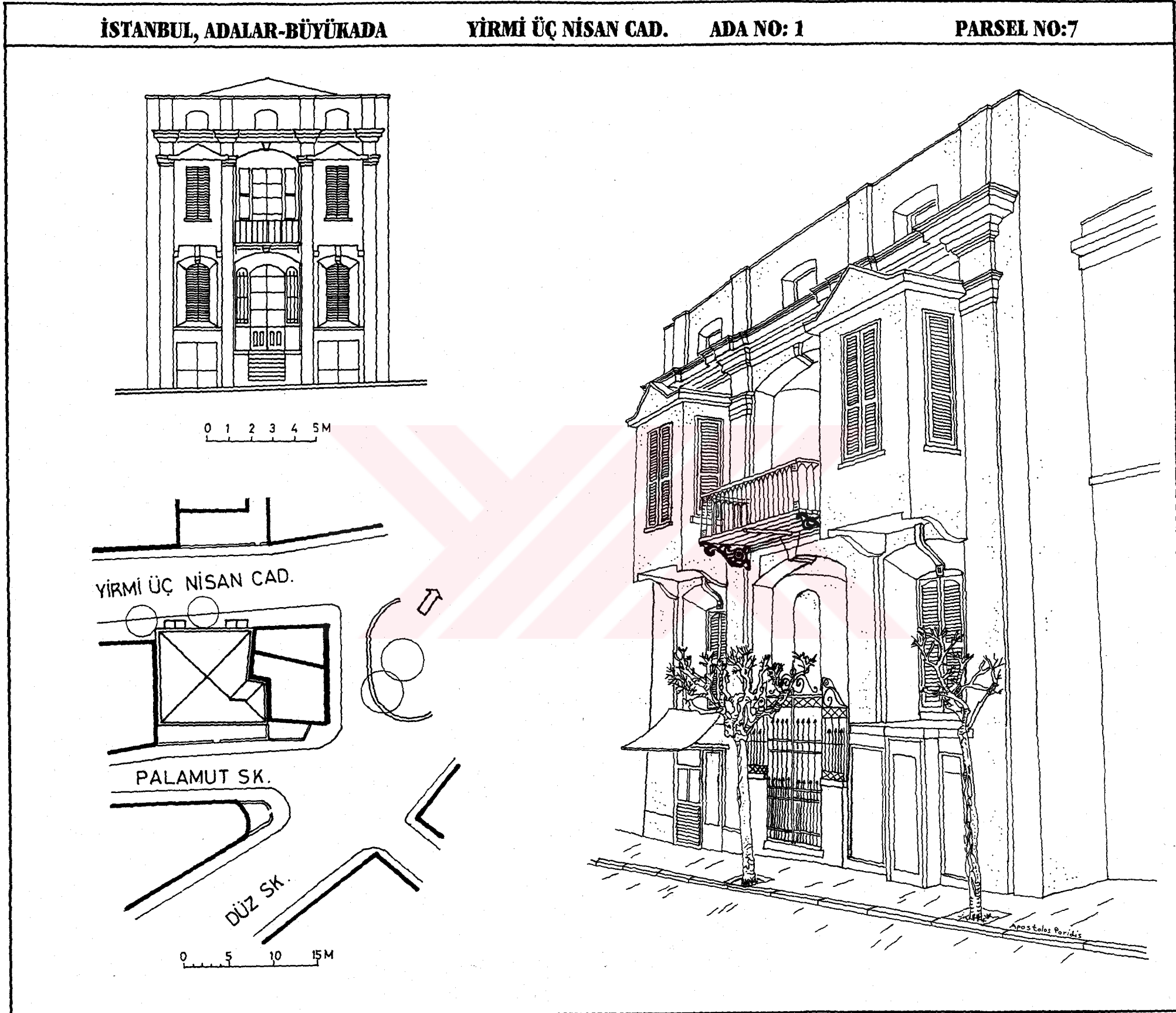
YİRMİ ÜÇ NİSAN CAD.

ADA NO: 119

PARSEL NO: 3

Şekil 4.91. Envanter paftası

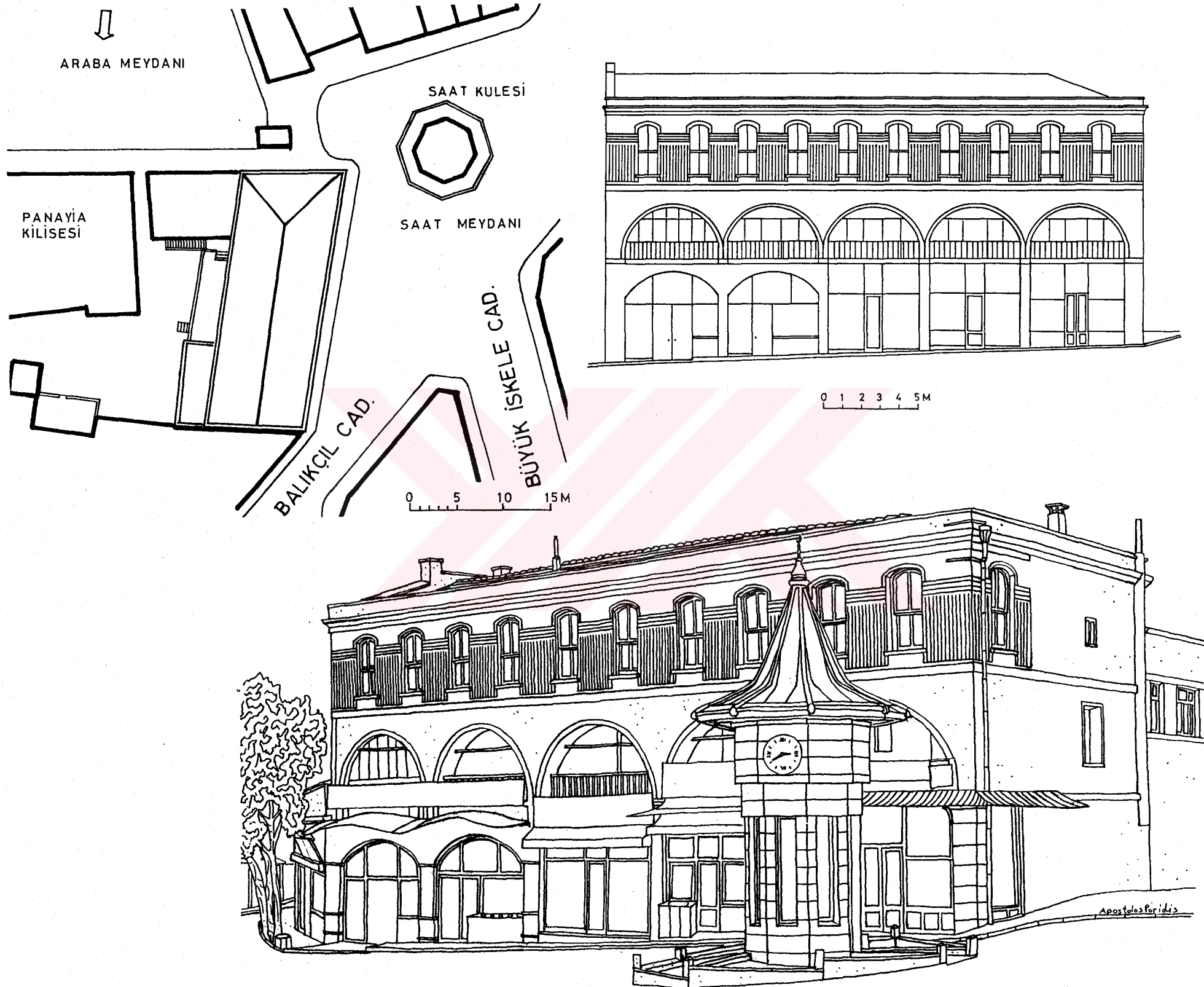
Şekil 4.92. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

BALIKÇIL CAD.

ADA NO: 7

PARSEL NO: 8

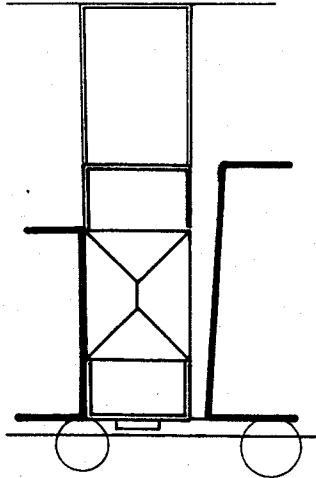
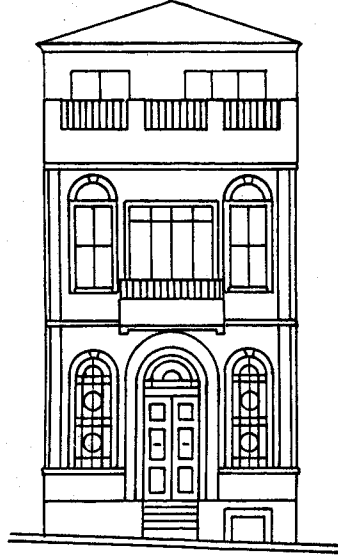
Şekil 4.93. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

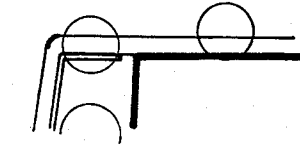
YİRMİ ÜÇ NİSAN CAD.

ADA NO: 21

PARSEL NO: 7

YİRMİ ÜÇ NİSAN CAD.

0 5 10 15M

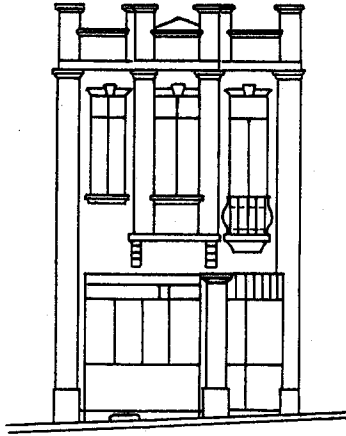
Şekil 4.94. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

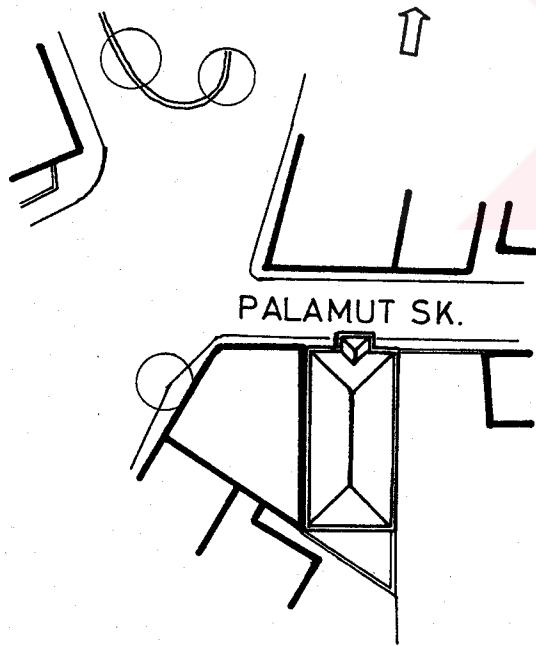
PALAMUT SOK.

ADA NO: 12

PARSEL NO: 12

0 1 2 3 4 5M

0 5 10 15M

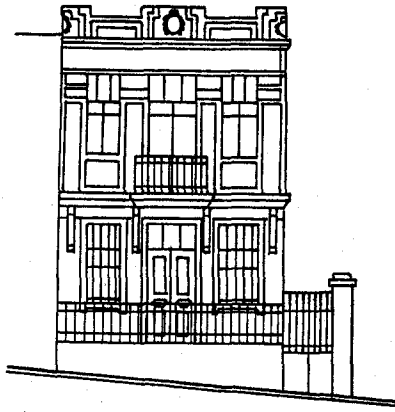
Şekil 4.95. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

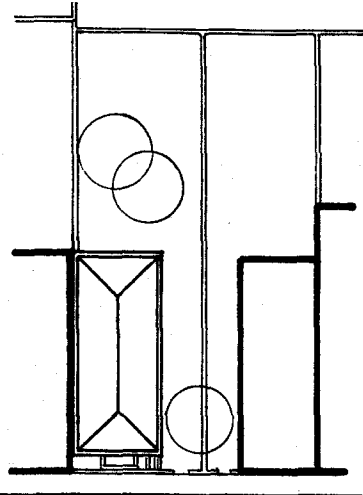
MEHMETÇİK CAD.

ADA NO: 118

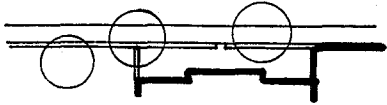
PARSEL NO: 13

0 1 2 3 4 5M

MEHMETÇİK CAD.

0 5 10 15M

Apostolos Peridis

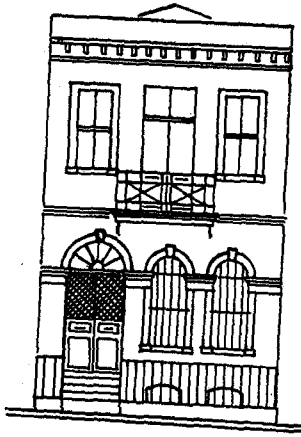
Şekil 4.96. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

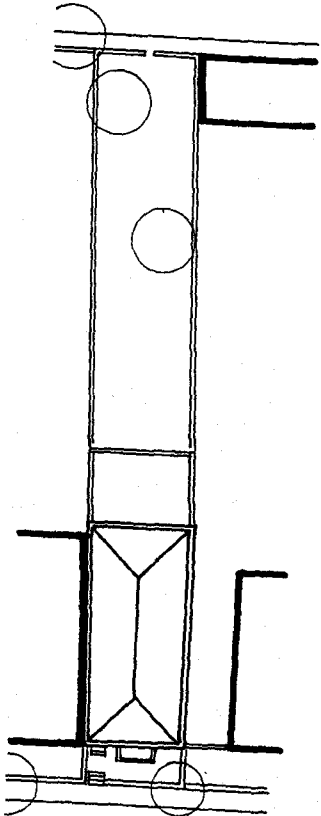
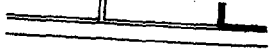
ÇANKAYA CAD.

ADA NO: 117

PARSEL NO: 2

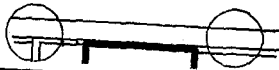

0 1 2 3 4 5M

ÇANKAYA CAD.

0 5 10 15M

Apostolos Paridis

Şekil 4.97. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

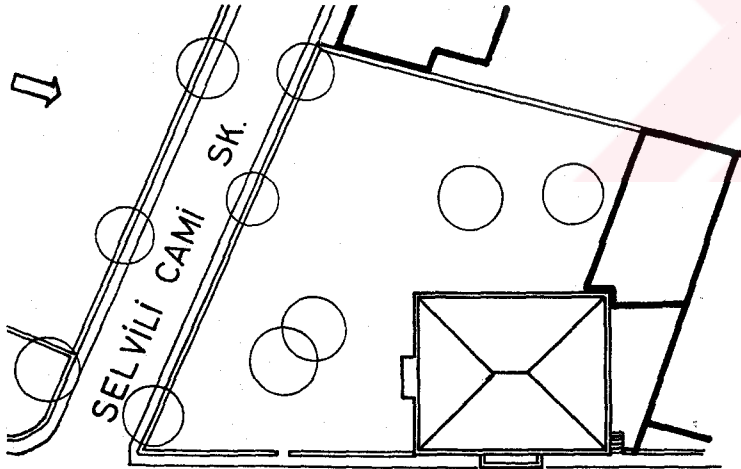
MALÜL GAZİ CAD.

ADA NO: 84

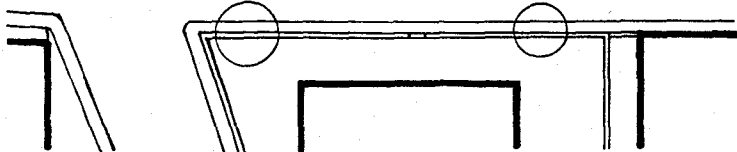
PARSEL NO: 1

0 1 2 3 4 5M

MALÜL GAZİ CAD.

0 5 10 15M

Apostolos Peridi

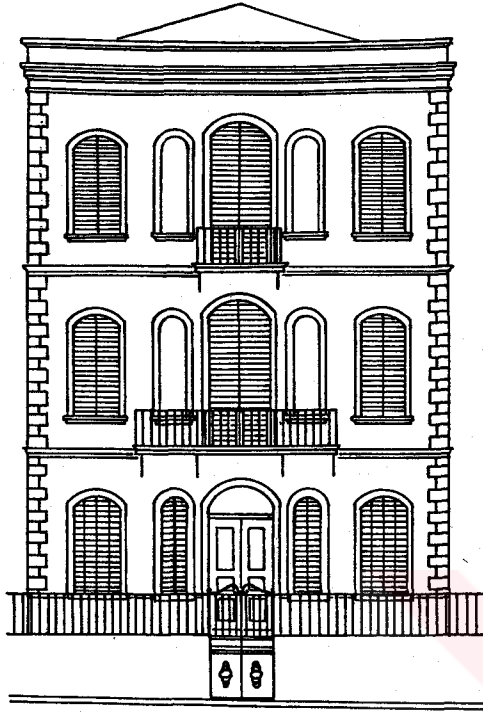
Şekil 4.98. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

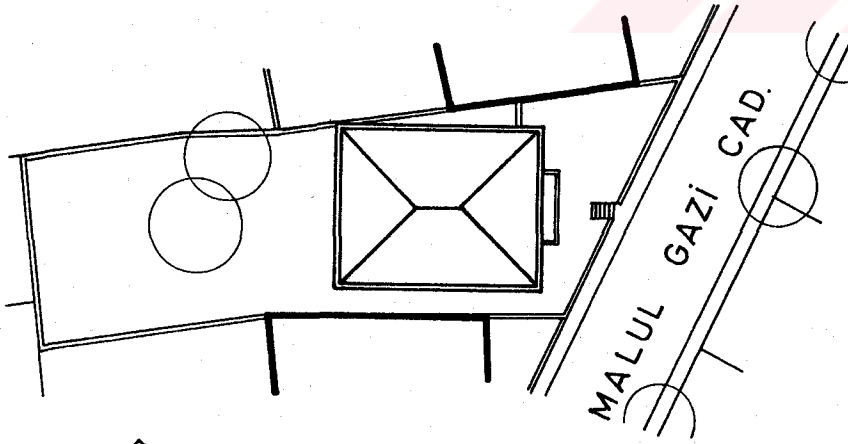
MALUL GAZİ CAD.

ADA NO: 98

PARSEL NO: 11

0 1 2 3 4 5 M

0 5 10 15 M

Apostolos Pordis

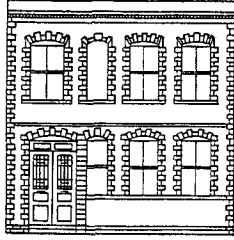
Şekil 4.99. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

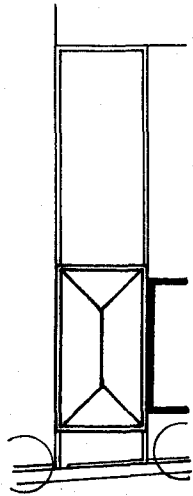
ALPARSLAN SOK.

ADA NO: 52

PARSEL NO: 15

0 1 2 3 4 5M

ALPARSLAN SK.

0 5 10 15M

Apostolos Peridis

Şekil 4.100. Envanter paftası

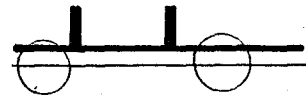
İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

BÜYÜK ŞAKİRPAŞA SK. ADA NO: 222

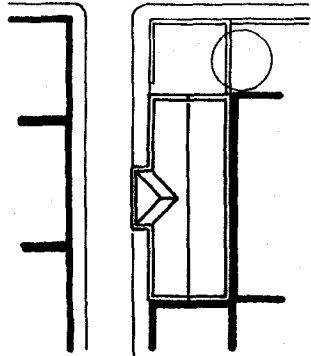
PARSEL NO: 21

0 1 2 3 4 5M

BÜYÜK ŞAKİR PAŞA SK.

0 5 10 15M

Şekil 4.101. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

REFAH ŞEHİTLERİ CAD. ANA NO: 73

PARSEL NO: 14

Şekil 4.102. Envanter paftası

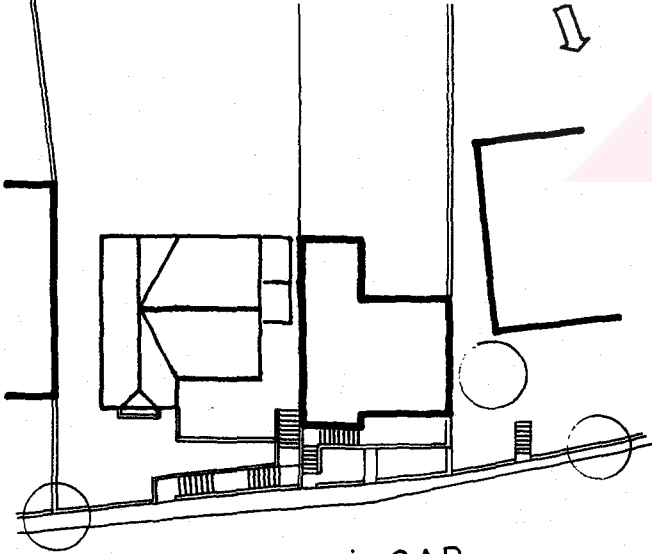
İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

REFAH ŞEHİTLERİ CAD. ADA NO:

PARSEL NO: 12

0 1 2 3 4 5M

REFAH ŞEHİTLERİ CAD.

0 5 10 15M

Apostolos for

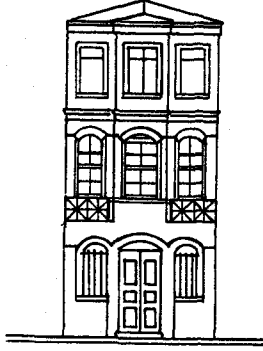
Şekil 4.103. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

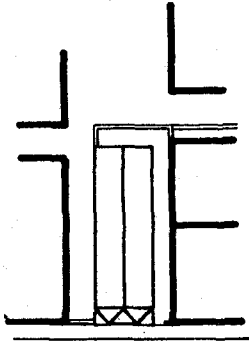
ZAĞNOS PAŞA CAD.

ADA NO: 40

PARSEL NO: 8

0 1 2 3 4 5M

ZAĞNOS PAŞA CAD.

0 5 10 15M

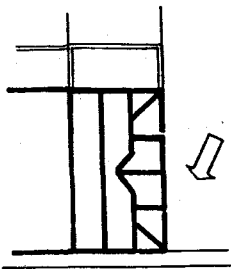
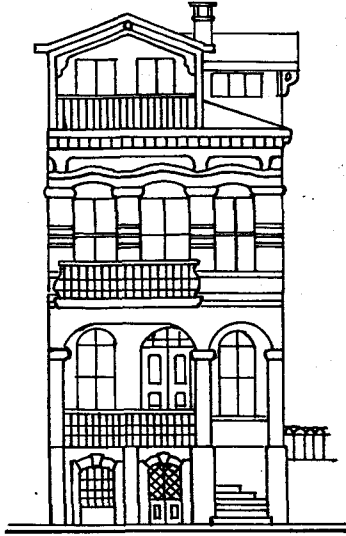
Şekil 4.104. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

NEVZAT BEY SOK.

ADA NO: 135

PARSEL NO: 12

NEVZAT BEY SOK.

Apostolos Peridis

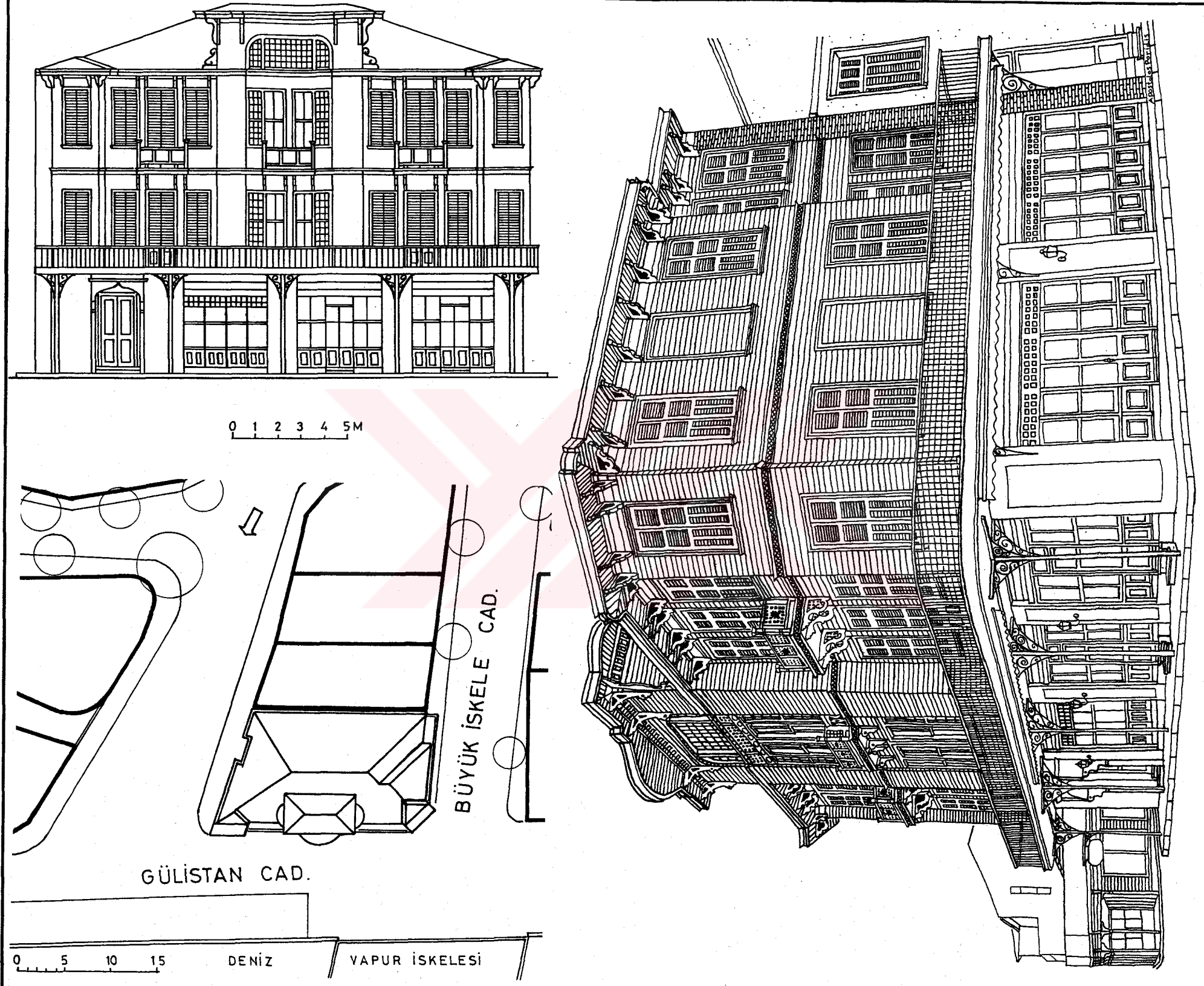
Şekil 4.105. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

GÜLİSTAN CAD.

ADA NO: 4

PARSEL NO: 3

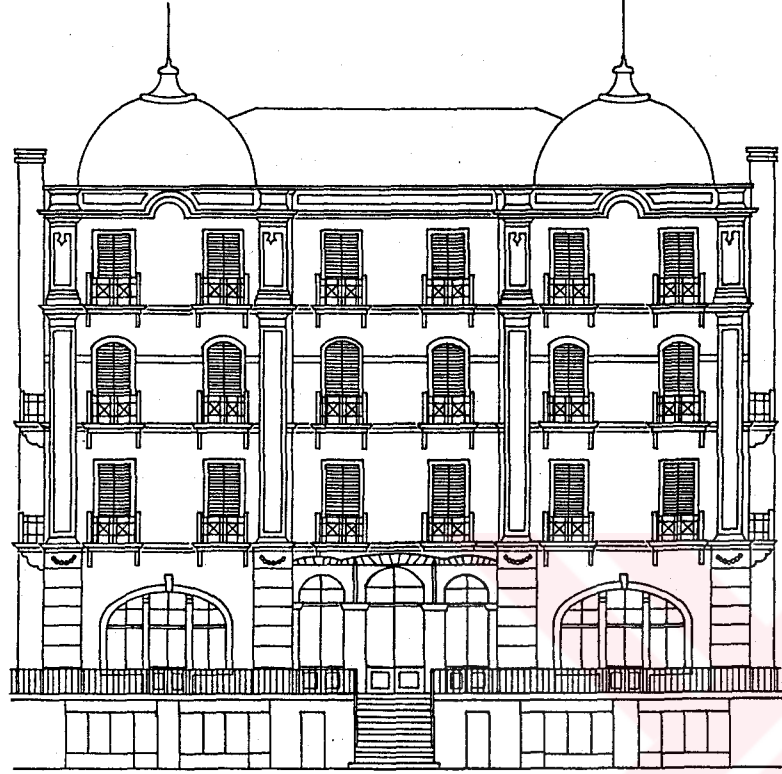
Şekil 4.106. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

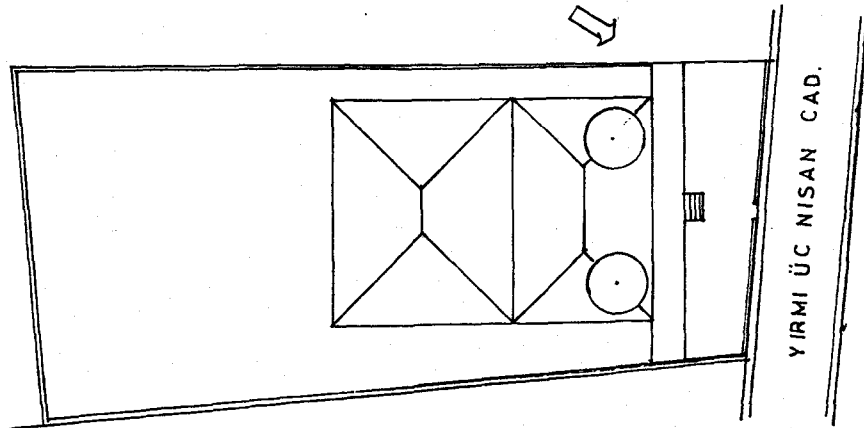
YİRMİÜÇ NİSAN CAD.

ADA NO: 119

PARSEL NO: 9

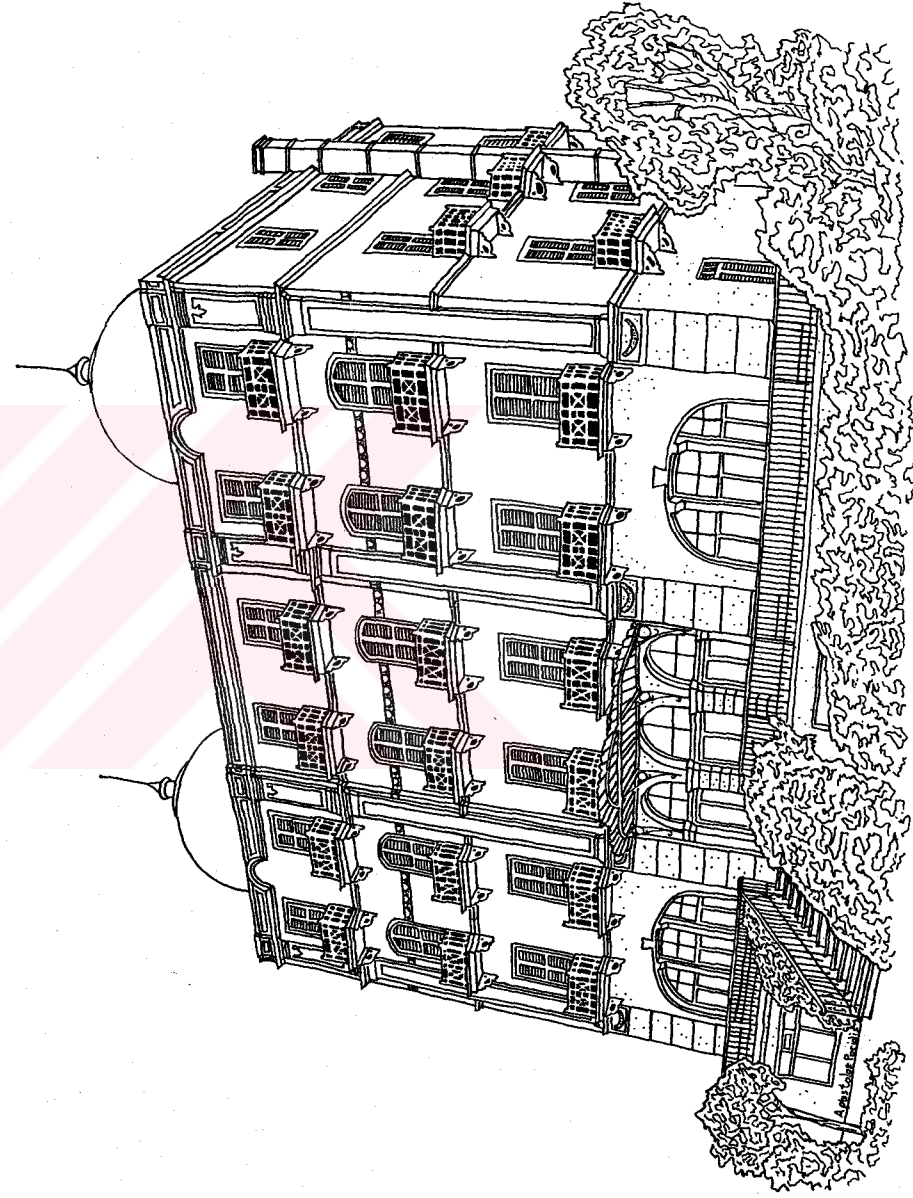

0 1 2 3 4 5M

0 10 20 30M

YİRMİ ÜC NİSAN CAD.

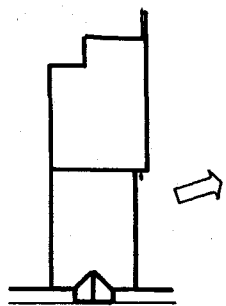
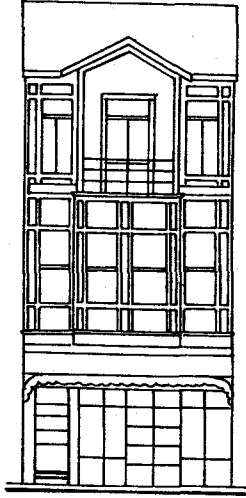
Şekil 4.107. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BURGAZADA

BURGAZ ÇARŞI CAD.

ADA NO: 2

PARSEL NO: 6

BURGAZ ÇARŞI CAD.

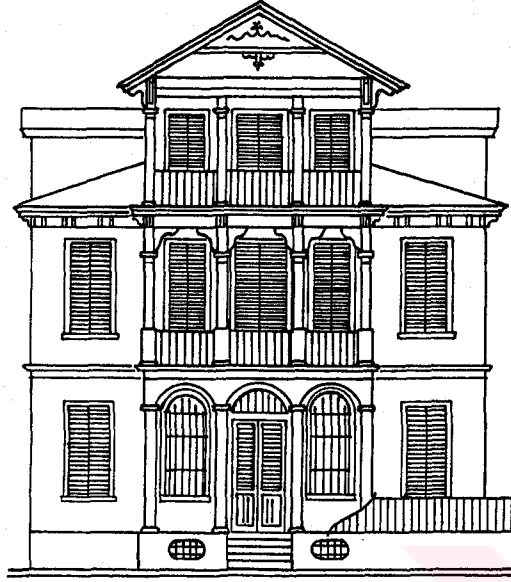
Şekil 4.108. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

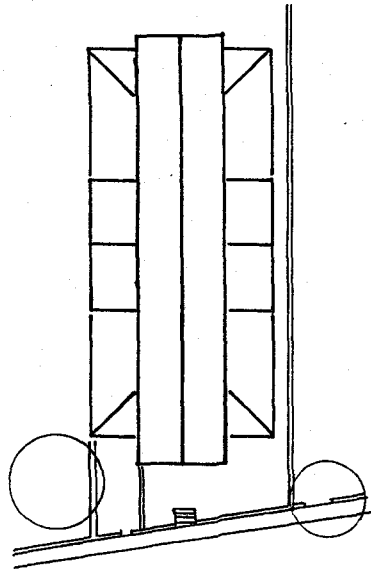
ÇANKAYA CAD.

ADA NO: 126

PARSEL NO: 50

0 1 2 3 4 5M

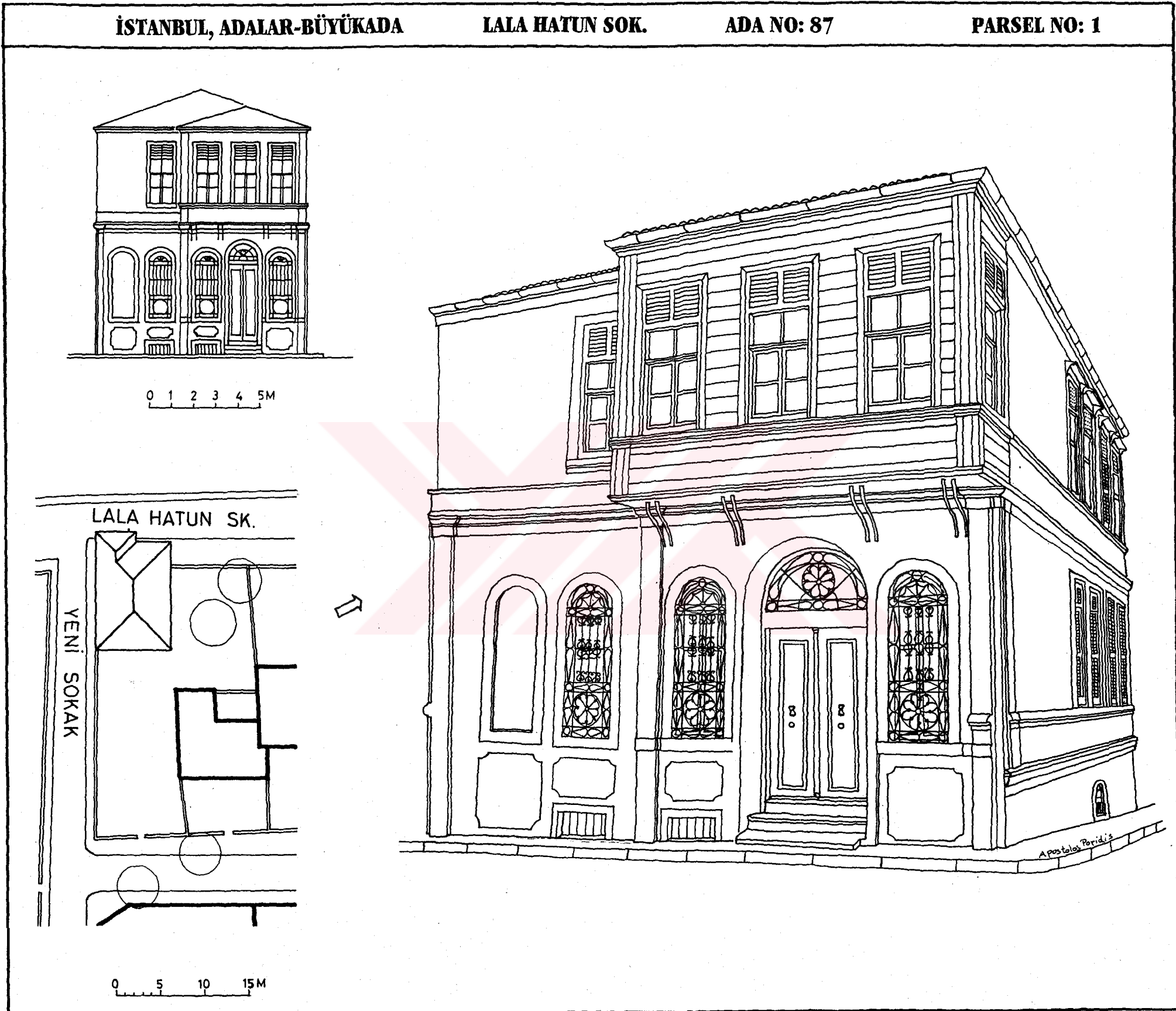
ÇANKAYA CAD.

0 5 10 15M

Apostolos Poridis

Şekil 4.109. Envanter paftası

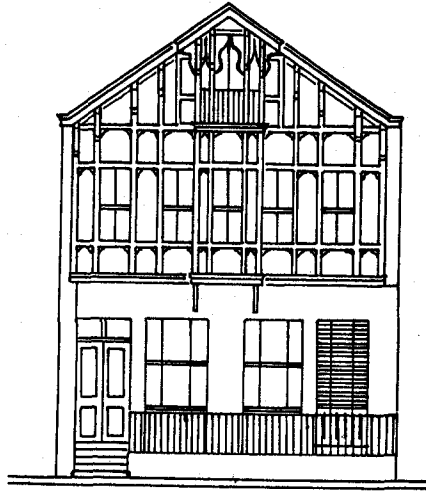
Şekil 4.110. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

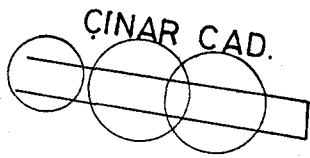
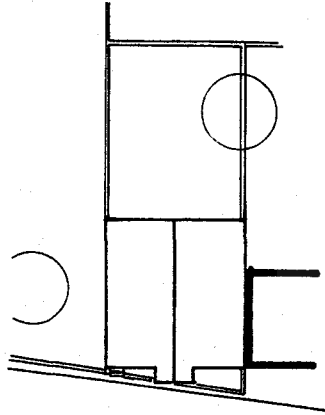
ÇINAR CAD.

ADA NO: 82

PARSEL NO: 9

0 1 2 3 4 5M

0 5 10 15M

Apostolos Poridis

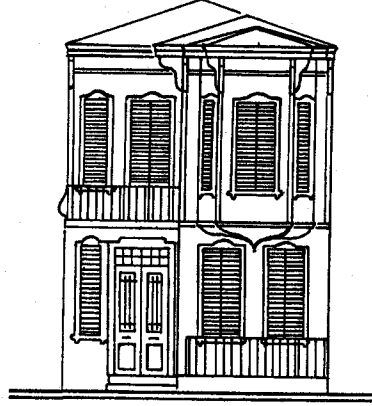
Şekil 4.111. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

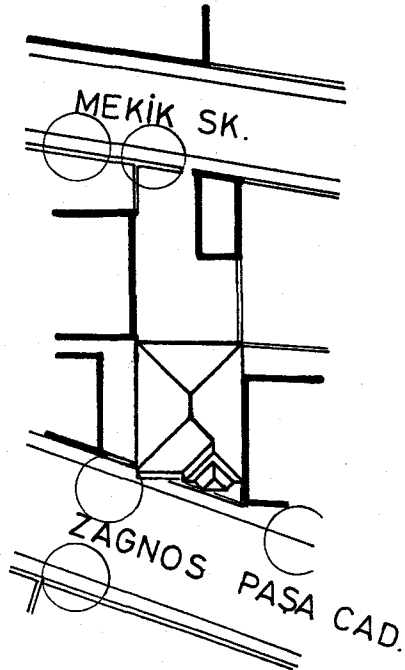
ZAĞNOS PAŞA CAD.

ADA NO: 34

PARSEL NO: 13

0 1 2 3 4 5M

0 5 10 15M

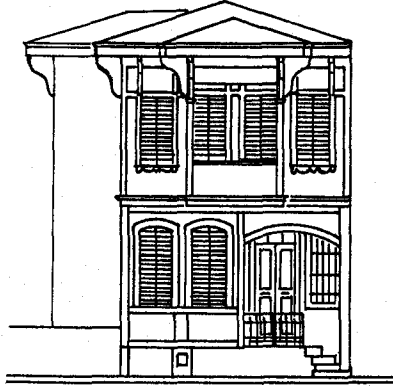
Şekil 4.112. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

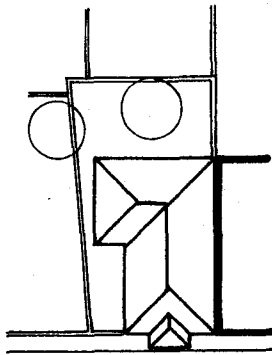
ZAĞNOS PAŞA CAD.

ADA NO: 46

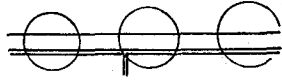
PARSEL NO: 10

0 1 2 3 4 5 M

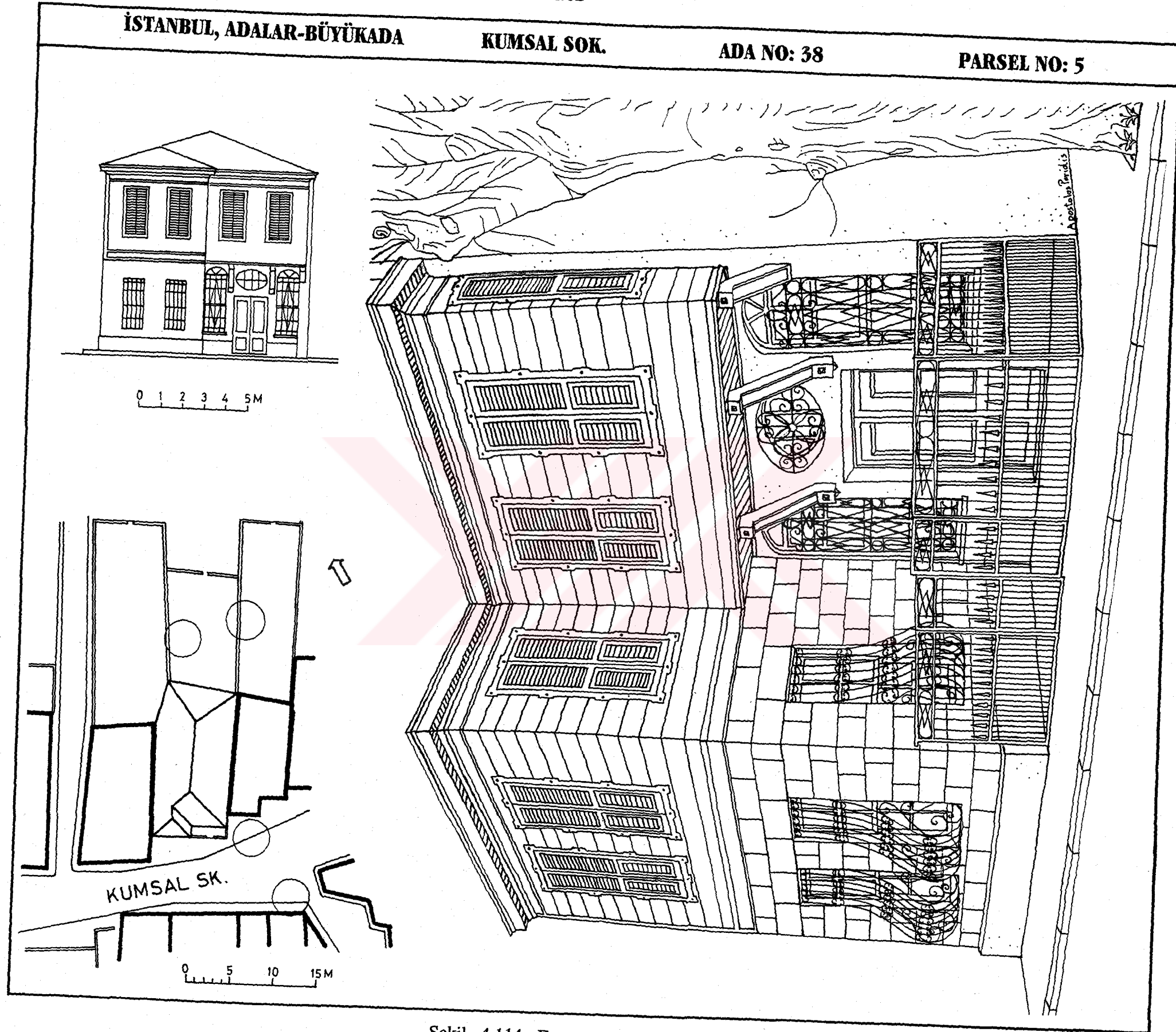
ZAĞNOS PAŞA CAD.

0 5 10 15 M

Şekil 4.113. Envanter paftası

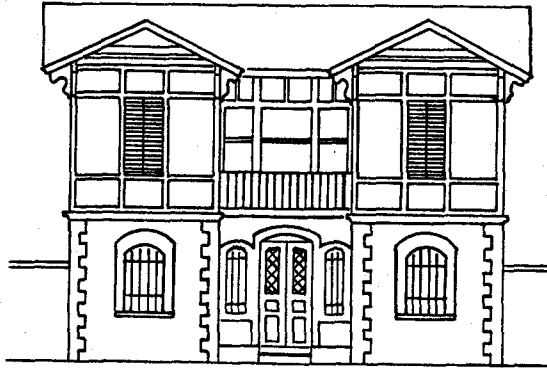
Şekil 4.114. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

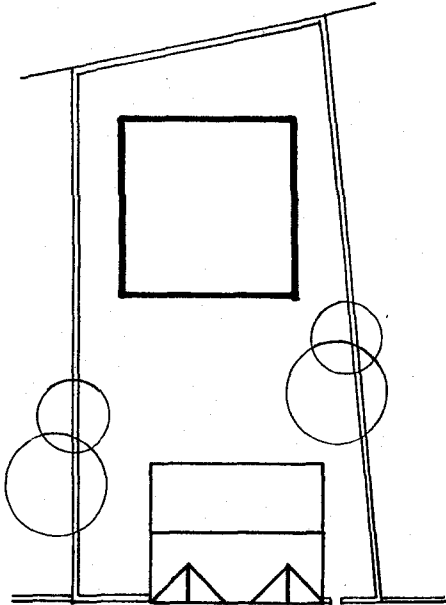
KUMSAL SOK.

ADA NO: 244

PARSEL NO: 37

0 1 2 3 4 5 M

KUMSAL SK.

0 5 10 15 M

Apostolos Poridis

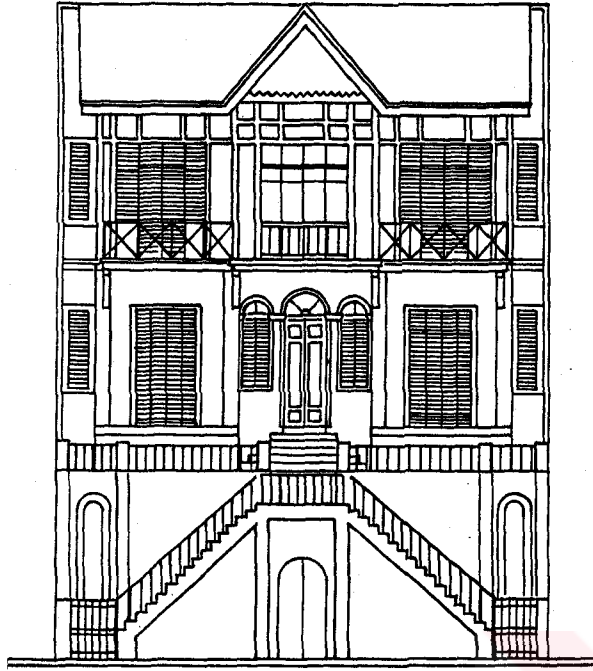
Şekil 4.115. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

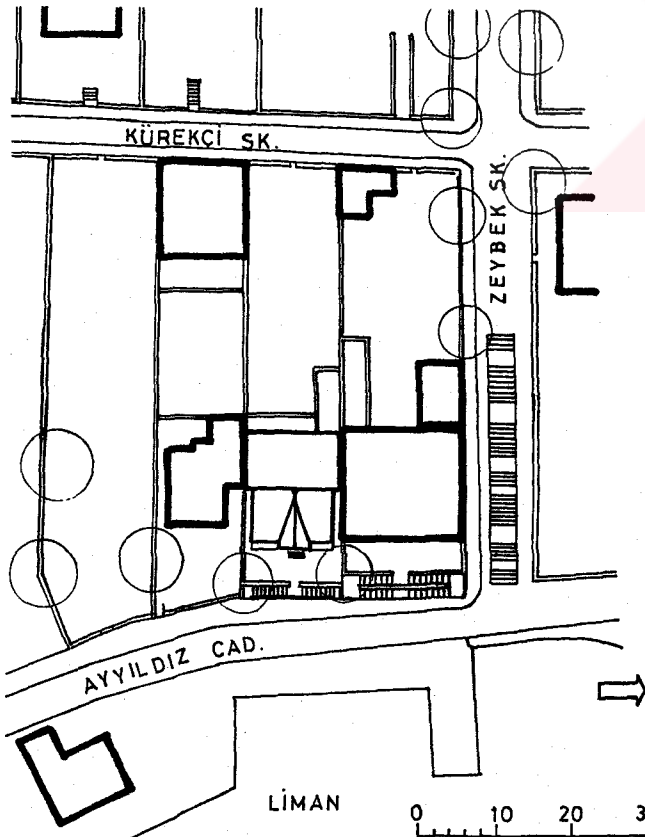
AYYILDIZ CAD.

ADA NO: 63

PARSEL NO: 2

0 1 2 3 4 5M

Apostolos Paris

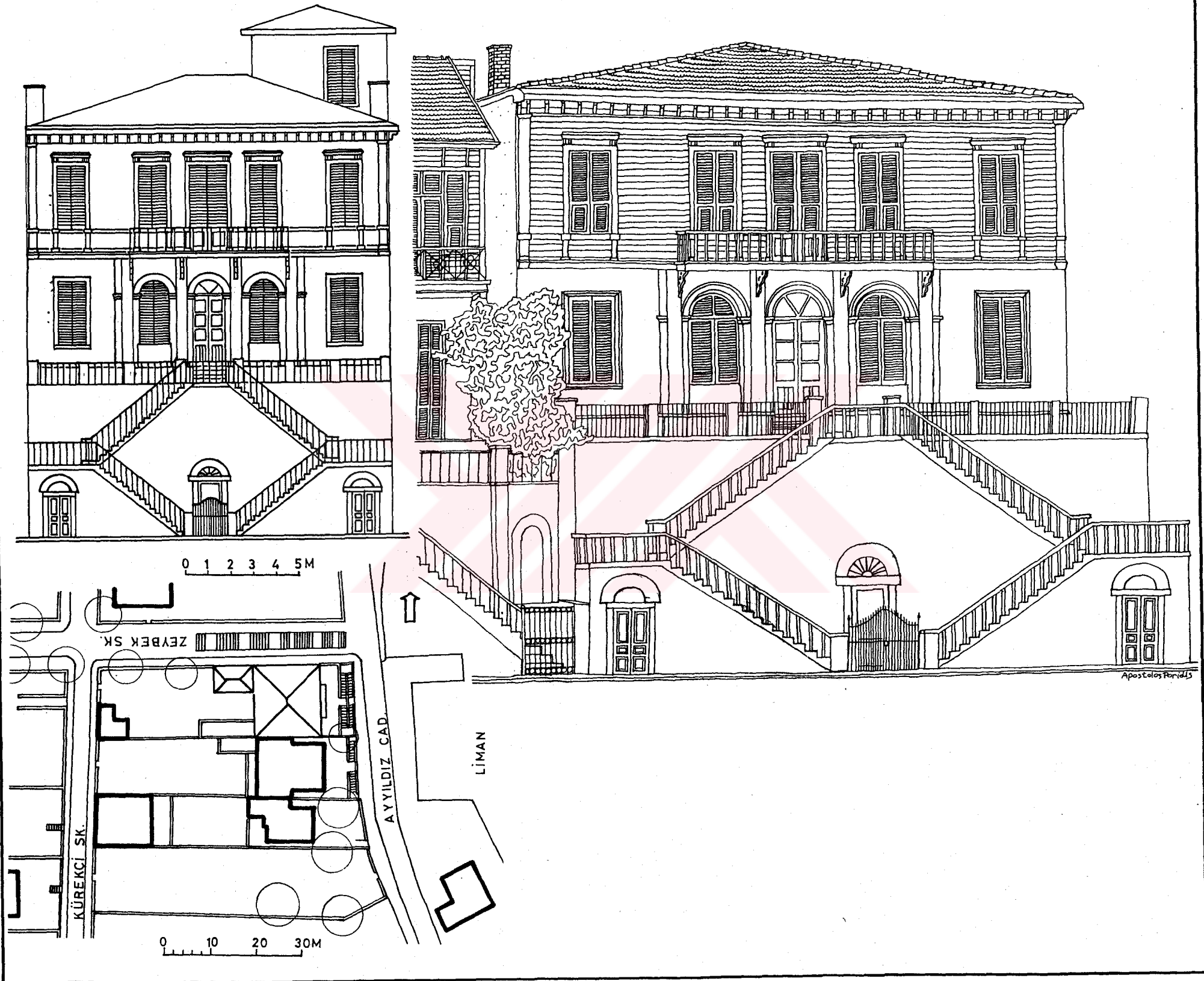
Şekil 4.116. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

AYYILDIZ CAD.

ADA NO: 63

PARSEL NO: 1

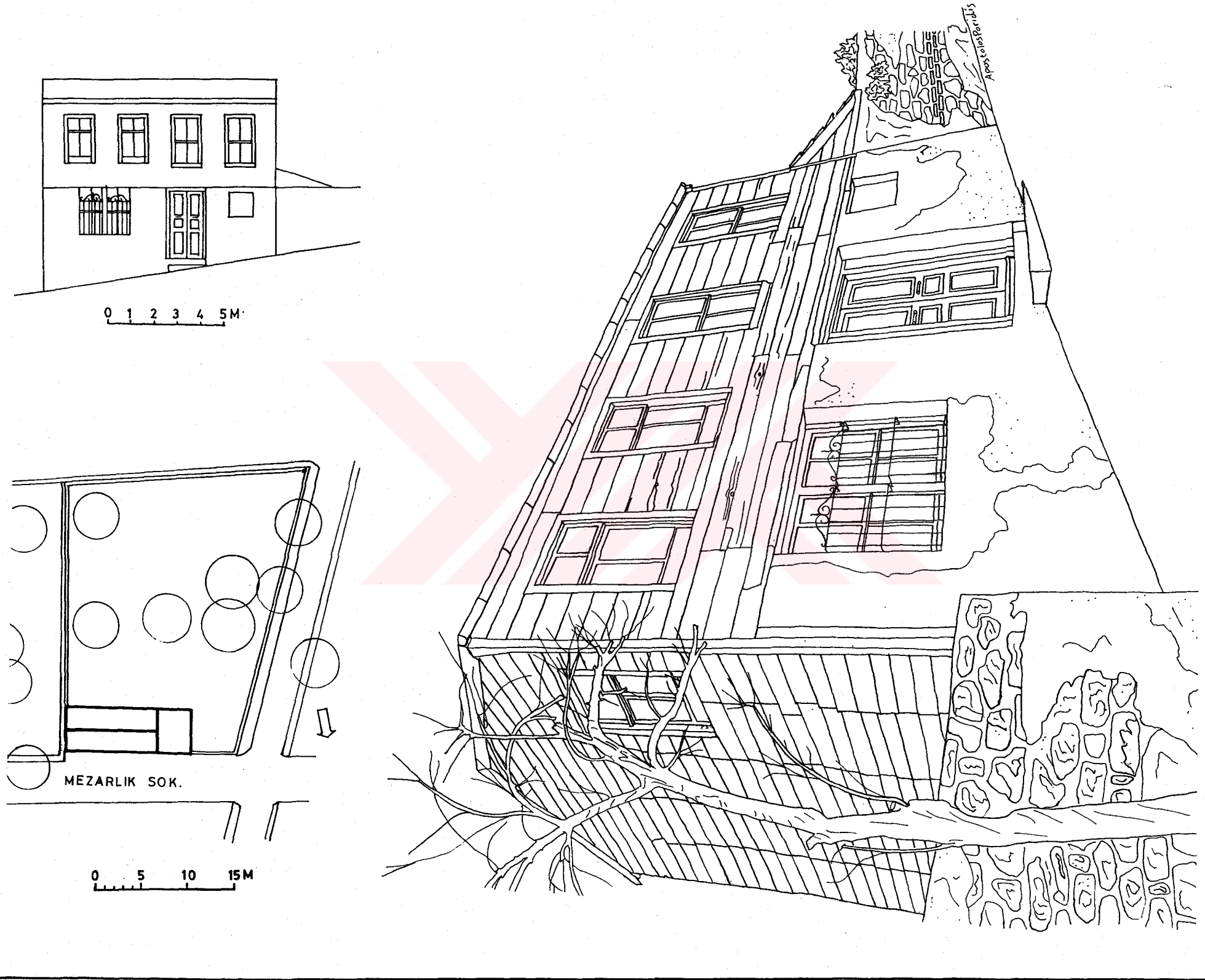
Şekil 4.117. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BURGAZADA

MEZARLIK SOK.

ADA NO: 38

PARSEL NO:1

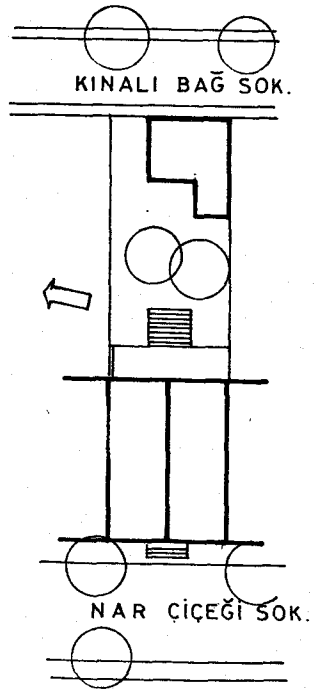
Şekil 4.118. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-KINALIADA

NAR ÇİÇEĞİ SOK.

ADA NO: 6

PARSEL NO:5

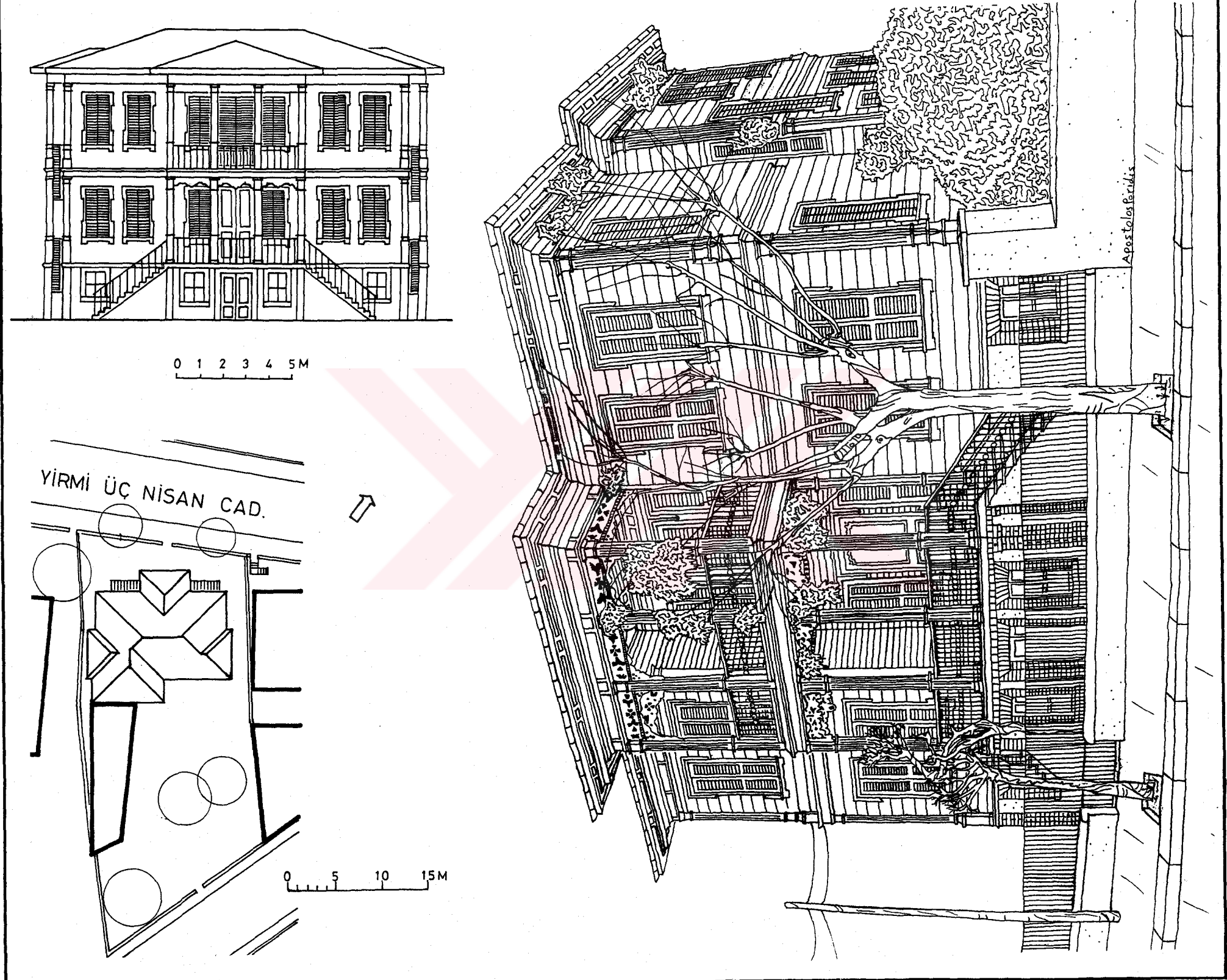
Şekil 4.119. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

YİRMİ ÜÇ NİSAN CAD.

ADA NO: 19

PARSEL NO: 13

Şekil 4.120. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

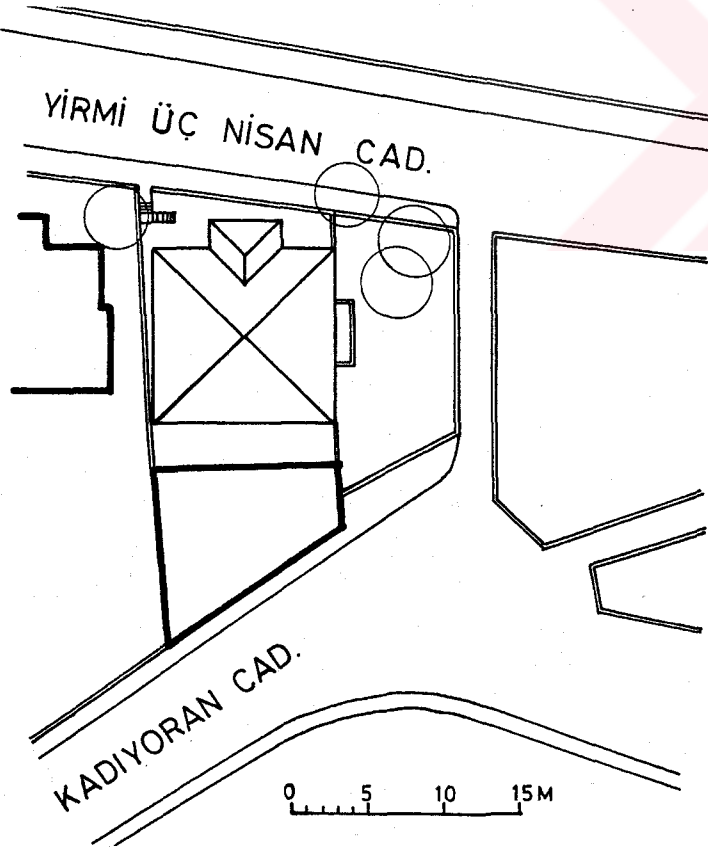
YİRMİ ÜÇ NİSAN CAD.

ADA NO: 21

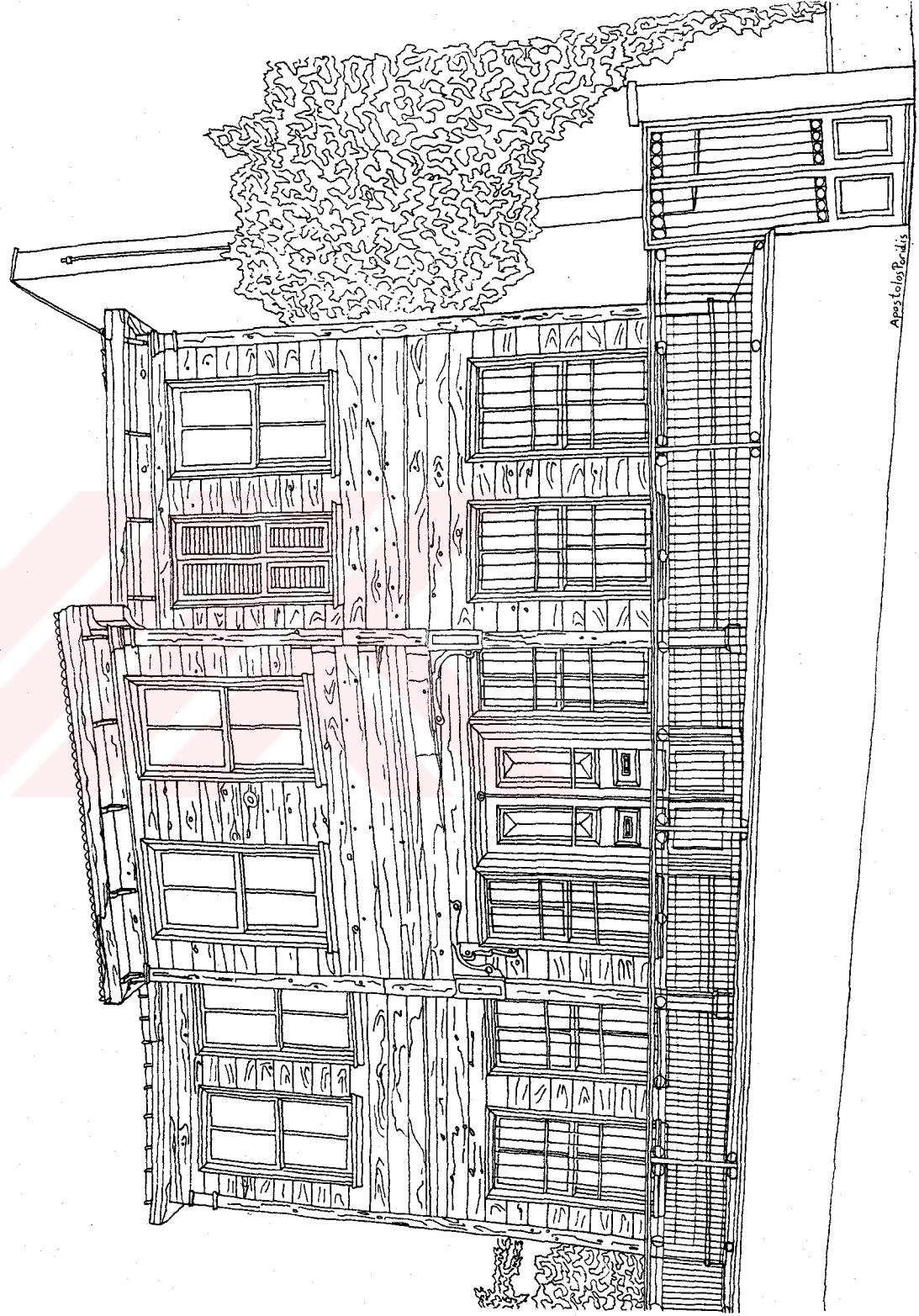
PARSEL NO: 7

0 1 2 3 4 5M

0 5 10 15M

Apostolos Perdis

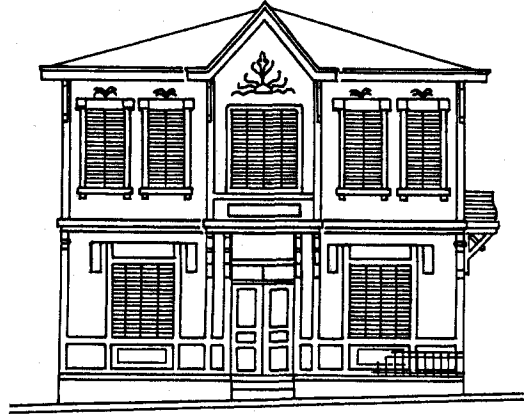
Şekil 4.121. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

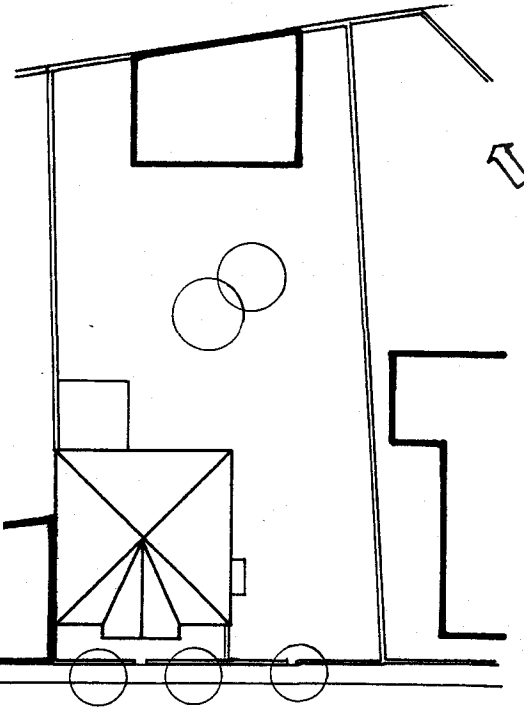
MEHMETÇİK CAD.

ADA NO: 19

PARSEL NO: 4

0 1 2 3 4 5M

MEHMETÇİK CAD.

0 5 10 15M

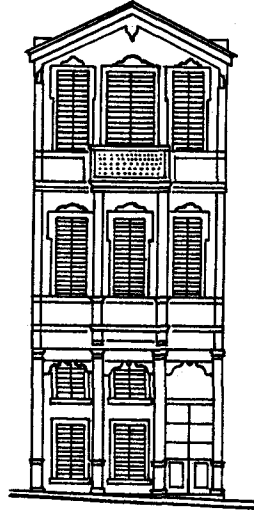
Şekil 4.122. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

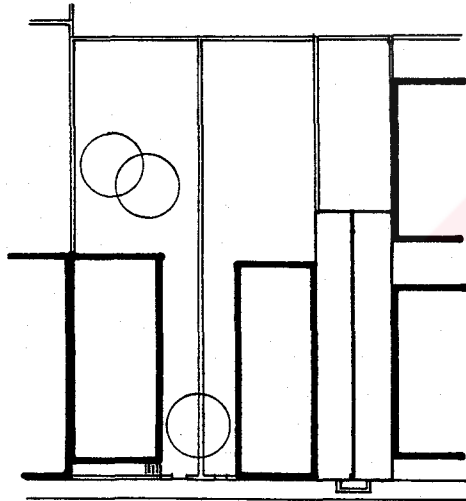
MEHMETÇİK CAD

ADA NO: 118

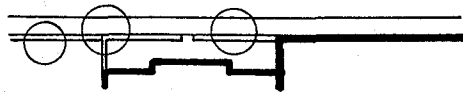
PARSEL NO: 11

0 1 2 3 4 5M

MEHMETÇİK CAD.

0 5 10 15M

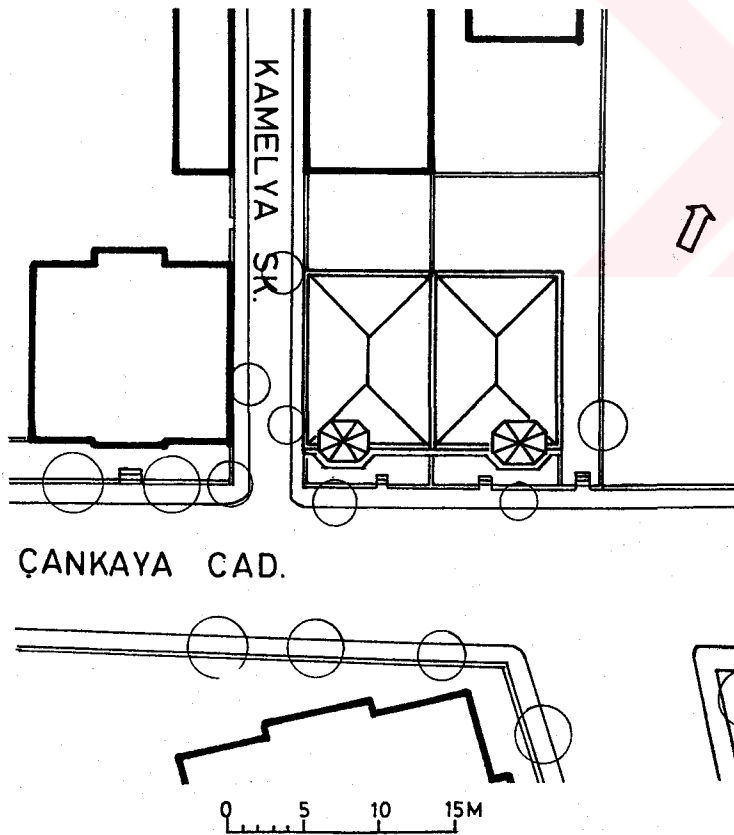
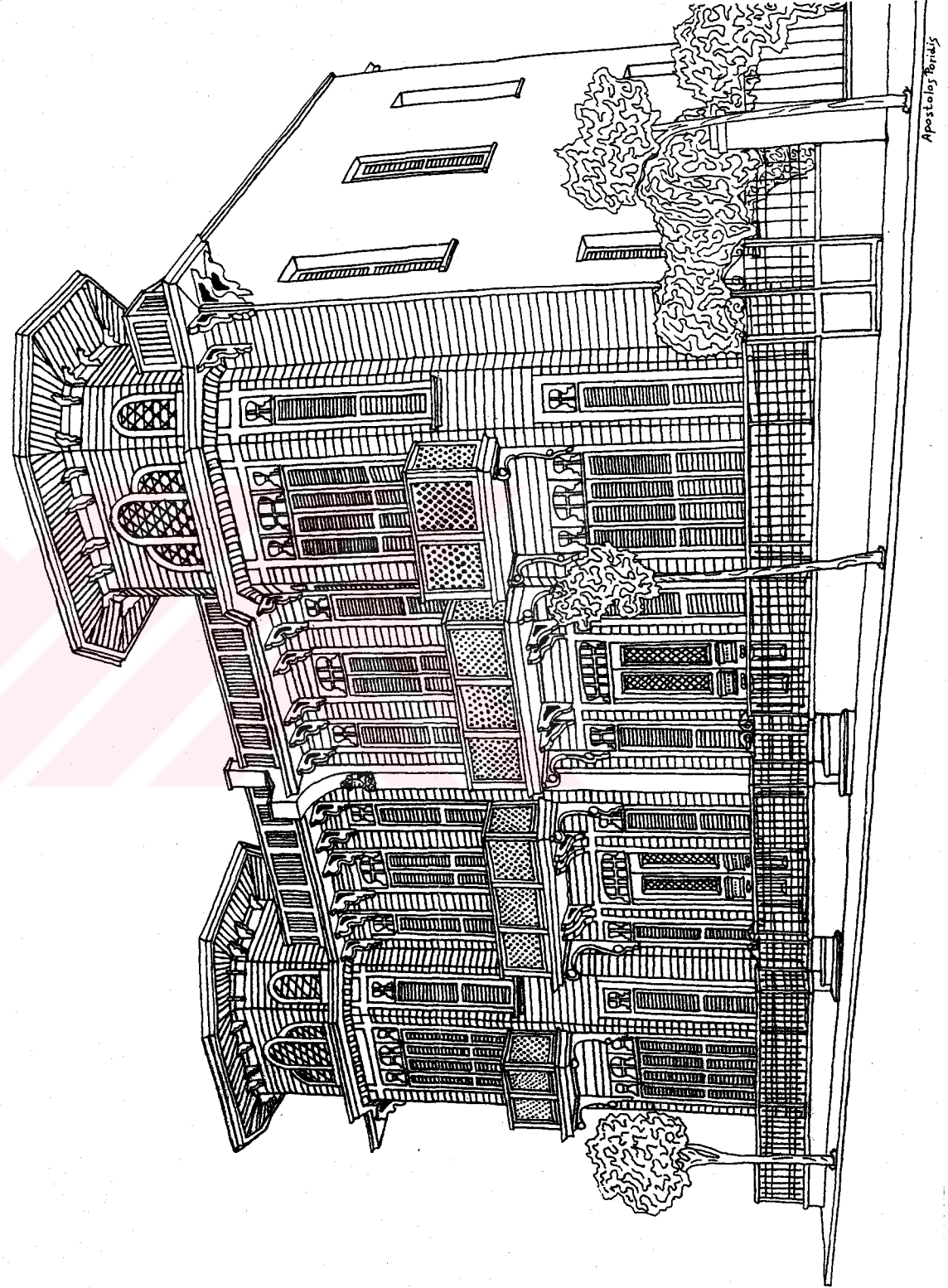
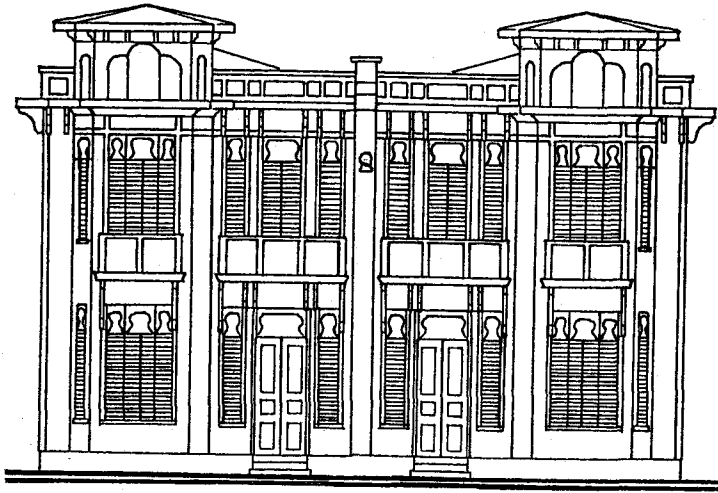
Şekil 4.123. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

ÇANKAYA .

ADA NO: 116

PARSEL NO: 7-8

Şekil 4.124. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

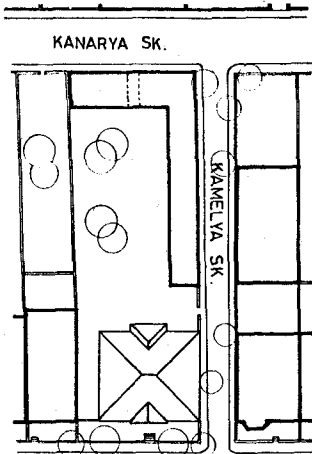
ÇANKAYA CAD.

ADA NO: 117

PARSEL NO: 1

0 1 2 3 4 5M

ÇANKAYA CAD.

0 5 10 15M

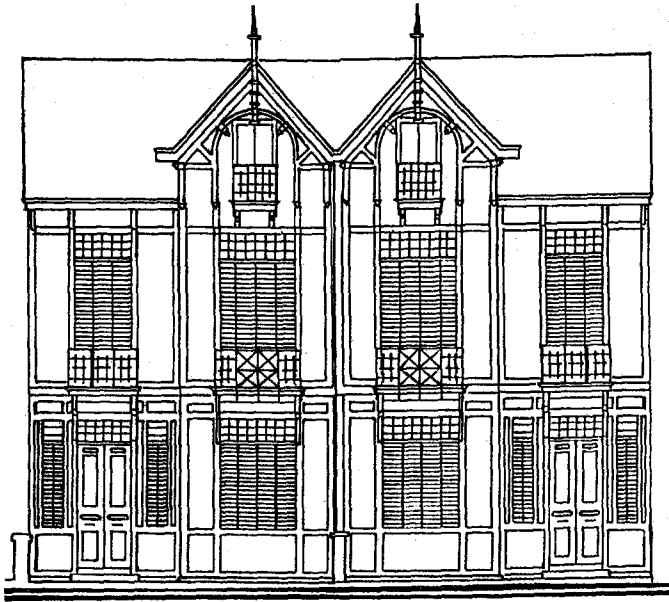
Şekil 4.125. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

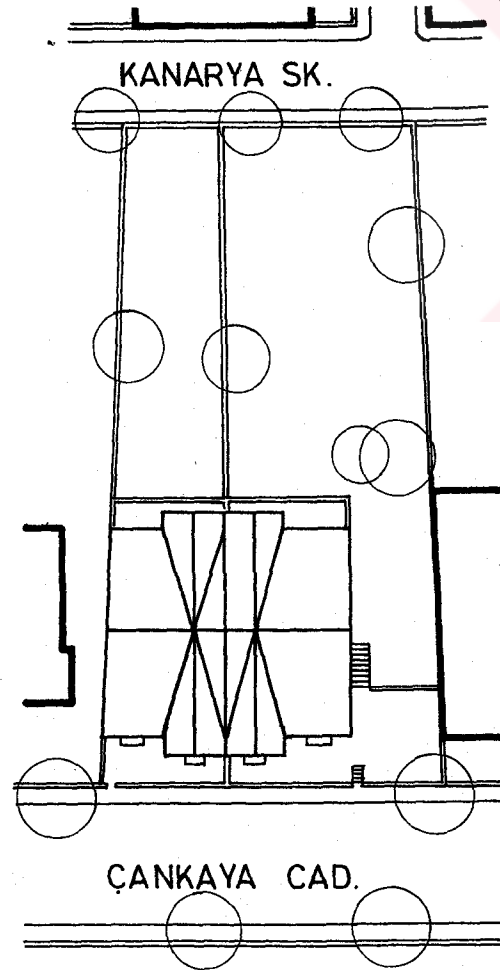
ÇANKAYA CAD.

ADA NO: 124

PARSEL NO: 2-3

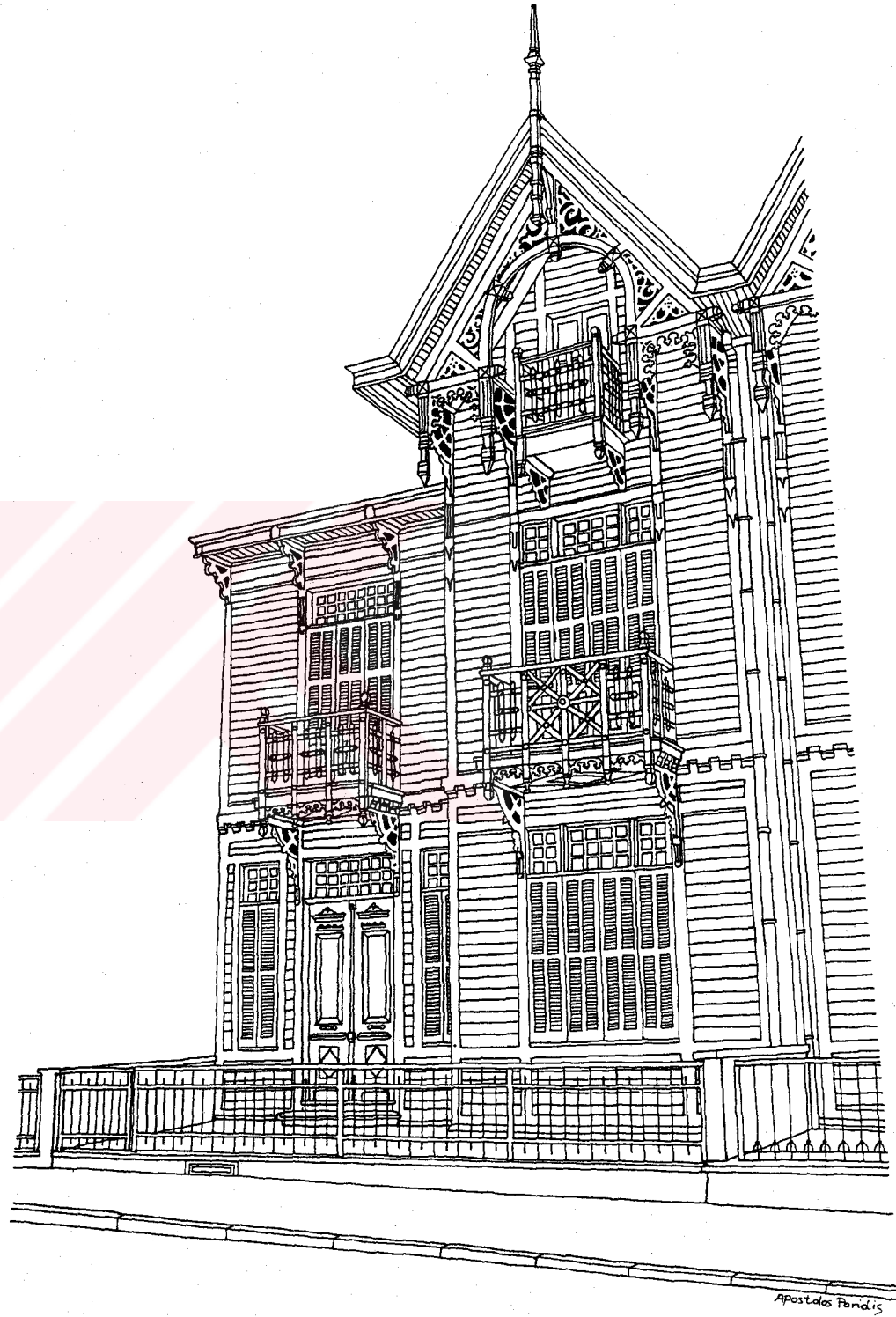

0 1 2 3 4 5M

ÇANKAYA CAD.

0 5 10 15M

Apostolos Pandis

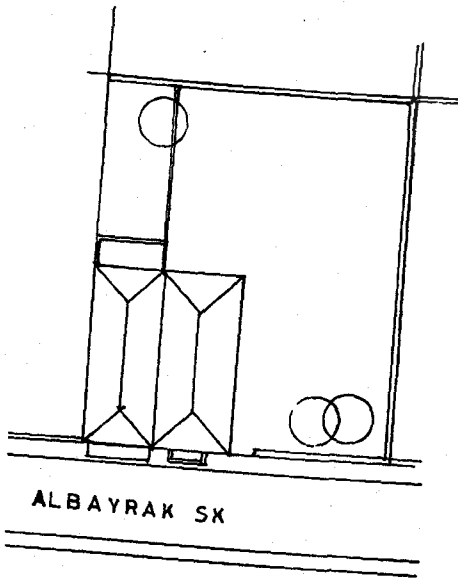
Şekil 4.126. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

ALBAYRAK SOK.

ADA NO: 105

PARSEL NO: 27-28

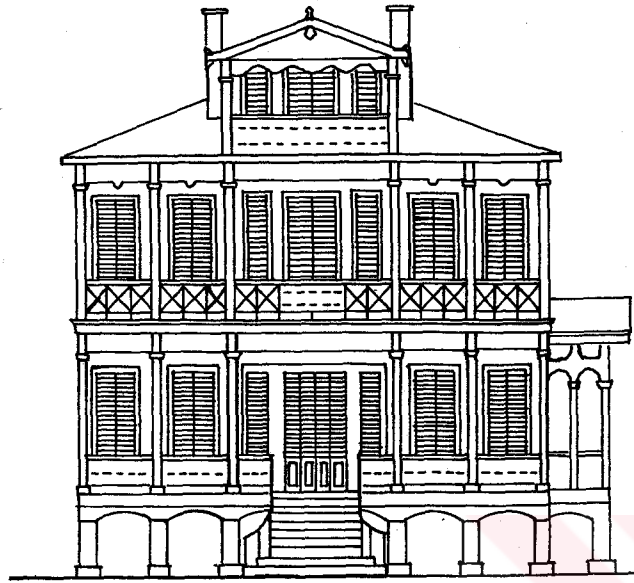
Şekil 4.127. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

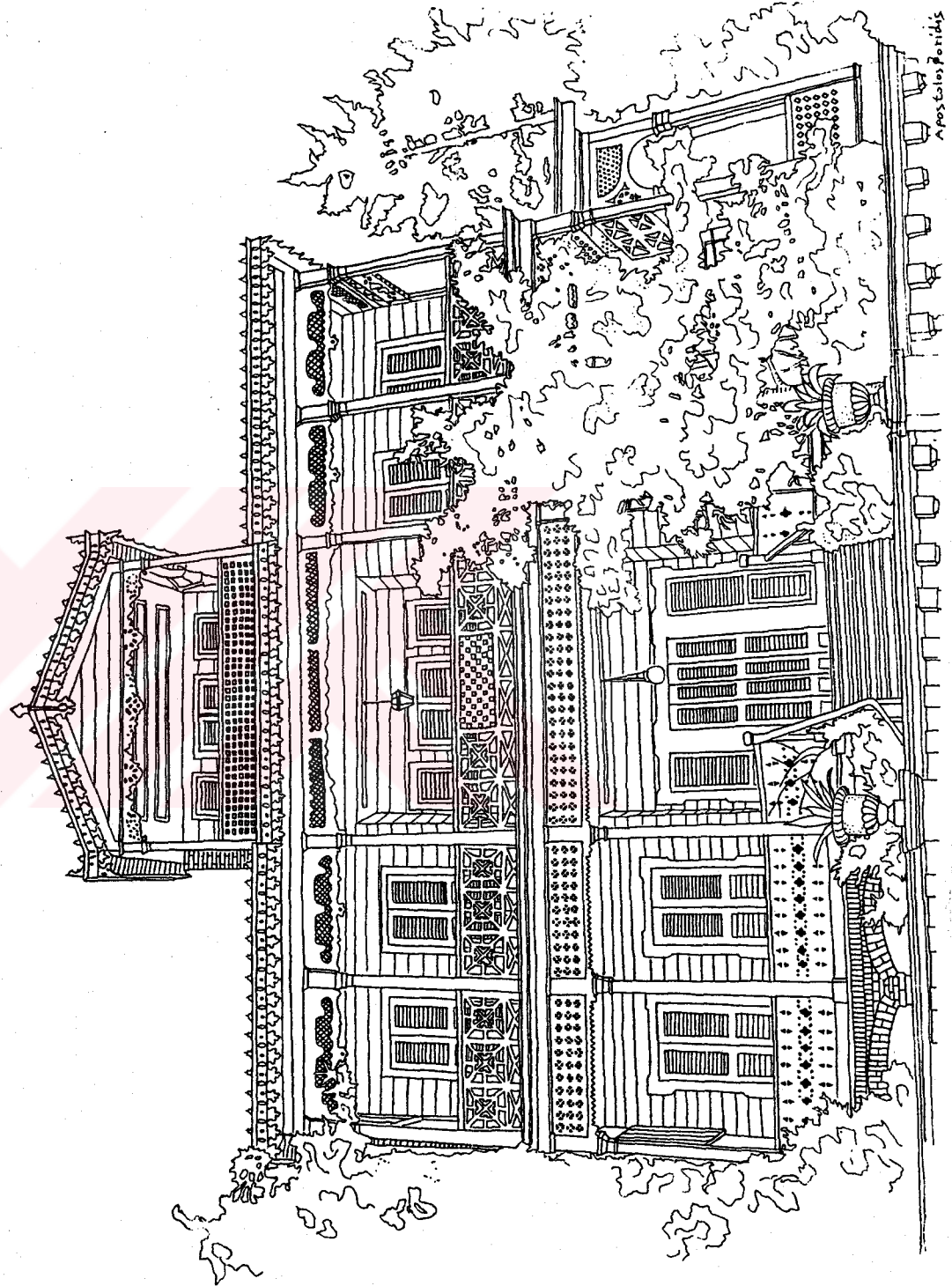
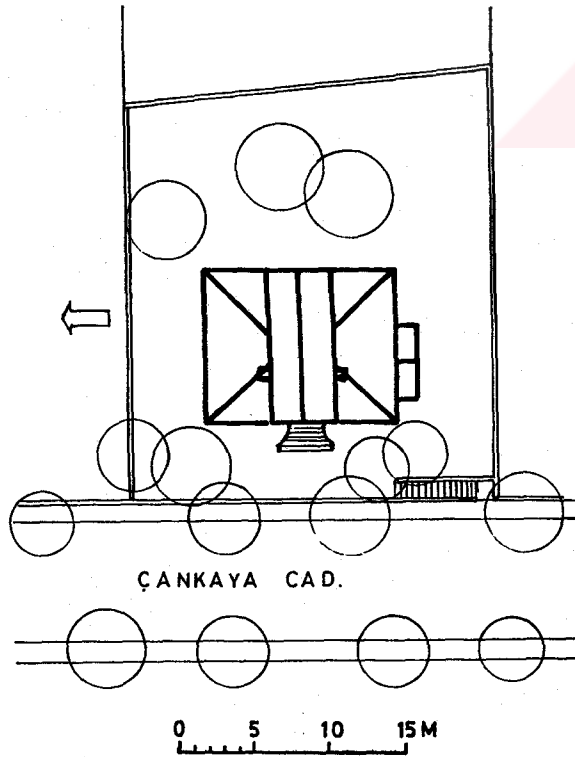
ÇANKAYA CAD.

ADA NO:

PARSEL NO:

0 1 2 3 4 5M

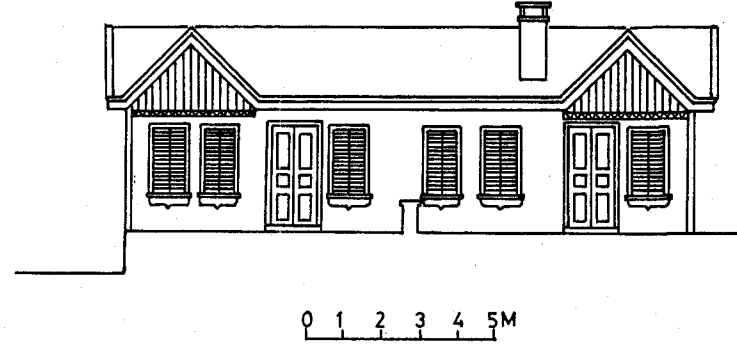
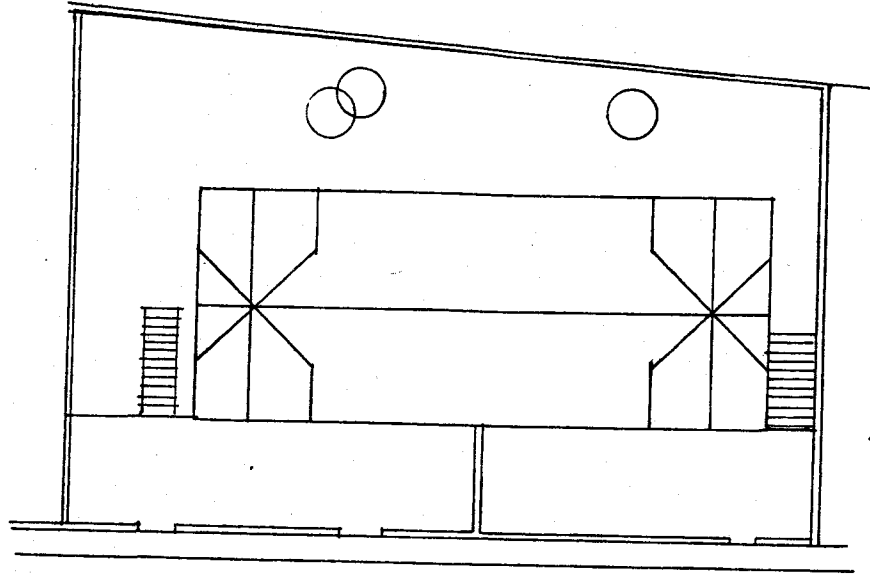
Şekil 4.128. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

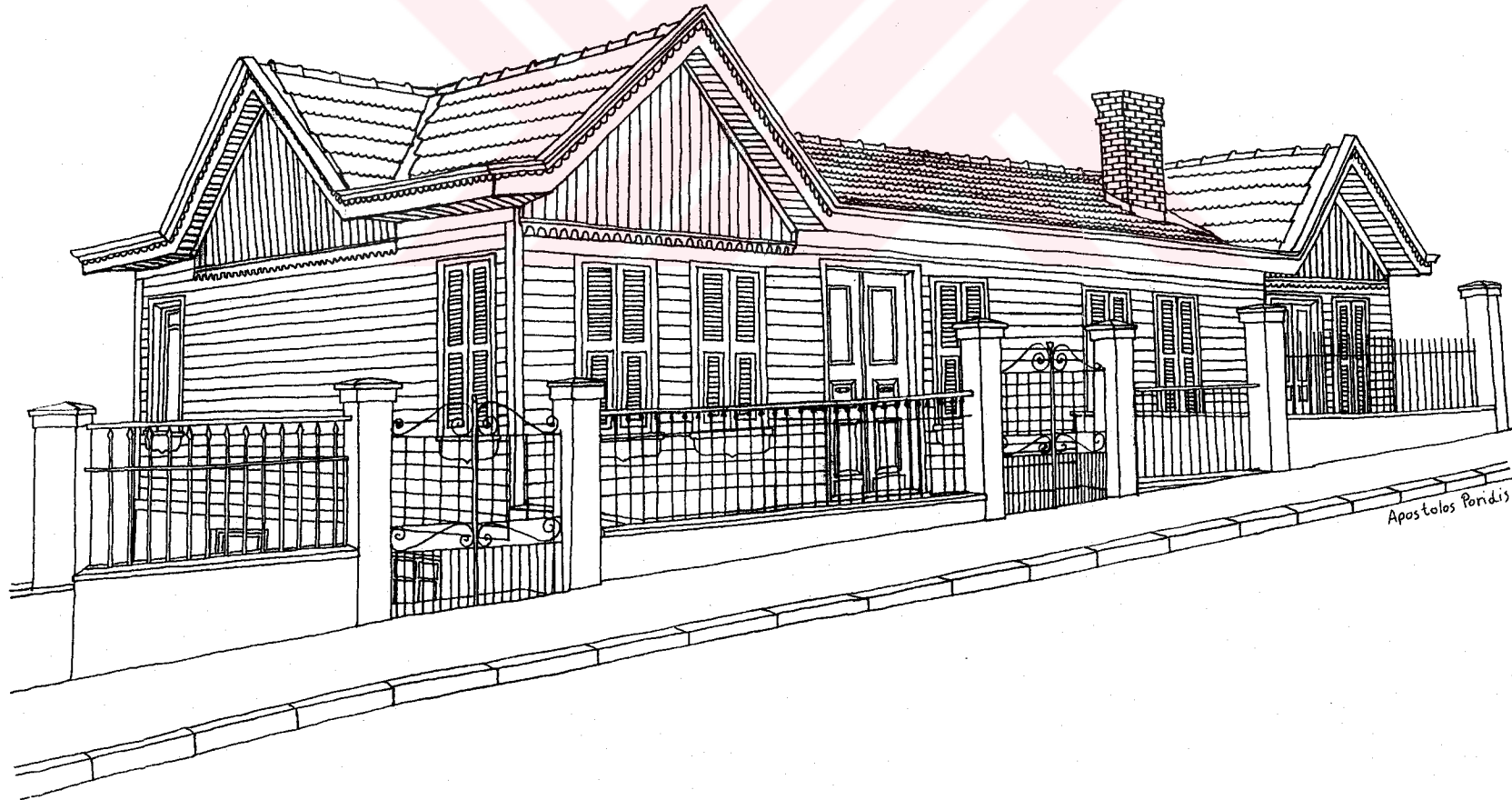
ÇANKAYA CAD.

ADA NO: 33

PARSEL NO: 22

CANKAYA CAD.

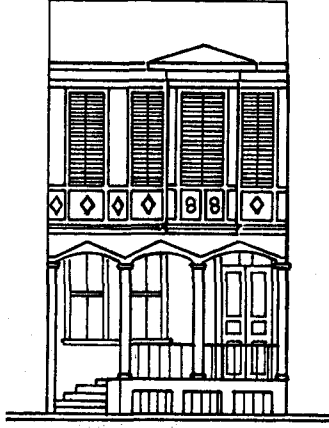
Şekil 4.129. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

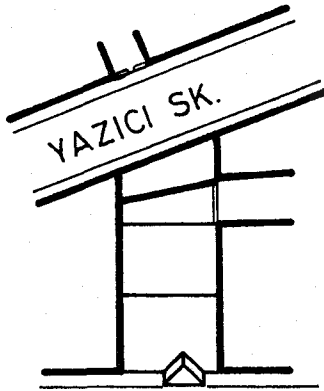
ÇINAR CAD.

ADA NO: 68

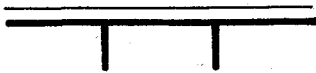
PARSEL NO: 15

0 1 2 3 4 5M

ÇINAR CAD.

0 5 10 15M

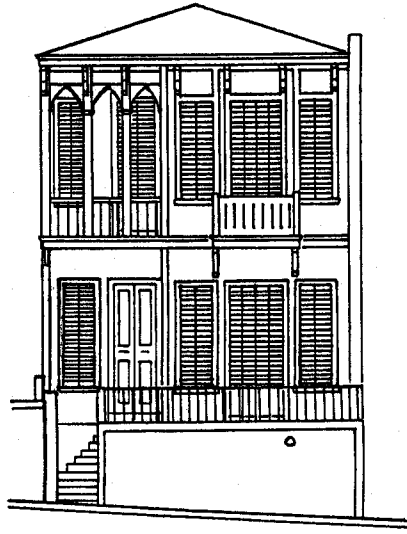
Şekil 4.130. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

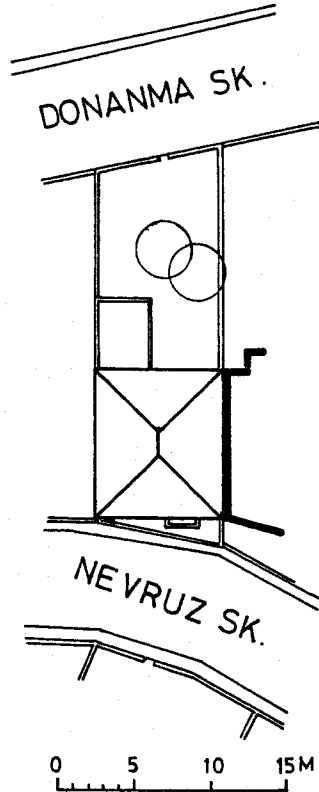
NEVRUZ SOK.

ADA NO: 32

PARSEL NO: 5

0 1 2 3 4 5M

0 5 10 15M

Şekil 4.131. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

ÇINAR CAD.

ADA NO: 76

PARSEL NO: 13

Şekil 4.132. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

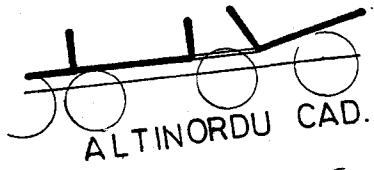
ALTINORDU CAD.

ADA NO: 31

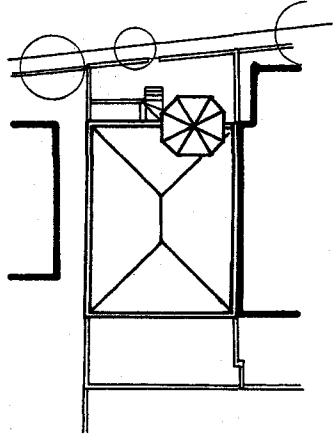
PARSEL NO: 10

0 1 2 3 4 5M

ALTINORDU CAD.

0 5 10 15M

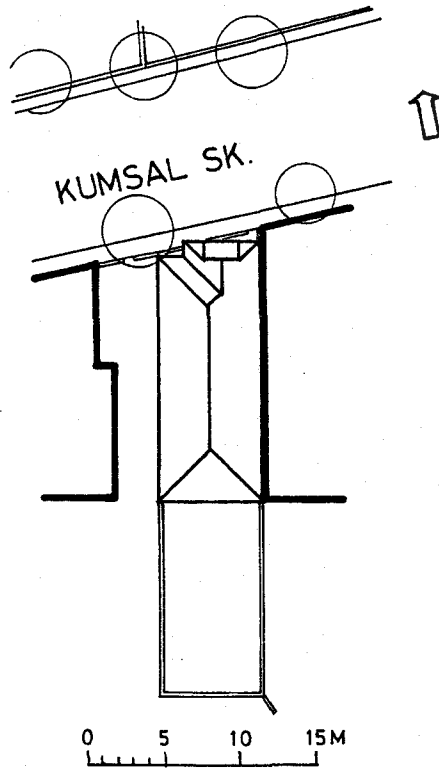
Şekil 4.133. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

KUMSAL SOK.

ADA NO: 35

PARSEL ON: 11

Şekil 4.134. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

ALTINORDU CAD.

ADA NO: 33

PARSEL NO: 1

Şekil 4.135. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

ALTINORDU CAD.

ADA NO: 33

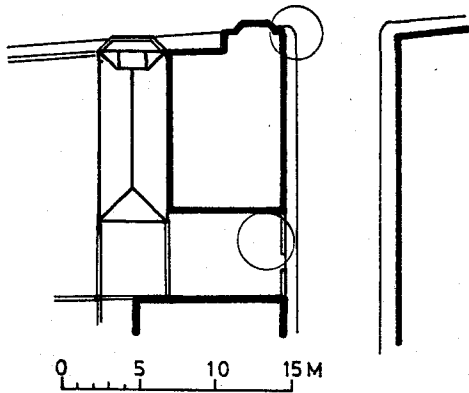
PARSEL NO: 8

0 1 2 3 4 5M

ALTINORDU CAD.

0 5 10 15M

Şekil 4.136. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

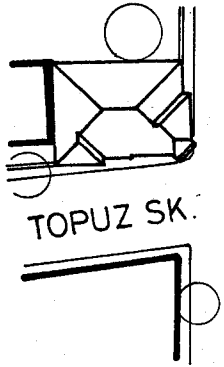
ZAGNOS PAŞA CAD.

ADA NO: 41

PARSEL NO: 17

0 1 2 3 4 5M

TOPUZ SK.

ZAGNOS PAŞA CAD.

0 5 10 15M

Şekil 4.137. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

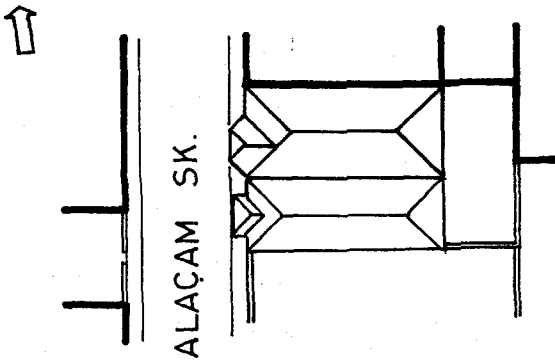
ALAÇAM SOK.

ADA NO: 35

PARSEL NO: 6-7

0 1 2 3 4 5 M

ALAÇAM SK.

0 5 10 15 M

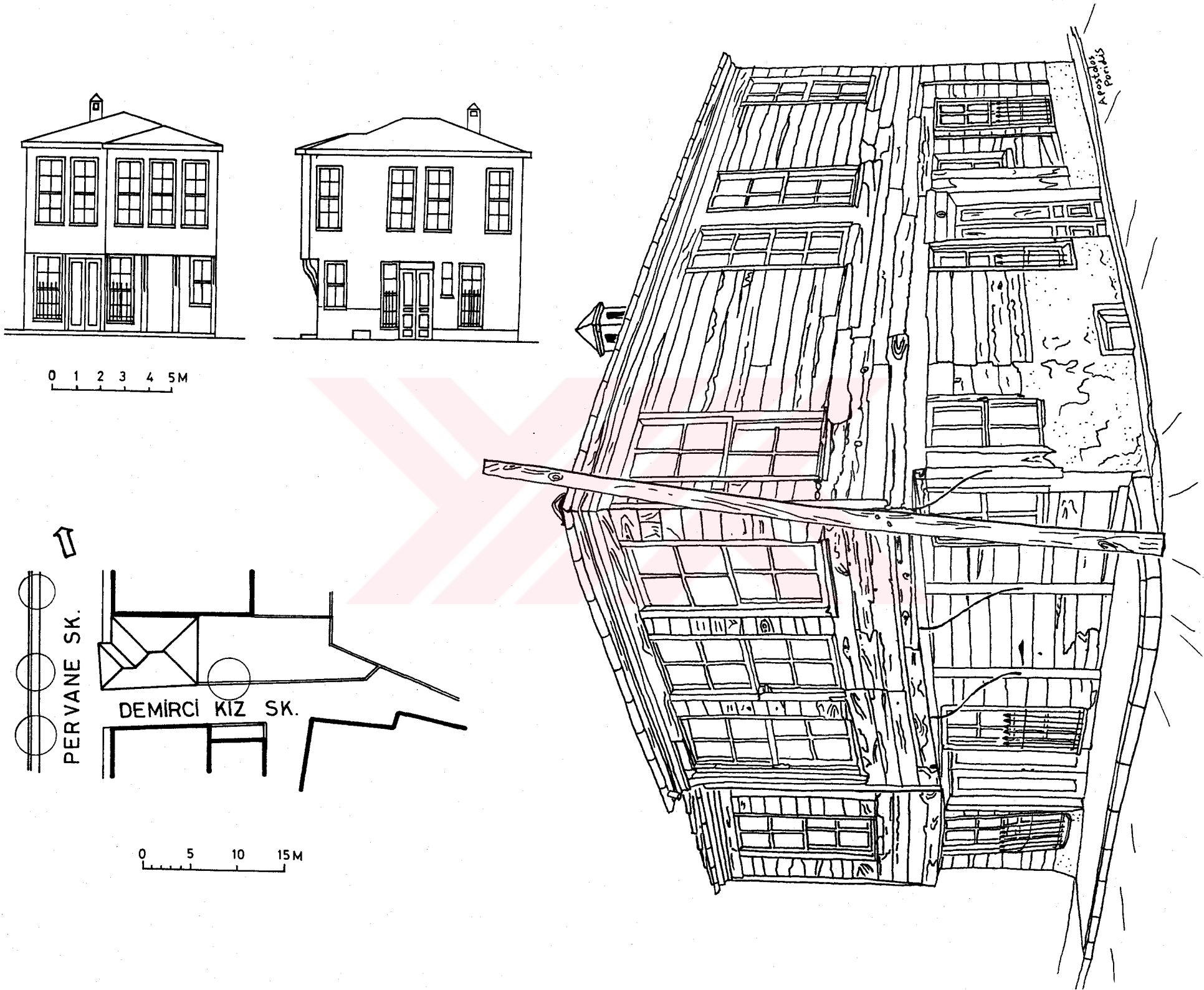
Şekil 4.138. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

PERVANE SOK.

ADA NO: 47

PARSEL NO: 2

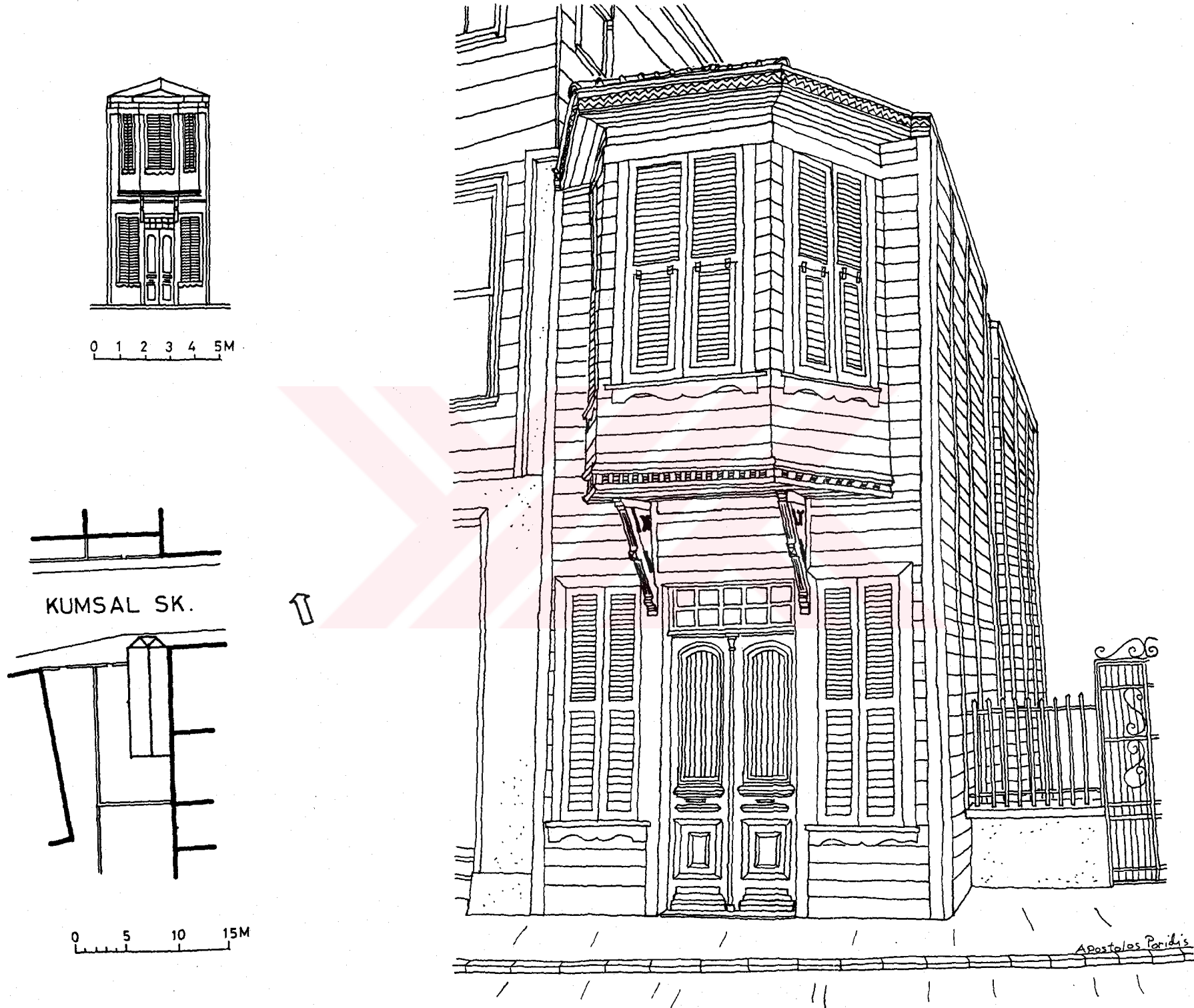
Şekil 4.139. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

KUMSAL SOK.

ADA NO: 95

PARSEL NO: 23-24

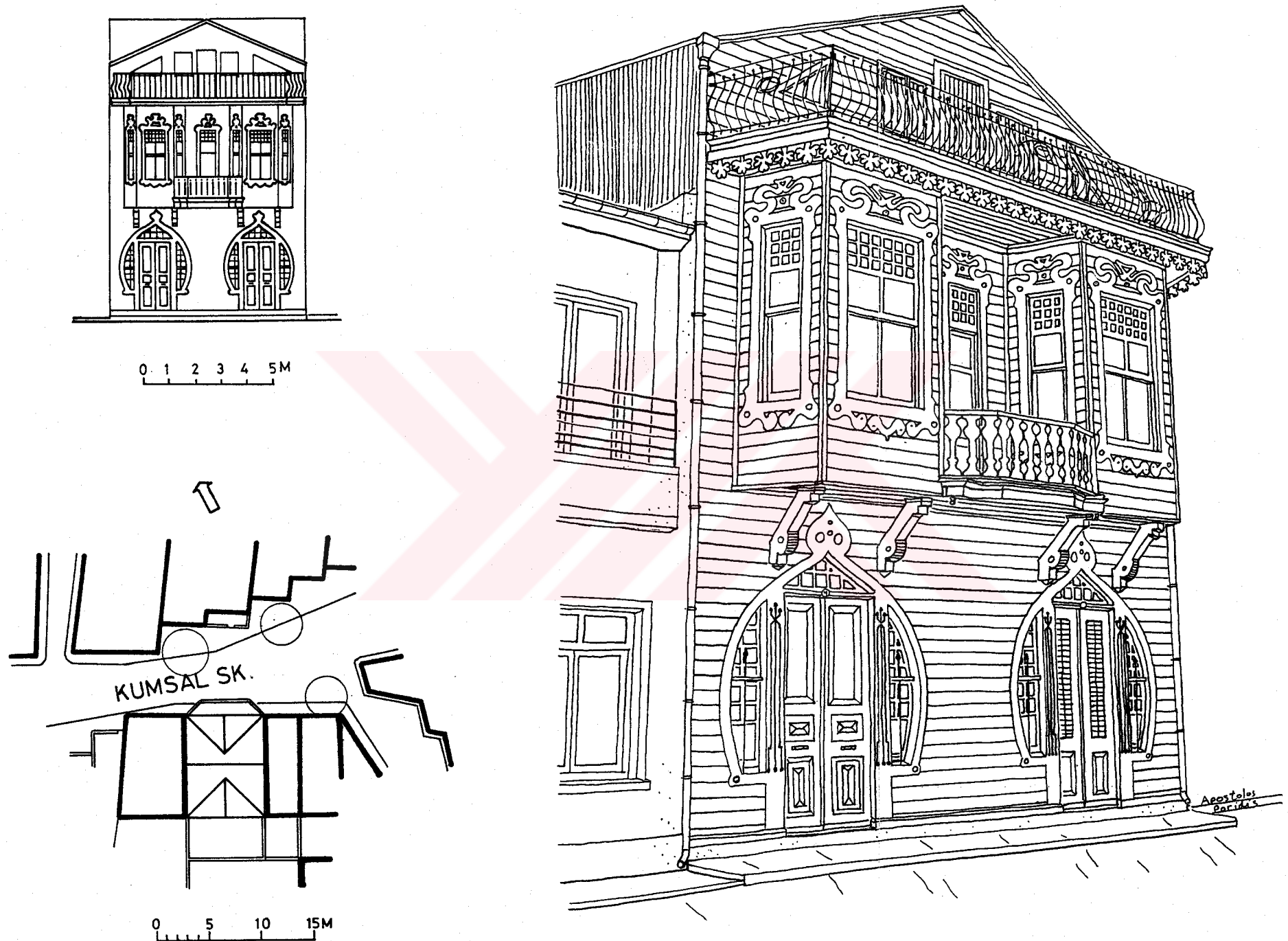
Şekil 4.140. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

KUMSAL SOK.

ADA NO: 47

PARSEL NO: 10

Şekil 4.141. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

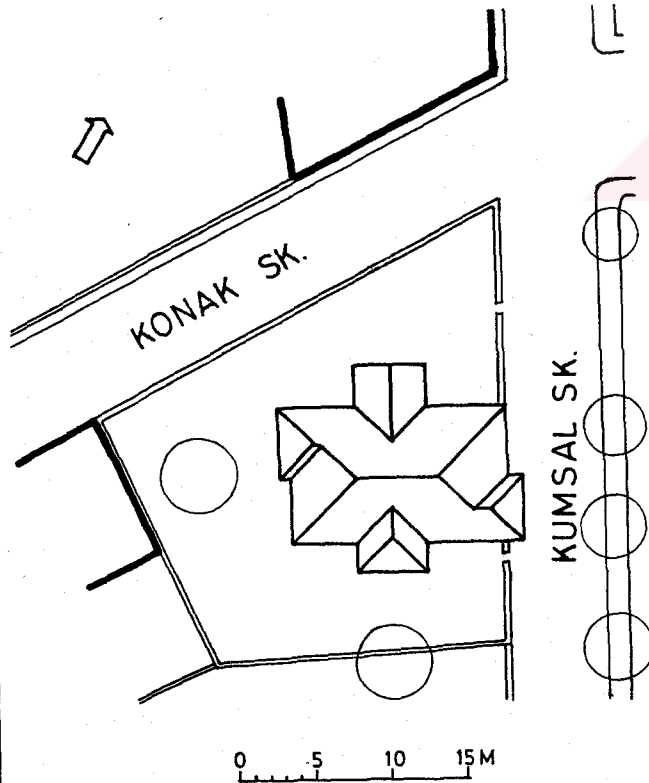
KUMSAL SOK.

ADA NO: 244

PARSEL NO: 24-25

0 1 2 3 4 5M

0 5 10 15M

Şekil 4.142. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

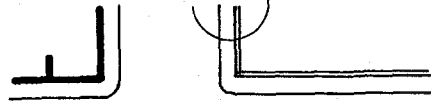
KONAK SOK.

ADA NO: 52

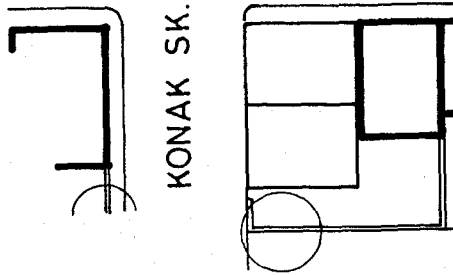
PARSEL NO: 13

0 1 2 3 4 5 M

ALPARSLAN SK.

KONAK SK.

0 5 10 15 M

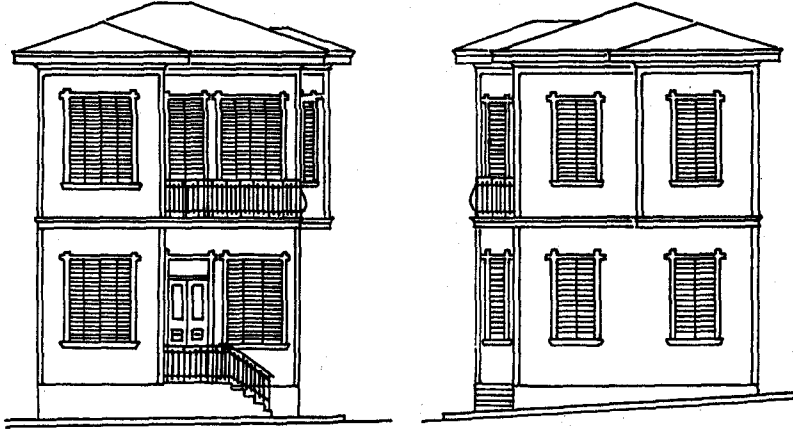
Şekil 4.143. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

BAŞ LALA SOK.

ADA NO: 55

PARSEL NO: 2

0 1 2 3 4 5M

BAŞ LALA SK.

ARSLANAĞZI SK.

0 5 10 15 M

Şekil 4.144. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

MALÜL GAZİ CAD.

ADA NO: 50

PARSEL NO: 5

Şekil 4.145. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BÜYÜKADA

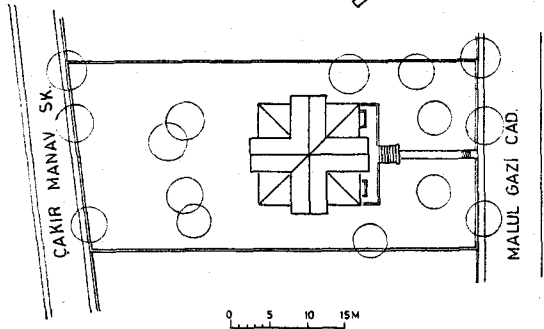
MALUL GAZİ CAD.

ADA NO: 86

PARSEL NO: 3

0 1 2 3 4 5 M

Apostolos Perdikis

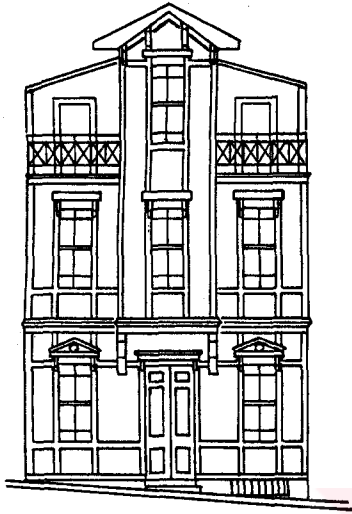
Şekil 4.146. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

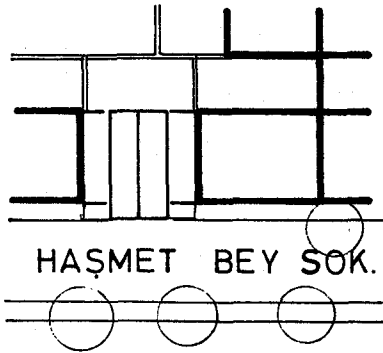
HAŞMET BEY SOK.

ADA NO: 13

PARSEL NO: 20

0 1 2 3 4 5M

HAŞMET BEY SOK.

0 5 10 15M

Apostolos Poridis

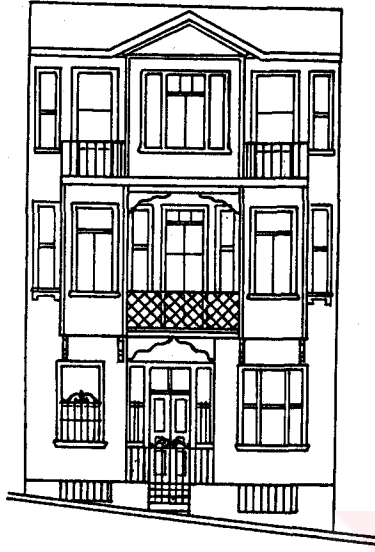
Şekil 4.147. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

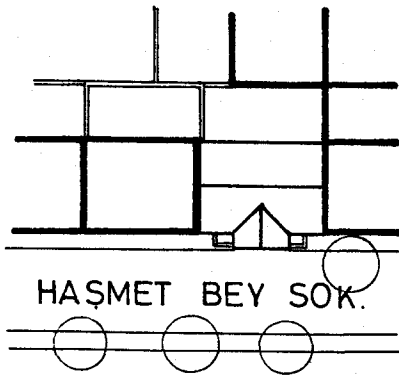
HAŞMET BEY SOK.

ADA NO: 13

PARSEL NO: 12

0 1 2 3 4 5M

HAŞMET BEY SOK.

0 5 10 15M

Apostolos Poridis

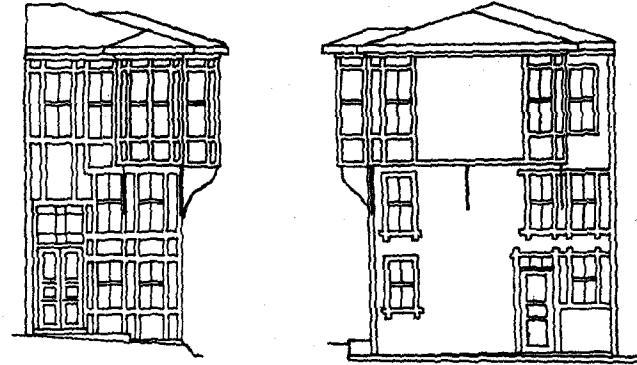
Şekil 4.148. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

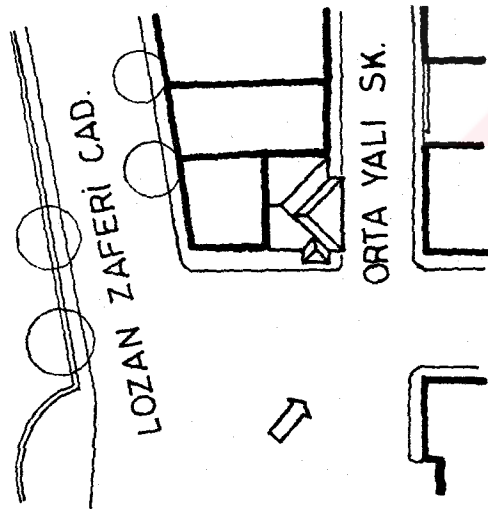
ORTA YALI SOK.

ADA NO: 18

PARSEL NO:

0 1 2 3 4 5M

0 5 10 15M

Şekil 4.149. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

LOZAN ZAFERİ CAD.

ADA NO: 18

PARSEL NO: 2

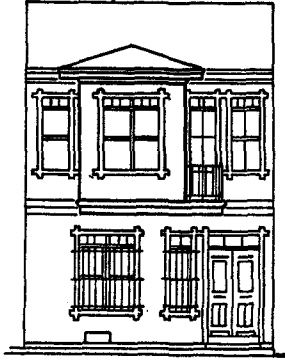
Şekil 4.150. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

LOZAN ZAFERİ CAD.

ADA NO: 18

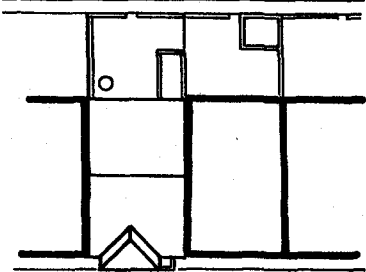
PARSEL NO: 14

0 1 2 3 4 5M

ORTA YALI SK.

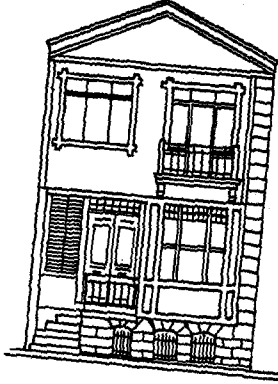
LOZAN ZAFERİ CAD.

0 5 10 15M

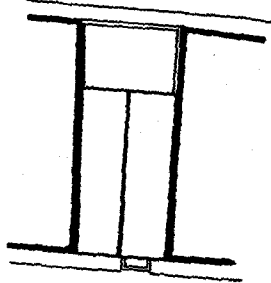
Apostolos Poridis

Şekil 4.151. Envanter paftası

0 1 2 3 4 5M

ORTA YALI SK.

LOZAN ZAFERİ CAD.

0 5 10 15M

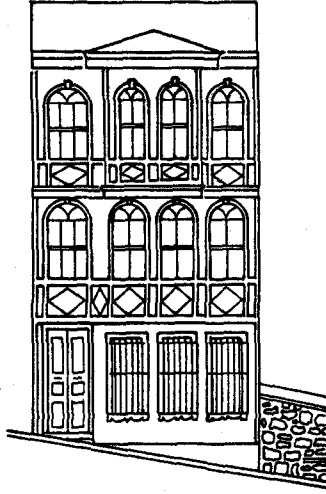

Şekil 4.152. Envanter paftası

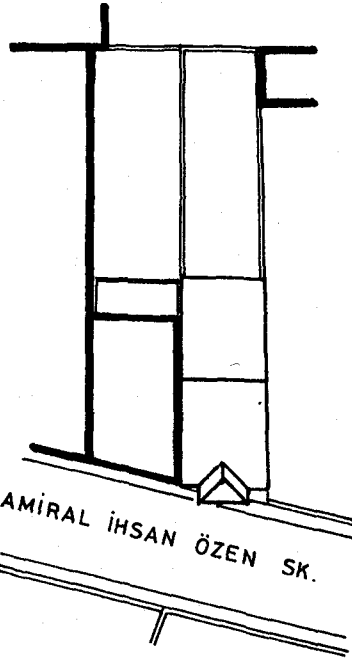
İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

AMİRAL İHSAN ÖZEN CD. ADA NO: 51

PARSEL NO: 11

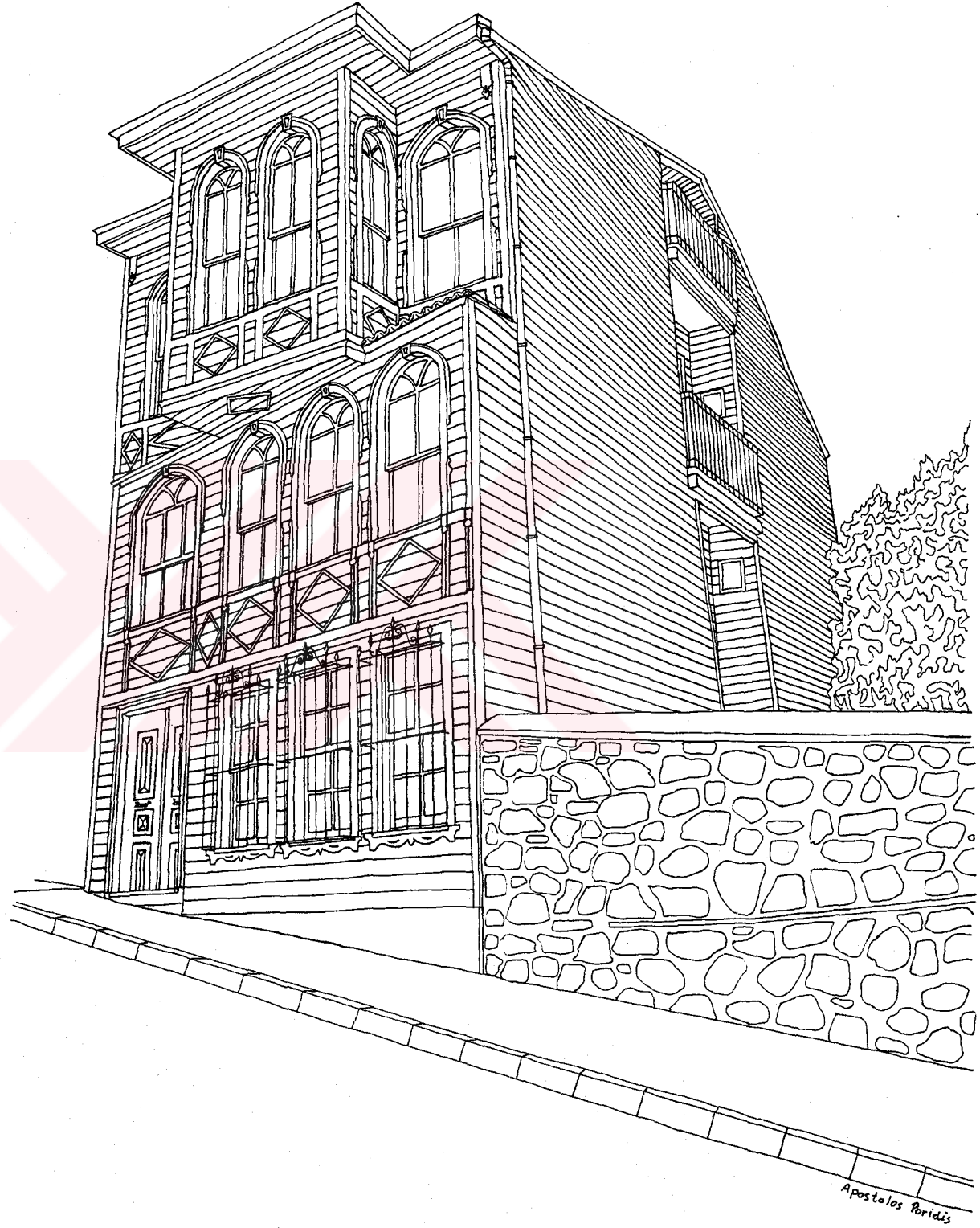

0 1 2 3 4 5M

0 5 10 15M

AMİRAL İHSAN ÖZEN SK.

Apostolos Poridis

Şekil 4.153. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

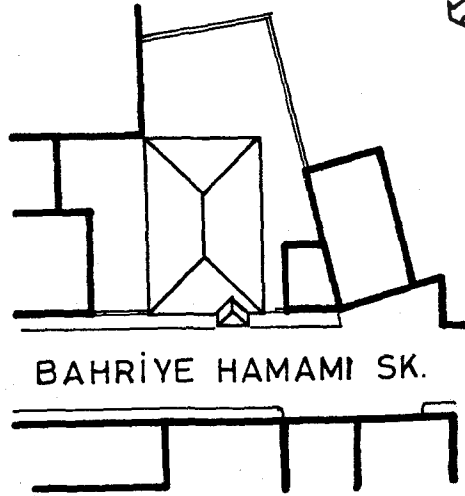
BAHRİYE HAMAM SOK.

ADA NO: 51

PARSEL NO:3

0 1 2 3 4 5M

BAHRİYE HAMAMI SK.

0 5 10 15M

Apostolos Pordis

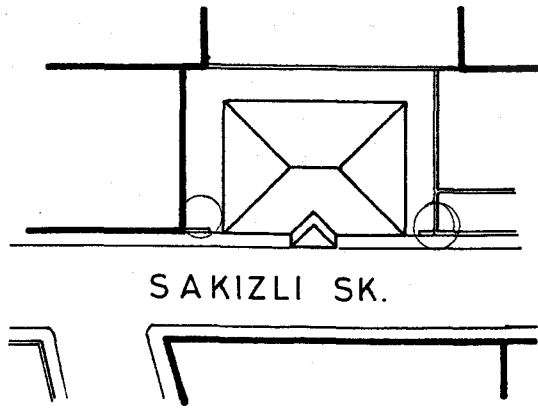
Şekil 4.154. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

SAKIZLI SOK

ADA NO: 73

PARSEL NO:12

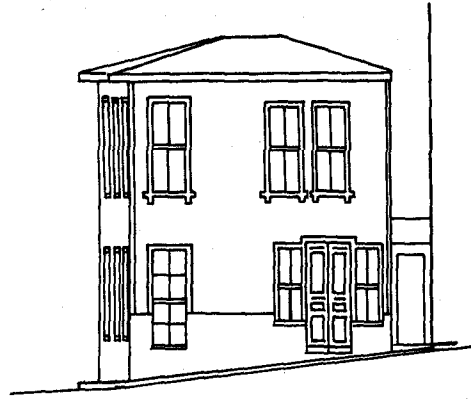
Şekil 4.155. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

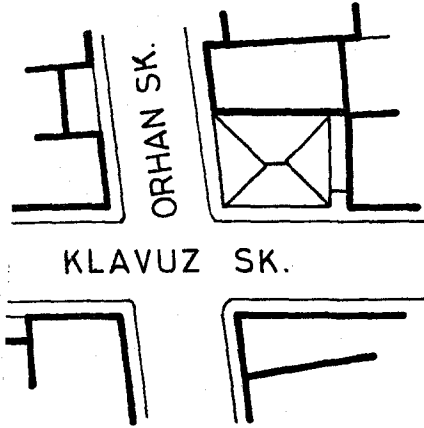
KLAVUZ SOK.

ADA NO: 73

PARSEL NO: 12

0 1 2 3 4 5M

0 5 10 15M

Apostolos Perdis

Şekil 4.156. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

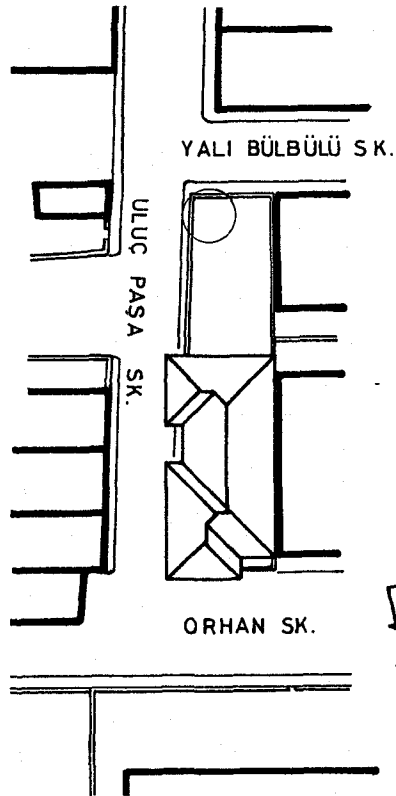
ORHAN SOK.

ADA NO: 58

PARSEL NO:43

0 1 2 3 4 5M

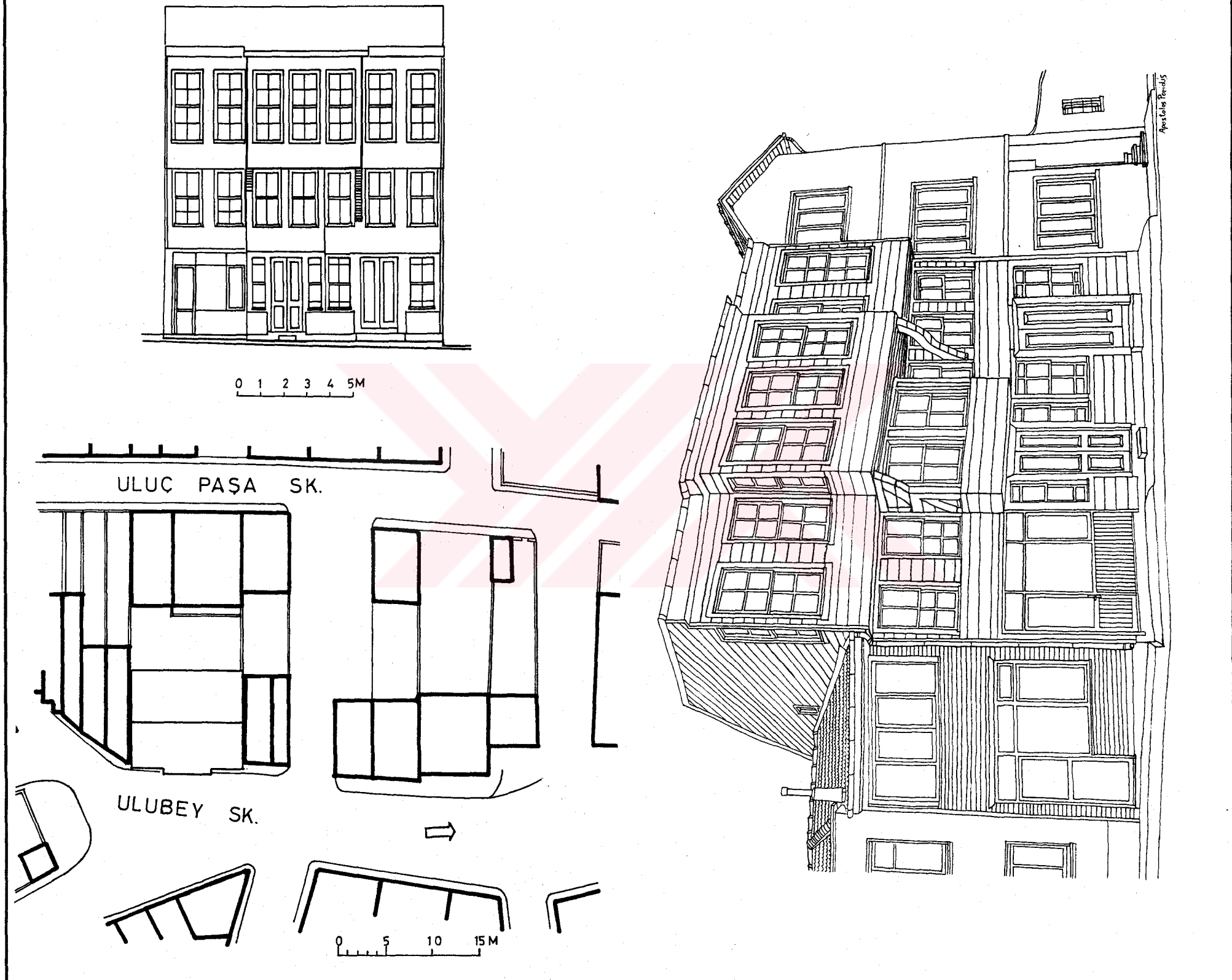
Şekil 4.157. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

ULUBEY SOK.

ADA NO: 55

PARSEL NO: 22-23-24

Şekil 4.158. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

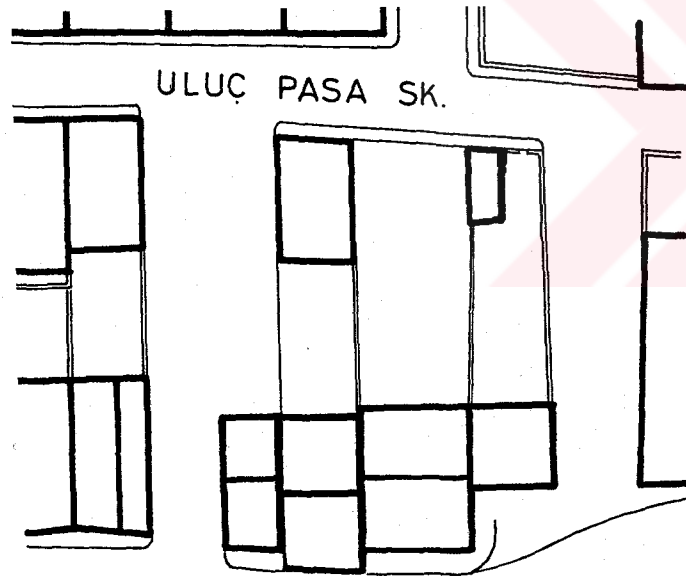
ULUBEY SOK.

ADA NO: 55

PARSEL NO: 7-8

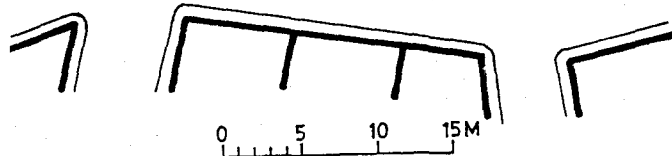

0 1 2 3 4 5M

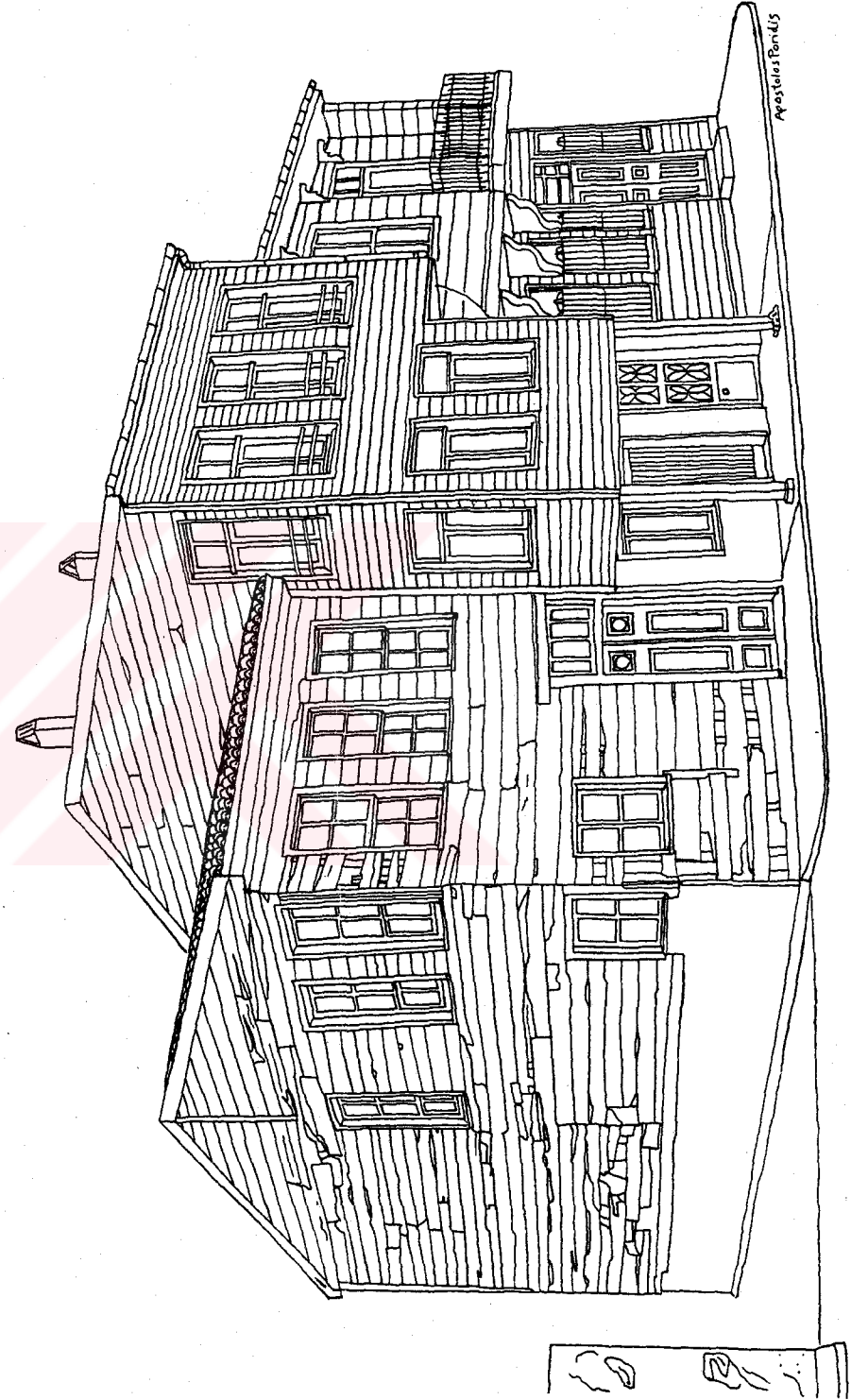

ULUÇ PASA SK.

ULUBEY SK.

0 5 10 15M

Şekil 4.159. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

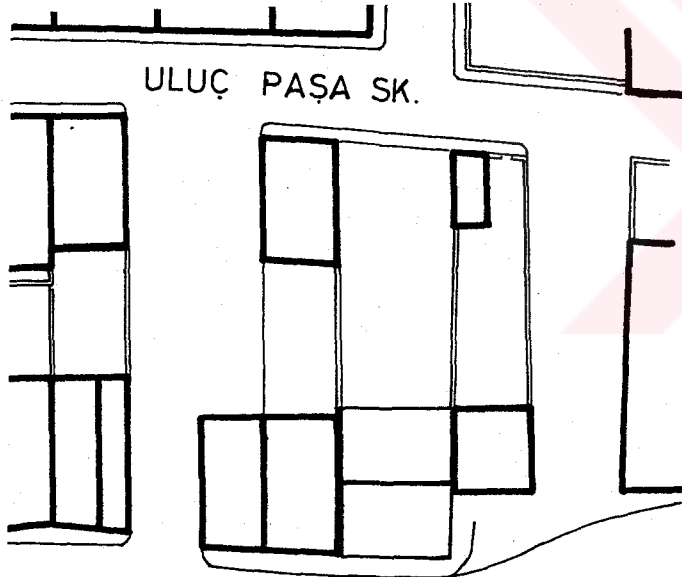
ULUBEY SOK.

ADA NO: 55

PARSEL NO:9

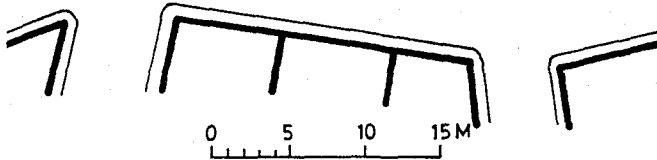

0 1 2 3 4 5M

ULUÇ PAŞA SK.

ULUBEY SK.

0 5 10 15M

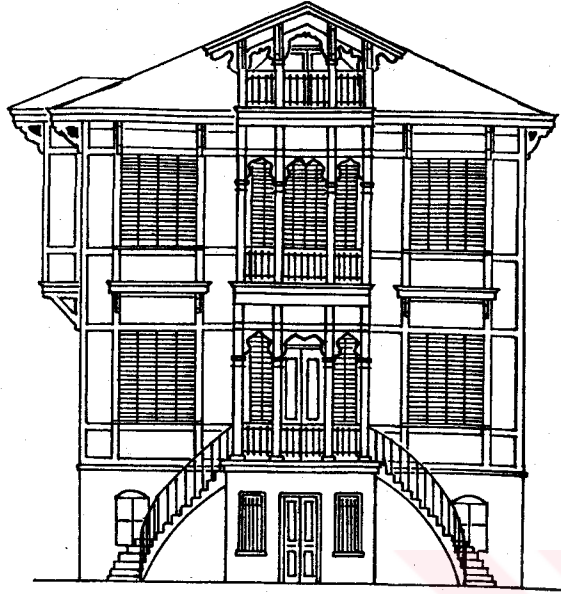
Apostolos Poridis

Şekil 4.160. Envanter paftası

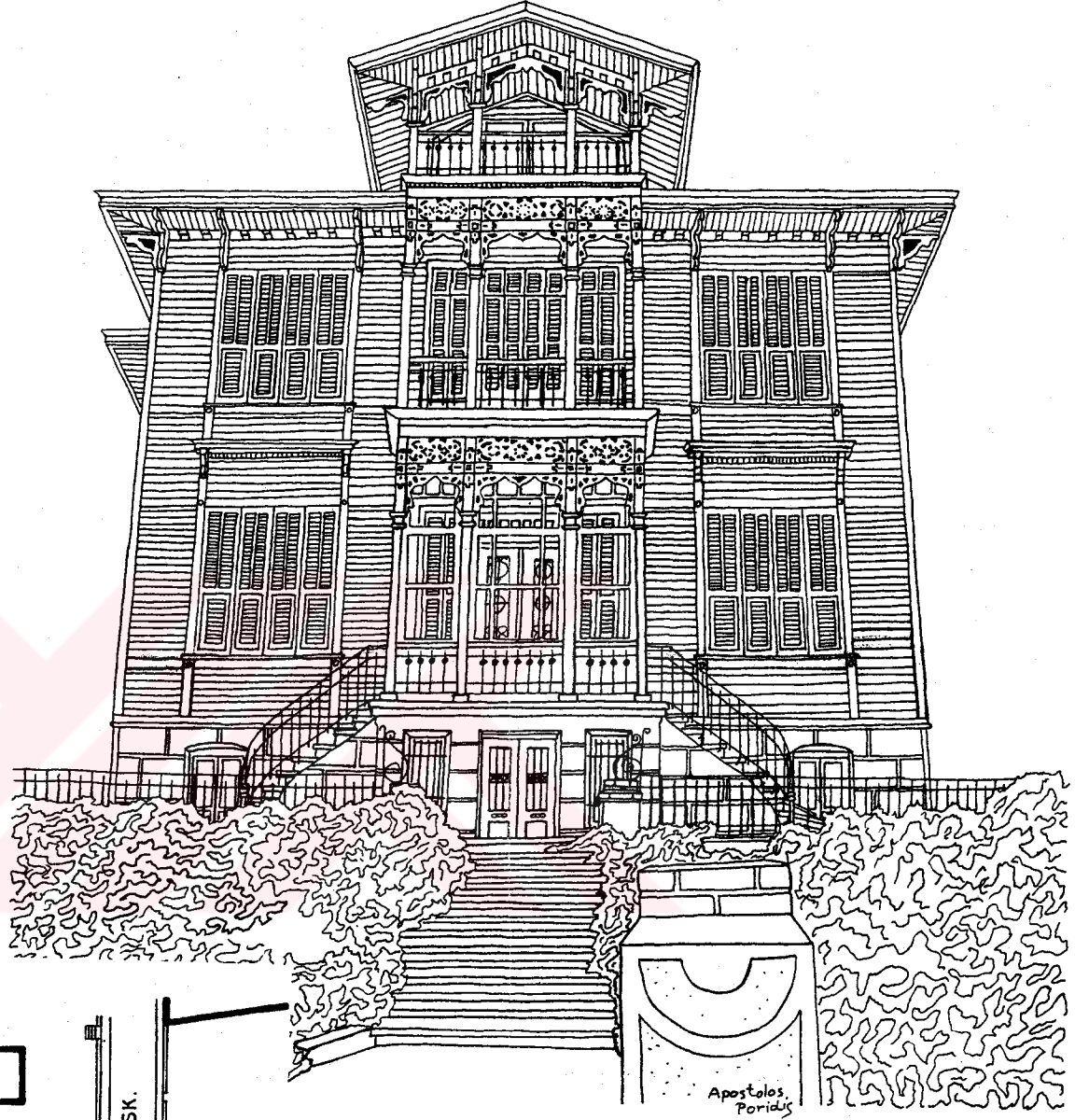
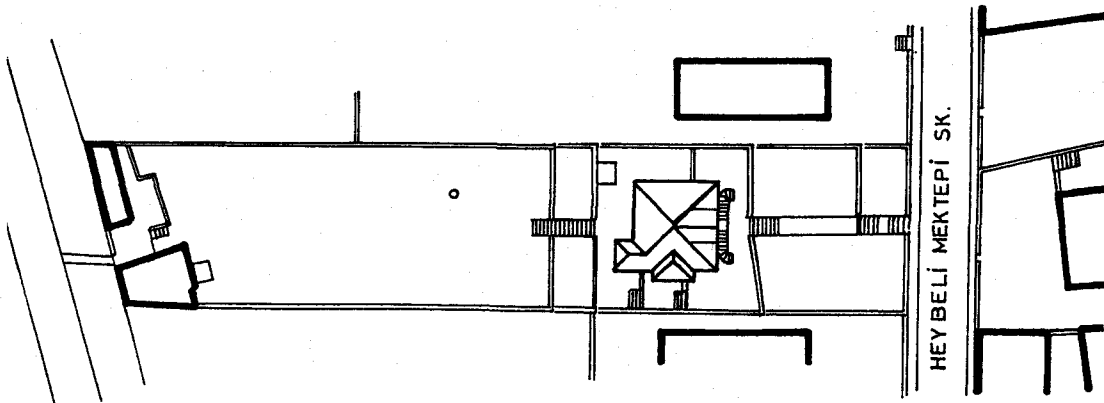
İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

HEYBELİ MEKTEBİ SOK. ADA NO: 83

PARSEL NO:3

0 1 2 3 4 5 M

Apostolos
Peridis

HEYBELİ MEKTEPİ SK.

0 10 20 30 M

Şekil 4.161. Envanter paftası

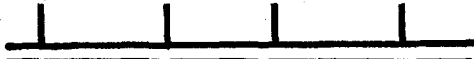
İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

REFAH ŞEHİTLERİ CAD. ADA NO: 25

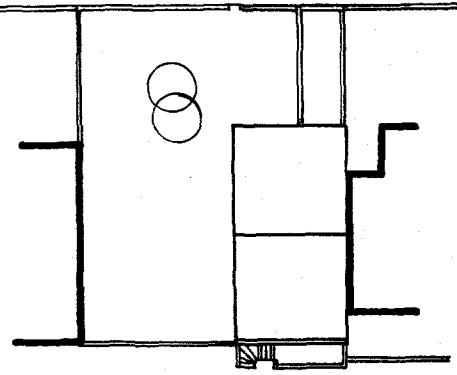
PARSEL NO: 10

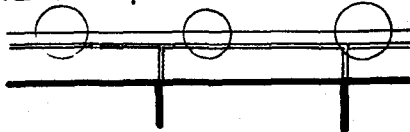
0 1 2 3 4 5M

MIZRAK SK.

REFAH ŞEHİTLERİ CAD.

0 5 10 15M

Şekil 4.162. Envanter paftası

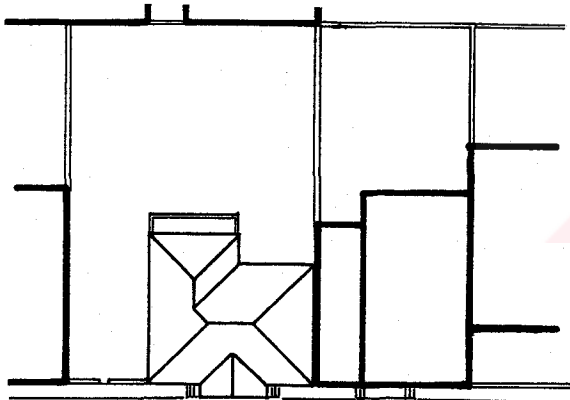
İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

REFAH ŞEHİTLERİ CAD. ADA NO: 116

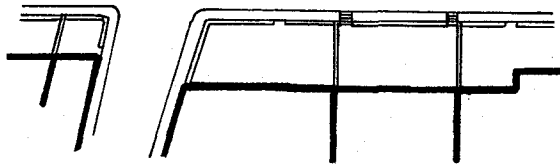
PARSEL NO: 25

0 1 2 3 4 5M

REFAH ŞEHİTLERİ CAD.

0 5 10 15M

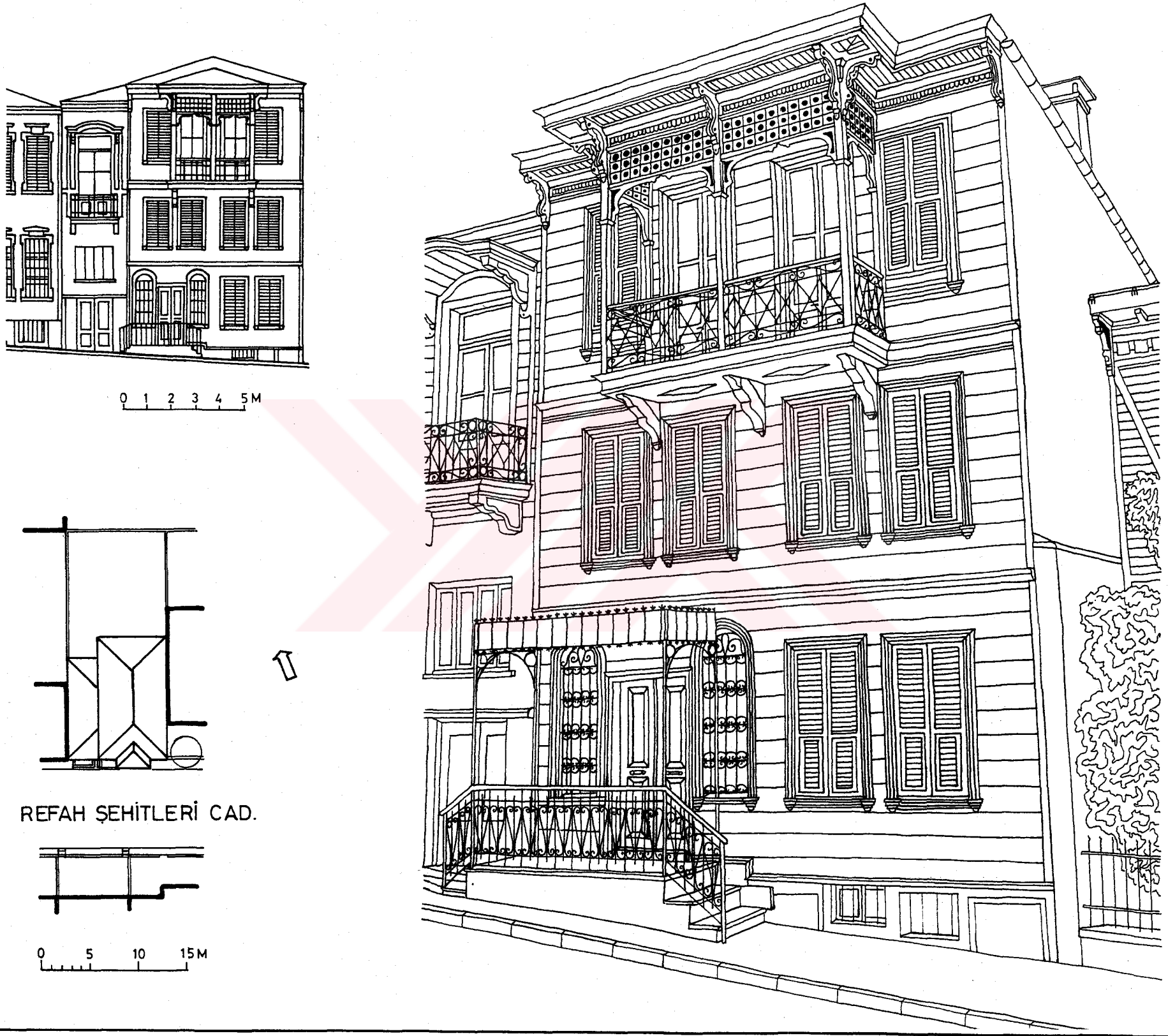

Şekil 4.163. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

REFAH ŞEHİTLERİ CAD. ADA NO: 116

PARSEL NO: 26

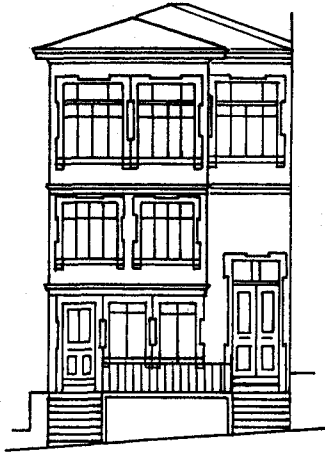

Şekil 4.164. Envanter paftası

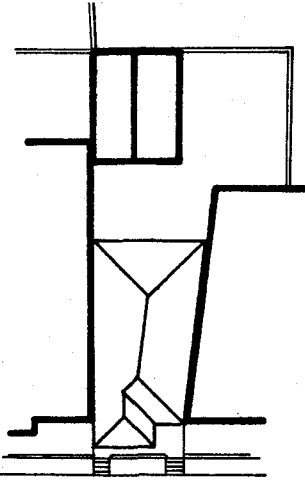
İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

REFAH ŞEHİTLERİ CAD. ADA NO: 75

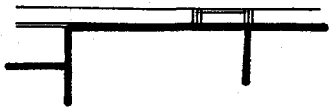
PARSEL NO: 6

0 1 2 3 4 5M

REFAH ŞEHİTLERİ CAD.

0 5 10 15M

Apostolos Peridis

Şekil 4.165. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

REFAH ŞEHİTLERİ CAD. ADA NO: 73

PARSEL NO: 11

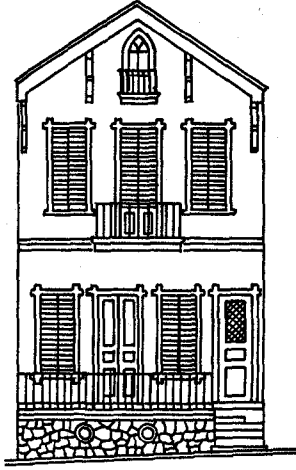

Şekil 4.166. Envanter paftası

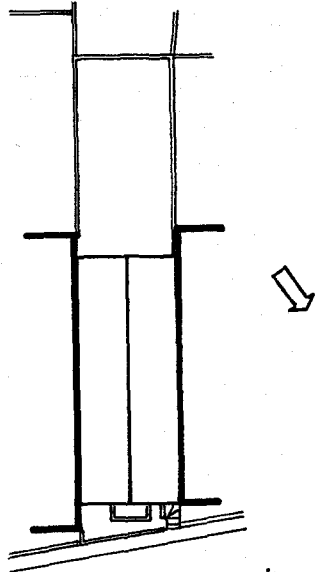
İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

REFAH ŞEHİTLERİ CAD. ADA NO: 73

PARSEL NO: 7

0 1 2 3 4 5M

REFAH ŞEHİTLERİ
CAD.

0 5 10 15M

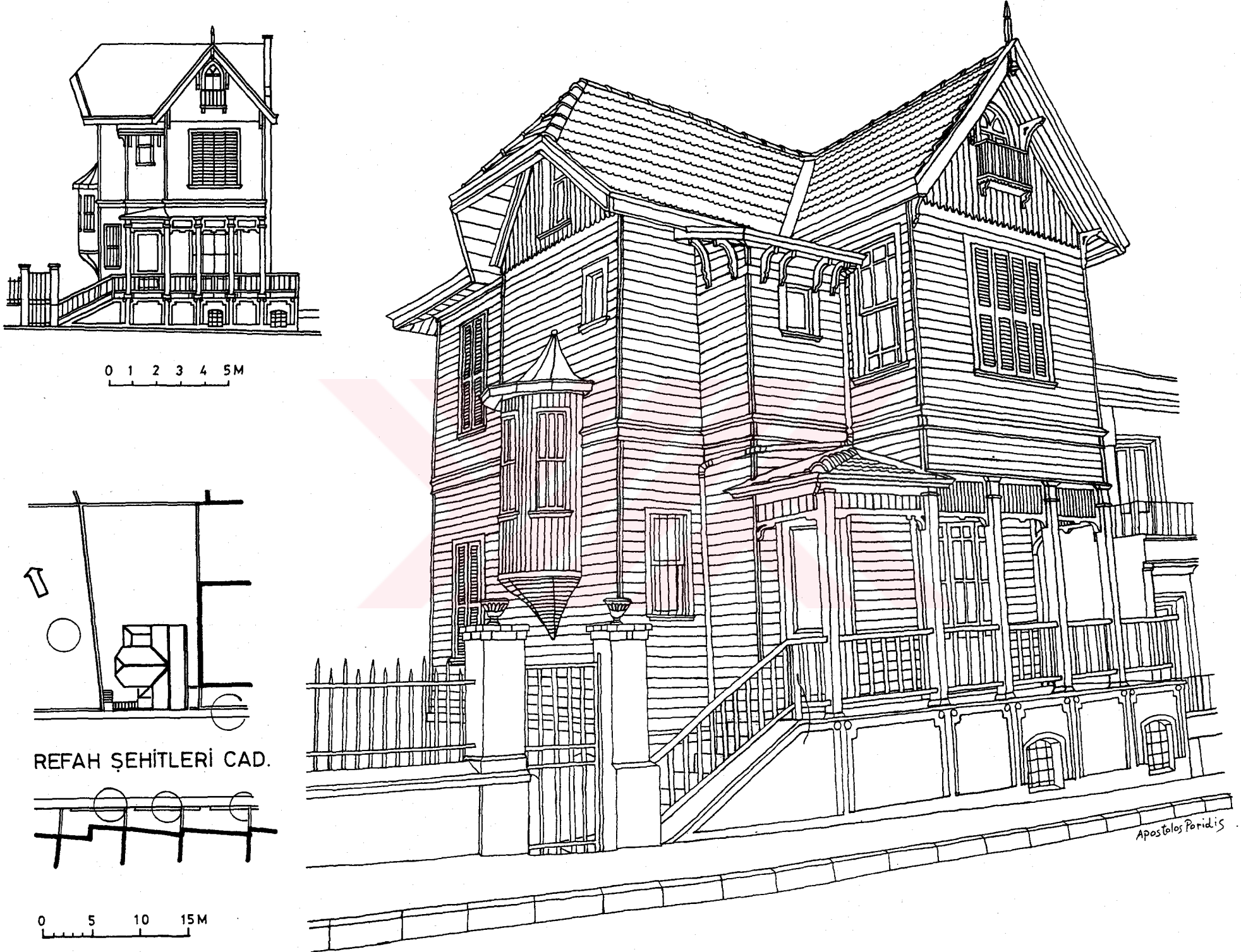
Apostolos Peridis

Şekil 4.167. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

REFAH ŞEHİTLERİ CAD. ADA NO: 116

PARSEL NO: 5

Şekil 4.168. Envanter paftası

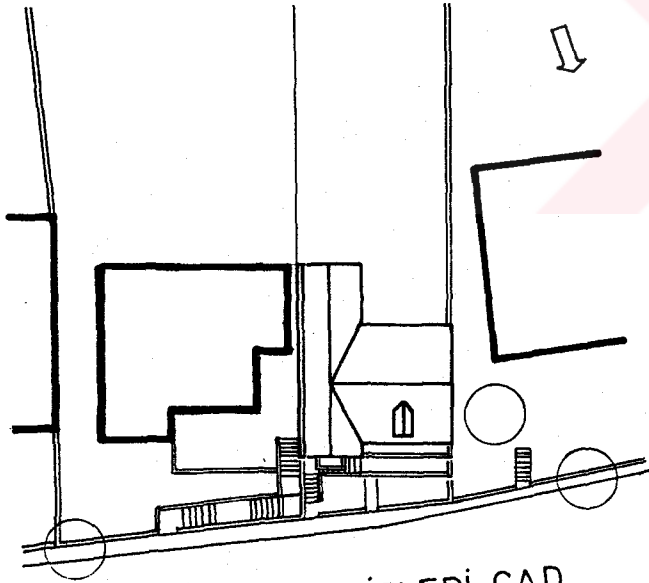
İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

REFAH ŞEHİTLERİ CAD. ADA NO:

PARSEL NO: 12

0 1 2 3 4 5M

REFAH ŞEHİTLERİ CAD.

0 5 10 15M

Apostolos Peridis

Şekil 4.169. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

ŞEHİT HAKKI BURAK SK. ADA NO: 76

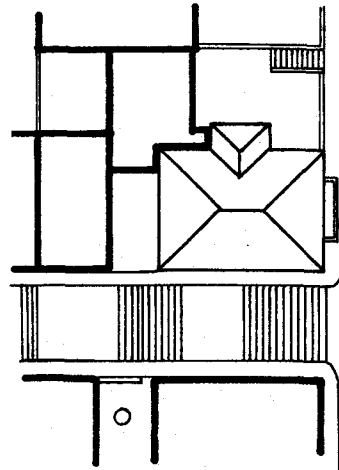
PARSEL NO:

0 1 2 3 4 5M

0 1 2 3 4 5M

0 5 10 15M

ŞEHİT HAKKI BURAK SK.

SAKSILI
SK.

Apostolos Porides

Şekil 4.170. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

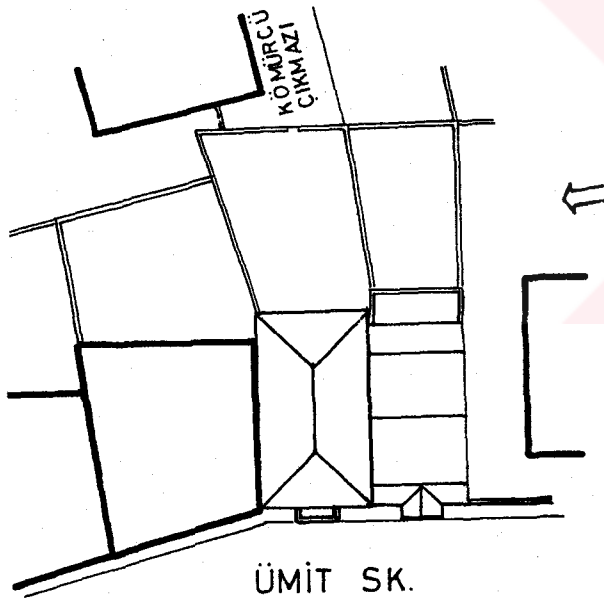
ÜMİT SOK.

ADA NO: 66

PARSEL NO: 2-3

0 1 2 3 4 5M

ÜMİT SK.

0 5 10 15M

Apostolos Perdis

Şekil 4.171. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

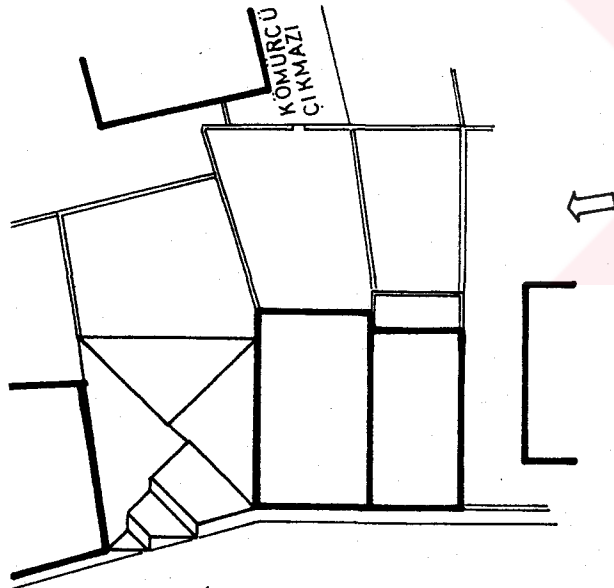
ÜMİT SOK.

ADA NO: 66

PARSEL NO: 45

0 1 2 3 4 5M

ÜMİT SK.

0 5 10 15M

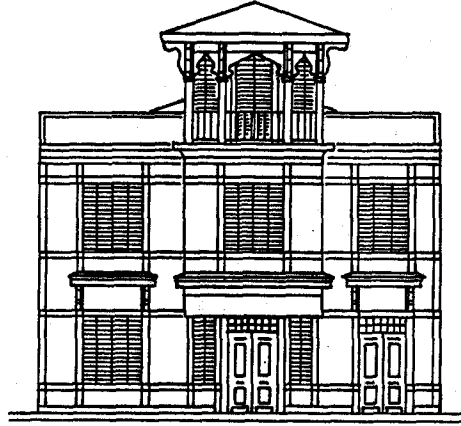
Şekil 4.172. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

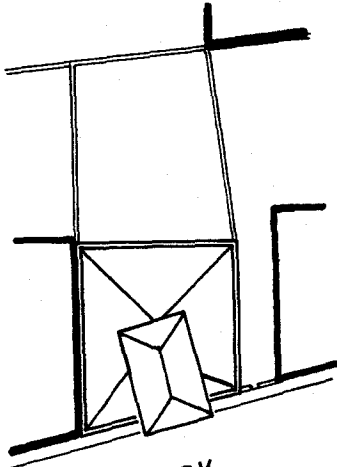
ÜMİT SOK.

ADA NO: 66

PARSEL NO: 6

0 1 2 3 4 5M

ÜMİT SK.

0 5 10 15M

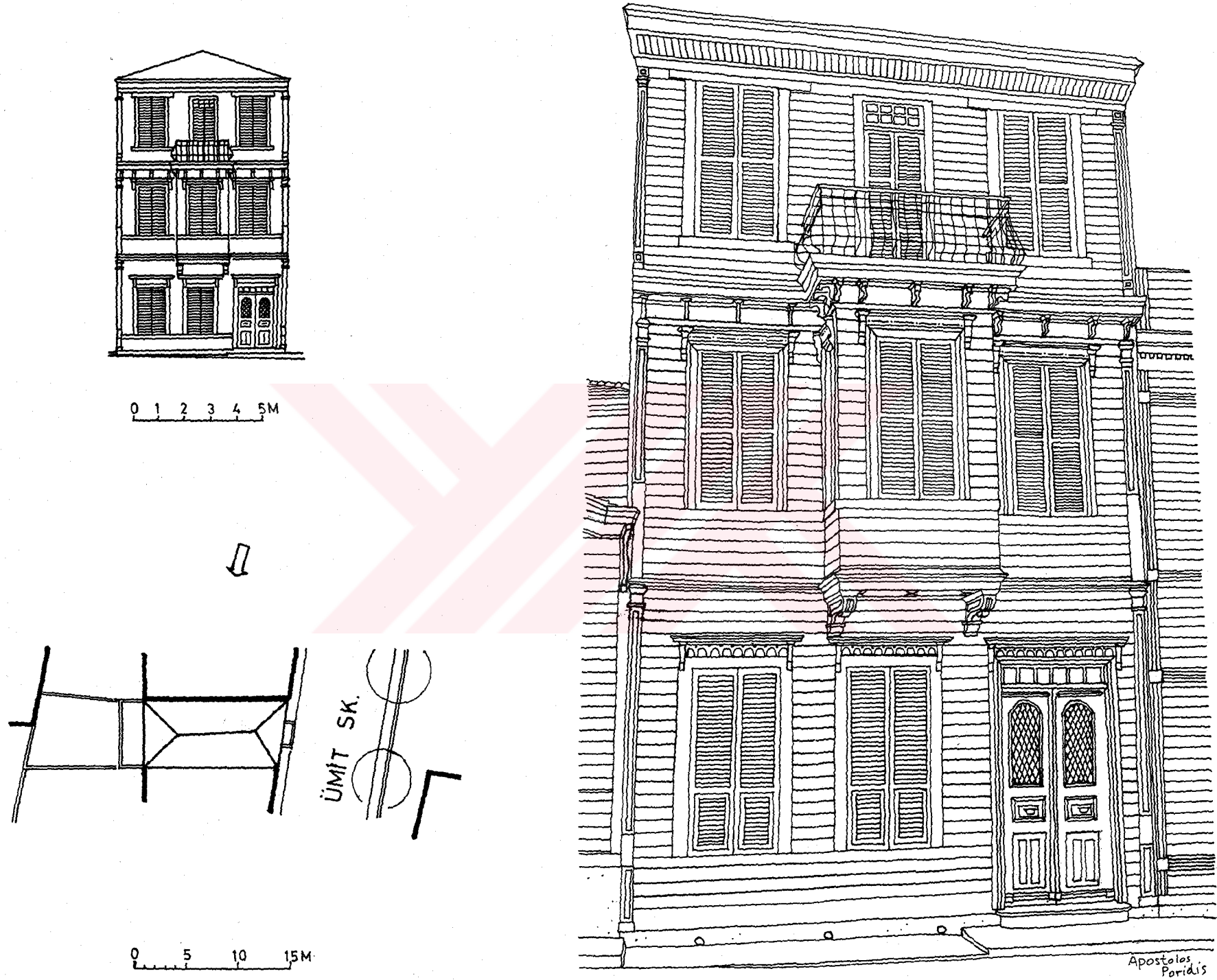
Şekil 4.173. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

ÜMİT SOK.

ADA NO: 66

PARSEL NO: 7

Şekil 4.174. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

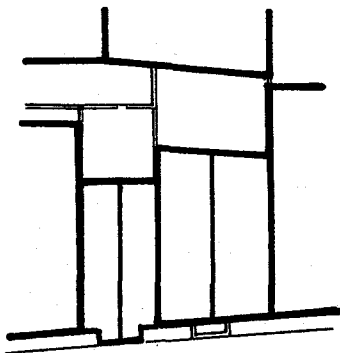
ÜMİT SOK.

ADA NO: 66

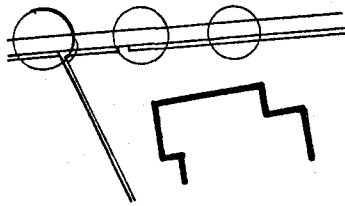
PARSEL NO: 10-11

0 1 2 3 4 5M

ÜMİT SK.

0 5 10 15M

Apostolos Poridis

Şekil 4.175. Envanter paftası

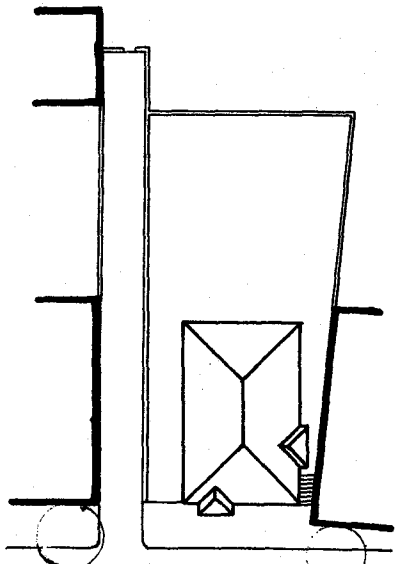
İSTANBUL, ADALAR-HEYBELİADA

REFAH ŞEHİTLERİ CAD. ADA NO: 93

PARSEL NO: 3

0 1 2 3 4 5 M

REFAH ŞEHİTLERİ CAD.

0 5 10 15 M

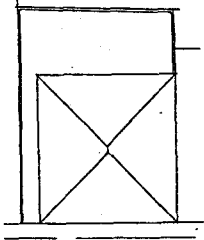

Şekil 4.176. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BURGAZDA

GÖKDEMİR ARALIĞI SK. ADA NO:

PARSEL NO:

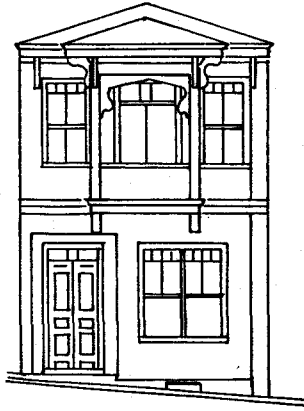
Şekil 4.177. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-BURGAZADA

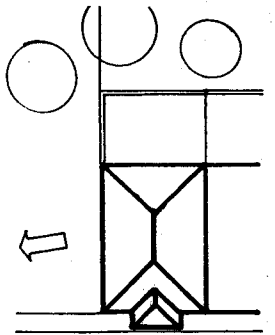
SARINÇ SOK.

ADA NO: 24

PARSEL NO: 13

0 1 2 3 4 5M

SARNIÇ SOK.

0 5 10 15M

Apostolos Poridis

Şekil 4.178. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-KINALIADA

KINALI ÇARŞI SOK.

ADA NO: 1

PARSEL NO: 7

Şekil 4.179. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-KINALIADA

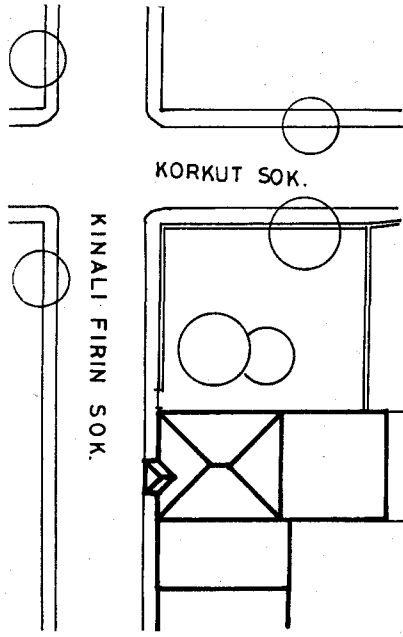
KINALI FIRIN SOK.

ADA NO: 48

PARSEL NO: 4

0 1 2 3 4 5M

0 5 10 15M

Apostolos Brindis

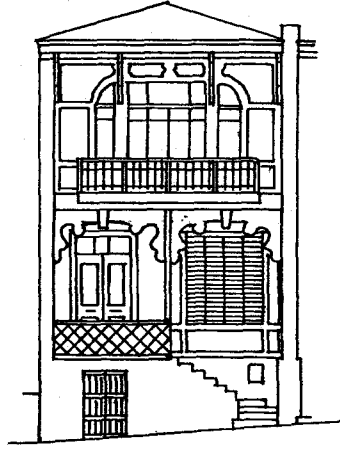
Şekil 4.181. Envanter paftası

İSTANBUL, ADALAR-KINALIADA

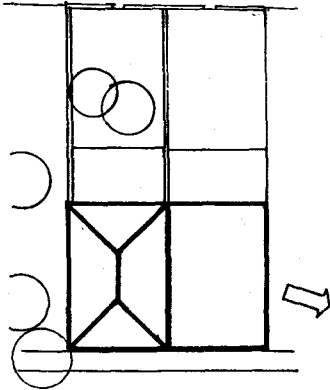
NAR ÇİÇEĞİ SOK.

ADA NO: 57

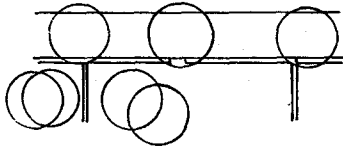
PARSEL 4

0 1 2 3 4 5M

NAR ÇİÇEĞİ SOK.

0 5 10 15M

Apostolos Poridis

Şekil 4.180. Envanter paftası

4.2.3.2 Malzeme ve yapım sistemleri

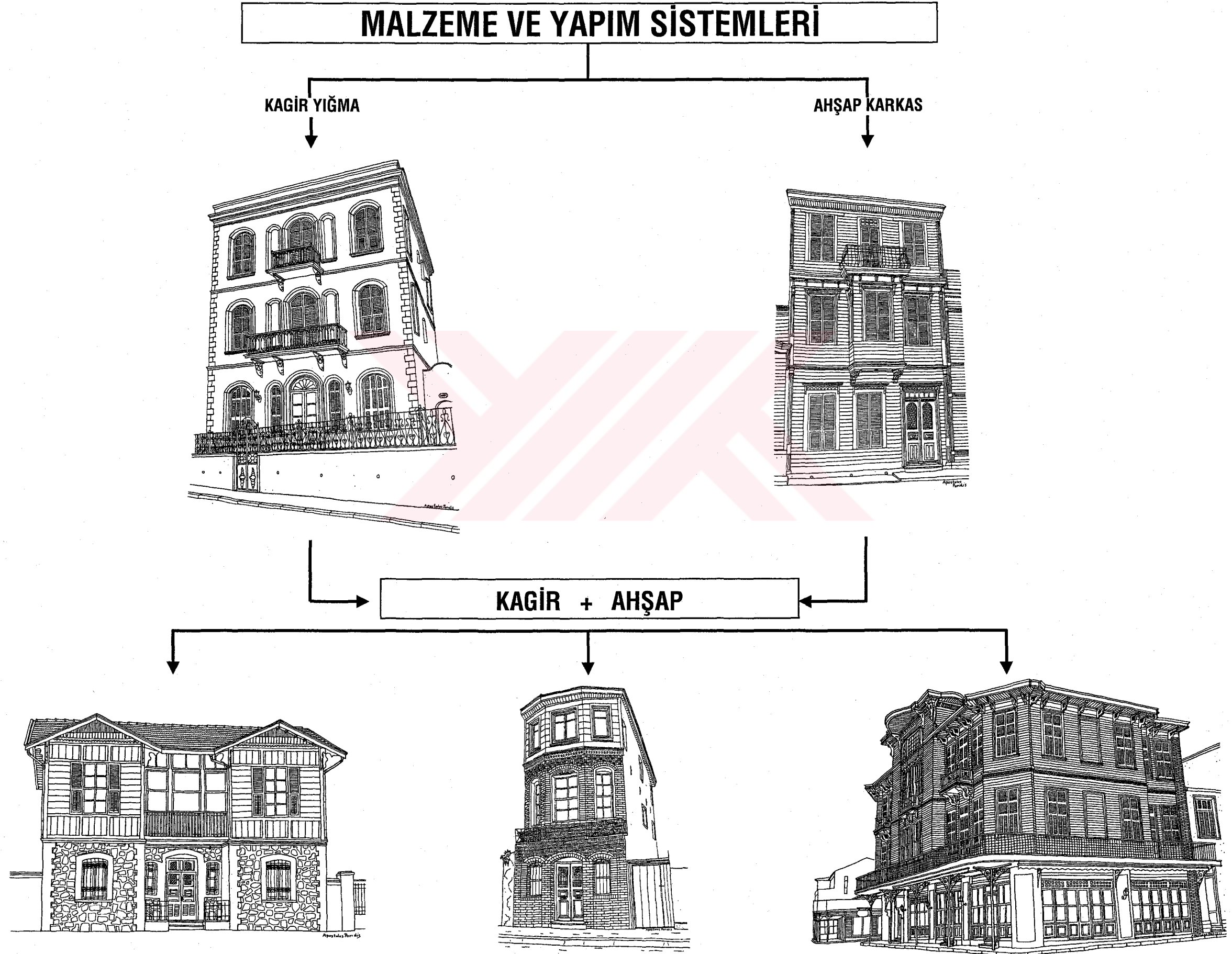
İstanbul Adaları'ndaki tarihi binalar kullanılan malzeme ve yapım sistemlerine göre üç ayrı tip özelliği göstermektedir. Birinci tip, kagir yığma sistemle, tuğla ve taş malzeme kullanılarak inşa edilmiş binalardır.

Adalar'daki evlerinin ikinci tipini, kagir temel üzerine, ahşap karkas yapım tekniği ile inşa edilmiş binalar oluşturmaktadır. Bu tip binaların pek çoğunun temel duvarları arasında bodrum kat alanları bulunmaktadır. Kimi örneklerde subasman yüksekliğinde olan bu kagir katlar, bazı örneklerde, çoğunlukla eğimden dolayı, yarı bodrum kat ya da zemin kat görünümündedir. Binaların özgün tasarımı bu katlar mutfak, çamaşırılık, kiler olarak planlanmıştır. Kimi örneklerde bunlara bir kapı ile dışarıdan direkt giriş verilmiştir. Bu tipi oluşturan ahşap karkas binaların asıl giriş kapısı ise, kagir katın üzerinde yer alan ahşap katta olup, buna dışarıdan, çoğu zaman çift taraflı kagir bir merdiven ile çıkılmaktadır.

Adalar'daki binaların üçüncü tipini ise; bahsedilen bodrum kat niteliğindeki kagir kat dışında, kagir yığma ve ahşap karkas yapım tekniklerinin bir arada kullanıldığı binalar oluşturmaktadır. Bu tip binalarda; iki katlı olanlarda ana girişin bulunduğu zemin kat tuğla veya taş malzeme kullanılarak kagir yığma sistemle inşa edilmiş olup, üst kat ahşap karkas yapım tekniği ile yapılmıştır. Gene bu tip binalarda ikiden daha fazla katlı olanların bazılarında; zemin kat kagir olup, üst katlar ahşap karkastır. Kimi örneklerde ise zemin kat ve üstündeki bir kat kagir yığma, bunların üzerindeki son kat ise ahşap karkas olarak inşa edilmiştir (Çizelge 4.2).

Adalar'daki tarihi bina cephelerindeki malzeme kullanımı incelendiğinde; kagir binalar ile kagir + ahşap olan binaların kagir kısımlarının cephelerinde sıva, tuğla, kesme ya da moloz taş kullanıldığı görülmektedir. Ahşap binalar ile kagir + ahşap binaların ahşap kısımlarındaki cephe yüzeyleri ise, ahşap kaplama tahtaları ile kaplanmıştır. Günümüzde kimi ahşap bina örneklerinde, dış cephe kaplamalarının çürütmesi ile yapılan tamiratlarda bilinçsizlik sonucu bu cepheler tel sıva ile kaplanmış ve özgün niteliklerini kaybetmiştir. Adalar'daki tarihi binalarda genel olarak iki ya da dört yöne kırmalı ahşap çatılar kullanılmıştır. Çatı yüzeyi çoğunlukla Marsilya tipi kiremitlerle kimi örneklerde ise Alaturka tipi yerli yapım kiremitler ile örtülmüştür.

Çizelge 4.2. İstanbul Adaları'ndaki tarihi binalarda malzeme ve yapım sistemleri

İstanbul Adaları'ndaki tarihi binaların çoğunda ahşap karkas yapım sistemi kullanılmıştır (evlerin çoğu ahşap karkas ve kagir yığma + ahşap karkas binalardır). Bölgede ahşapın bu kadar yaygın kullanılmış olmasının nedenlerinden biri, nemli olan ada ikliminde konutlarda ahşap malzeme kullanımının insan sağlığına olan olumlu etkisidir. Ahşap karkas sistemin yaygın kullanılmış olmasının başka bir nedeni, belki de en önemlisi, bu yapım sisteminin deprem etkisine karşı dayanıklılığını kanıtlamış olmasıdır. 1894 yılında İstanbul'un özellikle güney kıyıları ile Adalar'da etkili olmuş olan büyük depremde, o zamana kadar Adalar'da yapılmış kagir binaların büyük çoğunluğu zarar görürken, ahşap binalar depremden çok daha az etkilenmiştir. Adalar'da ahşap karkas yapımın tercih nedenlerinden biri de bunun kolay ve çabuk tamamlanabilmesi dolayısı ile ucuz olmasıydı. 19.yy'da ve 20.yy'da İstanbul'da Rum'ların yapmış olduğu binalarla ilgili, 1998 yılında Atina Teknik Üniversitesi (Etniko Metsovio Politehnio) Mimarlık Fakültesi tarafından yapılmış bir araştırmada, yaşlı bir inşaat kalfası ile yapılan bir mülakatta; ahşap karkas yapımın kolay ve çabuk olduğu belirtilmektedir. Buna göre Adalar'da iki, üç katlı ahşap bir bina, sekiz kişinin çalışması ile 52 günde tamamlanabilmekteydi. İnşaatlarda kullanılan kereste ise Romanya'dan getirilmekteydi (Vrihea, 1998).

Sanayi devrimi ile beraber ağaç biçme tekniklerinin makineleşmesinin getirdiği üretim kolaylıkları, inşaatlık ahşap malzemenin maliyetini düşürerek kullanımını yaygınlaştırmıştır (Tanyeli, 1998) Kagir yığma sistemde kullanılan taş, tuğla, putrel gibi ağır malzemelere karşın, Tuna Nehri yolu ile Karadeniz üzerinden gelen Romanya kerestelerinin Adalar'daki inşaatlarda kullanımı daha pratik ve ekonomik olmuştur. Bu doğrultuda, bölgede ahşap malzeme kullanımı ve buna bağlı olarak geleneksel ahşap karkas yapım tekniği uygulamaları yaygınlaşmıştır.

4.2.3.3 Cephe özellikleri

İstanbul Adaları'ndaki tarihi belge niteliği taşıyan binaların cepheleri, kullanılan malzemeye göre iki ayrı tip özelliği göstermektedir. Birinci tip kagir cephelerdir. Bu kategoride tümüyle kagir olan binaların yanı sıra kagir + ahşap olan binaların kagir kat cepheleri ile ahşap binaların kagir olan bodrum kat niteliğindeki cepheleri yer alır. Kagir cephelerin yüzeyleri sıvalı ve sıvasız olmak üzere iki tiptir. Sıvasız olan kagir cepheler; moloz taş kesme taş ya da tuğladır. Kimi binaların köşeleri özel örülmüş tuğla veya kesme taş köşeler ile bitmektedir. Kimi örneklerde ise bina köşelerinde sıva veya kesme taştan kolon biçiminde düzenlemeler bulunmaktadır. Bazı uygulamalarda,

köşelerdeki kolon biçimindeki düzenlemeler üzerinde antik kolonları anımsatan yivler ve kolon başlıkları ile dönemin mimari modasına (Neo Klasik) uyulmuştur. Kagir cephelerde, çoğunlukla üst kat döşeme seviyesinden yatay olarak geçen ve katları görsel olarak birbirinden ayıran silmeler bulunmaktadır. Bunlar tamamen kagir olan bina cephelerinde sıva, tuğla ya da taştır. Ahşap ile kagirin birlikte kullanıldığı kimi cephe örneklerinde ise aradaki kat simesi ahşap olabilmektedir. Günümüzde taş veya tuğla ile kaplı olmayıp sıva ile kaplı cephelerde egemen olan renkler, çoğunlukla kapı, pencere söveleriyle kat silmeleri beyaz, cephe yüzeyi ise sarı, beyaz ya da gül kurusu ve pembedir. Kagir cepheler çoğunlukla arkasında çatının gizlendiği bir parapet ile bitmektedir. Kimi örneklerde ise kagir cephenin bitimi kagir bir saçak silmesi ya da ahşap bir saçak ile olabilmektedir.

Kullanılan malzemeye göre Adalar'da tarihi binalardaki cephelerin ikinci tipini ahşap kaplamalı cepheler oluşturmaktadır. Bu kategoride ahşap kaplamalı binalar ile ahşap + kargir binaların ahşap katlarının cepheleri yer almaktadır. Ahşap kaplamalı cephelerin köşelerinde ahşap pervazlar kullanılmıştır. Ahşap kaplamalı cephelerde çoğunlukla pencere kenarlarında yatayda ve düşeyde devam eden ahşap kuşaklar, cephede madolüsyon oluşturmaktadır. Kimi örneklerde bu bölüntülerin arasına 8-10 cm genişliğinde ahşaplarla (latalarla) baklava veya çapraz şekilli süsleme elemanları bulunmaktadır. Kagir cephelerde olduğu gibi pek çok ahşap cephe örneğinde de üst kat döşeme seviyesinden yatay geçen ve katları görsel olarak birbirinden ayıran ahşap silmeler bulunmaktadır. Ahşap silmeler doğal ortamın yıpratıcı etkilerinden korunmak için çinko ile kaplatılmıştır.

Günümüzde ahşap kaplamalı cephe yüzeylerinde egemen olan renk beyaz, çağla yeşili ya da kayısı sarısı rengidir. Pencere ve kapı pervazları ile cepheyi yatay ve düşeyde bölen ahşap kuşaklar, ayrıca giriş kapısı ve ahşap pancurlarda kahverengi, yeşil, vişne çürüğü ve beyaz yaygın olarak kullanılmıştır.

Ahşap binalarda çatılar çoğunlukla saçaklı olarak düzenlenmiştir. Bazı ahşap bina örneklerinde ise ahşap saçığın üzerinden devam eden arkasına çatının gizlendiği, ahşap bir parapet bulunmaktadır (Şekil 4.124, 4.133). Parapetli örneklerin çoğu kargir malzeme ile inşa edilmiş binalar olup, çok katlı (4 kat ve eğimden dolayı zemin görünümünde bodrum katı olan) bir bina örneğinde ise ahşap cephe sadece ahşap parapet ile bitmektedir (Şekil 4.107). Bu örnekte son kat tavan döşemesi üzerinde çinko kaplı ahşap konstrüksiyon iki kubbe bulunmaktadır. Kimi örneklerde bina cephesi, çatı seviyesinde bulunan küçük sekizgen planlı bir kule ile bütünleşmektedir. (Şekil

4.124, 4.133). Bazı örneklerde ise çatı eğimi fazla tutularak ve/veya çatıda kademeler yapılarak çatı arası katları oluşturulmuştur (Şekil 4.103, 4.111, 4.126, 4.146, 4.161).

Kitleşi yol üzerinde olan binaların ana girişi kimi örneklerde doğrudan yola açılırken (Şekil 4.95, 4.101, 4.104, 4.112, 4.147). kimi binalarda cephe yüzeyinden içerlek bir niş içinde yer almaktadır (Şekil 4.137, 4.138, 4.143). Her iki örnekte de bina girişi yol seviyesinde ya da yoldan birkaç basamak ile çıkılan bir yüksekliktedir. Girişin yeteri kadar yüksek olduğu durumlarda bodrumdan direkt yola açılan küçük bir kapı bulunmaktadır (Şekil 4.105, 4.179, 4.180) Kitleli yol üzerinde olan kimi binalarda ise bina girişinin bulunduğu kat cephe boyunca yoldan içeriye çekilerek giriş kapısı önünde yarı açık bir giriş mekanı oluşmaktadır (Şekil 4.123, 4.130). Girişin üzerindeki katlar ise gene cephe boyunca ahşap binalarda ahşap dikmeler, kagir binalarda ise kagir kolon ya da payandalar üzerinde öne çıkarak yol hizasına kadar gelmektedir.

Kimi örneklerde giriş kapısının bulunduğu katın altında çoğunlukla eğimden dolayı yüksek bodrum ya da zemin görünümünde olmasına rağmen, bodrum niteliğinde olan kagir bir kat bulunmaktadır. Bu mekan binaların özgün tasarımında mutfak, çamaşırlık, depo olarak işlevlendirilmiş olup çoğunlukla dışarı açılan bir kapısı bulunmaktadır. Bunun üzerinde yer alan, asıl girişin bulunduğu kata ise, çoğunlukla çift taraflı olan, kagir bir merdiven ile çıkılmaktadır (Şekil 4.120, 4.161).

Ada evlerinde giriş kapıları genel olarak ön cephede, pek çok örnekte ise cephedeki çıkımların altında bulunmaktadır. Giriş kapısı üzerinde yer alan açık, kapalı ya da yarı açık çıkma saçak görevi görerek girişi hava etkilerine karşı korumakta, aynı zamanda görsel olarak cephedeki yerini vurgulamaktadır. Kimi örneklerde ise cephede aynı düşey aks üzerindeki giriş kapısı ile çıkma düzeni, çatı hizasında bir alınlık ile sona ermektedir (Şekil 4.91, 4.125, 4.142).

Kagir bina cephelerindeki giriş kapılarının üstü düz lentolu ya da kemerlidir (Çizelge 4.3). Bu kapıların kenarları kimi örneklerde taş, tuğla ya da sıva yüzeyli söveler ile çevrelenmiştir. Kimi örneklerde ise kapının iki kenarındaki söveler kolon biçiminde düzenlenmiştir. Bazı kemerli kapılarda ise kemerin orta noktasında söveden çıkıntı yapacak biçimde kilit taşı uygulanmıştır. Adalar'da ahşap olan bina cephelerinde giriş kapıları genellikle düz lentoludur. Bazı örneklerde ise kapının üzeri, İki yanda bulunan iki dar pencereyi de kapsayacak biçimde, kemerli olarak düzenlenmiştir (Çizelge 4.3). Ahşap cephelerdeki kapıların kenarlarında ahşap söveler bulunmaktadır. Düz lentolu kimi kapı örneklerinin üzerinde ise ahşap düz silmeler ya da üçgen alınlıklar vardır.

Binaların giriş kapıları genel olarak ahşap olup, kimi örnekte masif metal (Şekil 4.97) ya da metal ile kaplanmış ahşap kapı kanatları (Şekil 4.110) kullanılmıştır. Giriş kapıları dikdörtgen düz kenarlı, iki dar kanattan oluşmaktadır. Kemerli olan kapı boşluklarının kemerli kısmı ise, sofayı aydınlatan bir pencere olarak düzenlenmiştir. Kimi örneklerde ahşap kapı kanatları tamamen tablalı olup, (Şekil 4.94, 4.116, 4.154) kimi örneklerde ise, alt kısım tablalı üst kısımlar ise camdır (Şekil 4.96, 4.100, 4.102, 4.122). Bu camlı kısım baklava, düz ve eğrisel motifleri olan metal parmaklıklar ile korunmaktadır. Masif metal olan giriş kapısının üst kısmı ise camlı olup baklava şeklinde demir parmaklıklar ile korunmuştur. Metal kaplı olan giriş kapısı ise ahşaptan tablalı olarak yapılmış ve metal ile kaplanmış. Masif metal ve ahşap üstü metal kaplama olan giriş kapıları kagir bina cephelerinde bulunmaktadır.

Kimi örneklerde kapıların üzerinde aydınlatma ve havalandırma amaçlı bir pencere bulunmaktadır. Bu pencereler kimi örneklerde düz kenarlıdır. Kimi örneklerde ise kemerli olan bu pencereler, giriş kapısı boşluğunun kemerli olan kısmında yer alırlar. Bazı giriş kapılarının ise bir ya da her iki tarafında birer dar pencere bulunmaktadır.

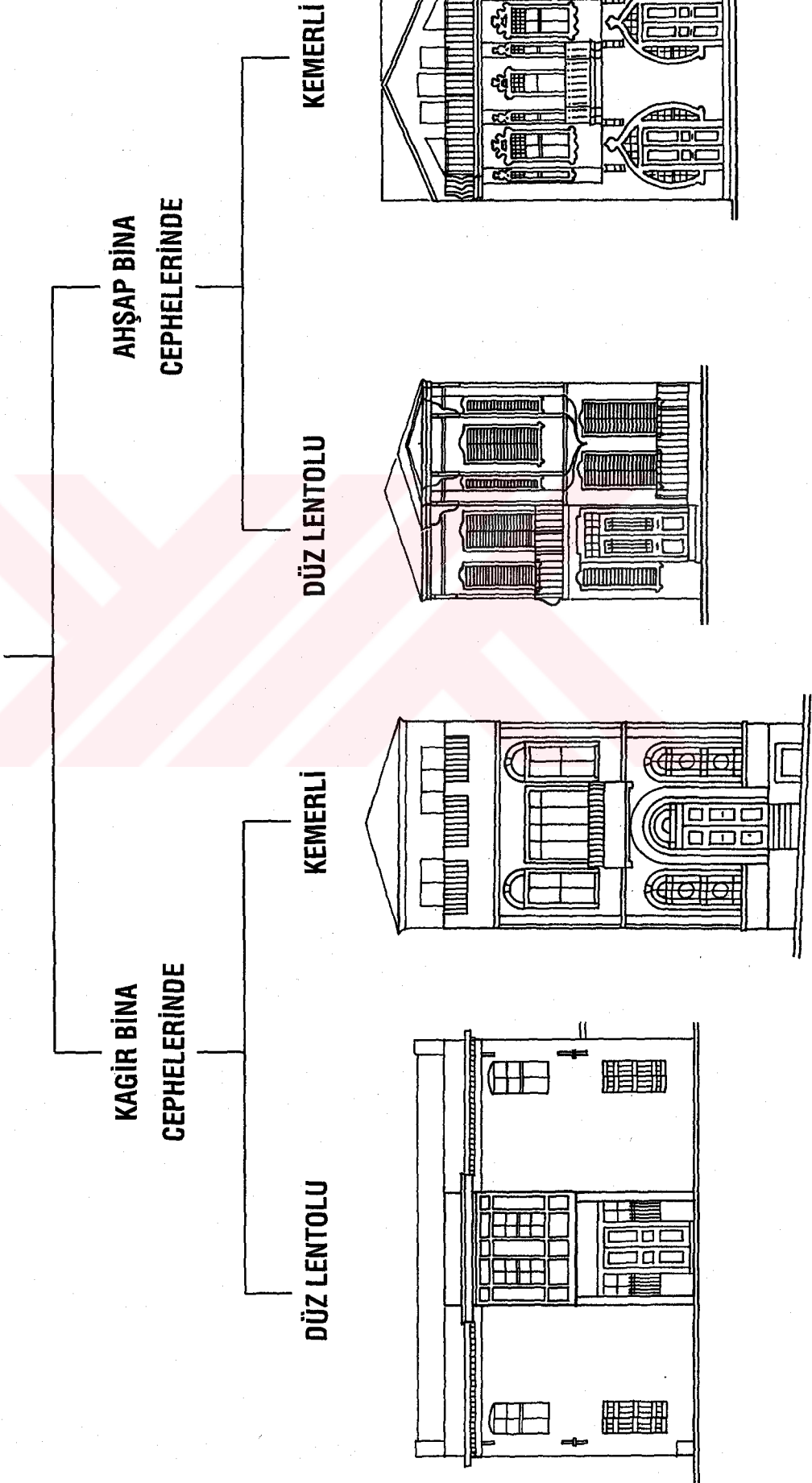
Pencereler odalara aydınlık ve hava sağlayan önemli cephe elemanlarıdır. Bunlar işleyiş bakımından düşey sürmeli giyotin ya da iki yana açılan kanatlı pencerelerdir.

Kagir cephelerdeki pencere boşluklarının üzeri kemerli ve düz lentolu olmak üzere iki tiptir. Kagir cephelerde her iki tipte pencere boşluklarının çevresinde genellikle söve bulunmaktadır. Bunlar sıva, taş ya da tuğla olup, kimi örneklerde söve yüzeyinde düz ya da çıkıntılı olarak kilit taşı kullanılmıştır.

Ahşap cephe yüzeyinde yer alan pencere boşlukları ise çoğunlukla düz lentolu olup, kimi cephelerde kemerli örneklere rastlanmaktadır (Çizelge 4.4). Her iki tipteki pencerelerin çevresinde ahşap söveler bulunmaktadır. Kimi örneklerde kemerli pencerelerin çevresindeki ahşap söve üzerinde, ahşaptan yapılmış olup kagir görünümü verilmiş ve söve yüzeyinden çıkıntılı olarak yer alan kilit taşı biçiminde süsleme elemanları kullanılmıştır (Şekil 4.4).

Çizelge 4.3 Kapı biçimlerine göre Adalar'da mevcut cephe düzenleri

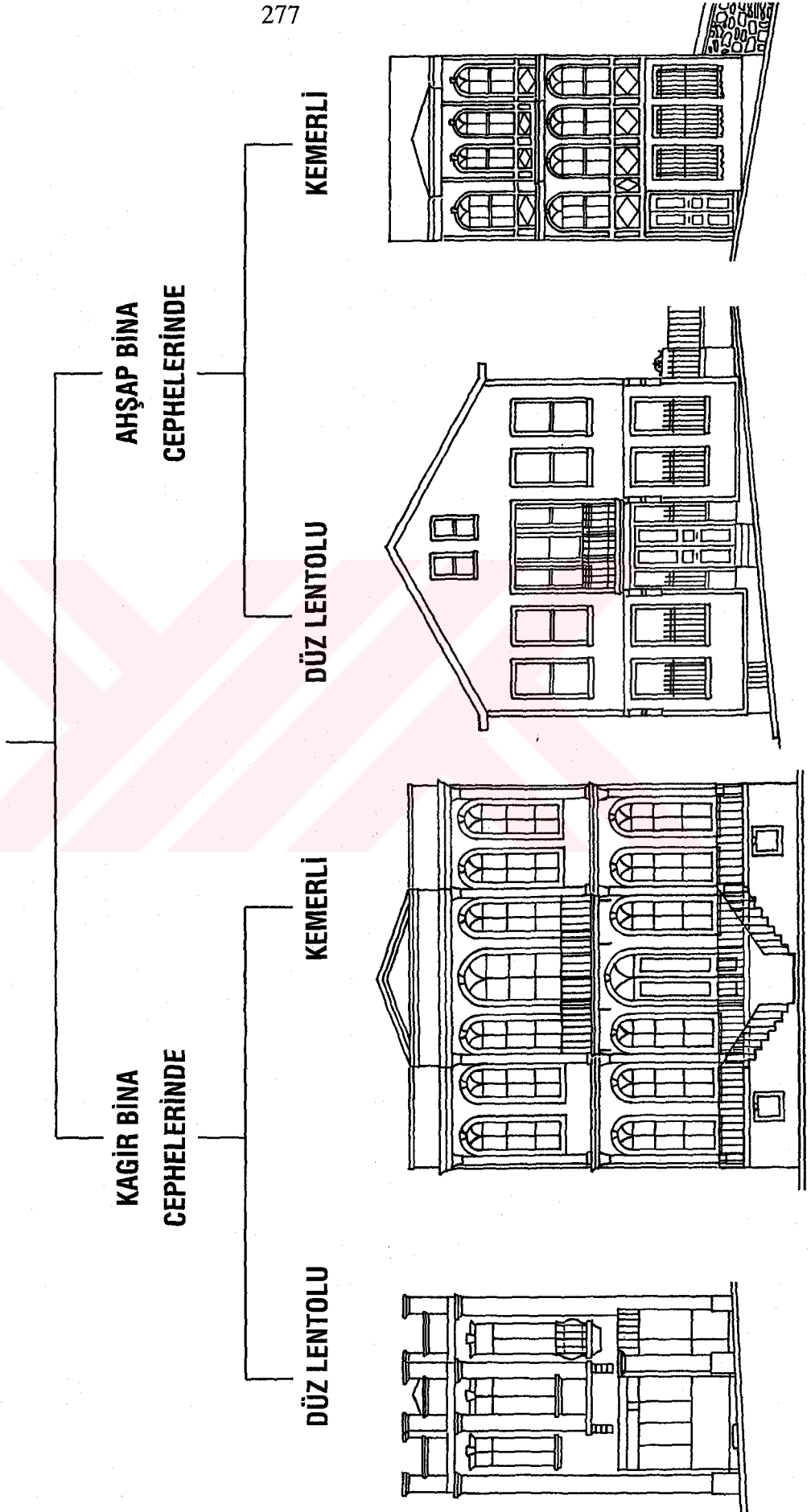
**KAPI BİÇİMLERİNE GÖRE
ADALARDA MEVCUT CEPHE DÜZENLERİ**

Çizelge 4.4 · Pencere biçimlerine göre Adalar'da mevcut cephe düzenleri

PENCERE BİÇİMLERİNE GÖRE

ADALARDA MEVCUT CEPHE DÜZENLERİ

Ahşap cephede yer alan düz lentolu kimi pencerelerin üstünde ise ahşap düz silmeler, üçgen alınlıklar ya da bitkisel süslerden oluşan kompozisyonlar bulunmaktadır. Kimi örneklerde pencerelerin üst kısmında, pancurlar tarafından kapatılmayacak biçimde küçük kare camlardan oluşan sabit bir bölüm bulunmaktadır (Şekil 4.124, 4.126, 4.133). Ahşap ve kagir cephe yüzeylerinde bulunan pencerelerde yaygın olarak ahşap pancurlur kullanılmaktadır (Şekil 4.92, 4.98, 4.99, 4.120, 4.122, 4.123). Pek az örnekte ise ahşap kepenkler bulunmaktadır. Zemin katlardaki pencerelerde ise ahşap pancurlar ya da metal parmaklıklar bulunmaktadır (Şekil 4.101, 4.119). Bodrum kat pencerelerinde ise genellikle metal parmaklıklar kullanılmıştır.

İstanbul Adaları'nda tarihi binaların özellikle ön cephelerinde çıkmalar yaygın olarak kullanılmıştır. Bina cephesine getirdiği hareketle önemli bir yapı ögesi olan çıkmalar plan olarak dikdörtgen (bir örnekte ise kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen), çokgen ve gönye (düzeltme) çıkma olarak bulunmaktadır (Çizelge 4.5). Açık çıkma, kapalı çıkma ve yarıaçık çıkma (üstü örtülü, kenarları açık) biçiminde üç ayrı tip özelliği gösteren çıkmaların kimilerinde kapalı çıkma bir üst katta açık ya da yarıaçık bir çıkmaya dönüşerek kapalı + açık / yarı açık çıkma oluşturmaktadır (Çizelge 4.6, 4.7). Çıkmalar cephelerde binanın büyüklüğüne göre bir ya da birden fazla uygulanmıştır.

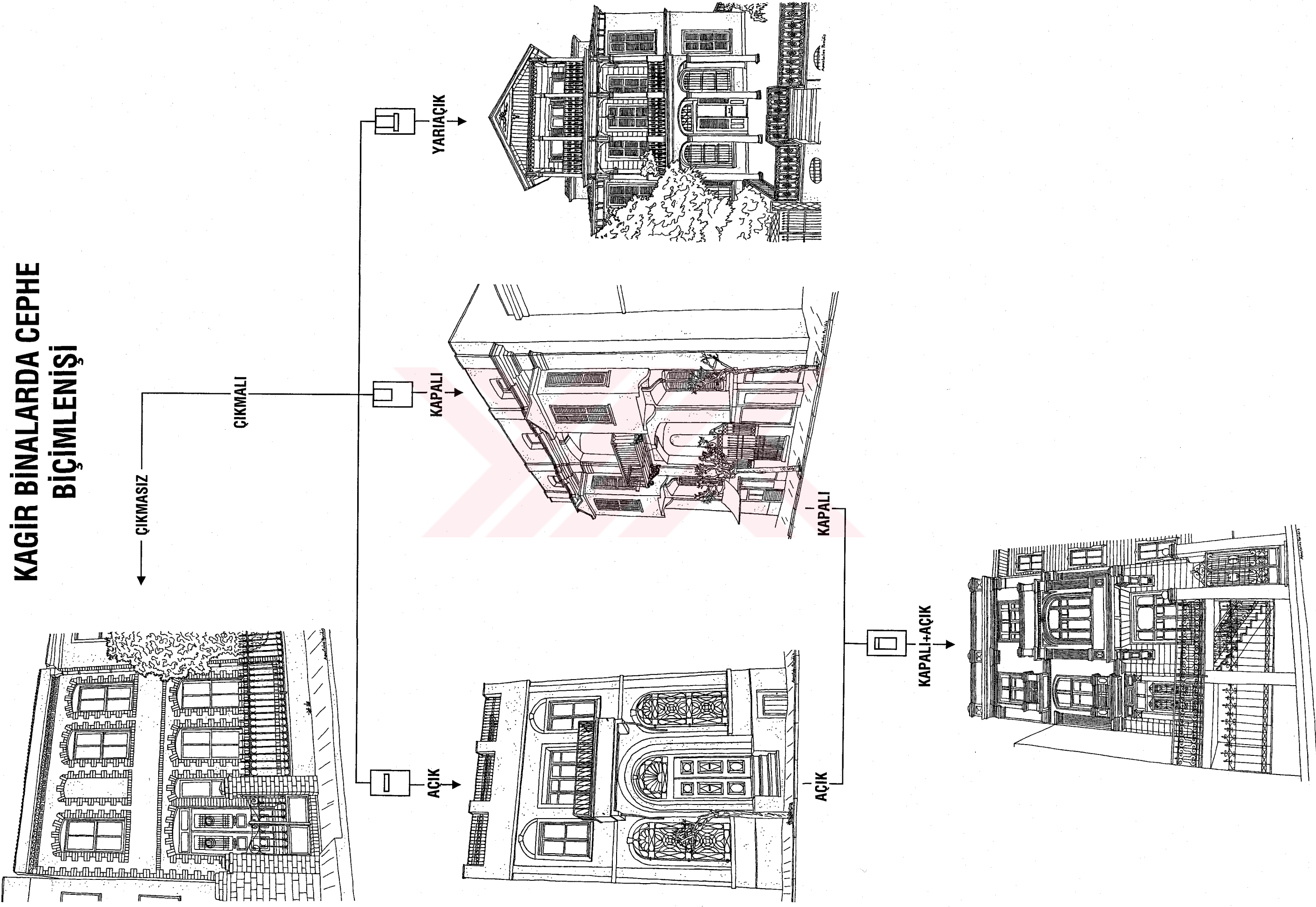
Çıkmalar kullanılan malzemeye göre kagir, ahşap, bir örnekte ise metal olarak bulunmaktadırlar. Kargir çıkmalar çoğunlukla dikdörtgen planlıdır. Bir örnekte ise dikdörtgenin kenarları yuvarlatılmıştır.

Ahşap çıkmalar ise plan olarak dikdörtgen, çokgen ve gönye (düzeltme) çıkma olarak bulunurlar. Kimi çıkmalar alttan destekler ile taşınmakta, kimileri ise düz konsol olarak çıkmaktadır. Alttan destekler ile taşınmakta olan kagir çıkmalar, metal veya kagir payanda ve konsollar ile (Şekil 4.91, 4.95, 4.96) kimi örneklerde ise metal dikmeler ile taşınmaktadır (Şekil 4.106). Alttan destekli olan ahşap çıkmalar ise ahşap veya metal payanda ve konsollar ile (Şekil 4.122, 4.139, 4.171) kimi örneklerde ise kargir kolonlar (Şekil 4.101) veya ahşap direkler tarafından (Şekil 4.142) taşınmaktadırlar. Metal çıkma örneğinde ise yine meta payandalar kullanılmıştır (Şekil 4.127).

		AHŞAP			KAGIR
	DİKDÖRTGEN	ÇOKGEN	GÖNYE (DÜZELTME)	DİKDÖRTGEN	
KAPALI					
AÇIK					
YARI AÇIK					
KAPALI + AÇIK					
KAPALI + YARI AÇIK					

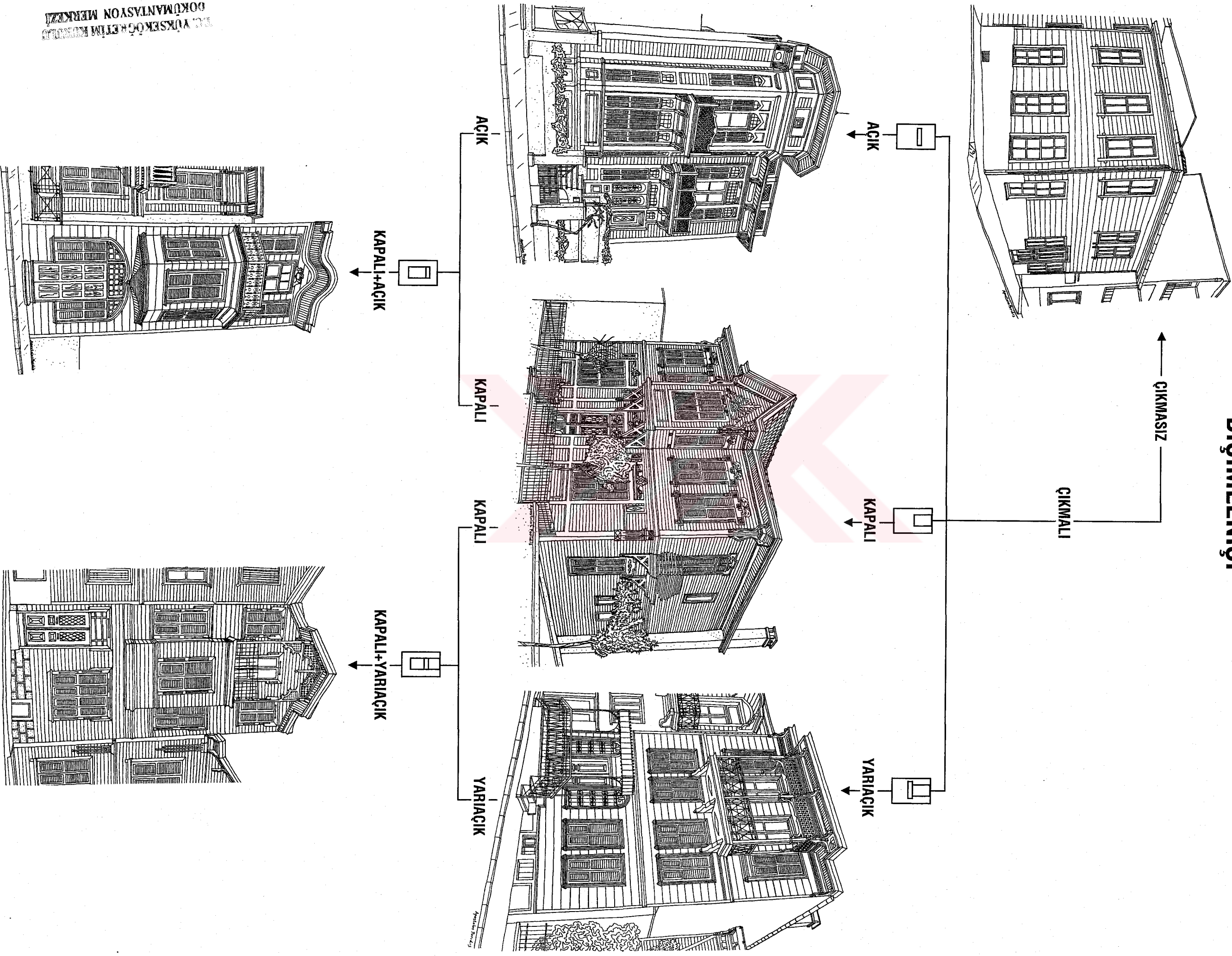
Çizelge 4.6. Ahşap binalarda cephe biçimlenişi

KAGIR BİNALARDA CEPHE BİÇİMLENİŞİ

Çizelge 4.7. Ahşap binalarda cephe biçimlenişi

AHŞAP BİNALARDA CEPHE BİÇİMLENİŞİ

Adalar'daki tarihi binaların cephelerinde yaygın olarak simetrik düzenlemeler kullanılmıştır. Kimi cephelerde tam bir simetri bulunurken (Şekil 4.99, 4.121, 4.122, 4.119, 4.141) (giriş kapısı ortada ya da çift kapıdan girişli); kimi örneklerde ise giriş ve bodrum kat cephelerinde (giriş kapısı, giriş merdiveni gibi) işlevsel nedenlerden ötürü simetri bozulmakta üst kat cephelerinde ise simetri devam etmektedir (Şekil 4.164, 4.167, 4.171). Kimi evlerinin ön cepheleri ise aynı cephe düzenine sahip iki evin yanyana (ikiz ev) getirilmesiyle oluşan tek ev biçiminde düzenlenmiştir (Şekil 4.124, 4.126)

5. İSTANBUL ADALARI'NIN SOSYAL ve FİZİKSEL GELİŞİMİNDE YAŞANAN SORUNLAR

5.1 Demografik ve Ekonomik Sorunlar

Adalar'ın demografik yapısı (Bölüm 2.3'te görüldüğü gibi) 20.yy'ın 2. yarısında göçler ile değişerek çoğunluğunu ada dışı, hatta İstanbul dışı doğumlu kişilerden oluşan yeni bir nüfus bileşimine sahip olmuştur. Bölgede göçe dayalı bu hızlı nüfus değişimi ekonomik yetersizlik ve gelen nüfusun yoğunluğu (sayısal fazlalığı) nedeniyle kültürel entegrasyon sağlanamamasından kaynaklanan sorunları beraberinde getirmiştir.

Adalar'daki binalar yapıldıkları zamandan günümüze kadar birçok defa el değiştirerek gelmişlerdir. Bu değişim o kadar fazla olmuştur ki pek çoğunun ilk sahibinin ismi veya mesleği bilinmemektedir. Bunlar, ikinci veya üçüncü el mal sahiplerinin isimleri ile anılmaktadır. Mülkiyetlerdeki bu el değiştirmeler sırasında gözlenen önemli bir olgu ise çoğunlukla her defasında, kullanıcıların ekonomik ve sosyal düzeyinin düşmesidir. Bu durum, binaların bakım ve onarımlarında ciddi sorunlar ile karşılaşılmasının önemli bir nedenidir. Adalar eskiden beri bir sayfiye yeri olmasına rağmen özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde başlayıp günümüze kadar giderek artan bir yazlık kullanıcı talebi ile karşı karşıya kalmışlardır. 1950'li yıllarda görece düşük olan arsa fiyatları, buralarda yazlık kullanım amaçlı binaların yapılmasını hızlandırmıştır. Bu yıllarda geleneksel ahşap mimarinin yerini kagir ve betonarme binalar olarak ilk apartmanlar yapılmaya başlanmıştır. Artarak devam eden bu sayfiye talebi beraberinde gayrimenkul fiyatlarının artmasına ve yüksek rant gelirleri oluşturmaya neden olmuştur. Arz ve talep dengesinde talebin ağırlık kazanmasıyla oluşan bu durum fiziksel çevreye olumsuz olarak yansımaktadır. Günümüzde bunun somut sonuçları ise gerek 2. sınıf eski eser restorasyonlarında gerekse yeni inşaatlarda, yüksek ranta dayalı hatalı tasarım ve uygulamalardır. Adalar'da özgün yerleşim dokusunu tahrip eden bir olgu ise, arsa ve tarihi bina sahiplerinin, çoğunlukla maddi olanaksızlıklardan ötürü arsalarını değerlendirebilecek durumda olmadıklarından, ya da tarihi binalarını yine ekonomik nedenlerden dolayı onarıp kendi yaşamları için gerekli olan çağdaş konforları sağlayamadıklarından; fiyatların yüksek seyrettiği bölgede, yüksek ranta dayalı gelişen emlak ve inşaat piyasasının “rantı paylaşma” tekliflerine olumlu yaklaşımlarıdır. Adalar'a İstanbul dışından gelip yerleşen kimi kişiler ise, bölgede gecekondular yapmışlardır.

Adalar'da gözlenen başka bir demografik olgu ise, sayfiye amaçlı kullanım talebindeki yoğunluğa rağmen, burada yaz ve kış yerleşik olan nüfusun giderek azalmasıdır. Bu nüfusun önemli bir kısmı ada dışından gelmiş olsa da; çoğu 1940 ve 1950'lerden beri olmak üzere, uzun seneler Adalar'da yaşayanlarla bunların ada ortamında büyüyen çocukları olup İstanbul'daki örneklerinde olduğu gibi, kültürel etkileşim sonucu günümüz ada insanının ortalama sosyal ve kültürel yapısını oluşturmaktadır.

Günümüzde yerleşik nüfusta yaşanan göç olgusu sosyal yaşam ve konfor taleplerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Adalar'daki yeni bina inşaatları ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (G.E.E.A.Y.K.) tarafından 2. sınıf eski eser olarak tescillenmiş bulunan bina restorasyonlarının ticari yaklaşımla yazlık kullanıma yönelik dairelerden oluşması, fiyatlarının da yüksek olması, eski binaların ise çağdaş konfor ve kolaylıklardan yoksun olmaları, ortalama ekonomik düzeydeki insanları ana karada, özellikle İstanbul'un Anadolu yakasında yerleşmeye yönlendirmektedir.

Adalar'da gerek yeni konutları olan, gerekse de arsa ya da eski eser binalarını müteahhitlere kat karşılığı verip konut sahibi olan pek çok kişi de, çoğunlukla kış aylarında ana karada yaşayıp buraya sayfiye amaçlı olarak gelmeyi tercih eder olmuşlardır. Adalar'da yaşanan yerleşik nüfus göçünün önemli bir nedeni de sosyal etkinlik alanında yaşanan durgunluk ve monotonluktur. Günümüzde ekonomik ve sosyal yaşam talepleri giderek çoğalan insanlar bunların karşılanamaması durumunda ikamet yerlerini değiştirebilmektedir. Ayrıca bölgenin ana kara ile tek ulaşım bağlantısı olan deniz ulaşımı kış aylarında kısıtlanmaktadır. Yaz aylarında artan nüfus ile beraber, sık aralıklar ile vapur, deniz otobüsü ya da motor seferleri düzenlenmektedir. Kışın ise nüfusun azalmasıyla beraber düzenli sefer sayıları azaltılarak, Adalar'ın ana kara ve kendi aralarındaki bağlantıları önemli oranda kısıtlanmaktadır. Ada insanların ana karadaki sosyal ve ekonomik etkinliklerini, olumsuz ulaşım koşullarına göre (vapur seferlerinin seyrek olması, son vapur seferinin erken saatlerde yapılması, bundan sonra ise deniz taksi gibi sistemli özel bir ulaşım olanağının olmaması) göre kısıtlamak zorunda olması bu göç kararlarının alınmasında önemli bir etkidir.

Bölgeye sayfiyeye gelenlerle yaz aylarında yaşanan nüfus artışı aynı dönemde yerel ekonominin ve sosyal hayatın büyüyüp gelişmesine neden olurken, bu nüfusun sonbaharda bölgeyi terk etmesi, yerel ekonomi ve sosyal hayatı olumsuz etkileyerek durma safhasına getirmektedir. Ekonomik ve sosyal alanda yaşanan bu keskin durgunluk, Adalar'daki hizmet, ticaret ve zanaat iş kollarında pek çok iş yerinin

kapanmasına neden olurken, bölgede işsizlik ve buna bağlı olarak ada insanlarında ekonomik sıkıntılar oluşmaktadır. Adalardaki yerleşik nüfusta yaşanan göç ise sayfiyeye gelenlerin sonbahar aylarında gitmesiyle oluşan ekonomik durgunluğu pekiştirerek daha da belirginleştirmektedir.

5.2 Fiziksel Sorunlar

Adalar'daki fiziksel sorunlar genel olarak; yapılaşma sorunları, Adalar için yapılan planlamalarda yaşanan sorunlar ile çevre (ekolojik) sorunlar olarak değerlendirilmektedir.

Adalar'daki inşaat uygulamaları genel olarak, yeni yapılan binalar ile tarihi bina restorasyonlardır. Günümüzde İstanbul Adalar'ı G.E.E.A.Y.K. (Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu) tarafından sit alanı olarak ilan edilerek "Marmara Takım Adalar'ında Koruma İmar Planı" yapılıncaya kadar bölgede "geçici yapılanma koşullarının" geçerli olacağına karar verilmiştir.

Buna rağmen bölgede yapılan pek çok yeni bina ve 2. sınıf eski eser restorasyon uygulamalarının, özgün yerleşim dokusuna uyumsuz oldukları görülmektedir. Bölgedeki çarpık yapılaşmanın en önemli nedeni Adalar'daki gayrimenkul fiyatlarındaki artışlar ve yüksek rant gelirleridir. Bu durumda bölgedeki yapılaşmaların tasarım ve uygulama aşamalarında denetiminden sorumlu olan yerel yönetim ve G.E.E.A.Y.K.'nin görevlerinde yetersiz kaldıkları görülmektedir. Bugün özellikle 2. sınıf eski eser restorasyonlarda gözlenen pek çok olumsuzluğun, bunların inşaat ruhsatı almış oldukları uygulama projelerinde de tescillenmiş olduğu görülmektedir. Bunun dışında pek çok uygulamalarda, resmi projelerin dışına çıkıldığı, ya da bunların proje ve ruhsatları dahi olmayan, denetimdeki eksikliklerden faydalanılarak yaptırılan kaçak inşaatlar olduğu bilinmektedir. Her ne kadar bu durum bölgedeki sosyal ve ekonomik sebepler ile oluşan piyasa koşullarının zorlaması ile meydana gelse de; yerel yönetimler ile G.E.E.A.Y.K.'nin tasarım ve uygulamalardaki denetimlerinde yetersiz olmalarının önemli bir nedeni, ellerindeki Adalar ile ilgili, değerlendirme ve denetime yönelik veriler ile yaptırım gücünün yetersizliğidir. Doğal çevre oluşumları ve özgün yerleşim dokusuna sahip İstanbul Adaları'nda parsel ölçeğinde alınacak inşaat kararlarının, kapsamlı veriler ışığında yapılacak kentsel tasarım çalışmaları sonucunda alınması gerekmekte olup, halen uygulanmakta olan "geçici yapılanma koşullarını" düzenleyen yönetmelik yetersiz kalmaktadır.

Yeni yapılan binalardaki uyumsuz uygulamalar genel olarak:

- Binaların subasman kotu ile zemin oturum alanının izin verilenden fazla yapılması sonucu, ağır ve çevreye uyumsuz kütleli uygulamalar.
- Yeni yapılan bina cephelerinde, Adalar'ın özgün cephe özelliklerine uyumsuz düzenlemelerin yapılması.
- Eğimli alanlarda yüksekteki yoldan kot alınması sonucu, alçak kottaki tarafta zemin üzerinde yer alan, bodrum niteliğinde, iki ya da üç kat yapılarak,, beş kata kadar çıkan binaların inşa edilmesi. Özellikle Burgazada ve Kınalıada'da örnekleri görülen bu tip uygulamalar, Adalar'ın denizden olan genel silüetini bozmaktadır (Şekil 5.1).
- Kimi örneklerde deniz kıyısında ve düz arazide üç, dört katlı ya da çekme katlı binaların bulunması. Bunlar bir önceki maddede olduğu gibi ada silüetlerini olumsuz etkilemektedir (Şekil 5.2, 5.3).
- Yeni yapılan kimi binalarda gabarinin belirlenmesinde, komşu parselde bulunan tarihi bina yüksekliğinin ya da genel sokak silüetinin gözetilmemesi (Şekil 5.4).
- Bodrum katları zemin kat görünümüne kavuşturup maddi değerlerini yükseltmek üzere, çevrelerindeki toprak zeminin kazılarak, doğal arazi eğiminin bozulması.
- Bölgede en son örnekleri deniz otobüsü iskelelerinde görülen kimi resmi bina uygulamalarının, özgün mimari dokuya uyumsuz malzeme, mimari üslup ve kütlede yapılması (Şekil 5.5, 5.6).

Restorasyonlarda görülen uyumsuz uygulamalar şunlardır:

- 2. sınıf eski eser restorasyonlarda iç mekanlarda yapılmasına izin verilen yeni planlamaların kimi örneklerde dış cephelere olumsuz yansması.

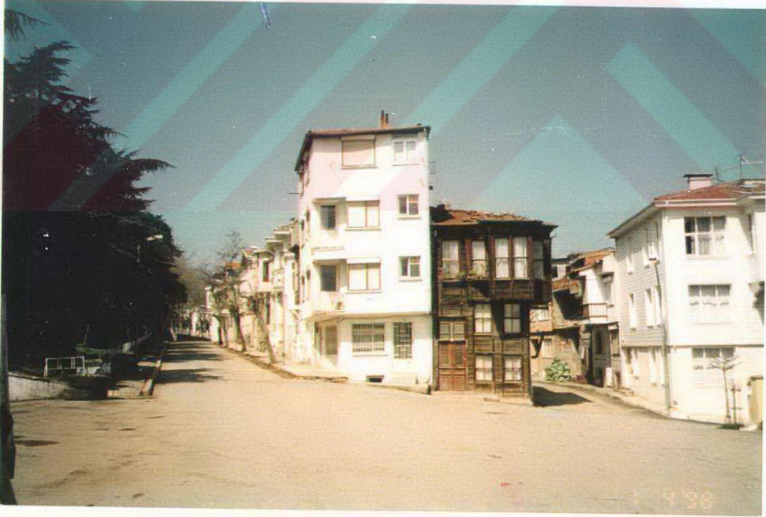
Şekil 5.1 Burgazada'da eğimli araziden faydalanılarak fazla kat yapılması.

Şekil 5.2 Kınalıada'da deniz kıyısında beton apartmanlar.

Şekil 5.3 Kınalıada'da, deniz kıyısında beton apartmanlar.

Şekil 5.4 Heybeliada, yanında bulunan tarihi binaya ve genel sokak silüetine uygunsuz bir bina örneği.

Şekil 5.5 Heybeliada deniz otobüsü iskelesi.

Şekil 5.6 Burgazada deniz otobüsü iskelesi

- Yine bu tip restorasyonlarda aynen uygulanması gereken kimi orijinal cephe elemanlarındaki detaylar ile süslemelerin, bazı örneklerde rölöve aşamasından başlayarak, basitleştirilip uygulanması sonucunda; ortaya kötü, çirkin, uyumsuz ve komik kopyaların çıkması.
- Kimi restorasyonlarda aslına aykırı malzeme kullanılması: Bu gibi bazı örneklerde bina cephesinde ahşap kaplama tahtası yerine plastik ya da beton esaslı cephe kaplama elemanları kullanılmaktadır.
- Kimi Tarihi binaların bilinçsizlik ve ekonomik yetersizlik sonucu, yapılan tamiratlarla bozulması: Devlet tarihi bina sahiplerine ilgisiz davranarak bakım ve restorasyon çalışmaları için ekonomik yardım ve danışmanlık desteğinde bulunmamaktadır. Bunun sonucunda pek çok tarihi bina, ekonomik yetersizlik içinde olan mal sahiplerinin kendi olanaklarıyla, hiçbir mesleki danışmanlık hizmeti almadan bilinçsizce yaptıkları tamiratlarla bozulmaktadır.

Adalar için yapılan planlamalarda yaşanan sorunlar ise şunlardır:

- Yol açma ya da park yapmak amacıyla denizin doldurularak doğal kıyı yapısının bozulması: Özellikle Büyükkada'da olmak üzere Adalar'da, gezi yolu, park ve su sporları kulüpleri ile kimi turistik tesislere yüzme havuzu veya rıhtım yapmak amacıyla deniz doldurularak milyonlarca yıl süren doğal bir oluşum sonucu meydana gelmiş, kum, çakıl ve kayalardan oluşan doğal kıyı yapısı beton dökülerek yok olmaktadır.
- Sit bölgesi olan Adalar'da yeni yapılaşma alanları ile yoğunluk artırıcı (kat sayısı) uygulamaların yapılması: Adalar'da sürekli yaşayan nüfus için bir konut sorunu yaşanmamaktadır. Buradaki yeni yapılaşma istekleri sayfiye amaçlı oluşan, rant getirici bir talepten kaynaklanmaktadır. Bu talep doğrultusunda mevcut yerleşim alanlarındaki hemen hemen bütün boş parseller yapılan inşaatlar ile dolmuştur. Gene yerleşim alanları içinde yapılan uygulamalar ile binalara kat eklenerek mevcut yoğunluk artırılmaktadır. Sayfiye amaçlı talep doğrultusunda, rant sağlamak amacıyla, İstanbul Takım Adalar'ı için hazırlanan 1/5000 ölçekli Sit Koruma Nazım İmar Planında Büyükkada ve Heybeliada'da orman alanlarının yanında bulunan bazı makilik yeşil alanlarla, kimi deniz dolgu sahalarının turizm amaçlı kullanıma açılması kararı bulunmaktadır. Bunların dışında özellikle Burgazada ve Kınalıada'da yeşil alanlar parsellenerek yapılaşmalara açılmıştır. Bu planlar doğrultusunda, mevcut

yapılaşma alanlarının dışına çıkıldığında; ancak Adalar'ın doğal çevre zenginliklerinden ödün verilerek yeni yapılaşmaların oluşabileceği açıkça görülmektedir. Aynı şekilde yerleşimlerdeki binalarda kat sayısının (kaçak da olsa) artırılması, silüette yeşil doku ile bina dengesini yeşil dokunun aleyhine bozmaktadır.

Adalar'ın son yıllarda yapılan inşaatlar ile her türlü yeni yapılaşmaya doymuş olduğu; bundan sonra ise, burada yeni yerleşimler planlamak ya da yoğunluğu artırmak yerine mevcut özgün yerleşim dokusu ile tarihi belge niteliği taşıyan mimari değerlerin korunarak değerlendirilmesinin gerektiği görülmektedir. Ayrıca günümüzde İstanbul'daki yeşil alanlar hızla yok olup betonlaşırlarken; İstanbul'un yanıbaşında bir nefes alma yeri olan Adalar'daki doğal çevre (çam ormanları, makilikler, çayırlar) yeni yapılaşmalara açılmayarak korunmalı ve doğru değerlendirilmelidir.

- Adalar'da atlı arabalara dayalı iç ulaşımın motorlu taşıtlarla yapılmasına yönelik talep ve baskılar: Adalarda iç ulaşım atlı yolcu (fayton) ve yük arabaları ile sağlanmakta olup, polis, ambulans, itfaiye, temizlik gibi resmi hizmetlerde motorlu araçlar kullanılmaktadır. Bu atlı arabalar özellikle de yolcu taşımakta kullanılan faytonlar bölgenin özgün çevre yapısının ayrılmaz karakteristik bir ögesidir. Son zamanlarda bazı çevrelerin ekonomik çıkarları doğrultusunda, atlı yolcu arabalarının iptal edilip yerine elektrik motorlu arabaların getirilmesine, yük taşımacılığının ise kamyon veya römorklu traktör gibi araçlarla yapılmasına yönelik görüşler savunulmaktadır. Adalar'ı Türkiye'nin başka bir sayfiye beldesinden farklı yapan, karakteristik yerel bir çevre ögesi olan yolcu arabalarının yerine motorlu taşıtların getirilmesi bölgenin özgün çevre dokusunu olumsuz etkileyecektir. Ayrıca motorlu taşıtların at arabalarına göre bakımı ve kullanımı çok kolay olacağından, bunların ticari amaç dışında özel araba olarak da kullanılmaları doğrultusunda talep oluşacaktır. Bu durumda ada yollarının atlı arabalara göre planlanmış olmasından dolayı araç trafiğine yetersiz kalacağından, önemli sorunlar ortaya çıkacaktır. Yük taşımacılığında motorlu taşıtların kullanılması ise buradaki inşaat sektörüne yarıyarak, maliyetleri düşürüp yeni bir inşaat patlaması doğuracaktır.

Adalar'daki çevre (ekolojik) sorunlar ise, çöp ve çöp atım alanları, kanalizasyon atıkları ile arıtım sorunları ve orman yangınlarıdır.

- **Çöp ve çöp atım alanları:** Evlerden toplanan çöpler özel alanlarda toplatılıp yakılmaktadır. Bazıları hakim tepelerde bulunan çöp toplama alanları, Adalar'ın denizden olan genel görünümünü olumsuz etkilemektedir. Buralardan çevredeki piknik alanlarına çöp kokusu yayılmaktadır. Çöplerin açıkta yakılmasından dolayı ise bu işlem sırasında çevredeki piknik alanları dumandan olumsuz etkilenmekte olup, çevre için yangın tehlikesi oluşmaktadır.
- **Kanalizasyon atıkları ve arıtım sorunları:** Adalar'da yeni bir kanalizasyon sistemi kurulmuş olmasına rağmen, bunun bir biyolojik arıtma tesisi ile desteklenmemesinden dolayı, toplanan atıklar arıtılmadan denize dökülmektedir. Bunun dışında kanalizasyon sistemindeki tasarım ve işçilik hatalarından dolayı, atıklar öngörüldüğü gibi sadece bir merkezde toplanıp oradan denize verilememekte ve pek çok yerden denize dökülmektedir. Çeşitli yerlerden arıtılmadan denize dökülen atıklar sonucu Adalar'ın özellikle yerleşim alanlarındaki kıyıları olumsuz etkilenmektedir.
- **Orman yangınları:** Adalar'da ormanlık alanlarda zaman zaman çıkan yangınlar sonucu önemli miktarda çam ormanı ve makilik alan yanmıştır. Bu yangınlardan bazılarının ormanlık alanların yapılaşmalara açılmasını sağlamak amacıyla çıkarıldığı söylene de bunlar genel olarak dikkatsizlik ve sorumsuzluk sonucu çıkmaktadır.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Adalar Bizans ve Roma dönemlerinin çok öncesine dayanan bir yerleşim kültürüne sahip olmuşlardır. 18. yy.'dan başlayarak sayfiye amaçlı yerleşmelere sahne olan Adalar; 19. yy.'ın 2. yarısında, İstanbul'un kültürel, sosyal ve ekonomik düzeyi yüksek, toplumsal kesimlerine mensup kişilerin sayfiye amaçlı ilgisiyle karşılaşmışlardır. Adalar'daki yerleşmeler, 19. yy.'ın 2. yarısı ile 20. yy.'ın başlarında yaşanan, çoğunlukla sayfiye amaçlı, yoğun ilgi sonucu gelişerek zengin bir mimari dokuya sahip olmuşlardır. Adalar özgün mimari özelliklerini, cephe karakterleriyle büyük ölçüde koruyarak günümüze kadar gelen ender yerleşmelerdendir. Adalar'daki, tarihi belge niteliği taşıyan, bu sürecin özgün mimarlık ürünlerinde, yapıldıkları dönem Avrupa ve İstanbul'da yaygın olarak kullanılmış olan, Neo Klasik ve Art Nouveau üsluplar çoğu zaman içlerinde Neo Rönesans ayrıntılara rastlanılarak eklektik/seçmeci bir anlayışla ve çoğunlukla ahşap malzeme ile uygulanmış oldukları görülmektedir. Günümüzde bölgenin mimari karakterini belirlemekte olan özgün mimari doku 1950'lerden sonra kayıplar vermeye başlamıştır. Demografik yapıda görülen iç ve dış göçlerin bölgenin sosyal ve ekonomik yapısını olumsuz etkilenmesi, bölgeye sayfiye amaçlı yeni bir yönelişin oluşması, ayrıca o dönem İstanbul'da yaygınlaşmış bir kanı olan apartmanda yaşamanın bir statü sayılması, pek çok özgün binanın yok olmasıyla sonuçlanan bu sürecin yaşanmasında etkili olmuştur.

Tarihsel nitelikteki mimari eserlerin yanında, çam ormanları ve kıyı yapısı ile zengin bir doğal çevre yapısına sahip olan Adalar'da bilinçli planlama ve programlama eksikliğinden kaynaklanan fiziksel ve sosyal çevre sorunları oluşmuştur. Adalar'daki özgün mimari oluşumlar korunup, gelecek kuşaklara aktarılırken; bina, insan ve doğal çevrenin uyumunu amaçlayan mimari bir yaklaşım içinde, doğal çevre ve ada insanı da ele alınarak korunmalıdır. Bu bağlamda, Adalar'daki özgün mimari oluşumlar ile doğal çevre zenginlikleri, bölgedeki sosyal ve ekonomik verilerinde göz önüne alınacağı bir Master Plan çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Adalar için yapılacak fiziksel, sosyal ve ekonomik içeriği olan özgün bir master planın kurgusu ise genel olarak aşağıdaki hedef ve koşulları içermelidir.

I. Master planın hedefleri

A. Genel hedefler

a) Çevre yapısının korunması

- Doğal çevrenin korunması
- Sosyal çevrenin korunması (ada insanının bölgeye uygun sosyal ve ekonomik olanaklar ile desteklenmesi)
- Yapay çevrenin korunması

b) İşlevlerin gelişimi (Mevcut bina stoğu değerlendirilerek bu işlevlerin geliştirilmesi)

- Konut
- Ticaret ve zanaat
- Kültürel etkinlikler
- Yüksek eğitim etkinlikleri
- Uluslararası etkinlikler
- Turizm

B. Düzenleme çalışmalarının hedefleri

a) Kıyı, orman ve yeşil alanların değerlendirilmesi

- Kıyı orman ve yeşil alanlardaki rekreasyon (piknik, park, plaj) mahallerinin değerlendirilmesine yönelik projelerin hazırlanması.
- Rekreasyon alanlarında kır gazinosu, lokanta, kahve gibi mekan ihtiyacının, mevcut binalar değerlendirilerek, ya da yarı açık ve sökülebilir yapılarla çözümlenmesi.
- Çam ve maki ormanlarıyla yeşil alanlarda konut ve konaklamaya yönelik her türlü yeni yapılaşmanın önlenmesi.

b) Sokakların ve sosyal (kamusal) alanların değerlendirilmesi.

- Sokak ve meydanların işlevsel (çarşı, rıhtım, iskele meydanı vb.) özelliklerinin değerlendirilerek projelendirilmesi.
- Sokak ve meydanların özgün doku özelliklerinin korunup değerlendirilmesi (yapılaşma düzeni, peyzaj).

c) Tarihi belge niteliği taşıyan mimari yapıların korunması ve değerlendirilmesi

- Tarihsel nitelikteki yapıların envanterinin çıkarılması.
- Tek bina ve sokak ölçeğinde koruma ve değerlendirme çalışmaları yapılarak, tarihsel nitelikteki mimari yapılar ile bunların sokak oluşumlarının düzenlenerek değerlendirilmesi.
- Bölge için karakteristik nitelikte tarihi binalar olan saat kulesi, tarihi iskele binası, iskele meydanı ve rıhtımlardaki gazino, kahve ve oteller ile tarihi dini ve eğitim binaları; ayrıca kimi önemli konutların karakteristik detayları ile değerlendirilip gözönüne çıkarılmasına yönelik projelerin yapılması.

Yerleşim alanları içinde bu konuda örnek olarak; kamu mülkiyetinde bulunan tarihi binaların, bu alanda güvenilirliğini kanıtlamış kurum ve kuruluşlara tahsis edilip, özgün mimari özelliklerinin korunarak, kültür, sanat veya turizm alanında değerlendirilmeleri.

Yerleşim alanları dışında ise örnek olarak; ada içindeki gezi yolu güzergahlarını, adeta unutulmuş olan ayazma ya da manastır gibi tarihi yerlerin yakınından geçirip, bu gibi yerlerin çevresinde oturup nefes alınabilecek nitelikte çevre düzenlemelerinin yapılması.

d) İnsan ve mal ulaşımının düzenlenmesi

- Ana karadaki kent merkezi ile ulaşım
- Deniz ulaşımının hızlandırılması, vapur ve deniz otobüsü seferlerinin kış döneminde de sık olarak düzenlenmesi.
- En yakın ana kara ile ulaşım
- Adalar'ın en yakın ana kara ile, yaz ve kış dönemlerinde devamlı (deniz dolmuşu, deniz taksi) deniz ulaşımının sağlanmasına yönelik çalışmaların yapılması.

- Adalar arası ulaşım
- Adalar arasında rink seferlerin düzenlenmesine yönelik çalışmaların yapılması.
- Ada içi ulaşım
- Ada içi ulaşım olan, yaya ulaşımı, bisiklet ile ulaşım, at arabaları ile ulaşımın değerlendirilmesine yönelik etüdlerin yapılması.
- Servis hizmetleri: Bölgede sadece polis, itfaiye, ambulans ve çöp toplama gibi kamu hizmetleri için çevreyi kirletmeyen motorlu taşıt olanaklarının planlanması.
- e) Ada insanının korunması
- Adalar'daki ekonomik hayatın, bölgenin, kimlik ve karakterini bozmayacak yeni iş alanları ile canlandırılması.

II. Master plan uygulama koşullarının oluşturulması

A. Yürütme planı oluşturulması

Master Plan'ın uygulanmasını sağlayacak yürütmeye yönelik kurumsal düzenleme ve organizasyonun oluşturulması.

- a) Bölge için master plan hedefleri doğrultusunda ve bunların uygulanabilirliğini sağlamak üzere, Adalar ile ilgili özel yasa düzenlemesi yapılması.
- b) Bölgede yapılanma koşullarının belirlenebilmesi amacıyla, üniversite destekli kurulacak bir enstitü bünyesinde; plan üzerinde alınacak her türlü kararın, silüet üzerindeki etkisinin dikkate alınacağı Adalar genelinde vaziyet planı, silüet etüdları ve fotoğraf tespitlerinin yer aldığı, her ölçekte (ölgün detaylar, landmark, binalar, sokaklar, mahalleler ya da peyzaj genelinde) değerlendirme (valorisation) projelerinin hazırlanması.
- c) Sivil toplum örgütleri vasıtasıyla ada insanların bilinçlendirilmesi. Alınan değerlendirme kararlarının ada insanlarına çeşitli yöntemler ile tanıtılarak (sergi, seminer) bunların sahiplenilmesinin sağlanması.
- d) Yerel yönetim (belediye) bünyesinde mimari tasarım ve kontrol bürosu oluşturulup yukarıda bahsedilen değerlendirme (valorisation) projeleri doğrultusunda danışmanlık hizmetleri verilerek, uygulamaların kontrol edilmesi.

- B. Bölgenin fiziksel, sosyal ve ekonomik geleceğine yönelik makro ölçekli program ve politikaların oluşturulması.
- a) Koruma ve değerlendirme amaçlı, uluslararası ekonomik destek programlarından faydalanılması. Birleşmiş Milletler (UNESCO) bünyesindeki tarihsel değerleri koruma ve yaşatma amaçlı ekonomik destek programlarından yararlanılarak, tarihi binaların bakım, onarım ve restorasyonu için ucuz ve uzun vadeli kredi olanakları sağlanması.
 - b) Yüksek eğitim yatırım programları oluşturulması. Mimarlık alanında bir açık hava laboratuvarı niteliğinde olan Adalar'da, mimarlık fakültesi ile ahşap restorasyonlarında teknisyen restoratör yetiştirmeye yönelik bir yüksek okulun açılması.
 - c) Nitelikli turizm yatırım programları planlanması. Adalar'da ulusal ve uluslararası ölçekte kongre ve konferansların düzenlenmesi. Bu doğrultuda bakımsız durumda olan pek çok tarihi binanın karakteristik özellikleri bozulmadan restore edilip, kongre, toplantı ve konaklama mekanlarına dönüştürülmesi.
 - d) Ada insanlarının (sosyal ve ekonomik) gelişimine yönelik, bölgenin özgün kimliğine uygun sosyal ve ekonomik programların oluşturulması
 - e) Adalar'ın sanat ve sanatçılar için bir çekim merkezi olmasına yönelik atelye (çalışma), sergi, satış olanaklarının içerildiği sosyal programların oluşturulması.

Önerilen Master Plan'ın içeriğinden anlaşılabacağı gibi Adalar doğal çevre, yapay çevre ve sosyal çevresi ile bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda Adalar'da yeni yapılaşmalara yol açacak imar planları ile yoğunluğu artıracak (kat sayısı artımı) düzenlemeler yapmak yerine, mevcut özgün dokuyu değerlendirme (valorisation) projeleri hazırlanarak; fiziksel, sosyal ve ekonomik içerikli makro ölekte, politika ve programlar geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

Akpınar,S., (1984), “Adalar’ın Tarihi ve Arkeolojisi”, Adalar’ın Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi Semineri, 3 Mayıs 1984, Burgazada Lioness Kulübü Derneği, İstanbul.

Alper,B., (1994), “Büyükada’nın Kırmızı Sarayı”, Arkitekt, 6(415):44-54.

Atinagoras, (1921), E Istorike Mone tis Nisu Halkis, Patriarhiko Tipografio, İstanbul.

Barillari,D., ve Godoli,E., (1997), İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları, Yem Yayın, İstanbul.

Barutçugil,İ.S., (1984), “Turizm İşletmeciliği Açısından Ada Turizmi ve İstanbul Adaları”, Adalar’ın Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi Semineri, 3 Mayıs 1984, Burgazada Lioness Kulübü Derneği, İstanbul.

Başar,Ş.Z., (1987), Heybeliada’nın Fiziksel Gelişim Süreci ve Korunacak Mimarlık Değerleri Çözümlemesi, Yüksek Lisans Tezi, YÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Batur,A., (1996), “Art Nouveau Mimarlığı ve İstanbul”, YEM Yayın Yapı’dan Seçmeler, 8:94-118.

Bayer,M.Z., (1984), “Adalar’ın Peyzaj Bütünlüğü ve Turistik Gelişme Önerileri”, Adalar’ın Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi Semineri, 3 Mayıs 1984, Burgazada Lioness Kulübü Derneği, İstanbul.

Boydak,M., (1982), İstanbul Adaları’nın Ağaçlandırılmasında Amaç, Tür Seçimi ve Ağaçlandırma Tekniği Yönleriyle Planlama Esasları”, İÜ Orman Fakültesi Dergisi, 32(1):24-45.

Bozkurt,G., (1996), Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Cansever,T., (1984), “Adalar’da Mimari Çevrenin Tarihi ve Geleceği”, Adalar’ın Türk turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi Semineri, 3 Mayıs 1984, Burgazada Lioness Kulübü Derneği, İstanbul.

Ekinci,O., (1997) “Adalar’da Plansız Proje Kargaşası” Cumhuriyet Kültür, 24 Temmuz: 11.

Erdenen,O., (1962), İstanbul Adaları, Belediye Matbaası, İstanbul.

- Gökçen,T., (1993), “Adalar İlçesi”, Düünden bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1:73-74.
- Gülersoy,C., (1997), “Büyükada Programımız,” Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 84-(363):3-5.
- Gülersoy,C., (1998), “Büyükada Kültür Evi”, Türkiye Turing ve Otonmobil Kurumu Belleteni, 85(364):5-10.
- Gülersoy,Ç., (1997), Büyükada Dün, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gülersoy,Ç., (1997), Büyükada Programı, Çelik Gülersoy Vakfı, İstanbul.
- Güngör,N., (1996), “İhlamur Kokulu Sefa Bahçeleri: Adalar”, Arkitekt 12(444):66-73.
- Güvenç,B., (1997),”Adalar Kurtulur mu?”, Cumhuriyet, 27 Temmuz: 2.
- İstanbulu,T., (1984), “Adalar’ın Peyzaj Bütünlüğü ve Turistik Gelişme Önerileri ve Turizm İşletmeciliği Açısından Ada Turizmi ve İstanbul Adaları Adlı Konuşmalara İlişkin Yorum”, Adaların Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi Semineri, 3 Mayıs 1984, Burgazada Lioness kulübü Derneği, İstanbul.
- Kangür,Ö., (1996), Hatıralarda ve Hikayelerde Adalar, Büyükada Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul.
- Kangür,Ö., (1996), Şiirlerde ve Şarkılarda Adalar, Büyükada Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul
- Kayra,C., (1990), İstanbul Mekanlar ve Zamanlar, Ak Yayınları, İstanbul.
- Koçu,R.E., (1963), “Adalar”, İstanbul Ansiklopedisi, 1:205-209.
- Kongar,E., (1984), “Gecekondu ve Adalar Üzerine Bazı Düşünceler”, Adalar’ın Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi Semineri, 3 Mayıs 1984, Burgazada Lioness Kulübü Derneği, İstanbul.
- Kutsal,Ö., ve Velioğlu,A., (1991), “Trabzon Kenti Korunması Gerekli Kültür Varlıklarından Ahşap ve Taş Yapı Cephelerinde Pencere Oran Özellikleri,” Taç Vakfı Yıllığı, 154-162.
- Mamboury,E., (1943), Les Îles des Pricens, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Millas,A., (1984), I Halki ton Prinkiponison, I Mnimosini, Atina.
- Millas,A., (1988), I Prinkipos, I Mnimosini,Atina.
- Millas,A., (1992), Proti Antigoni ta Prinkiponisa, I Mnimosini, Atina.

Mormori,H., Ikonomopoulos,Y., Papazaharopulu,A., ve Diakos,S., (1992), "Prinkipos", Eptalofos, Haziran: 11-14.

Okay,K., (1982), Büyükada'nın Tarihsel ve Kültürel Değerleri, Yüksek Lisans Tezi, YÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Pasadeos,A., (1987), Iera Teologiki Skoli Halkis Istoria Arhitektoniki, Iera Mitropoli Elvetias, Atina.

Paspati,A., (1877), Bizantine Melete Topografike ke İstorike, Atnoinu Koromila, İstanbul.

Pınar,F., (1987), Burgazada Yerleşiminde Dış Mekan Oluşumu, Yüksek Lisans Tezi, YÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Schlumberger,G., (1925), Les Iles des Princes, A. De Bocard, Paris.

Schlumberger,G., (1996), Prens Adaları, (Çev. H.Çağlayaner), İletişim, İstanbul.

Tanyeli,U., (1998), "İstanbul'un Ahşap Geleneği", İstanbul Dergisi, (25):52-57.

Tuğlacı,P., (1992), Tarih boyunca İstanbul Adaları II, Pars Yayın, İstanbul.

Tuğlacı,P., (1995), Tarih Boyunca İstanbul Adaları I, Say Yayınları, İstanbul.

Ville de Montréal, (1990), Plan Directeur d'Aménagement et de Développement de l'Arrondissement Centre, Compo-Gym Inc., Montréal.

Vizantios,S.D., (1862), I Konstantinupolis Perigrafi Topografiki, Arheologiki ke İstoriki, Andreu Koromila, Atina.

Vriheia,A., (1998), Ta Ktismata ton Romion tis Polis, 19.-20. Eonas, Etniko Metsovio Politeknio, Atina.

Vuduris,A.L., (1950), I Nisos Proti ke ta Monastiria Aftis, Adelfon Tsituri, İstanbul.

Yaltırık,F., Efe,A., ve Uzun,A., (1993), İstanbul adalarının Doğal ve Ekzotik Bitkileri, İstanbul Adaları İmar ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul.

Yürekli,H., "Türk Evi'nin Karakteristiklerinin Dış Gözlem ile Saptanması İçin Bir Yöntem." ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 5(1):5-13.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	2.3.1966	
Doğum Yeri	İstanbul	
Lise	1978-1984	Özel Fener Rum Erkek Lisesi
Lisans	1984-1988	Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	1988-1990	Yıldız Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Yapı Programı
Doktora	1992-1999	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı
Çalıştığı Kurum(lar)	1990	Serbest Mimarlık
	1991	M.S.B. İstanbul İnşaat Emlak Başkanlığı, Proje-Keşif Bölümü
	1991-1994	Serbest mimarlık
	1994-Devam ediyor	Fener Rum Patrikhanesinde Mimar.